

ABDÜLHAK
ŞİNASİ
HİSAR

kelime kavgası

"edebiyata ve romana dair"

Selis Kitaplar

Abdülhak Şinasi Hisar

(Rumelihisarı/İstanbul, 14 Mart 1887 - Cihangir/İstanbul, 3 Mayıs 1963)

Romancı, eleştirmen, anı ve biyografi yazarı. Tepedelenli Ali Paşa (Ö.1822) soyundan Emine Neyyir Hanım (Ö.1928) ile ilk edebiyat dergilerinden Hazine-i Evrak, İnsaniyet ve Ceride dergilerinin sahibi, öykücü ve eleştirmen Mahmut Celalettin Bey'in (Ö.1918) oğlu.

Bir süre Türk Yurdu dergisinin genel yayın müdürlüğünü de üstlendi (1954-57). Hiç evlenmemekle övünürdü. "Evlenseydim de oğlum komünist, kızım aktrist mi olsaydı?" sözü ünlüdür. Cihangir'deki evinde beyin kanamasından öldüğünde cenazesini dönemin İstanbul Belediye Başkanı Necdet Uğur kaldırttı. Merkezefendi mezarlığındaki aile kabristanına gömüldü.

Babasının da etkisiyle çok küçük yaşlarda edebiyata ilgi duydu. Galatasaray yıllarında Ahmet Haşim, Hamdullah Suphi, izzet Melih, Refik Halit ve Emin Bülent'le edebi dostluklar kurdu. Bu yıllarda Serveti Fünuncular gibi "mensur şiir"ler yazdı. Fransız edebiyatından özellikle "psikolojik romanlar" yazan Paul Bourget'nin üslubundan etkilendi. Pierre Loti hayranıydı.

Edebî hayatına mütareke yıllarında şiir, kitap tanıtma ve eleştiri yazılarıyla başladı. Dergah dergisinde "Kitaplar ve Muharrirler" başlıklı kitap eleştirileri, Yarın dergisinde denemeler, Saatler ve Mevsimler başlığı altında hece vezniyle şiirler yayınladı. 1921'den itibaren İleri ve Medeniyet gazetelerindeki yazılarıyla tanındı. Ağaç, Varlık, Ülkü ve Türk Yurdu dergileriyle Milliyet, Hakimiyeti Milliye ve Dünya gazetelerinde yazmaya devam etti.

Ödül: Fahim Bey ve Biz ile 1942 CHP hikâye ve roman mükâfatı üçüncülük.

Yapıtları: *Anı-roman:* Fahim Bey ve Biz, İst. Hilmi Kitabevi, 1941; Çamlıca'daki Enişte mi z, İst. Hilmi Kitabevi, 1942; Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği, îst. 1952; Geçmiş Zaman Fıkraları, İst. Hilmi Kitabevi. 1958.

Anı-deneme: Boğaziçi Mehtapları, îst. Hilmi Kitabevi, 1942; Boğaziçi Yalıları, îst. Varlık Yayınları, 1954; Geçmiş Zaman Köşkleri, îst. Varlık Yayınları, 1956.

Anı-biyografi: İstanbul ve Pierre Loti, îst., İstanbul Fetih Cemiyeti, 1958; Yahya Kemal'e Veda, îst., Hilmi Kitabevi, 1959; Ahmet Haşim Şiiri ve Hayatı, îst., Hilmi Kitabevi, 1963.

Antoloji: Aşk îmiş Her Ne Var Alemde (Aşka Dair Seçilmiş Mısralar ve Beyitler, 1403-1950), îst. Doğan Kardeş, 1955.

SELİS KİTAPLAR: 51
Edebiyat Kültürü: 7

Yayın Yönetmeni : İsmail Demirci

Kapak Tasarım : Mesut Sarı

Kapak Baskı ve Cilt : Bilge Matbaacılık

İç Baskı: Çalış Ofset

ISBN : 975-8724-50-3

1. Baskı : Mayıs 2005

© Telif hakları Selis Kitaplar'a aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

SELİS KİTAPLAR
Çatalçeşme Sk. Nuri Tezer Apt.
No: 23/1 D.3 Cağatoğlu-İstanbul
Tel: 0212. 520 05 57 Faks: 0212.520 05 58
www.seliskitaplar.com

Kelime Kavgası

"Edebiyata ve Romana Dair"

Abdülhak Şinasi Hisar

Yayına Hazırlayan: Tahsin Yıldırım

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sunuş / *Selim İleri* / 9

1. BÖLÜM: EDEBİYATA DAİR [15-170]

Hayat ve Edebiyat
Gördüklerimiz /
Biz ve Hayat /
Söz/
Faniliğimiz ve Edebiyat /
Edebiyata Dair Küçük Notlar /
Edebiyata Dair Tavsiyeler ve Nasihatler /
Edebiyat Yollarında Nafile Nasihatler /
Edebiyata Dair Fıkralar ve Düşünceler /
Edebiyata Dair Fıkralar ve Düşünceler /
Edebiyatta İlham /
Edebiyatta Lâübalilik /
Sanatkârın Gururu /
Milliyet Cereyanı ve Edebiyat /
Bir Edebiyatçıya Nasihatler /
Şiirde Vuzuh /
Seninle Şâir /
Tenkide ve Tercümeye Dair
Tenkide Dair Başlangıç /
Bizde Tenkit /
Münekkid Lüzumu /
Klasiklerin Tercüme ve Tab'ı /
Klasiklerin Tercüme ve Tab'ı-II /
Kelime Kavgası /
Okumak Tesellisi /
Kitap Kenarlarında Düşünceler /

Kitaplar Vakt-i Merhunu /

Kitaplar Karşısında Gençliğin Buhranı /

Edebiyat Mecmuaları /

2. BÖLÜM: ROMANA DAİR /
3. Roman Nedir, Niçin ve Nasıl Yazılır? /
Edebiyatta Roman /
Romancının Şahısları I /
Romancının Şahısları 11/
Romana Dair Bazı Hakikatler I /
Romana Dair Bazı Hakikatler II /
Romana Dair Bir Kitap Dolayısiyle /
Romanın Tek Kaidesi /
Yazmağa Dair /
Romancının, Kahramanına Dair, Mehmed Kaplan'a Mektubu
Kitaplar ve Muharrirler
İsmail Hakkı Bey ve Romanı /
Hüküm Gecesi /
Hüküm Gecesi'nin Üslubu ve Lisanı /
Ali Zeki Bey'in "Alev"i /
9'uncu Hariciye Koğuşu /

Sözlük

Az raslanan ve gündelik kullanımdan düşmüş kelimelerin bir kısmının eş ve yakın anlamlı karşılıkları kitabın sonuna eklenmiştir. Sözlükte kitabın aslında dipnotlar bölümünde bulunan kelimelerin eklenmesi ile iktifa edilmiştir.

sunuş

"Muharrirler ölünce..."

Selim İLERİ

Tam elli yıl önce, 1955'te Abdülhak Şinasi Hisar Veled Çelebi'den söz açarken, "Muharrirler ölünce çoklarının yazıları da ölmüş duyuluyor" yakınmasını dile getirmiş.

Onun bütün eserinde unutulanlara şefkati var. Geçip giden zamana üzüldüğü kadar, unutulmuşlara da üzülüyor.

Belki günün birinde eserinin unutulacağından ürküyor...

Oysa bu büyük eser, Abdülhak Şinasi Hisar imzalı kitaplar, dergilerde yayımlanmış yazılar daha başlangıçta yanlış değerlendirmelerin kurbanı olarak okurla buluşamamış, hak ettiği ilgiyi devşirememiş.

Çelik Gülersoy, Abdülhak Şinasi'nin anılarıyla yüklü kitabında, acı bir yalnızlıkla donanmış hayattan söz açar. Bu yalnızlıkla donanmış hayattan söz açar. Bu yalnızlık ömrün son yıllarında büsbütün pekişecektir. Birtakım geçim sıkıntıları da işin içine girecek, Abdülhak Şinasi âdeta ölümü bekleyecek!

Cenaze namazı, Aksaray Valide Camii'nde kılınmış.

Çelik Gülersoy, cemaatin elli kişi kadar olduğunu söylüyor. Çağdaş Türk edebiyatının en büyük yazarlarından birine işte böyle veda etmişiz.

*

Abdülhak Şinasi Hisar'dan okuduğum ilk sayfalar, ortaokul ders kitabımızdaki seçme parça olmalı. *Fahim Bey ve Biz*'den. Hani, Fahim Bey'in elbiselerinin uzun uzadıya anlatıldığı o güzel bölüm.

Dönüp dönüp yeniden okurdum.

Bugün şuna şaşırıyorum: Ders kitaplarında yer alabilmiş yazarlar, hiç değilse benim öğrencilik yıllarımda, okurla iyi kötü buluşabilirlerdi. Yakup Kadri'yi, Halide Edib'i, Reşat, Nuri'yi ülke çapında okunur kılan biraz da buydu. Oysa Abdülhak Şinasi okunmamış.

Öylesine okunmamış ki, 1940'ların basımı bazı kitapları, 1960'ların sonunda, Cağaloğlu'nda sokak sergilerinde hâlâ okur bekliyordu. Hem de "Ne alırsan 1 liraya"!

Demek ki, günümüzün 'ucuz kitap' furyası bile Abdülhak Şinasi'ye yaramayacak...

Okunmayışının değişik sebepleri var:

'Sol'a eğilimli edebiyat adamları, Abdülhak Şinasi'nin eserini zaman zaman epey yermişler. Edebiyatımızın muhafazakâr kanadı da, handiyse ateist olan Abdülhak Şinasi'yi 'dini bütün' bir kişi gibi göstermek istedi.

Yani, eseri iki taraftan da yanlış alımlanıyor, yanlış sunuluyordu.

Bir başka sebep, Abdülhak Şinasi Hisar'ın gerçekten zor bir yazar oluşunda aranabilir. Eserinin tadına varabilmek için, edebiyatın kendine özgü inceliklerinden haberli olmak gerekiyordu.

Ders programı anlayışımıza bakın ki, *Fahim Bey ve Biz* yazarını ortaokul öğrencisine tanıtmak istemişiz. Oysa Abdulhak Şinasi, birçok eser, birçok yazar okunduktan, özümsendikten sonra tadına varılabilecek bir yazardır.

Okunmayışını yazarın diline bağlayanlar da var. Biraz eskimiş, yıpranmış bir dil diyorlar. Yıpranmışlığına nasıl karar verdiklerini kolay kolay anlayamıyorum. Çünkü Abdülhak Şinasi edebiyatımızın en güçlü üslupçuları arasındadır. Ola'ki, 'üslup', bazılarımıza yıpranmışlık gibi geliyor.

Dilinin eskimiş olması meselesine gelince, 1883 doğumlu Abdülhak Şinasi imparatorluğun diliyle yazıyordu. Onun kelimeleriyle oynamaya kalkışmak, düzyazısındaki âhenk ve şiiri mahvetmekle eş anlamlıdır...

Kaldı ki, bu dilde arı Türkçe'nin pekçok kelimesi de karşımıza çıkıyor. 'Anlatabilmek' uğruna, Abdülhak Şinasi'nin sonsuz kelimeye ihtiyaç duyduğunu hissediyorsunuz.

*

1980'lerde şöyle yazmıştım.

Abdülhak Şinasi'nin yazıya geçirmiş olduğu dinmez sızılı aşkı oldukça, kendi hayatlarımızın, kendi yavan duygularımızın da belki başka bir rüyada, belki başka bir ihtiras yumağında solumaya koyulduğunu sanki hissediyoruz.

Bir kente, bir deniz kıyısına ve imkânsız bir aşkın kahramanı, şair bir kadına öncesiz sonrasız gönül veriş, bizde de tazelenişler, armışlar uyandırıyor.

Ölüm, burada, bir sanatçının yanılsaması, büyüsüyle yeniden dirime dönüşüyor ve sararmış kitap sayfaları

arasında da kalsa, bir mevsimi, bir iklimi, bir gönlü hâlâ söylüyor.

*

Gerçekten söylüyor. Sol eğilimli eleştirmenlerin ve edebiyat tarihçilerinin geçmişseverlikle küçümsedikleri Abdülhak Şinasi birçok sözünü yarına da söyleyecek.

Bu kitaba ad veren yazısında *Boğaziçi Mehtapları* şairi, bir bakıma, yirmi birinci yüzyılın edebiyat anlayışını önsezi ve içtenlikle kaleme getirmiş:

"Muharrir eğer eserini hayatından koparmış olduğu bir parça yapmıyorsa, eğer lisanıyla kanını ve zihnini yoğurup eserine malzeme olarak kullanmıyorsa, eğer bize kalbini, aklını, aşkını ve galeyanım ifade, tahlil veya hikâye etmiyorsa sükût etsin, onu duymaya ihtiyacımız yok demektir."

Günümüzün seçkin yazarları, hemen hemen bütün dünyada, kişiselliğin temsilcileri olarak beliriyor. Tanrı yazar çoktan sona erdi. Ama 'roman kahramanı' yaratma dönemi de bitmek üzere. Usta işi edebiyattan beklenen, yazarın kişisel yaklaşımı ve tercihi.

Abdülhak Şinasi yetinmiyor, devam ediyor:

"Şiirler sükûn bulmak için imdada çağırışlar, fikirler saklayamayacağımız sırlar, hikâyeler hayat hakkında kendi şehadetlerimiz olmalıdır. Edebî bir eserde bulmak istediğimiz şey, yerine ikame edilmeyecek olan şahsî ve yekta bir şivedir.

Bir maceranın hikâyesinden ibaret olan kitap bize bunun muharriri için dünyadaki en mühim macera olduğunu his ve teslim ettirmelidir. Hakiki bir sanat eseri belki ne bir ders, ne bir nümunedir. Bu bir tek çile ve bir tek

tecrübenin münferit bir mahsulü, beşerin şahsî ifadesidir."

Dönemi için alabildiğine erken, öncü sözleri kavrayamayan edebiyat ortamımız Abdülhak Şinasi'ye de uzak durmuştur.

Yalnızca usta, yenilikçi bir edebiyat adamı değil; bir yandan da yazıp çizdiklerinin, yaratıcılığının gizlerini deşecek, dile getirerek bizlerle paylaşacak kadar 'kılavuz' bir yazar!

Kelime Kavgası'ndaki edebiyat ve roman yazıları bütün bu, dergilerde, gazetelerde merhametsizce unutulmuş verimler, yarının daha yetkin edebiyatı için yol açıyor. Gününde anlaşılmamış olmalarına üzülmek yerine, her birini bugün yeniden tartışalım...

Birinci Bölüm :

EDEBİYATA DAİR

HAYAT VE EDEBİYAT
GÖRDÜKLERİMİZ

*H*iç bir mes'uliyetin nerde başlayıp nerde bittiğini kestirmeğe imkân kalmıyor. Dünyada en korkunç şey bazı sebeplerin küçüklüğü yanında bazı neticelerin büyüklüğüdür.

*

Gözlerimiz bize görmek için verilmiştir. Vaktinde göremiyen gözler, sonra, çok kere, ağlamaya mahkûm oluyor.

*

Adamların çoğu okur yazar adam değil ve duyar, anlar değil, sadece yer, içer adam.

*

Kalbinde biraz zekâ olmıyanlar hiç çekilmiyor ve zekâsında biraz kalb olmıyanlar hiç sevilmiyor.

*

Şahıslarını tanımadığımız adamlar hakkında muhabbetimiz berkemaldir. Muhabbetimiz ekseriya onlarla tanışdıkça azalıyor.

*

Kendilerine inanan adamların kuvvetleri müthiş, hâlleri

tuhaftır. Başkalarını ikna için söyledikleri sözlere kendileri o kadar inanırlar ki, sonra, niye ötekiler inanmıyorlar diye, onlara kızarlar.

*

Hiçbir şeye itimat caiz olmuyor. Dünyaya aptallık hakimken en muhakkak ve emin budalalar bile, şahsî menfaatleri kendilerini kamçıladı mı, imana gelir gibi, bir müddet için zeki kesiliyorlar. Onların bu umulmaz hâllerini görünce kendilerine âdeta teşekkür edeceğimiz geliyor. Bir de bakıyoruz ki maksatları sadece bizi aldatmakmış!

*

Sırlarını içlerinde saklıyamıyarak bir dostlarına tevdi edenler gülünç olmaz mı? Bunlar kendilerininken tutamadıkları bir sırrı bir yabancının saklamasını isterler.

*

Söylediğimiz sözleri çok kere başkaları duyar, biz duymayız. Ağzımızda kalan sözleri yalnız biz duyar, ve bazen ne çok şaşarız!

*

İnsan uzun müddet ancak kendi kendisini aldatabiliyor.

*

Hayatta her şeyin çocukluk ve oyun olduğunu bilen çocukların bu ciddiyetlerinden örnek almalı değil miyiz?

*

Her şey ancak iyi bilinmediği zaman çok sade ve pek

kolay görünür.

*

Malûmatın azlığı nisbetinde itikadın çokluğu görülüyor. Bilgisizlerin kanaati öyle taşkın ki bir ilmi evvelce yayan sonra onun şiddetiyle mücadeleye mecbur oluyor.

*

İnsanların birçoğu tahmin ettiğimiz kadar ahlâksız değiller, ahmak değildirler. Tahminimizden fazla ahlâksız ve tahminimizden fazla ahmaktırlar. Ve insanların birçoğu tahmin ettiğimiz kadar iyi, zeki değillerdir. Tahminimizden fazla iyi ve tahminimizden fazla zekidirler.

*

Tecrübe bir şeye yararsa bir şeye de mani oluyor. Çok kerre cesaret için tecrübesizlik lâzımsa muvaffakiyet için de çok kerre cesaret lâzımdır.

*

Arzularımızı hayal ile süsleriz. Bunun için bütün isteklerimiz güzeldir. Tecrübe onların tahakkukunu görmek ve her hakikatin nasıl daima hayalin dûnunda kaldığını öğrenmek oluyor.

*

Tecrübe gösteriyor ki galebeden çıkarılacak neticeleri elde etmeyi bilmezsek galebe zaman ile bir mağlûbiyete dönüyor.

*

Vak'aların gebe oldukları şeyleri doğurtmak için lâzım olan insanlar ortada bulunmazsa onların en tabiî olarak meydana getirdikleri, fırtına, yer salıntısı, su baskını nev'inden âfetlerdir.

*

Bir yangın dâhiyane bir manzaradır. Bunu Neron gibi seyrederken beğenmek mümkündür. Fakat yanan mahallede evleri ve servetleri olanlar bu manzaranın ihtişamını kabil değil göremezler.

Muasırlar bir adamın kıymetini, tarih gibi, onun millete ettiği hizmete göre değil, onunla kendi şahsiyetlerinin menfaat ayariyle tartarlar ve ondan ettikleri istifade endâzesiyle ölçerler.

*

Rüşvet değildir diye selâm almayanlara mukabil rüşvettir diye selâm vermeyenler de var.

*

Ancak söz veriyorsunuz. Fakat Fuzûlî'ye' "sualime cevaptan başka nesne vermezler" dedirtmiş olanlar gibi, sözden başka nesne vermiyorsunuz.

*

Bütün anneler, ahlâk hususunda, kızlarının kendilerinden ziyade mutaassıp olmasını isterler.

*

Karnı tok ve sırtı pek olan adamın beklediği şey kendisinin meth olunmasıdır.

*

Çokları keyflerinin yerinde olmasını bize yaptıkları bir lütuf sayarlar.

*

Eyvah ki her hak bir haksızlığa benziyor!

*

Yaptığımız yamyamlık: Biribirimizi yiyoruz!

*

Bazan düşünürüz:

Samimî bir surette, hakikaten istediğimizden cidden emin olduğumuz şeyler o kadar azdır ki! Nafile yere ve kendimizi avutmak için, değersizliğini yoksa bizim de takdir ettiğimiz şeyler arkasından üzülüp koşup yoruluyoruz. Çocukluğumuzdan kurtulmadığımız ve ancak oyuncaklarımızı değiştirdiğimiz muhakkak!

*

Size söz veren fakat verdiği sözü tutamıyan iki samimiyet var:

Biri cidden istediğini, yapmağı umduğunu vadediyor. Öteki istediğini yapamıyor, umduğunu bulamıyor, vaadini tutamıyor. Ruhta iki yüzlü değil, iki katlı bir samimiyet var ki bunlar hayatta biribirini nakzediyorlar.

*

Bir randevuya gidememiş olduktan sonra söz vermiş olduğumuz adama rast gelince söze "Affedersiniz" diye

başlamamalı. Onun sözünü tutmuş olduğunu ne biliyoruz? Beklemeli ki o bize: "Affedersiniz, gelemedim" ilah... demeğe başlasın.

*

Alkol gibi mükeyyifattan bir şeyle sarhoş olanlar artık yollarda doğru yürümesini beceremezler.

Fakat vücutları ayaklarının üstünde sallanırken kendileri memnun ve mağrurdurlar ve ağızlarından şarkılar dökülür!

*

Her ruhun gizlenen bir şiir köşesi vardır. Bir gün bir iş adamına hesabının doğru olmadığını söylemiştim. Böylelikle, bilmeden, ruhunun san'at damarını tahrik etmiş oldum. Derhal gözlerine aşklı bir mânâ gelerek: "Aman Efendim," dedi, "Bu hesabın neresi yanlış?" Ve kontrol için yüksek sesle okumağa başladı. Edası değişmiş, bir ahenk âlemine girmişti: "Sekize sekiz, elde var iki..." Bir manzume okuyor gibiydi.

*

Siz bazan tahayyül edersiniz: "Şehremini olsam şurasını yıktırırdım, buraya bir rıhtım yaptırırdım, filancayı da filanca yere tayin ettirirdim..." dersiniz. Sizinle iş başında olanların farkı sizin bu tahayyül etmekle iktifa ettiklerinize benzer icraati onların tahakkuk ettirmelerinden ibarettir. Ancak siz vak'alar ve şahıslarda tehalüf gördüğünüzden kendi yapacaklarınızla onların yaptıklarını birbirlerinden farklı bulursunuz. Onların yaptıkları size hayret verici, hatıra gelmez, dehşetli şeyler görünür. Halbuki ortada sırf

fantezi, tanışıklık ve şahıs farkları vardır. Sizin icraatınız da onlara bu kadar damdan düşercesine aykırı görünmeğe mahkûmdu!

*

Kâinat iki yüzlüdür. Onun bir aşk siması bir de ölüm çehresi var.

Çok güzel olanlar, çok zengin olanlar gibi, hayatı olduğundan fazla mes'ut imkânlarla süslü ve iyi hislerle dolu sanırlar. Etraflarında buldukları dostluk ve kibarlık hislerinin saiki kendileridir. Fakat tecrübesizliklerinden bunu bütün beşeriyetin hayatına şamil zannederler. Bilmezler ki kendileri güzelliklerinin her şeyi değiştiren ışığını bir başka tarafa götürünce ruhları kapanık, talileri basık olan insanların hemen cümlesi aldatılmış ve aldanmış, köşelerinde hodgâm, bezgin, kaba ve manyak kalırlar.

*

Meğer sevgilimizin bize yapabileceği en büyük lütuf sıhhatini muhafaza etmesiymiş!

*

Başkaları söylese aptallık, cahillik gözükecek ve güce gidecek sözleri "yâr" söylerse hoşa gider. Ve hattâ bunları bir zekâ ve daha yüksek bir ilim mahsulü telâkki ederiz. Gûya bir bülbül duyarız. Ve bu sesin söyledikleri bize içtiğimiz "âb-ı hayat" gibi gelir.

*

Kendi aşkımızın bütün hukukunu teslim ederiz. Fakat başkalarının aşkları için insaflı olmamız pek güçtür. Onların

psikolojilerini anlamak yerine hep aleyhlerine hükümler vermeğe meylederiz. Bu nasıl adam ki âdi bir kadına ailesinin âtisini feda ediyor; bu ne âdi kadın ki nezahetini bayağı bir adama kurban ediyor! deriz.

Hiç düşünmeyiz ki bizim soğuk kanlı muhakemelerimize birer mani sebep diye gözüken bu şeyler onları daha çok teşvik ve teşcî eden sebeplerdendir. Onlar daha büyük bir fedakârlık yapmakla ve daha çok itham edilmekle aşklarının daha derin bir zevkini, nefislerini bütün mukaddesatlariyle birlikte, aşklarına kurban etmek tadını tatıyorlar!(**teşcî:** cesaret verme, gayrete getirme / **mukaddesat:** değerli olanlar)

*

insan yaşlandıkça sevgi kabiliyeti artıyor. Gönlünün duyabileceği aşk sanki her yıl yeni bir neslin güzellerini daha kucaklıyor ve gözleri daha kalabalık bir güzeller kafilesine dalıyor.

İnsan yaşlandıkça sevgilisini içinde ebedi uykusunu uyumak istediği baharla rahat, güzel ve kokulu bir bahçe gibi sevmeğe başlıyor!

[Varlık der.; S.71,15 Haziran 1936]

BİZ VE HAYAT

İnsanın talii alnında yazılıdır. Dinin bu sözü bir "sehl-i mümteni"dir. Alnımızın yazısı mirasımız, mizacımız, tabiatımız, ahlâkımız, sıhhatimiz, hastalığımız, aklımız, akılsızlığımız, kuvvetimiz, zaafımız, hülâsa biz, kendimizdir. Mukadderatımızı kuran bizim benliklerimizdir. Biz, hayatımızı, bütün bunlarla, kendimizden bir iz gibi yapıyoruz. Hayatımız, hülâsa kendimizin bütünlüğüdür.

*

Muhakememiz tasvip etsin, etmesin (ve bazan eder, çok kere etmez) icraatımızı emreden tabiatımız, ve böylece hayatımızı tekevvün ettiren mizacımızdır.

*

Biz kendimizi kabul etmeğe mecburuz. Başka ne yapabiliriz? Ve bu mademki böyledir, bari kendi kendimizle olsun iyi geçinmeğe çalışmalı değil miyiz ?

*

Sükûtun kâinatı sözün cihanından daha büyüktür. Zira söz muttasıl hudutları çizen, gösteren bir ziya; sükût ise hudutları göstermiyen, müphem, karanlık bir musikidir. Başkalarının anlatmasına tahammül edemediğimiz fakat tattığımız öyle yerler ve şeyler vardır ki sözümüzün aydınlığından kaçar ve biz onlara sükût içinde gider, geliriz.

*

Herhangi bir söz, varlığa istihkak edebilmek için, sükûttan daha güzel olmalıdır.

*

Ölülerin gözlerini kapıyoruz. Yaşayanların gözlerini açmağa çalışmalı değil miyiz?

*

Diyebiliriz ki sıkıntılarımız kendi zaaflarımızın mahsulüdür ve hayatımızın haksızlıkları kendi kusurlarımızdan doğar, insan kime itimat ederse ondan ihanet görür. Esasen ihanet görebilmesinin imkânı kendisinin gösterdiği itimattır, insan kime muhabbet beslerse ondan husumet görür. Esasen bezginlik, usanç ve tiksinme mahsulü olan bu husumeti görebilmesinin imkânı da kendisinin gösterdiği muhabbettir.

*

Düşmanlarımız bizi tanımazlar ve onların söyledikleri sözler birer iftiraya benzer. Bunların hakikatsizliği sayesinde tesirlerinden kendimizi koruyabiliriz. Fakat hakikatin zehirine alışmak için onu yavaş yavaş dostlarımızın bize aşılamasına muhtacız. Dostlar olmasa hakikati bize karşı kim söyleyecek? Onlar yanımızda hayat ve mukadderatın bize nahoş haberlerini duyurmak için birer muhbir gibidirler. Manevî kusurlarımızı, ihtiyarlayışımızı bize onlar duyuracaklardır. Aşağı yukarı eski padişah saraylarındaki dalkavuk sıfatlarından dolayı hakikati söylemekle kızdırmıyan, güldüren cücelerin rollerine benzer bir mevkileri vardır.

*

Sanki köklerimiz düşman topraklarda, dallarımız yabancı göklere uzanıyor!

*

Bu, ihtimal eski ve sayılmaz asırlardan bize kalma bir miras olacak, hepimizin hayatına bakınız: Hepimizin hayatı bir mucizeye intizara benzer. Gûya herkes bir "harikulâde"nin hâdis olarak müphem bir esaret ve gizli bir felaketten kendisini, hayatını kurtarmasını bekler. Hepimizin mucizeli bir kurtuluşa ihtiyacımız vardır. Fakat bunun ne olduğunu sorsalar "kâm-ı dil-i şeyda" gibi, bunu biz de bilemeyiz.

*

Hiçbir hayal bizi aldatmasa yaşayabilir miydik?

*

Yemek saatleri kadar intizam ile, her gün ve her gece, ruhun gıdası olan sükût ve hayal saatleri ayırmalıdır. Hâlik hiç kimseyi aç, susuz, uykusuz ve hülyasız bırakmasın!

*

İnsanların çok kerre bu kadar hafif meşrepli, dönek, entrikacı ve kendi kendilerine karşı emniyetsiz kalışlarının sebebi kendine ermiş hür bir ruhtan ve derunî bir hayattan mahrum oluşlarıdır.

*

İnsanlar artık hayatın lezzet ve saadetini teşkil eden her şeyden, yalnızlıktan, mahremiyetden, sükûttan ve hayalden kaçıyorlar. Gûya ruhlarından gelebilecek bir sesten, duyabilecekleri müphem ve mühim bir histen, kendi kendilerinden kaçarak gurûbun kanları dökülürken lâmbalarını yakıyorlar, sükûtu duyar duymaz radyolarını

açıyorlar, gecenin yalnızlığı başlar başlamaz sinemalara ve kahvehanelere koşuyorlar. Ve buna şimdi "dinamizm" diyorlar.

*

Yalnız kalmanın zevki dünyadan zail oluyor. Fakat bir gün dünyayı kurtarmak için onun belki ancak birkaç ruhta yaşaması da kâfidir.

*

Bazı dostlarımız vardır ki kendilerine mektup yazmayışımızı unutkanlık ve hotkâmlık diye tefsir ederler. Bazı fakir düşmüş uzak akrabalarımız olur ki kendilerini aramadığımızı, sormadığımızı merhametsizliğimize, kalpsizliğimize hamlederler. Bunlar bilselerdi ki hülyalarımız da mesut iklimlerde yüzer, muntazam kâşânelerde oturur ve süratli otomobillerde gezerken bu hayatımızdan onları nasıl ayırmaz, o muhayyel ömrümüz içinde kendilerine nasıl büyük bir pay ayırırız, ne mevkiler tahsis ederiz!

Bunu bilseler, kalbimizin bu iyi niyet, safvet, mürüvvet ve muhabbetine şaşarak bize ne büyük bir minnettarlık duyarlardı! Fakat bu hususiyetimizi onlara nasıl anlatmalı? Biz bu zengin hayalimizle yorgun, hülyamızın otomobilinde koşarken hayat içinde kendimize sanki daha fazla bir muhabbet ve alâka mı gösterebiliyoruz? Hayır! Hakikatler arasında ezilen kendimizi bile arayıp bulamıyoruz, kendimize bile acımağa vaktimiz ve tâkatimiz kalmıyor!

Bazan biz rüyamızı bitirip uykumuzu almadan ve kendimizi toplamadan evvel coşkun horozlar öter ve bize

"sabah oldu!“ derler. Fakat herkesle beraber de olsa mânâsız bir acelenin hiçbir tadı çıkmıyor!

*

Bazan büyük bir yorgunluk, bir gına bizi büsbütün kaplar. İsteriz ki bizi köşemizde yalnız ve rahat bıraksınlar. Gösteriş yapmıya değil, görünmiye bile ve yalanı değil, doğruyu söylemeğe bile üşeniriz.

*

Bazan şehirde baharın başladığı akşamlar gözlerimizden yaşlar gelir: Dünya ne güzel, hayat ne mutlu ve tatlı! Niçin insanlar kalbimizdeki muhabbeti duyamıyor, kendilerini sevmediğimizi ve iki yüzlü olduğumuzu sanıyorlar? Niçin dikenler gibi batan gözlerle bakıyorlar? Niçin bizi sevmiyorlar ve ellerimiz gûya onlara uzanmış dururken, sokaktan bizden kaçar gibi geçiyorlar?

*

Bazan kalbimizin iyiliği gönlümüzü doldurarak gözlerimizi yaşartır ve memnun, müftehir gûya Hâlika serzeniş ederiz: Niçin benimle meşgul olmuyorsunuz? Benim ezelî ve ebedî şahidim değil misiniz? Hislerimi ve hayatımı görmüyor musunuz? Neden beni beğenmiyor ve sevmiyor gibi lâkayt kalıyorsunuz? Ruhumu duymuyor musunuz? Nasıl duymuyorsunuz?..

Hayatın bütün garabet ve tezadına bakınız: Hepimizi bin zahmete, bin sıkıntıya, bin derde düşüren pâsyonlarımız vardır. Ve işte yüzde doksan kere tattığımız asıl büyük lezzetler ve saadetler bize bunlardan gelir!

*

Hayatımızı yakan, kavuran, mahveden asıl büyük aşkımızdır. Ve hayatın bize verebileceği asıl büyük teselliyi, lezzet ve saadeti de yalnız o verebilir!

[Ağaç der.; S. 14, 4 Temmuz 1936]

Söz

Vaktiyle, hususî sohbetlerimizde, eski bir Şark an'anesiyle, cinaslı fıkralar, hikâyeler anlatmayı iyi bilirdik. Ne güzel söz söyliyen, adamlar, hele kadınlar vardı. Uzun kış gecelerinde ateş kenarlarında saatlerle konuşan bu kadınların bir çoğu gevezeliklerini bir sanat eseri hâline koymayı bilirlerdi. Tekmil Şark'ta, gönül alıcı ve âsap düzeltici sözleri sayesinde, bütün ömürlerini başkalarının temin ettikleri bir refah içinde geçiren adamlarda bulunurdu.

İnsanın en tesirli silahı belki sözüdür. Hayatımızı murakabe hissiyle düşünsek nice sözlerin bize etmiş oldukları tesirleri hatırlarız. Şifa veren, hayat veren, zehirleyen, öldüren sözler vardır.

Söz ümmî medeniyetin incisidir. Fakat edebiyatın da başıdır. Edebiyat güzel sözle başlar. Bunları hatırlar, kaydeder. Milletler tecrübelerini atalar sözlerinde toplar. Milletin darb-ı mesellerini ahlâkını aksettiren aynalardır. Hayat, aşk, tarih, her şey bir söze müncer olur. "Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sada imiş!" Nihayette her şeyi icmâl eden bir sözden ibarettir.

Gerçi sözlerin büyük bir kısmı kalptır. Fakat insan huyu öyle uysaldır ki, bunlar da geçer, hattâ piyasada en çok sürülen ve rast gelinen bunlardır. Ancak halis söz, ayarı samimiyetinin derecesine göre yüksek, bir altın gibidir. Tereddütlerimizin karanlığında bir nur gibi parıldar.

Söz yazıdan evvel gelir. Fakat güzel sözün başladığı yerde edebiyat da başlar. Güzel söz, hitâbet, belagat, klâsik edebiyatın en eski zamanlardan beri en kuvvetli

şubelerinden biridir. Tâ eski çağlardan beri adalete susamış beşeriyet büyük hatiplerin, siyasilerin güzel sözlerine gönül bağlar.

Hürriyetleri ile beslenmekte devam etmiş ve kültürleri yükselmiş olan milletler, ifadelerindeki kudret ve cazibe ile, dünya tarihi karşısında haklarını da, mazeretlerini de söylemeyi bilirler. Biz istibdadın yasağı ve korkusu ile o kadar bunalmıştık ki, umumî yerlerde, milletlerarası toplantılarda, söz söylemeye ve fikirlerimizi olanca olanca hudutları ile meydana koymaya hiç alışık değildik.

Millî mühim bir vaka, tarihi bir hâdise olur, böyle bir anda devlet veya millet namına söz söyliyenin âdeta bir şair, bir filozof olması, çünkü en yüksek, en milli en tarihi sözleri söylemesi lâzım gelir. Fakat bu lüzum bizce duyulmaz. Söyleyen en çetrefil ifade ile en basit, en iptida birkaç sözle iktifa eder. Buna da kimse müteesir olmaz.

Hamdullah Suphi tâ mektepten beri umuma hitapla söz söylemeyi severdi, buna devam ederek en iyi hatibimiz oldu. Fakat, o sözlerinde ancak hakikatlere ermek ister. Bütün tecrübelerinden ve düşüncelerinden samimî hükümler çıkarmaya koyulur. Delillerini ve istidlâllerini de okuduğu kitaplardan ziyade kendi gördüklerinden çıkarır. Onun için usulü hususîdir. Bu huyu başkalarına aşılayamayız.

Söz söylemeyi öğretmeden evvel acaba ne yapmalı da söyleyenin söylenmeye değer bir şey bulması iktiza ettiğini ve söylenen sözün derin bir samimiyet mahsulü olması lâzım geldiğini anlatabilmeli? Acaba ne yapmalı ki böyle ciddî olmıyan lâfı söylememeyi ve hakikî bir kanaate, İlmî bir vukufa dayanmayan bir şeyi iddia

etmemeyi talim edebilmeli? Bunu bilmem.

Nedim: "Sözü az söyle, ağır söyle, Nedim ki sühan-zer gibi sayılı gevher gibi sencîde gerek!" demişti. Bu nasihati nasıl dinletmeli? Bilmem!

Acaba neden politikacıların bir çoğu fikirlerini söylemek için seslerini ve telâffuzlarını değiştirirler? Acaba niçin bazıları da, ağızlarını açar açmaz, bir öfke nöbetine tutulmuş gibi, bağırmaya başlarlar? Acaba herkese samimî sesi ve şivesi ile konuşmak yolunu nasıl tutturmalıdır?

Her türlü münakaşalara ciddî, samimî hasbihaller müreccahtır. iki, üç, dört ruhun kardeşçe itiraflariyledir ki, beşerî hakikatlere doğru biraz yol almak kabil olur. Kendi fikrini, beni düşünmeden, olduğu gibi ifade eden adam bana iyi bir yardımda bulunmuş olur. Ya fikri bana da sirayet eder, yahut bana yabancılığım duyarak ondan uzaklaşmak ve kendime daha yaklaşmak cesaretini bulurum. O, benim düşünce silsilemin intizamını bozmuş olmaz. Münakaşalarda ise insan mütemadiyen mütekabil yanlış anlaşmalar keşfederek huzurunu kaybediyor.

Sade münakaşalar değil, hattâ bazan monologlar bile, dinleyiciler karşısında bir tesir hâsıl etmek için, insanı paradokslara sürükliyebilir. Ve güzel söz söylemek arzusu ile saçmalar söyletebilir.

Münakaşa ancak hakikatin aranmasiyle alâkalı olmalıdır. Ve konuşanlar, hakikat ürküp kaçmasın diye, gayet ihtiyatlı davranmalıdırlar. Fikirler ve kanaatler ruhlarda uzun ve hattâ irsî bir takım tecrübeler ve an'aneler mahsulü olarak teessüs eder. Bu örümcek ağları karşısında sözler bir tavan süpürgesine dönmemelidir.

Hakikatin en büyük düşmanı insanlardaki mantık ve muhakeme aczidir. Sözlerle düşünen, kendi kendisine hak veren, sesinin perdesi yükseldikçe söylediğine kanaati artan insanlar pek çoktur. Münakaşalarda bir çoklarını inanmadıkları iddialara kadar ve hattâ yalana benzer mübalağalara kadar götüren tabiî bir meyil olduğu görülüyor.

insanlar gözleriyle gördükleri şeylerle nasıl derhal büyük bir teessüre kapılırlarsa ve önlerinde bir adamın yaralanması kendilerine on binlerce kişinin gazetede okudukları ölümünden ziyade tesir ederse, öylece, duydukları da bütün düşüncelerini bastırır ve fikirlerini kaplar. Bu itibarla söz söyleyen adamın mesuliyeti büyüktür. Sözün tehlikesi bir taraftan onunla mızıkçılık etmenin daha kolay oluşundan, diğer taraftan da böyle anî ve mübalağalı tesir edişinden geliyor.

İşte bütün bunlar içindir ki, münkaşalar asıl fikir adamlarına düşman olanların kârı, siyasiyatçıların, mugalatacıların zaferi oluyor. Ve bu adamlar, atılganlıkları ile, iddiaları ile, haykırışları ile neticede milletin ve beşeriyetin belâsına sebep oluyorlar.

Münakaşaya herkes kendi kanında, kendi mayasında bulduğu silâhlarla girer. Münakaşa için münakaşadan nefret etmeliyiz. Çünkü bunlar bizi hiçbir hakikate erdirmez. Belâgatle kılı kırka yarmak delisi olan adamları çoğaltmaktan hiç bir fayda gelmez. Bunlar kaçınılmak iktiza eden bir tehlike teşkil eder. Politikacı Talleyrand'nm "Söz, insana fikirlerini gizlemek içinverilmiştir." sözü meşhurdur. Söz ele geçmez, hatırda kalmaz, uçar. Onun bu huyuna güvenerek sözü asıl politikacılar kullanır. Demagoji de asıl

sözle yapılır. Sözün ar'anesinde hile vardır.

İyi söylemek bilhassa iyi düşünmek mânasına gelmeliydi. Söz söylemeyi öğretirken sözün hakiki bir kıymete ermek üzere evvelce kafalarda ve gönüllerde yatiştirilmesi ve rüşdüne ermesi için lâzım gelen düşünce, tahayyül ve murakabe evresine ne kadar ehemmiyet verilse o kadar yerinde olur.

[Yeni İstanbul gaz.; 8 Şubat 1950]

FANİLİĞİMİZ ve EDEBİYAT

Yazılarımızın yeryüzünde en çok duyduğumuz his, faniliD ğimizi bilmemizden gelen bir melâldir. Filhakika ruhumuzun geniş emelleri ve hulyalarile, hakikatin yani hakikî kuvvetlerimizin ve taliimizin arasındaki nisbetsizlik bizi bedbaht etmeye kâfi gelir. Düşünürsek, bütün hayat, çekdiğimiz bir çubuk içindeki esrar gibidir. Biz mest oluyoruz, fakat, bizim zevkimizi temin eden onun yanıp geçişidir. Bu tezat içinde mesut olabilmek şüphe yok ki hiç kolay değildir. Biraz hassasiyet saadetin tadına bu zehri karıştırmaya kifayet eder. Bunca derin hisleri tahlilsiz ifade etmesini bilen büyük şairler, bu tezadı mütemadiyen hissediyorlar. Duyduğumuz bütün güzellikler bizi mest ve mesut etmiş rüyaların, hülyaların emellerin ve vuslatların artık hatıralara inkılâp eden, zavallı ve perişan dağılan dumanlarıdır. Biz, âciz, çubuğumuzdan çıkan bu dumanların yavaşça boşluğa inkılâp ettiklerini seyrediyoruz.

Biliyoruz ki bizi bahtiyar eden her lezzet ve canımızla ödemeyi kabul ettiğimiz vuslat bile geçecek. Bu geçen vuslat demini ruhumuza mıhlamak ister gibi yanan kıvılcımlı buselerimiz sönecek, ellerimize geçen ellerin sıcaklığı ruhumuzda birikmeden uçacak. Şefkat, muhabbet, vuslat, saadet hülâsa her lezzet hiçbir ân elimizi geçmiş değil, hep elimizden geçmiş olacak. Bunca emellerle çırpınan kalp hiçbir servet biriktiremeden daima vuslata muhtaç, daima aç kalacak ve geçen aşk ve hayatın ruhumuzda bıraktığı hatıralar bile -uzak mesafeler içinde bazan kaybolup bata çıka görünen yıldızlar gibi- hafızamız ve ruhumuz içinde gittikçe dağıla dağıla bizimle birlikte büsbütün sönecek. Bize hayat ve ruh veren vücut ve muhabbet ölecek. Bir tek

aksi rüzgâr bizim iç içe geçmiş bahar ve hazanlarile, kucaklaşmış fırtına ve sükûnetlenle dumanlı ve berrak ömrümüzü bu boşluğun içine dağıtıverecek ve biz gûya hiç bir zaman mevcut olmamış gibi büsbütün yok olacağız.

Evvel zaman içinde tabiatin sert çehresi ve dünyanın bütün katılıkları ruhlardaki itikadın buğusu ve sislerile nemlenir, yumuşar ve örtünürdü. Servilerin uhrevî mırıltıları insana öteki dünyadan haber verir; yer yüzünde bir mabedin şefkatli kokusu yüzer ve ruhlara sinerdi. Yıldızlar bu mabedin asılmış yanan yüz binlerce kandilleri gibiydi. O zamanlarda hakikat bir tekdi ve insanlar onu arayıp bulmaya muhtaç değillerdi. Bulmuş gibiydiler. Metbu olmayı dilemiyen ilim dine tabiydi. Hakikati söyliyen ve talim eden Allah'dı.

Fakat insanlar yavaş yavaş bu kokudan ayrılıp bu sihirden uyandılar. Bahtsız gözleri açıldı. Bir Fransız filozofunun demiş olduğu gibi, hakikati aramakta dehşetli bir tehlike vardır ki bu da onu bulmaktır. Nebatî bir hayatın şuursuzluğuna malik olmıyan ve hayvani, bir hayat ile iktifa edemiyen insanlar, Promethee gibi kendilerine gökten bir parça ziya çaldılar ve bu aydınlıkta gördükleri hakikat kendilerini tedhîş etti. Bu hakikat eski zamanların tasavvur edebildiği her türlü dehşetten daha beterdi. Acı, tecrübevî ilim hakikatin bu merhametsiz çehresini gösterince eski ümitler mahvoldu ve ruhları dolduran eski kolay ve yumuşak iman öldü. Beşer zekâsının çeşnisi değişti. Artık ilmin yetiştirdiği meyveler ağızlara bir kül tadı verdi. Natüralistler insanı da hayvani, nebatî, madenî hayat silsilelerine bağladılar, ilim yüzünden semanın ve dünyanın eski uhrevî renkleri soldu, dinî kokusu uçtu. Artık biz semanın oğulları ol-

duklarını sanan eski insanlar değiliz. Bir Fransız hatibinin meşhur bir sözüne göre: "Gökte öyle yıldızlar söndürdük ki bunlar artık bir daha parlıyamıyacaktır!, Fezanın ve zamanın ummanı yahut ummanları içinde sanki dünya nedir? Ve sanki biz neyiz? Hakikaten hiçbir şey! Ve bize bunu öğreten ilimdir. Semayı ölçünce varlığın cesametine nisbetle dünyanın bir toz zerresinden ibaret olduğunu gördük. Bu sema içinde birer kıvılcım parçasından ibaret olan güneşler ve birer çamur zerresinden ibaret olan küreler, dünyalar var. Ve bütün bunlar, biliyoruz ki, hep yanıp sönmeye mahkûm olan fanî ziyalardır. İlmimizin gözlerile yıldızların bile bizim gibi iki karanlık arasında çakıp söndüklerini görüyoruz.

İnsanlar böylece eski dinlerine, başlarının üstünde kendi ruhları için yanan hususî yıldızlarına, yeryüzünde kendilerine refakat ve kendilerini siyanet eden şahsî meleklerine ve yarın ahirette kendilerini karşılayacak cennete itimatlarını kaybedince büsbütün sönmüş eski yıldızlardan kalan karanlıklar altında bu defa cennetten hakikaten koğulmuş gibi kendilerini yalnız ve öksüz hissettiler. Kendileri böyle geçerken karşılarında her bahar yeniden hayata doğan tabiatin hissizliğini, o milyonlarca yıldızlarla ışıldıyan göğün sükûnetini kırmak kabil olmıyacağını, nafile yere imdada çağıran seslerin hep boşluk ve karanlık içinde kaybolduğunu ve dualaın bir merhamet tevlit etmek kudretinden mahrum olduğunu göre göre pek acı bir yeise düşmeleri mukadderdi. Artık ruh aslında taşıdığı ihtiyaçlara hiç tekabül etmeyen bir muhit içinde eski cennetin daüssılasını çekiyordu. Nasıl, bütün hayat ve dünya bundan mı ibaretti? Toprak kokusu her taraftan tüterek her şeye siniyordu. Vücutta bugün duyulan ruh bile

yarın toprak olacak değil miydi? Mademki her şey tâ evvelinden beri ölüme doğru kurulmuştur, demek ki yeryüzünde yaşıyan bir ölüm, tekevvünde olan müstakbel bir ölümden ibarettir. İşte hakikatlerin en acısı olarak faniliğimizin bu ilmine erip artık ona itikat ettiğimiz gün duyduğumuz elem elbette payansız olacaktı ve filhakika payansız olmuştur. İnsan kalbinin duyduğu bu elemin ise, muazzam bir nehir gibi, hep bu ilmin kaynağından nebeân edip geldiğinde şüphe yoktur.

Ve bu elem ve acı şüphe yok ki nakil ve tespit olunmaya değerdi. Şairler ve ediplerin asaleti, asıl ruh ihtiyaçlarının katipleri oluşlarındandır. Bu hüzne ve ıztıraba ma'kes olmak ve bunları ifade etmek edebiyatın rolü, vazifesi ve diyebiliriz ki asıl kendisidir. Bundan dolayı bu fanilik elemini tefsir ve terennüm etmeyi hiç yeni bir şey addetmemelidir. Bilakis tâ eskiden beri şairler ve edebiyatçılar bu acıyı herkesten çok duyup düşündüklerinden bu gayet eski bir edebiyat ananesidir. Şark ve Garp'ta geçmiş zamanlarda ve bugünkü günlerde faniliğimizi böyle hassas ve müteessir bir kalble duymuş ve bunu cazibeli ve tesirli bir surette ifade etmiş olan şair ve muharrirlerin yalnız bir listesi yapılsa bu makalenin hacmini geçerdi.

Şark'ın bütün şairleri içinde Garp'in en çok okuduğu ve sevdiği Ömer Hayyam'ın şiir kitabı hep âdem karşısında geçen bu hayatın faniliğine isyan eden ve hep onu ademden mümkün mertebe korumak için zevk ve vuslata koşmayı tavsiye eden bir elem ve bir felsefe ile doludur. Ve âdemi vaktile daha az duymuş ve düşünmüş olan Şark içinden Garb'ın bu şairi tercih etmesinin sebebini itikadımca asıl burada aramalıdır.

Bu fanilik hüznile âdem endişesi, denilebilir ki, bütün Garp edebiyatlarını hatsiz ve hudutsuz figanlarla doldurmuştur. Fakat bilhassa on dokuzuncu asırda ve bu asrın da ikinci kısmındadır ki bu his, bu elem edebiyatı pek ziyade sarmış ve hemen bütün dünya edebiyatı gittikçe derinleşen ve uhrevî bir hüzün değil, dünyevî bir melâl ifade eden muhteşem feryatlarla çalkanmış durmuştur. Zira ruhların en samimî ve derin ihtiyaçlarına, yani ölülerimizi tekrar bulmak isteyen şefkat, merhamet ve muhabbet ihtiyaçlarına, hayatın manasını teşkil edecek ve müebbeden var olacak bir şeye istinat etmek ihtiyacına, beşer ruhunda derin kökler salmış olan bir ebediyet ihtiyacına -eğer inanmak kabil olsa- cesaretli, geniş, kâfi ve şafî cevaplar veren, ve o şefkat, merhamet, muhabbet ve ebediyeti bize tevzi etmeyi vadeden ancak bir din, yani dinler vardır.

Ölüm karşısında bu büyük teselliden mahrum kalmış insandaki geniş ve âsi ruhun öyle sonsuz ihtiyaçları, "ebediyet" den mahrum olan her şey hakkında öyle katî istiğnaları, kendisini kemiren fanilik azabile öyle yorgun ve bitkin anları oluyor ki böyle zamanlarda yeryüzündeki bütün başka teselliler, ona birer züğürt tesellisi gibi geliyor!

[Ağaç der.; S.5 Nisan 1936]

EDEBİYATA DAİR KÜÇÜK NOTLAR

Birbirlerinin üstlerinde düşman kokuları sezerek birbirlerine saldıran edebiyatçıların şairlerin manzaraları, o, gözlerinde parıldıyan şimşekler, gök gürlemelerini taklit ile çıkardıkları sesler, savurdukları zehirli nefesler, şahlanan pençeler, galeriyi kendi taraflarına imale için bir galebe çığlığile, birdenbire, şaşırtıcı bir zafer bayrağı gibi açtıkları alâimi semaya benzer kuyruklar, insana tufandan evvelki dev hayvanların, nesilleri inkıraz bulmuş ejderhaların birbirlerile çarpışıp döğüşmelerini hatırlatıyor.

*

Pek güzel kadınlar, yanlarındakini çirkin gösterir. Pek zeki bir adamın yanında diğerleri ahmak görünür, iyi bir terzinin esvabı yanında, ötekilerin bayağılığı sırıtır. Küçük muharrirler de, yüksek yazıcılara, eserlerinin yanında kendilerininkinin âdiliği meydana çıktığı için düşmanı oluyorlar.

*

İyi eserlerin sahipleri susarlar da, bu eserlerin etraflarındaki adiliklere itâb eden hâlleri susmaz.

*

Biraz bal yapınız, derhal sinekler üşüşüyor. Ne yapmalı, bilmem!

*

Samimiyet nedir? Muhtelif türlü samimiyetler var. Ve bu da telâkki meselesidir. Hepimiz samimiyet isteriz. Halbuki bundan beklediğimiz karşımızdakinin anladığı

değildir. Samimiyetin manası hakkında anlaşmak ne güç! Ekseriyetle hiçbir samimiyete ermemiş olanlar, cidden samimî olanlara, samimiyet namına tariz ederler.

*

Başkalarını işitip dinlemekten kendimizi duymaya ne vaktimiz, ne takatimiz kalıyor!

*

Vahşiler ve yabancılar haykırışlarını ve şarkılarını her gün üstümüze yığıyorlar. Eğer dikkat etmezsek ruhumuzdan gelen samimî ve mahrem sesleri ve sözleri artık dinliyemiyecek ve hatta işitmekten utanacağız.

*

Kendi hakikatimizi bir başkası keşfedip bize sunamaz. Bütün hususiyet ve servetlerimizi kendimiz bulmaya, bunlara ermeye var olmak istiyorsak- biz çalışmalıyız.

*

Kültür lüzumundan bahsolundu mu, yeni yetişenlerin bazıları haklarına bir tecavüz oldu sanıyorlar.

Bazılarımız millî veya umumî kültürden o kadar mahrum kalmışlar ki, en eski bir cehalet ananesine tebaiyet ettiklerini bile bilmiyerek, sanata düşmanlık ediyorlar.

*

Her zaman daha itinalı, daha nükteli ve daha hakikate sadık bir edebiyat arzusunu ve ihtiyacını duymamak mümkün değildir.

*

Güzelliğe ulaşmak isteyen her cümle, hakikî bir sanat eserinin her cümlesi, fikrin vuzûhile musikinin iphamı arasında bir tevazün notu ve noktasıdır. Her cümlede bu iki unsurun dereceleri ilânihaye azalıp çoğalabilir. Ve cümlelerin kafilesini kâh bir, kâh öteki tarafa getirip götüren medd ü cezirler vardır. Lâkin bu tevazünde her iki unsurdan da birer parça bulunması lâzım geliyor.

*

En taze dalgalar binlerce asırlardan gelir. Her kelime bir aksi seda, her yazı, bilerek veya bimiyerak, bir gizli taklittir. Her his ve her fikrin bir "incubation" (kuluçkaya yatma) devri, her kitabın ecdadı olan bir kütüphane vardır. Her cümle eskiden duyulmuş ve tanılmış bir cümleye, hayırlı veya hayırsız, bir nazireyeye benzer.

*

Bazan kâğıt ve kalem bulamadığımız için istediğimiz şeyleri yazamaz, unuturuz. Bazan da elimize kâğıt ve kalem geçti diye düşünmüş olduğumuzu bilmediğimiz şeyleri bulur, yazarız.

*

Ne yapsak da, hepimiz, günün birinde, kendi zevkimize râm oluruz. Zira zihnimizden ve hesabımızdan daha kuvvetli olan o, üstadımız ve efendimiz, odur.

*

Bir eserin ehemmiyetli bir tarafı varsa bu, onun muharririnden başka birisinin yazamıyacak olduğu

kısmıdır.

*

Edebiyatta hiç kimseye benzememek bir gayedir. Lâkin bunun da hiçbir şeye benzememek gibi bir tehlikesi var!

*

Edebiyatımızın farkı lisan ve teknik noksanlarından ziyade, bir ruh fakrıdır.

Aşk, şiiri, her nesil tazeliyen bir bahardır. Aşk sonsuz bir asalet kaynağıdır. Kurumuş edebiyatını bu kaynaktan sulayamıyan ve eseri yanık bir sahra olan sanatkâra acınır.

*

Bazı şairlerin ilham perileri kanatları kesik bir tavuk gibi ancak bir kümes rafından bir kümes damına atlamayı biliyor ve komşu penceresine konamadan nefesi kesiliyor!

*

Şairlerin hassasiyeti sözlerinden ziyade şivelerinde, güftelerinden ziyade bestelerinde duyulur.

*

Şairlerin mısraları çocukların ökselerine benzer. Bunlar çok kere boş kalır. Lâkin bazan da güzel bir kuş bunlara gelir, konar ve canlı canlı ötmeye başlar!

*

Ruhun kâmı için belki bir nevi ifrat, her zamanki iklimin fevkinde bir mübalâğa ister. Sarhoşluk ayaklarımızı yerden kesince kanatlara benzer. Aşk ifrata vardığı zaman

mükemmeldir. Şiir de mantıkla aramızı açınca kemaline eriyor. (**kam:** zaptetme / **fevkinde:** üstünde / **ifrat:** aşırı / **fevk:** üst)

*

Şairler çok kere göklerde ve ruhlarındaki yıldızları toplamak ister, fakat kopardıkları yıldızların ellerinde ve nefeslerinde birer birer söndüklerini görürler. Nihayet ellerine bir gül gibi yanan bir yıldız geçti mi bütün semayı kendilerinin olmuş sanırlar.

*

Şair, şiir mecmuasını neşrettiği günden itibaren, nasıl olup da herkesin bununla meşgul olmadığına şaşar. Nasıl günler doğuyor, ortalığı dolduran insanlar okuyorlar da başka şeyler okuyorlar, konuşuyorlar da başka şeylerden bahsediyorlar? Kitabından sonraki günler de gene eski günlere benziyor! Şairin ruhunu, umumî bir suikast karşısında kalmış gibi bir hayret kaplar. Hiçbir şeyde bir değişme yok, bir fark yok,

"Âlem yine ol âlem, devran yine ol devran!"

*

O kadar beğenmiş ve sevmiş olduğumuz şeylerin inhitatını temaşa ettikçe mahvolan bu şeylerin kemalini daha büyük teessürle duyarız ve, kâfi bir asalet ve zevkimiz kalktıkça, bunların karşısında sözlerimize tesirli kuvvet ve cümlelerimize musiki edası verebilmek hassasından mahrum olmayız.

*

Acaba bir gün gelecek, biz de, eski yuvalara konan

ihtiyar leylekler gibi, büyük babalarımızın kapanmış oldukları en eski kitaplara dönmek isteyecek değil miyiz?

*

Bir gün bu hakikate sırf fikrî bir kanaatle değil, fakat tekmil hissiyatımızla erince, her şey karşısında artık duyarız ki" Lecomte de Lisle in *Ebedî olmayan bütün bu şeyler neye yarar?"* diyen mısraı, beşerin kalbinden kopan en acı ve en haklı bir feryattır ve edebiyatı çok seven şair de, aşkın bir mükâfatına ererek, insanların kendileri kadar yaşıyacak bu hislerini gene kendileri kadar kalacak bir mısraında ifade ve eda edebilmiş! "A quoi bon tout cela qui r'ezü haz éternel

[Ağaç der.; S.7,16 Mayıs 1936]

EDEBİYATA DAİR TAVSİYELER VE NASİHATLER

Edebiyat, sanat, yabancılarına mevhum görünen bazı kıymet ve bazı meziyetlere inanan bir dindir. Bunun âyinleri ve şehr-âyinlerini çok görmemeli, müsamaha ile görmeliyiz.

*

Değerli ölüleri methetmek fırsatını hiç kaçırmamalı ki kendilerini değerli bilen bütün metholunmıyanlar da, bir gün sırası gelince, böyle methedileceklerini umsunlar.

*

Devleri sevemiyen cüceleri mazur görmeli.

Mademki bir yıldızsınız, mahremiyetin lâübaliliğinden kaçın ve diğer yıldız arkadaşlarınızla aranıza göklerdeki uzun mesafeleri açın, ta ki dönek dünyalarınız hiçbir gün biribirile çarpışamasın.

*

Kadirşinaslık öyle bir çiçektir ki ruhlarda muttasıl bakılmak sayesinde açabilir. Muttasıl vereceksin ki biraz mukabele göresin !

*

Körlükten daha mebzul olan nankörlük zaten, ısırgan otu gibi, kendi kendine türeyen bir nesnedir. Bunu üretmek için nafile yere uğraşmamalı!

*

Menfaatimizi düşününce, ancak bizi anlıyacakları ve bizden bir gün istediğimiz gibi bahsedebilecekleri

methetmeliyiz. Bizim cinsimizden olmıyanlarla meşgul olmaktan bize bir hayır gelemez.

*

Medeniyetin bugünkü derecesine gelmemiz için bile milyarlarca adamlar, asırlardan beri çalıştılar. İnsanda, onlardan miras kalan bir hisle, bir ahlâk ve fazilet ihtiyacı gibi, bir de çalışmak sevkitabiisi vardır. Boş geçen zamanlarımız gönlümüzde bir vicdan azabına benzer bir acılık bırakır. Çalıştıkça, velev ki bunun faydasız olduğunu bilelim, vazifemizi yapmış olmanın gönül rahatını duyarız. Sıhhat ve saadetimiz için işimizi sevmeliyiz. Yeryüzünde kendimizi aldatmak ve avutmak için bulabileceğimiz en büyük tesellilerin biri çalışmaktır.

*

Çalışmanın zahmetini azaltan, verimini çoğaltan öğrenilecek bir usulü vardır. Bütün mektep hayatımız bu usule ermek için geçer. Ömrümüzün belki yarısını bu usulü bilmek için harcarız. Ve hayat bu usul öğrenildikten sonra başlar. Bu da Kristof Kolomb'un yumurtası gibi bir şeydir. Bilinmek şartile sade!

*

Hayatta vaktimizi en çok yiyen pasyonlarımızdır. Bunun için bizi çoğaltan, bizden bir şey toplayan, bir hatıra, bir eser bırakan meraklarımız olmasına cehdetmeliyiz.

*

En büyük ve mükerrer yanlışlardan biri umumî meselelerin bizde hususî bir hâl tarzı olduğunu sanmaktır.

Muhtelif fikir, his, bakım temayüllerini ifade için makbul olmuş beynelmilel kelimeler var. Komünistseniz milliyetçi olduğunuzu iddia etmeyin. Beynelmilel tabirleri kabul ile bütün şümullerine ermek, bu, millî bir ziyan değil, millî tefekkürümüzün inkişafında bir merhale olacak!

*

Demirden bir kalem ucu ile, fırtınalar içinde bizi tehdit eden bütün yıldırımları toplamalı. Paratonerler gibi, onları mahvetmek için.

*

Bir fikri, çırpıştırma bir gazete makalesinde ortaya koymakta tehlike olabilir. Bunu müdellel ve mufassal surette teşrih ve tefsir etmekte ise hiçbir mahzur yoktur. Bu yolda yazıları kimse okumadığı için ne isterseniz söyliyebilirsiniz.

*

Ekser manzumeler, içlerinde, canlı bir kuş gibi, bir tek halis mısraın öttüğü irili ufaklı, boyalı ve yaldızlı kafeslere benzer. Bütün bu manzume o tek mısraın hatırı için söylenmiş gibidir. Şairlere verilecek gayet parlak bir tavsiye vardır ki o da böyle bir tek mısradan ibaret şiirler yazmaktır. Bize bu tahta kafesi değil, bu canlı kuşu verin ve kitabınıza da "Mısralar" diyin. Sevilen, bellenen bir şair olursunuz. Zira güzel bir mısra, başlı başına bir manzume, kâfi bir bütündür. Ve hatırımızda kalanlar da işte bunlardır.

*

Her yerde bir gazeteyi kendi zevklerine göre

çıkaranlardansa başkalarının zevksizliklerine göre çıkaranlar muvaffak olur. Eğer edebî dediğin bir mecmua neşretmek istiyorsan, ismi "Dans, spor ve sinema" olsun. Zamanın "Ekanimi selasesi" bunlardır.

*

Eğer samimî ve hakikî bir sanatkârsan unutma ki biraz da bir delinin bekçisi olacaksın!

*

Sakın edebiyatının, herkesi lâkayt bıraktığı günlerin sükûnuna dalarak boş bulunma! Her zaman tetikte bulun, her zaman kendini kolla! Birdenbire sana tahammül için hayli cesaret ve metanet lâzım gelebileceğini sakın unutma! Bu günler geçecek, bir gün neslinden olan bir arkadaşın kalbini kıracak, bir gün hiç sevmediğin biri medhiyeni yanlış yapacak, ve sana hiçbir kâri hitap etmezken bir gün sana bir ümmî gelecek, yazıcısın diye, senden, sevgilisi için, ya bir aşk mektubu, ya bir mezar kitâbesi istiyecektir!

*

Sana karşı geri olanlar toplanır, kendilerine karşı ileri olmakla ittiham ederler. Emin ol ki doğru dediğin bir saate yalnız uymaktansa herkesle birlikte geç kalmak evlâdır!

*

Başkalarının sözlerini duyarsan kendi fikrini bulmak için dinle! Bir şey düşünürsen onu duyduğun ve bildiğin gibi söyle! Başkalarile tezada düşmenin hiçbir ehemmiyeti yoktur. Onları tashih edemez ve kendilerine akraba olmıyanlarla fikren alışveriş edemezsin. Ruhunla kal ve bil

ki vazifen kendi hususiyetini ifade etmektedir.

* *

Matbuat âleminde bir liyakat ibraz etmemiş olanlara, velev ne kadar maruf olsalar da, hiç cevap verme! Onlara cevap vermek paye vermek olur. Hamdolsun ki herkese söz anlatmaya kimse muhtaç değildir. Sen de âleme değil, ancak kendi üstatlarına ve arkadaşlarına söz anlatmak mecburiyetini duy! Tezyif ve inkâr için bile, ancak bahse değerlerini intihap et!

*

Çok kere doğru fikirleri müdafaa edenler yanlış esbabı mucize kullanırlar. Birbirini nakzeden sözler söylerler. Onlara cevap vermek istersen iddialarını çürütmek için kendi sözlerinden istifade etmelisin!

*

Yazınla hiç kimseyi methetme! Bir nankörle kırk düşman kazanırsın. Methettiğin muharrir eserini tamamen anlamadığına kanaat eder. Ve onun irili ufaklı rakipleri, senin cehaletine, zevksizliğine ve kendi aleyhlerine bir komplo kurmuş olduğuna kanaat ederler.

*

Acele etme! Daha eski şöhretleri yıkmak isteyenler bir gün senin şöhretini bina etmeye çalışırlar.

*

Acele etme! Sen devam ettikçe ve şöhretin yaşlandıkça göreceksin ki, anlamadan tenkit edenlerin kalabalığı

yerinde, anlamadan sena edenlerin kalabalığı türeyecektir.

*

Bir şâir, bir edip isen, İçtimaî mevkiini yükseltmeye, âmir mevkilerine geçmeye ehemmiyet ver. Senden istifadeleri olanlar seni beğenmeye hazır bir kütle teşkil ederler.

[Ağaç der.; 1936]

EDEBİYAT YOLLARINDA NAFİLE NASİHATLER

Nafile, biliyorum, bu sözler de bütün nasihatlar gibi nâfile!. Duyduğu değil, kendi söylediği nasihatleri bile tutan tek bir adam yoktur.

Söz gümüşse sükût altındır demişler. Demek sözlerin altından daha kıymetli bir cevherden olmalı! Sözlerin kalbe dâim! bir hutbe okuyan mübarek sükûtu aşmayacak ve sükûtun fevkinde olmayacaksa sus, nâfile söyleme!..

Bilirim ki, insanın hayatta tecrübelerinden edinmeye müstaid olduğu tekmil istifadeleri ve san'atkârın hayat ve beşerden istihsal edebileceği bütün mâye-i irfanı iktisâb etmiş oldukları bir çağ vardır. İyi ya da fena, az veya çok, mahsul artık yetişmiştir, şimdi bunları toplamak kalır.)

Geveze bir hatibin kırk dereden su getirecek mantığından vazgeç ve mütehassıs bir kalbten feveran eden fevkâ'ı-mantık sebeplerin hamlelerini dinle!..

Çırpınma, sus, ey kalp! demek mümkün müdür?.. Bundan abes bir temenni nasıl olabilir?

Yüksek bir adam için usul, kendini mahrum etmeyi bilmek ve gözlerinin nûrunu -hiç kamaşmayan şahit ziyâlı yıldızlar gibi- gayesinden ayırmamaktır.

Ruhun sağlam kalması, ruhun serbest ve ser-âzad bulunması lâzım. Bunu temin eden hiçbir fazileti yıpratmamış olmak saadet ve "bâhisi güzâf-ı bî-nihâyet!.."

Zekâmızı muttasıl başkalarınınkıyla bilemek ve törpülemek! işte daha bundan alâ birşey bulunamamış!..

Samîmi bir rûzname yazabilsen belki en kıymetli, en mühim eserini yazmış olurdun. Lâkin başlasan bile devam ettiremezsin. Kendi kalbimizi çırılçıplak görmekten utanır,

ruhumuzun içine bakmaktan korkar, iğreniriz. Boşluğumuzu görmekten de başımız döner...

Bir hazan içinde gezen bir tavus kadar müşa'şa, kibirli, muhteşem ne vardır? Güzel, hiç şüphe yok ki son derece güzel!.. Fakat sakın içine bakma! O da solucanlar ve kurtlar yer, öyle geçinir ve küçücük başının aklı güzelliğinin derecesini tartmaya bile az gelir..

Kimsesiz, hatta kamersiz mûsikisiz, siyah geceler boşlukta nafile öten bülbülleri, şâirleri dinle!

San'atı kirli ruhlarımızı örtmek için muhteşem, mukaddes bir cübbe!.. Kefenden evvel bu ihtişama sarılmalı!..

Şiir alelâde bir lâkırdı değildir ki sadeliği ve samimiyeti en büyük meziyetleri addedilebilsin!..

San'at bir göz boyamak değildir. San'atla bir nevi sun'ilik vardır ki pekâlâ sevilebilir, bunu gizlemeye çalışmak da abestir.

Bir eser-i san'at canlı olmakla hakikî olmalı, hakikati tamâmiyle taklit etmeye kalkışmamalı. Hakikati bir noktada icmâl ve hülâsa etmeli, onun bütün basit ve tahammül fena tafsilâtını söylemekle değil...

San'atın gayesi kalpte şiddetli bir galeyân uyandırmaktır. Sudan bir san'at -olamaz ki bir nevi mesti bahşetmesi lâzım gelir. Bir kitab bir kuvve-i tehyidâye olmalıdır. Ve illâ bir kitap ismine lâyık olmaz.

San'atkâr eserinin ilk önce kendi zevki, sonra mümtaz bir çevrenin tasvibi ve aşkı için ibdâ eder. Bundan sonra halk gelir, eseri beğenir. Veya beğenmez, bu kendi bileceği bir şeydir. Fakat ilk önceden halkın tasvibi ve muhabbeti için çalışan san'atkâr san'at için mahvolmuş demektir. **(ibda:**

icat, yoktan ortaya koyma)

Maksadın san'at mıdır, yahut para mı?. Bunu intihâb etmeli. Yoksa "para getirir san'at" bir vâhimedir. Arkasından nâfile hiç koşmamalı.

Edebî bir sâhife bütün fikrimizle hürmet ettiğimiz bir dosta ve bütün kalbimizle sevdiğimiz bir sevgiliye yazdığımız bir mektuptur. Başka birşey olmalı mıdır?..

Lisânda mündemiç olan gizli mantık ve zekâya hürmet etmek ecdâdın mîrâsına istihkak kesb etmektir.

Tâliini bilmemek ve şüpheler, tereddütler içinde yürümek, dâima bir Sînâ-yı zevk ve lezzet umarak ona doğru yürümek... Gâfil beşerin saadet için bundan daha münasip bir usul keşf olunmamıştır.

Bugün bahsolunan şeylere değil, haddizâtında şâyân-ı dikkat olanlarına ehemmiyet atfetmelisin. Her geçen şeye rabt-ı zihn etmek ufukta mütemadiyen değişen seraplara gönül vermek değil de nedir?..

Hayatta hemen bir şeyde muvaffakiyetin sırrı bu: Hiçbir veçhile hakikatin dûnunda kalmamak! Kahpe hakikat hain ve derindir; umulmaz incelikleri olur!

Şöhrete îsâl eden iki yol vardır: Biri reklâmla şarlatanlığın yâni kurnazlığın şerhanı, diğeri ciddiyetin yani hürmet-i şahsîyenin keçiyolu, cesaret ve şiddet sayesinde efkâr-ı umûmîye bir gün işgal edilebilir. Lâkin bu, saman çöplerinin çıkardığı yüksek bir ateşe benzer ki çarçabuk söner. Efkâr-ı umûmîye değişir, bir günlük yeni şöhretlerle uğraşır ve sesini büsbütün unutur. Pâyidar olmak için, kendin gibi mutaassıb olan bir zümrenin müridlerini teşhir etmelisin!.

Asıl şöhrete vâsıl olmak için medh edilerek, zemin

edilerek, fakat her medh ve zemme karşı lâkayd yürüyecek, yürümekte uzun müddet devam edeceksin. Sana lâzım olan şey hiç de elinde olmayan bir şeydir. Temdîd-i hayat! ve Sînâ-yı şöhretin zirvesine, çok kere olduğu gibi, bir yâdigâr-i mâzi, bir harabe-i mazi gibi gelecek, kalacaksın. Çok yaşadığın için ölülere karışmış fakat başın hâlâ-i şan-u şerefle ziyâdar, son' yaşadığın ve yeni öldüğün seneler meşhur olacaksın. Büyük şöhrete girenler hayatlarının bir kısmında ölmüş olanlar ve ölülerin vazifesini görebilenlerdir.

[Yarın der.; S.7,24Teşrinisâni 1337 (Kasıml921)]

Gülünç bulduğumuz şeyler de değişiyor. Vaktile bir paşa, bir şarkı mısraını zikr ile yanındaki hanıma:

"Bu gazûb-âne nigâhın acep esbabı neden?" demiş, kadın da: "Hereke kumaşından efendim!" diye cevap vermiş, evvelden kadının bu anlamayışı gülünçtü. Şimdi kadın haklıdır. Paşanın ifadesi gülünç!

*

Muharrirler bazan kendi halkettikleri şahısları kıskanırlar. Mecnun'un mübdii Fuzûli:

"Bende mecnundan füzûn âşıklık istidadı var!" diyor

"Âşık-ı sâdık benim, mecnunun ancak adı var!"

*

Dalkavuk olmıyanlarımız da dalkavukları seviyorlar. Mithat Paşa'nın kendi dalkavuk değilmiş. Fakat etrafındaki dalkavukları severmiş.

*

Hemen her nesir, muayyen bir telâkki ile nazma tahvil edilebilir. Abdüllâtif Suphi Paşa ismi dört, dört sekizlik, bir mısradır. Bunu bektaşi nefesleri gibi teganni edebilirsiniz:

"Abdül-lâtif Suphi-paşa!"

*

Büyük babam, on altıncı Louis'nin bedbaht karısına, genç yaşında idam olunan bu güzel kadına, pek acır ve eski

harflerle okuyarak Antuant diye telâffuz ettiği ismini ona pek yakıştırırmış. Ben bu ismin Antuanet olduğunu söylediğim zaman çocuktum. Bana inanmadı, fakat Fransızca hocam da bunu tekit edince canı sıkıldı, ismine ilâve ettiğimiz bu hece ile acıdığı bu güzelliğin şiiri kaçmış, ona merhametinde bir zahmet peyda olmuştu. Muhabbeti soğudu veya azaldı. Onun sevdiği ve acıdığı kadın artık bu değildi. Biz onu çirkinleştirmiş yahut huyunu bozmuş, hülâsa değiştirmiştik!

*

Telâffuz farkı o kadar mühimdir ki bize Farisî okutan ve yanlış olarak kendisine acem denilen Şair Feyzi Efendi, Fransızların Müslümanlara "musulman" diyişlerinde bir hakaret edası duyar, bunu o kelimenin sadece Fransızca şekli değil, bir küfür telâkki ederdi.

*

Eski Mebusan Meclisinde bir gün Ahmet Rıza Bey: "Bu mesele başımızın üstüne asılı bir Damokles kılıcıdır" diyince sabık nazırlardan biri: "Vay, bizi kılıçla tehdit ediyor!" diye köpürmüş!

*

Anneannem kitaplarını beğendiği Ahmet Mithat Efendiyi rüyasında görmüş. Bir gün uzaktan Ahmet Mithat Efendiyi ona gösterdiğimiz zaman bir türlü inanmadı. Bu iri yarı, kara gözlü adam rüyasında gördüğü edibe hiç benzemiyordu! Bizim buna güleceğimiz gelir. Fakat düşünürsek acaba çoğumuz da böyle değil miyiz? Ve edebiyat içinde sevdiğimiz muharrirlere hayat içinde rast

gelince onları tanımak istemez, yani oldukları gibi görmiyerek yüksek payeye çıkarmak istemez miyiz?

*

Abdülhak Hamit hakkında bütün eserleri üzerine değil onun, meselâ "Milliyet" gazetesinde son okumuş oldukları bir makalesi üzerine hüküm vermek isteyenler de var!

*

İhtiyarlaşan tanburacı Osman Pehlivanın bir gün Hamdullah Suphi'ye söylediği sözü ne kadar beğenirim! O: "Ne haber?" diye sorunca "Akşam oluyor!" demiş.

*

Profesyoneller her şeyi kendi bakımlarından görerek tefsir ederler. Bir iki defa beraber gittiğimiz lokantanın garsonu, şair Cevdet Kudret'i "puding yiyen bey" diye tavsif ediyor.

*

Tabloları ve ressamları muvaffakiyetleri itibarile değil, mevzuları ltibarile beğenen veya beğenmeyenlere ne dersiniz? Realmden hiçbir şey anlamıyor demez misiniz? Neden edebiyat İçin da mesele aynen böyle olmasın?

*

Sanatkârlar ve halk hiçbir zaman aynı plan üzerinde değillerdir. Birinin bir ihtiyaç için verdiğini öteki bir eğlence olarak alıyor.

*

Bilmedikleri bir şeyi ve bir sanatı inkâr edenler o şeyin ve o varlığın mevcut olmadığını değil, kendilerinin bunu bilmediklerini isbat ederler.

*

Her gün nice icarethanelerde, nice şeyler yazıp mukabilinde refahlarım temin edenler var. Bunlara bir şey demek hatırıma gelmiyor. Fakat her gün bir gazete köşesinde yazdıklarına mukabil hayatını zor zoruna temin eden bir gence rast geldim mi bunu da tabiî bulacağıma, yaptığına bir türlü razı olamıyorum. "Ya sanatla yazsın, yahut hiç yazmasın!" diyorum.

*

Her gün bunca yazılar yazan nice kalemler var. Bunlardan tek bir satır kalmadığını ve kalmayacağını düşünmek hazin değil midir?

*

Her muvaffakiyeti ve her şöhreti bir cinsten sanmamalı. Yıldızlar vardır, semada güneş gibi parlarlar. Nice kuyruklu yıldızlar da vardır, hızla gelir fakat geçerler!

*

Siz: "Zavallı! Sakın filancayı kıskanmasın!" diye düşünürsünüz. Fakat o: "Ben ancak kendi küfvüm olanlarla meşgul olur, ve, eğer mevcut olsa, ancak bana üstün olanları kıskanabildim!" diye düşünür.

*

Büyük sanatkârların (musikişinas, ressam, ilah...) bazan

mektuplarını, hatta notlarını, ruznamelerini görüyoruz. Bunlar bizim gibi küçük hisli, küçük düşünceli, küçük insanlardı. Yalnız yaratmak için doğmuş oldukları eserleri büyük oluyor! Belki bazı yazıcıların da, kendileri basit ve iptidaî kalmalarına rağmen, ellerinin hayat boyunca oynadığı hamur hep his ve fikir olduğuna göre, yoğurup yaptıkları eserler kendilerine üstün oluyor.

*

Şairler şiirlerini çok kere icat eder gibi değil, bu şiir gûya evvelden hazır ve mevcutmuş da onu gömülü olduğu yerden yavaş yavaş keşfeder, çıkarır gibi yazarlar.

*

Şiir, karanlık tabiatın kokulu, mırıltılı, esrarlı ormanı içinde öten bir bülbüldür. Kuş, yani şair, nesilden nesile değişir. Bizler onun sesinde, ruhumuzu mest eden bir aynı ekşir buluruz. Fakat bu halis bülbüllerin yanında ezberlenmiş cümlelerini tekrar eden nice papağanlar da var!

*

Bir çok yazıcıların ruhları Nuhun gemisine benzer: içlerinde his ve yeni beşerin bütün temayülleri bulunur. Ve onlar, gûya tufandan kurtarmak için, bunların her birine bir ifade vermek isterler. (**caize:** herhangi bir sanat eseri karşılığında verilen para)

*

Bir caize verenler bir mucize istiyorlar!

*

Menba kendinden çıkan suyun tuttuğu yola bakar ve mahzun olur!

[Ağaç der.; S.8, 23 Mayıs 1936]

EDEBİYATA DAİR FIKRALAR ve DÜŞÜNCELER

Hüseyin Siyret'in gençliğinde, zamanın meşhur bir şairi ona yeni bir gazelini okumuş. Siyret bunda nergis kelimesinin kafiyesi olan pernis kelimesini anlıyamadığmı söyleyince şair:

- Aman Efendim, nasıl bilmiyorsunuz? Avrupalılar kral hanedanları azasile büyük asilzadelerine pernis derler! demiş. Meğer ecnebî bir dil bilmiyen bu şair eski harflerimizle gördüğü prens kelimesini böyle telâffuz edermiş! Bugün buna güleceğimiz gelir. Halbuki şimdi biz de, Garp'tan aldığımız kelimelerin bazılarını, gûya eski harflerimizle okuyarak telâffuzlarını beceremiyormuşuz gibi kasten tahrif etmiyor muyuz?

*

Ayrı ayrı âdetlere uyan Şark'la Garp'ın biribile karşılaştıkları zaman hasıl ettikleri manzara bazan gülünç olur. "Taaddüd-ü Zevcaat müellifi sarıklı Mahmut Esat Efendi, Avrupa'ya ilk gidişinde kadife gibi kalın kumaş parçalarından yapılmış yamalı bir bohça taşıyordu. Bu, Avrupalıların merak, hayret ve istihzalarını celp ededursun, bohçasını pek tabiî bulan Mahmut Esat Efendi bu nazarların, bu tebessümlerin mânalarını görecek hâlde değildi. İşte hepimizin de kollarımızda böyle taşıdığımız Mahmut Esat Efendi bohçaları vardır. Buna başkaları güler, biz güldüklerini göremez, görsek de kendimiz kadar tabiî bulduğumuz bohçamız için alınmaz, "Acaba neye gülüyor bu arsız?" deriz.

*

Cenap Şahabettin'in kardeşi, lisan mütehassısı ve hocası muharrir Ali Nusret, ölüm yatağında yatarken zavallı haremi:

- Bey! Bizi böyle haybe hasıl bırakıp da nereye gidiyorsun?

diye ağlarmış. O zaman zavallı Ali Nusret, dayanamaz, halsiz sesile bu sözü tashih edermiş:

-Haybe hasıl değil, Hanım, (asıl fecaat burada imiş gibi) Haibühasir.. Haibühasir!

*

Ahmet Haşim'in kıymetli arkadaşı Ahmet Bedi hasta ve Yakup Kadri, İsviçre'de tedavide iken Yahya Kemal'in de hastalığı haberi gelince Ahmet Haşim'in müthiş kıskançlığı birdenbire feveran ederek beyni dönmüş. Vücuduna düşmüş ve kendisini kemirerek bu arkadaşlarının hepsinden evvel devirecek olan kurdu bilmeyen zavallı şair, Ahmet Bedi'ye:

- Monşer! diye bağırmış, hepiniz hastasınız, hepinizin âsabınızı inceletecek bir gizli sebebiniz var da yalnız ben hasta değilim!

*

Allâme sandığımız ümmîlerden o kadar canımız yanmış ki benim -vüzuhunu pek severek sakladığım- bir askerî vesikam vardır ki "sanatı" hanesinde şu cümle yazılıdır: "Gazete muharriri: Okur yazar."

*

Yabancı üstatların nüfüzu derhal kendini gösterir. Bir gün Ankara'da, yağmur altında, kendi de ıslanarak, sokaktaki çimenleri hâlâ sulamakta devam eden bir belediye bahçevamnı görünce: "İşte bu Alman zihniyetinin tesiri!" diye düşündüm. Yoksa kendi mantığına göre serbest bırakılan bir Türk bahçevanı bir türlü bu mânâsız disipline uymak mantığa eremezdi.

*

Zaman, mazideki İçtimaî mevki ve sınıf farklarını tanımayan, kaldıran, bunları birleştiren bir camidir. Burada derviş Yunus Emre, fakir Fuzûli, vezirin nedimi olan Nedim, Şeyhülislâm Yahya, Enderunî Vasıf ile vali Ziya Paşa hep aynı safta bir cemaat teşkil ederler.

*

Lisan değişiyor ve onunla birlikte, hiç olmadan, gülünç bulduğumuz şeyler değişiyor, ilk basılmış kitaplarımızın birinde, Türkçe ve Fransız grameri ve Fransızcadan Türkçeye bir lügatçe olan bir kitapta, şu sabit "Oui, Monsicur" kelimeleri mukabilinde: "Lebbeyk Sultanım!" yazılıdır!

*

Telâffuz meselesi o kadar ehemmiyetlidir ki bana hizmeteden köylü hademe, bahsettiği'şey için "gozel" dedi mi, bunun çirkin olacağında benim hiç şüphem kalmıyor!

*

Çok kere bir adamı haklı gösteren ötekilerin haksızlığı, mantıklı gösteren ötekilerin mantıksızlığıdır. Ve

"mütefekkir" geçinenlerin tefevvuku, çok kere, ötekilerin her türlü tefekkür hassasından büsbütün mahrum oluşlarından geliyor.

*

Gençliğin büyük bir mazereti cehaleti ve tecrübesizliğidir. Yaşlı ve tecrübeli bir adamda fena niyete delâlet edecek ve şahsî menfaati güdecek bir fikri, bir genç, pekâlâ, iyi niyetle ve umumun hayrı için düşünüp söyliyebilir.

*

Kendilerini velî bilenler başkalarının deli bilmesini tabiî görmelidirler.

*

Okumayı bir çalışma sanmak çalışkan cahillerin kârıdır. Halbuki biz, okumuş tembeller, pekâlâ biliriz ki okumak mükeyyifattan bir şeydir. Bir kanepeye uzanır, yatağımıza yatar gibi kitaplarımıza dalarız. Gûya tılsımlı bir denize, hülyalarımızı aşan bir hayal âlemine dalarız. Sanki afyonlu bir çubuk içeriz. Muhitimiz değişir. Hayatımız genişler. Dünya bizim olur. İklimler, mevsimler, devirler gelip geçer. Başka hayatlar ve tabiatlar hatıralarımıza girer. Bize benzeyen asıl akrabalarımız yanımıza gelir, bize sırlarını fısıldarlar. Hayat bize en tatlı, en zengin zevklerini sunar. Okumak, gezmek, uyumak, rüya görmek, musiki dinlemek, hatırlamak, seyahat etmek, unutmak, dua etmek, doğmak, tekrar yaşamaktır.

*

Yazmak bilmeyen bir adam ancak birşey söylemek isterse onu yazar ve yazısından da maksadı az çok anlaşılır. Birşey söylememek için yazabilmek ve yazarken de maksadını gizliyebilmek, denilebilir ki yazmayı bilenlerin kârıdır.

*

Anlamak affetmektir derler. Evet öyle oluyor. Anlamak her şeyi affetmek, herşeye müsamaha etmek ve hiçbir şeyi sevememek oluyor!

*

Hemen hergün ötede beride biraz musikinin bir parça güldüğünü veya ağladığını duyan, fakat ömürlerinde bir kere bile bu sesleri anlıyamıyanlar vardır, işte bu hâl şiir için de böyledir. Dünyada ve hayatta şiir vardır. Öten bülbüller gibi söyleyen şairler vardır. Fakat çokları bunu duyup anlamazlar.

*

Şairler bir fikri en evvel bir hakikat olarak seçmezler. Bir ahenk olarak duyarlar, bir beste olarak hatırlarlar. Ve sonra bir nağme olarak ifade ederler.

*

Şiir mükemmel bir ifadedir. Eda muvaffakiyetinin bir mucizesidir. Güzel bir mısra, bir kelimesinin yerini değiştirirseniz vezni bozulmasa, sırrı bozulacak ve kerameti kaçacak bir ahenktir. İşte bunun içindir ki asıl şiirler tercüme edilemez nağmelerdir.

"Sorsalar mağdurunu gaddar, kendin gösterir!"

Gönlünde taşıdığı imale ile güzel bir mısradır. Ve güzel bir mısraın böyle dolunca, bir imale yerine dolgun bir hecenin taşıracağı gayet hassas bir ses muvazenesi olduğunu görmek için bu mısraı daha mantıkî bir insicam ve daha tam bir lisan ile söyliyerek meselâ:

"Sorsalar mağdurunu gaddara kendin gösterir!"

demek kâfidir. Bu daha doğru olur, fakat derhal sanki mısraın ruhu uçuyor ve biz basit ifadeli bir nevi nesre düşüyoruz.

*

Her yazıyı, gûya edebiyat için yazılan müstakbel bir kitabın sayfaları gibi yazmalı.

*

Sanatkârlar kendi fanî ömürlerinden dünya üstünde kalacak nisbî bir nev-i ebediyete bazı mallar kaçırmak isteyen bir takım gümrük kaçakçılarına benzerler. Muttasıl hislerinden, fikirlerinden, hatıralarından bazılarını içinde battıkları zamanın sularından kurtarmak, harice, ziyaya, hayata tevdi etmek zahmetile, inadile meşgul ve mustaripdirler.

*

İyiler ve kötülerin sözleri, akıllılar ve ahmakların anlayışları ve anlamayışları, halkın ihsanları ve kıskananların isnatları, methiyeler ve hicviyeler, doğrular ve yanlışlar, hep birbirlerine karışır. Tesadüfün elleri gûya yeni bir kokteyl yapmak ister gibi bunları muttasıl sallar. O

zaman kendi gönlünü bayıltan şiir ve hayat kokusuna ve tadına yabancı kalan ve senin edebiyatına atfedilen bir içkinin başkalarının ellerinde dolaştığını görürsün! Onlar, birkaç mevsim, bunun tesirile mest olurlar. Ve sonra, çok kere ruhun vücudunu daha büsbütün terk etmeden, bütün bunların rayihası uçar ve sırrı kaçar ve senin içkin de gönülleri mest etmez olur.

*

Âtiye itimadımız biraz gülünç bir zaaf eseri olmaz mı? Çünkü âtinin ekseriyeti de, gene aşağı yukarı tanıdığımız adamlardan teşekkül edecek değil midir?

[Ağaç der.; S.13,27 Haziran 1936]

EDEBİYATTA İLHAM

Bazılarına göre ilham, âdeta gökten nâzil olan vahiy gibi bir şeydir. Bir şair oturur da, ilhamına tâbi olarak, kendine hariçten gelen fikirleri ve hisleri yazar. İlhamı ne kadar kuvvetliyse kendisi o kadar üstün sayılır. Demek ki bir yazıcının, sadece bir kalem gibi, gaipten geleni bir tesir altında yazabileceğine inanırlar ve kıymetsiz bir muharririn bir gün ilham sayesinde kıymetli şeyler yazabileceğine ihtimal verirler.

Bir nevi "tevfik-i Rabbanî" ile kendimizin dışında bir kuvvetin bize yazacağımız şeyleri ilham etmesi ve bizim bunları duyduklarını kaydeden bir kâtip gibi yazmamız tarzında anlaşılan böyle bir ilhama inanmak bir mucizeye inanmak olur.

Gerçi zekânın ve ruhun hasletleri o kadar karışık ve hesapsızdır ki mucizelere de rastgelindiği olur. Fakat bunların ayrıca tetkik edilmesi lâzım gelir. Gerçi, edebiyatta,umumî olarak, ilham da mevcuttur. Fakat bu, büsbütün başka türlü bir meseledir.

İlham, içimizde haberimiz olmadan bize göre yaşayan kendi duygularımız ve fikirlerimizin âleminden gelir. Muharrire İlhamını veren kendi hissi, düşüncesi ve hafızasıdır. Sanatkarın söylemek ihtiyacım duyduğu şeyleri hayatın hâdiseleri karşısındaki düşünceleri hazırlar. Hikâye etmek istediği şeyler hayatından çıkar. Hisleri tecrübeleri demektir. Yazıları bütün bunlardan doğar.

Bir kitabı yazmaya başlamadan evvel o bizim içimizde mevcuttur. Mevzuu ve hikâyesi itibariyle ne olursa olsun, biz ona içimizde duyduğumuz bir geniş hassasiyettir

diyebiliriz. Onu bütün vuzuhu ile hudutları ile, teferruatı ile değil. Fakat taşıdığı kıymetlerin bir kısmını göstermeyen bir bulut halinde duyarız.

Bir sanatkâr gönlünün üstünde hemen daima müphem birtakım çalgılar, nazlı ve dağınık kokular, vücutları teşekkül etmemiş incecik hisler duyar. Hemen daima bunların nasıl eda edilebileceklerini düşünür. Hissî bir galeyan ile aşkı, dünyayı ve hayatı bir meclûbiyet, bir memnuniyet veya bir felâket şeklinde duyarak bütün bunları yazmak ister.

Asıl iş sanatkârın içinde duyduğu bestelerin güftelerini keşfetmesi; ruhunda tekevvün eden bu âhenkleri zapt ederek dile getirmesi; notalarını tesbit ile onları söyletmesi; yazının ağları ile tarayarak başkalarının okuyabilecekleri satırlara nakletmesidir.

Asıl ilham budur: Bizim derinliklerimizde müphem ve dağınık duyup hatırladıklarımız avlayarak toplayıp şuurlu bir surette ifade edebilmek!

Bunu yapabilmek için bir hasat zamanı lâzımdır. Yazmak işte bu ekin biçme zamanıdır. Bunun için ne hariçten gelecek ilhama, ne başka bir âlemin yardımlarına zaruret ve lüzum vardır. Yaşadığımız zamanın mahsullerini, yahut geçmiş zamanlardan süzülerek hafızamızda toplanmış ve billûrlaşmış bütün hisleri, renkleri, şekilleri hafızamızın bu mücevherlerini sanatkârın çalışması bize ulaştıracaktır.

Sanatkâr bunları muttasıl eleyerek kıymetli taşları kıymetsizlerinden ayıran bir kuyumcu zahmet ve dikkati ile cins olanlarını ayırmak ve kalplarını atmak ister. Bu iş, herhangi bir ilhamdan ziyade, bir kuyumcunun dikkatli

sebatını icap ettirir.

Bu müşkül işi başarabilmek, bu zahmetli çileyi doldurmak için âsabımızın yatıştığı, gönlümüzün râkit bulunduğu, zihnimizin yorgun olmadığı hülâsa iyi çalışabileceğimiz bir zamana ihtiyacımız vardır. Her muvaffakiyet çalışma kabiliyetlerimizin muntazaman işlemesinin mahsulüdür. Asabımız, zekâmız, yani sıhhatimiz yolunda gider de lâyıkıyla çalışabilirsek yâni büyük bir sabır ve dikkat sarfedebilirsek yazmak istediklerimizi yazabiliriz.

Jules Renard'ın bir yazısında Baudelaire'in "İlham çalışmak tır." demiş olduğunu okudum. Ben de: "ilham çalışabilmektir." demek istiyorum.

Edebiyatta ilham demek, hulâsa hissedip bildiklerimizi, hatırlayıp düşündüklerimizi vücudumuzun ve maneviyatımızın coşkun veya dinlenmiş; müteessir veya müsterih; heyecanlı veya sakin, nihayet hususî ve müstait bir ânında, bir dalgıç gibi derinliklerimize dalıp toplamak, onları zedelemeden, karanlıklarımızdan dünya yüzüne çıkarmak, kendi olduklarına göre ifade etmek yolunda emek sarfedebilmemiz, çalışabilmemiz demektir, işte bu kabiliyete ilham diyoruz.

Bütün hadesimiz ve mantığımız, zekâmız ve çalışmamızla iç âlemimizden hangi cevherleri istihraç edebildiğimiz meselesine, yani meydana çıkardıklarımızın kıymetli mücevherler mi, kıymetsiz taşlar mı olduğu meselesine gelince bu içimizdeki âlemin, hâzinenin, yani talihimizin sırrıdır.

Fakat, her ne olursa olsun, biz nihayet damarını bulduğumuz ve kıymetli olduğunu umduğumuz bir

madeni, tıpkı bir amele gibi, delmeye, deşmeye, açmaya koyulduğumuz sıradaki ilham artık bize gelmiş olmakla bizim ondan istifade etmemiz için acelemiz, telaşımız var demektir, bazan da duyarız ki, eyvah, kapımız çalınır! Hayatımıza devam edebilmek için her zaman ihmal edemiyeceğimiz işlerimiz vardır. Ya bunlardan birinin saati çalmış olur, yahut biribirlerinin vakitlerini yemekle beslenen burjualardan biri, (bu kelimeyi artist aleyhtarı mânasiyle kullanıyorum) akrabamız, dostlarımız, ahbaplarımızdan biri gelir eğer bizim herhangi bir budalayla bir iş üzerinde görüştüğümüzü görseydi hiç sesini çıkarmayacak ve bizi pekâlâ mazur görecekken ancak kendi kendimizle görüşmekte olduğumuz mazereti ona kâfi gelmez. Nef'i: "*İtse ger Nef'i n'ola gönlüyle daim bezm-has / Hem kadeh, hem bâde, hem bir şuh sâkîydir gönül!*" diyedursun, bizim kendi gönlümüzle bezm-i hasımız bu andaki misafirimize kâfi bir mazeret gözükmez. Bizi kendisinin zaten iyi bilmediğimiz ve tasvip etmediğimiz işleriyle adamakıllı alâkalanmıyarak kendisini isteksiz bir hâlde dinlediğimize, merakı ve heyecanı karşısında sönük ve soğuk kaldığımıza hayret ve hiddet eder. Bizi nezaketsiz ve hotgâm bulur. Yakınlarda hayli ahmaklaşmış olduğumuza da hükmeder. Bilmezler ki içimizde nice mevsimlerden beridir izini takip ettiğimiz bir fikrimiz, bir hissimiz nihayet elimize geçmiş ve ziyaretimize gelmiştir. Vuslatına ermekteyiz. Bu müstesna ânımızda onu ihmal edip kendisini kabul etmekle eserimize karşı büyük bir günah işlediğimizi ve kendi lehinde büyük bir feda-kârlıkta bulunduğumuzu kat'iyen takdir etmez. Hakkımızda fena bir fikir edinerek ayrılacak ve gidecek, ötede beride bizi çekiştirecektir. Aman, uğurlar olsun! "*Sağ olsun ehibba da ne derlerse desinler!*"

[Yeni İstanbul gaz.; 3 Ocak 1950]

EDEBİYATTA LÂUBALİLİK

Bizde hayli yayılmış olan zararlı bir yanlış da sanatın lâübalilikle imtizaç edebileceği zannıdır. Bir kere, sadelik, tabiîlik, natüralizm yahut realizm ayrı ve sanatla telif edilir şeyler olmak itibariyle, lâübaliliği severim demek, sanatı sevmem demekle müsavidir. Çünkü sanat bir takım kaidelere riayetle başlar. Nitekim medeniyette böyledir.

Sanatta üslûp, "stil" dediğimiz şey, binaların inşasında, giydiğimiz esvapların biçiminde, kullandığımız eşyaların şeklinde bile aranması lâzım gelirken, edebiyatta sanat aleyhtarlığı, edebiyatı inkâr etmekle birdir.

Gerçi matbuata, edebiyata lâübaliliği ithal etmek sevdası yeni bile değil, eskidir. Fakat edebiyat üzerine hiçbir zaman ciddî bir tesiri olamamıştır. Zira lâübali muharrirlerin eserleri değil, isimleri bile kalmaz. Edebiyat tarihleri bunları kaydetmeden başka lâübaliler, yabani otlar gibi, türer ve eskilerin yerlerini alırlar.

Bu kadar aşikâr mütearefeleri inkâr edebilmek için ümmî olmak bile kâfi gelmez. Zira ümmîlerin aklı başında olanları böyle iddialarda bulunmazlar. Sanatta lâübalilik aramak züppeliği belki bir "tecahül-i cahilâne"dir. Herhalde ahmaklığa özenmek gibi bir şey gözüküyor.

Cemiyet içinde bile muzır olan lâübalilik sanatta imkânsızdır. Sanatı öldürür.

Bir muharrir, başka birisini: "O kadar lâübali yazıyor ki, insan onu mahalle kahvesinde konuşur gibi rahat rahat okuyor." diye aklıca methediyordu. San'at ve edebiyat hakkında bundan fazla yanılmak olmaz. San'atın mânâsı, ruhu tam bu görüşün aksidir. Zira san'at ve edebiyat lâübali

bir mahalle kahvesinde külfetsiz bir konuşma değildir.

San'atkâr için bir mahalle kahvesi arada faydalı olabilir. San'atkâr burada dinlenir, zehrini döker, sıhhatine yarayacak surette manevî terini döker, dostlarının hususî bir tadı olan muhaverelerini dinler. Fakat san'at ve edebiyat ruhun başka bir telinden çalar. Müzeleri dolduran eserler ve dünyaya edebiyatı tarihlerini dolduran kitaplar da böyledir. Bunlar mahalle kahvesi ayarında konuşmalar değil, üstündedir. San'at ve edebiyat bir iman gibi, bir aşk gibi, bir din gibi ciddî ve kendinden geçmiş bir şeydir.

Nasıl ki insanların, ahşap mahalle kahvelerinden ayrı olarak ehemmiyet verdikleri; bütün kıymetli malzemelerden, mermerden, tunçtan yaptıkları; çinilerle, yaldızlarla süsledikleri mabetler de vardır.

Nazariyelerin zararlı tesirleri burada suç üstünde yakalanıyor. Muharriri, bir millete bir mahalle kahvesi rahatını terketmemeyi değil, sanatın mâbedinden içeri girmeyi öğretmiye çalışmalıdır.

Ahmet Haşim de bir kahvehanede parıldardı. Hararetini dökmek için! Onun bu parıltısını sevenler ve asıl nuru budur zannedenler de vardı. Fakat o, bu ifrazattan sonradır ki asıl şair Ahmet Haşim olurdu. Yani ruhunu bulup doyurmaya çalışan sanatkâr!

Bir mahalle kahvesinde ancak gündelik kelimeleri kullanırız. Hayatta temas ettiklerimizle, amelenin âletlerini kullanması kabilinden, bu hırdavatı istimale mecburuz. Sanat asıl bu mahalle kahvesi gevezeliklerinin bittiği noktada başlar, insan sanatın bu değerli samimiyetini bulmak için bir mahalle kahvesinin dumanlı havasını geçmeye, daha büyük bir sükûta ve daha derin bir tabakaya

varmaya muhtaçtır. Sanatın makarrı gündelik sözlerin ötesindeki diyardır. Musikinin sözlerle söylenemiyecek şeyleri nağmelerle ifade ederek ihsas ve tenvir etmesi gibi, burada artık şair -edebiyatın büyük bir üstadı Mallarme'nin tabiri veçhile"kabilenin kelimelerine daha saf bir mâna vermek" diler.

Evet, aynı kelimeleri kullanmak şartiyle, çünkü elimizde başka vasıta yok, bu defa mahalle kahvesinin lâubaliliğini değil, âdeta inandığımız bir dinin İlâhilerini duyurmaya koyulacağız. Edebî, fikrî, felsefi bir mâna ve bir ifade bahis mevzu olunca iddia edilebile ki, bütün kelimeler gündelik mânalarının hududunu aşarak ötesine geçmek sevdasındandırlar. Ancak sanat sırdaşlarının duyabilecekleri ikinci birer mânaya gelmek azmindedirler. Böylece seslerinde, ahenklerinde, hüviyetlerinde gizli nice cevherler ve mücevherler taşırlar.

Gündelik kelimelerle yapmaya alışkın olduğumuz mahalle kahvesi cümlelerinin mübalâğalarla, fena ihtiyatlarla, yalanlarla mânâları aşınır, kıymetleri fersudeleşir. Bunlar körleşmiş, soysuzlaşmalardır. Fikirlerimize sadakat değil, ihanet ederler. San'atkâr olan bunların ifade kolaylıklarına tenezzül edemez. Mademki o bilâkis kullandığı kelimeler ve cümlelerin bu tozlardan, bu tortulardan kurtularak, asıl fikir ve hissinin renklerine ve âhenklerine bürünmelerini diler. Edebiyatçıların, şairlerin istedikleri ve yaptıkları bu kelimelere verdikleri kıymetler, doldurdukları yeni mânâlar, ilâve ettikleri âhenklerdir. Asıl bu hususiyetlerin birer ehemmiyeti vardır. Ve asıl istedikleri de bu gündelik cümlelerin ifadesine yetmeyeceği bir fikir ve his ve âhenk duyurmaktır.

Hattâ bunlar kadar mânalı bir takım sükûtlar dinletmektir. Zira şairler en güzel iki mısraı arasına koyabildikleri sükût ile bunları derinleştirir ve mânalarını bu sükûtlarına da teşmil ederler.

Ahmet Haşim, şiirde mâna aranmaz derdi. Yani aranan alelâde, gündelik ve mutad bir mâna değil, bunların derinliklerine inen ve harikuladeliklerini söyleyen bir mânadır.

Bunların ifadelerini bulabilmek için gündelik kelimelerin ve cümlelerin bataklığından kurtulmak lâzım gelir. Dil, sanatkâr için efsunlama kudreti olan bir şeydir. Şair, duyduğu ve duyurduğu bu davetler, bu İlâhî sesler, bu yüksek makamlarladır ki sanatın tılsımını elde etmiş olur ve bizi büyüler.

Gündelik mahalle kahvesi dedikoduları ile kafası şişen bir adam, sanatkârın yendiği müşkilât nispetinde duyduğu muvaffakiyet ve saadeti anlayamaz. Bu kendi kendini duyan, bulan ve kendi ifadelerine eren cümlelerin, mısraların duydukları kurtuluş ve halâs sırrına eremez.

Sanat mahalle kahvesine sığamaz. Aynı insan aynı gün içinde âdi işler de görür, sanat ihtiyacını da duyar ve ona bu hissi duyurmalıdır. insan kendi tamamını, bütününü ifade edebildikçe ömrünün ufukları genişler. Mahalle kahvesi, ruhu da, kafayı da daraltır, ismine lâyık olan sanat bizi, onun lâubaliliğinden çekip kurtarmak, temizleyip yükseltmek içindir.

[Yeni İstanbul gaz.; 22 Mayıs 1950]

SANATKÂRIN GURURU

Yeryüzünde ehemmiyetimize o kadar kaniiz ki gök gürlerse bizi tehdit ediyor sanır: yıldırım düşse, Nef'î'yi hatırlar ve kitabımızı yakacak diye korkarız.

*

Ahmak olduklarını bildikleri nice kimselerin takdirlerini kazanmak istiyen nice siyasat ve edebiyat adamlarına rast geldikçe hayran kalarak: "Bu ne kadar tevazu!" demekten kendimi alamıyorum.

*

Muharrirler yazılarına, şairler de şiirlerine harikulade bir ehemmiyet vermekte haklıdırlar. Zira iyi yazabilmenin şartı, yazdığına büyük bir kıymet vermektir. Bu mübalâğaları çok görmemeli, hattâ, edebiyat seviyesinin yükselmesi bakımından bunları faydalı addetmeliyiz.

*

Dermiş ki:

- "Samotras muzafferiyetini kazanmış olan bir heykeldir!"

Küçükler ve büyükler kendisini tahkir veya tâciz ederler. Fakat nafile yere! Sanatkâr, içinden duyar ki söz kendisinin hakkıdır; yazı kendisine vergidir; ve böylece, Kafdağında yalnızca hüküm süren Anka kuşu gibi, tesellisini bulur.

*

- Eserinizi ben pek beğeniyorum.

-Ya! Beğenmiyenler de mi var?..

*

- Gördünüz mü, kibrinden size elini uzatmadı!

-Ya! Ben de bunu tevazuuna hamletmiştim!

*

Hamdolsun ki sanatkârların bir züğürt tesellileri vardır: "Başkalarının maddî servetlerine mukabil bizim de manevî servetlerimiz var!" diye düşüpürler. "Başkalarının yaptıkları kâşanelere mukabil bizim de bakî kalacak eserlerimiz var!" diye övünürler.

*

Hayat daima sanata üstündür. Edebiyat da bir züğürt tesellisidir.

*

"Ben değerliyim ama benim kıymetimi takdir etmiyorlar!" diyebilmek de bir tesellidir. Allah bizi hiç olmazsa bu teselliden mahrum etmesin!

*

Dermiş ki:

- "Ondan müthiş surette intikam alacağım. Onu edebiyat âleminin dışında tutacağım. Ve o da dünyanın haricindeki boşluğa düşmüş gibi tamamen yok olacak!"

Büyük adam hayattaki rolünün fevkinde kalır.

*

Birçok san'atkârların herkes tarafından beğenilmeyi arzu etmediklerinin sebebi, çok beğenilen eserlerin çirkin ve

fena olması daha muhtemel bulunmasına için için besledikleri kanaattir.

*

Muharrirler, yazılarını beğenen birisinin ismini duyunca, ona derhal yüksek bir pâye verirler. En ihtiyatlısı, bu dostu mevkiinden düşürmemek için, onu tanımaya kalkışmamaktır. Görüşmeler, çok kere, her iki taraf için de bir hayal sükutuna sebep olur.

*

Dermiş ki:

-"Bakın, kendim hakkımda büyük bir fikir beslemiyorum. Zira kendimi başkalariyle mukayese etmek hatırıma gelmiyor!"

*

Muharrir duyar ki eseri dereler gibidir. Geçeceği yolu bilir ve bulur.

*

Sanatkârlar, kendilerine yapılan medhiyelerin samimiyetsizliğine bir türlü inanamazlar!

*

Dermiş ki:

"Yalnız beni medhetmenizi değil, beğenmediklerimi zemmetmenizi de isterdim. Zira beni hiç beğenmediklerimin arasına karıştırarak medhederseniz ben bundan nasıl memnun olayım?"

*

Bize, sorulsa, hepimiz, kendisine takdim ettiği oğlu hakkında fikrini soran bir babaya: "Beni görünce kâfi derecede heyecana kapılmadı!" diye cevap veren Lamartine'e hak veririz.

*

Sanatkârın hayatî müvazenesini temin eden en ehemmiyetli unsur, kendi içinde vicdanına itimat ettiği kadar, dünya içinde de, eseri karşısında âdil bir hâkim rolünü tutacak bir zümrenin mevcudiyetine, bir zamanın geleceğine inanmasıdır. Nasıl ki hayat ve dünyanın bu sanatkâr ruhunda doğurabileceği en büyük bî-keslik hissi de işte bu zümrenin mevcudiyetinden, bu zamanın geleceğinden şüpheye düşmesi olacaktı.

*

Bütün dünya kendisince çirkinleşmeye, çürümeye başladığı zaman sanatkâr: "Ben eserlerimle kendime öyle bir kâinat yaratacağım ki orada kadınlar şefkatli, erkekler zeki, kanunlar mûnis, ve herşey dilediğim gibi olacak ve ben kaybettiğim eski cenneti iade eden bu âleme çekileceğim!" diye düşünür.

*

"Gündelik kargaşalıkların bayağılıkları, haksızlıkları ne olursa olsun, her hâlde, bütün bunların üstünde, kendi eserimin nizamına, intizamına kavuşacağım!" diyen kurtulur!

*

Sanatkârın, şairin müesses kuvvetlere, resmî makamlara, hükümdarlara karşı istiklâl ve gururlarını en güzel bir surette ifade eden On dördüncü Louis'nin teveccühünü kaybetmekle hastalanan Racine değil, krallarla alay eden, fakat kârlı muarefesini kesmiyen Voltaire değil, fakat, Bağdat'taki büyükTürk şairi Fuzulî'dir. Ve sözleri dünya edebiyatında klâsik olmaya lâyıktır. O:

"Her cihetten fâriğim, âlemde hâşâ kim ola Rızk için, ehl-i beka ehl-ifenânin çakiri!''

Dediği zaman bunu, cihangir ve muhteşem bir padişaha karşı, Kanuni Sultan Süleyman zamanında söylüyordu!

insan, bir muharrir olursa, kendisi hakkında gerek medh, gerek zem, gerekse gûya sadece tenkit, tahlil ve hatıra olarak yazılanlar içinde ne soğuk, ne saçma, ne yanlış, ne haksız şeyler bulunduğunu düşünerek bütün bunlara bir daha vesile verecek ölümünden iki kat soğuyor. Evet, şüphe yok ki bir sanatkâr için en ihtiyatlısı, mümkün olsa, hiç ölmemek olacaktı!

[Yeni İstanbul gaz.; 10 Aralık 1949]

MİLLİYET CEREYÂNI VE EDEBİYAT

Zekâ, zekâ... Bütün feylesofların aradıkları bu şule-i rehâ, bu vadi-yi giryân içinde selâmet yolunu tenvir edecek yegâne şule-i kudsî hiç de kolay kolay yanmıyor; yavaş yavaş, uzun, kanlı tecrübeler neticesinde doğuyor; bu, adam bulmak için Diyojen'in yaktığı fener değil, fakat adamın başından yanan bir yıldız!.. Bahtiyardır o millet ki, yıldızını bilir ve gözleri ona merkûz olarak yaşar. Zîra bütün nurunu, nârın ona bahş ve ilhâm edecek hep bu yıldızdır. Tecrübeler hudutlarımızı bulmak içindir; hayat en mahrem benliğimizi bularak onu inkişaf ettirmek için! Fakat bütün talimimiz kendi yıldızımıza bağlıdır.

Bizi daha şuurlu, daha derin bir tabaka-i hayata îsâl eden bir dönüm noktasında, bir merhale-i tekevvünde bulunduğumuza hiç şüphemiz yoktur. Tarihimizin yeni bir devresine girdiğimize bütün vicdanımızla kaniiz. Ruhî ve fikrî ihtiyaçlarımızın ittisâ ettikleri bir devreyi idrak etmekteyiz. Bunun için bize daha öz bir gıda lâzım geliyor. Mazinin bî-sûd kelimeleri artık ne gönlümüzü avlayabiliyor, ne karnımızı doyurabiliyor.

Yaşadığımız bu zamana yalnız edebiyat nokta-i nazarından bakılsa, görülür ki, zamanımız fakir değil, elbette zengindir. Bir taraftan en dâhi şâirlerimiz kadar büyük bir şâire, Abdülhak Hâmid'e muasırız. Diğer taraftan edebiyatımız bütün âtisinin kıymetini fevkalâde arttıracak bir zenginleşmenin arifesindedir. Şükür bize! Milliyet nûrunu bulduk. Zekamız, yani mantığımız, ilmimiz, harsımız, hissimiz bu yeni güneşle fevkalâde inkişaf edecektir.

Babalarımız yabancı bir mantıkta bir çare-i selâmet aramışlardı. Sevdiğimiz eski üstadlar (Meselâ bir Tevfik Fikret) bizim haricimizde mevcud olan bir hakikat-i mütecerrideye inanır ve onu bir hakikati fennîye tarzında bulmak, ona kademe kademe yaklaşmak kabil olduğuna kanaat ederdi.

Biz nihâyet mantıkla muhabbetin, ihtirasın, gönülün hiçbir tezat teşkil edemeyeceğini anladık. Mükemmel bir adamın herekâtı dâima kendi kalbinin darabâtına tâbi olur. Hayata manâfı değil, hayâtın mahsûlü olan bir mantık hisse müteârız bir şey değil, fakat hissî birşeydir.

İnsan en mahrem tabiatine râm olarak önceden sever, inanır. Kendisinde yahut bir tanıdığında bir şüphe belince bu sevdiği ve inandığı şeyi ya kendi kendine te'kid, ya o tanıdığı şüpheye düşen adamı ikna için bütün kalbiyle muhakeme etmeye koyulur. Maksadı esasen sevdiğini ve istediğini isbât etmekten ibârettir. Ve bunu isbât etmek kendisince bir ihtiyaç olunca ilim, top, tüfek ve ateşi birer delil, birer bürhan olarak kullanır. Yeryüzünden bu hissî mantığın imhâsı için ya ihtirasların itfâsı yahut bunların kendilerini açıktan açığa birer ihtiras olarak i'lân etmeleri, kendilerini hiçbir sebep göstermeden, mazeret, vesile aramadan ifşâ etmeleri lâzım gelecekti. Halbuki ihtiraslar hiçbir zaman imha edilemeyecek ve sırf bir ihtiras siması izhâr edecekleri yerde dâima kendi kendilerini aldatarak, yine bir mantık kisvesine bürünmek, mantık kuvvetine istinât etmek isteyeceklerdir. Adamlar böyle muhteris kaldıkça, hatta ihtirasları içinde yandıkça hissî mantığın ilânihâye devam edeceğini ve hatta her mantığın da bunun için hissî görünmek istemeyeceğini tasavvur etmek

kolaydır.

Bazı adamlar vardır ki kendilerini damarlarında dolaşan kanı tekzîb edebildikleri nisbette müterakki ve münevver farz ederler. Arzu ettikleri şey yabancıların kendi hayatlarından istihsâl ve tasvip etmiş oldukları bir mantığa tâbi olmaktır. Fakat vücuda hazır bir esvap alındığı gibi ruha da hazır bir mantık nasıl uyabilir? Tabiidir ki her kafanın hususî bir mantığı olur!..

Bizim mantığımızın mabetleri, hazîneleri de ulu câmilerimizdir. Bir cami bize lâzım olan mantığın câmiîdir. Asıl bunlara bakmalı, bunları korumalıyız. Fakat mâneyi hudutlarımızın vüsâtini daha keşf edememiş ve ülkemizi şuurumuzla dolduramamışsız. Bugünkü, yaşınki edebiyâtımız, şâirler, muharrirler ve feylesoflarımız bu noksanı itmâm, bu boşluğu imlâ edecek ve bize daha keşf etmemiş olduğumuz bir vatan ve çoktan unutmuş olduğumuz bir lezzet vereceklerdir. Madem ki benliğimizin, rûhumuzun ittisâını ve bu fâni varlığımızın bir ebediyet ve umumiyete iltisâlini idrâk devresindeyiz, bize mev'ûd olan meyveler kâinâtın mümkünâtı içinde en lezîz olanlarıdır. Biz şimdi milliyette şuur lüzumunu, milliyet cereyânını marazî bir ihtiyaç ve hassasiyetle hisseden bir nesiliz, (öyle ki şimdi gayr-i millî olduğunu bir an için tasavvur etsek bize hatta cennette bile vatan, tatsız gelmez mi?)

Edebiyâtımız da millî, milliyetperest olacaktır. Çünkü milliyetin terakki, tevessü taassub kesbettiği bir devreyi yaşıyoruz.

Edebiyatımız kendine rağmen bu hislerle mütehassıs ve meşbû olacak, çünkü sanat havâ-î değil, hayatîdir..

Hayatımız artık yumuşak, gönül bayıltıcı değil... Hatta

denilebilir ki hayat ile hayal arasındaki mesâfe gittikçe artıyor; **ec**dadımıza her çeşmesinden bir âb-ı hayat akan vatanın şimdi çeşmeleri susuz, hiçbirinde bir âb-ı şiir kalmamış. Bu milliyet cereyânı olmasa bilmem nerde teskin-i ateş ederdik? Bu milliyet cereyân olmasa tesellimizi şiirimizi, ümidimizi, hayalimizi nerede bulur, ruhen nasıl denk bulur, bilmem nasıl yaşardık?..

Bu asrın feylesofları sayesinde, bizden akdem başlayan bir tekâmülün -Kemâlini kendi faniliklerinde bulamayacak-mahsulleri olduğumuz hakkındaki kanaatimiz ve yavaş yavaş uzun, müselsel, bizden sonra devâm edecek bir tekâmül istikâmetinde geçen hatveler olduğumuz hakkındaki emniyetimizden, bütün bu fikir ve İlişlerimizden bize bir arzu, bir emel doğuyor: Bu tekâmüle şuurumuzla iştirak etmek ve bunun için milliyetimize tamâmiyle ermek, bütün mânâsı vicdanı, mebzûliyyeti ile milletimizin faziletlerine ermek.

Asıl hayat herkesi kemâline doğru götüren kuvvettir. Kuvvet, mantığımızdan serî olan hamle-i hayat, mantıktan evvel rehâkâr olan hamledir. Bilsekte bilmesekte, itiraf etsek de etmesek te bu emel, bu arzu bütün hissiyât ve icreâtımıza karışmakta, tahakküm etmekte, bütün tecrübelerimize, fedâkarlıklarımıza, mağlubiyetlerimize, isyanlarımıza, galibiyetlerimize sebep olmaktadır. Bizi böylece kendimize rağmen mâziye ve âtiye hamd eden tali'in idrâki ise yenidir denilebilir.

Gecenin içinde korkmuş ve koşarak geldiği evinde annesi kendisini okşarken de bir çocuğun duyduğu sekîneti, cesareti, saadeti duyuyor, ölüm karşısında korkmayan cesaret duyuyoruz. Zira şahsî ölüm korkusu ancak umumî

bir hayat hissinde sünebilir. Tabiidir ki bu kadar vüs'atli, şümullü bir cereyandan herkes kendi kabiliyetine, nasibine göre bir hisse-i zevk ü şeref alır. Bizi yevmî istiğalâtımızm miskinliğini düşünmeye sevk ve- Nevrastanik bazı hastalıklar elektrikle tedavi edildiği gibi- sıhhat-i ahlâkîyemizi mukavemet-sûz bir sarsıntı ile yerine getirecek bir surette bize gayr-endişlik, fedâkârlık, hamiyet, cesaret, vakar ve samimiyet, hülâsa ecdâdımızda daim takdir ile yad ettiğimiz faziletleri gösteren, öğreten, bize nümûne olan askerlerimiz bizim asıl üstadlarımız olmuşlardır. Şimdi Türk milletinin an'anevî faziletlerine azamî bir hayat dersi veren Türkler Anadolu'da bugün de o şerefle istihkaklarını ispat ettiler, öyle farzolunduğu gibi mücerred ve âfâkî bir hakikat görebilecek gözler olsa, teslim edilirdi ki, onların dünyaya bugün de ibrâz ettikleri en muhteşem, en ulvi manzaraların biri de maddenin noksanını ruhlarının fazlasiyle ödeyen, dolduran bugünkü bu büyük Türkler, kahramanlık şâiri Corneille'in bile tahayyül edemediği kahramanlar oldular.

Gerçi -demin bahsettiğimiz- o çocuğu hırsızlar annesinin kollarından almak istedikleri zaman annesi aşkile onu bırakmak istemeyerek kollarında tuttuğu ve müdafaa ettiğinden çocuğun çektiği cezayı, duyduğu, acıyı haksız hırsızlara değil, zavallı anneye atfeden budalalar da var. Ancak bunlar ne söylerse söylesinler, hayata karşı ne yapılabilir? Milliyet cereyânı hızını hayattan alan, bizzat hayat olan bir cereyandır. Bir millet ya hiç olmaz yahut - bizim emin olduğumuz gibi - var olacaksa, bir millet hayatının bütün şubelerinde, bilhassa en müstakil, en mahrem, en derûnî, en mefkûreci olan edebiyâtında millî ve şuurunu buldukça daha milliyetperest olur.

[Yarın der.; S.6,17 Teşrinisâni 1337 (Kasım 1921)]

BİR EDEBİYATÇIYA NASİHATLER

*N*afile yere, hiç kimseye nasihat vermeğe kalkışma! Sözü nü başkasına değil, kendine bile dinletemezsin! Halbuki her kaş yapmak isteyenin maruz olduğu bir tehlike vardır ki o da gönül kırmaktır**.**

İnsanların karşısında o kadar ihtiyatlı olmalıdır ki tevazu bile ihtiyatla gösterilmelidir. Zira insana pahalıya mal olabilir. Sözlerini ciddiye alırlar da tevazuunu aczine hamlederler.

*

Hiç olmazsa makul olan tevazuunu duyacak kadar mağrur olmalısın!

En evvel, başkalarının sandıkları gibi olmadığını göstermeğe çalış! Fakat bil ki buna hiç muvaffak olamazsın! Sonra, kendini olduğun gibi göstermeğe alış! Fakat bil ki buna büsbütün muvaffak olamazsın!

*

Tıpkı bir fener bekçisi, bir yangın nöbetçisi gibi daima tetikte olmalı, ufuklarımızı kollamalıyız ve içimizde beliren en hafif ışığı, en küçük parıltıyı, en müphem nuru yazımızın ağlariyle avlamağa kalkışmalı, eserimize aktarmağa çalışmalı, eserimize aksettirmeğe uğraşmalıyız.

*

Bir meseleyi iyi biliyorsan onu hiç bilmeyenlerle münakaşa etmekten ne zevk alıyorsun?

*

Söylediğin sözler bari hoşuna gitmeli ki söylenmeğe değsin. Söylediklerinden hiç olmazsa kendin zevk almalısın.

Hoşnut olmayacağın şeylerden ne diye bahsedersin? Sözüne değmiyeceklerle ne diye konuşursun? Tariz etmek için bile bir üstadı intihap et!

*

Söyleneni dinlediğin ve duyduğun kadar söyleyene bak: Sözün saçmalığındaki sebebi görmüş olusun!

*

Nafile, hiç kimseye meram anlatamazsın. Sözlerin dinleyen kulaklara göre değişir. Sen düşünmek hakkını kullanırsın. Biri kendi hukukuna tecavüz ettiğini sanır. Sana darılır, öteki hukuku düvele riayetsizlik oldu diye telaş eder. Kıyameti koparmak ister. Nafile, hiç kimseye dert anlatamazsın!

*

Adilikle karşılaşmak mukadderdir. Muarızlarımız, yazık! verebileceğimiz cevaplara lâyık olmayacak! Fakat kendimize lâyık muarızları nerede bulmalıyız?

*

Serçeleri yere sermeğe saçmalar yetişir!

*

Başkalarının sana yapmıyacakları iyilikleri sen ne diye onlara göstermeğe kalkarsın? Gönlümüzü kıran nankörler hep kendi yetiştirmelerimizdir!

*

Bizi güldürmeğe uğraşan mizah mecmuaları ekseriyetle

ne soğuktur! Halbuki hem kendileri, hem kârileri tarafından ciddiye alındıkları için insanı gülmekten bayıltacak kadar komik oldukları hiç takdir olunmamış nice muharrirlerimiz var!

*

Göze girmek için müverrihin tarihi ve münekkidin medhiyesi çekilmez. Göze batmamak için bir kaside söyleyeceksin! Ve sonra sükûtun bu kasideni muttasıl tefsir ve teşrih eder gibi olacak!

*

Nazımda şu üstünlük var ki güzel bir kafiye yersiz sözü mazur gösterir. Ve güzel dudaklar gibi, gevezeliğin hakkını teslim ettirir.

*

Şairlerle görüşürken onları ilzam için ağzında mısralarından biri eksik olmasın!

*

Bir muharririn sanatı yazmak ve daha yazmağı meşketmek olduğuna göre kendi kalemini bırakarak başkasının kitabına sarılmak yani okumak çok kere, bunun aksine, göz boyayıcı bir tembellik oluyor. Zira kitapların çok kere yaptıkları dostların nice vaktimizi alan gevezeliklerini tekrardan ibarettir.

*

Gördüğümüz yerine hatırladığımız şeyleri yazmanın san'at bakımından kolaylığı ve üstünlüğü şundan gelir ki hatırladığımız güfteler, hafızamızın eleğinden geçerek, eski bestelere göre kendinden geçmiş, eski aşklarımızın tesirile

ve daha nice hilelerle, kendi kendilerine, bize göre bir sanat eserine dönmüştür.

*

İçimizde fena olan ne varsa fani zamanın malı ve iyi olan ne varsa ebediyetin mirasıdır. Gündelik şeylerin cazibesinden kurtularak ebedî şeylerin hakikatine dönmeliyiz. Ve bunun içindir ki ne kadar geç yazarsak o kadar iyi etmiş oluruz.

*

Ruhun kabul etmeden kapı dışında bıraktığı malûmattan sanat namına bir hayır gelmez. Emniyetimizi temin için malûmatınızı bir iman hâline koymak lâzım gelir. Bir edibin vazifesi kafasının inandığı fikirleri ruhunun hisleri haline yükseltmektir.

*

Sanatına o kadar sadık kalmalısın ki o bahis mevzuu oldu mu: "Hiçbir şeyi ihmal etmedim!" diyebilmelisin!

*

Hayat, tabiattan kaç kere daha zengin, ne kadar daha güzeldir! Fakat, adına lâyık olan bir sanat da, bize bu servetin bir parçasını olsun verebilmeli, bu güzelliğin bir zerresini olsun dıyurabilmeli değil midir? Bunu da yapamıyan sakat, yanlış, kansız ve yavan sanat sanki neye yarar?

*

Morfine alışanlar gittikçe daha çok morfin ararlar. Edebiyata alışanlar da gittikçe daha su katılmamış, daha koyu, daha safi, daha kuvvetli, daha çok edebiyat ararlar.

*

Arada sırada, yalnız başlarına, yahut, elele vererek, "edebiyat''a bir safsata mânasını atf ile onu gözden düşürmeğe uğraşmak hiçbir sanatı olmıyan muharrirlerin âdetleridir. Halbuki bu, edebiyatın ihtişamına dokunmaz; sadece, kendilerinin hiçliklerini meydana koymağa ve acizlerini göstermeğe yarar.

*

Edebiyat, daima, "yarı yoldan ziyade yerden uzak" bir gidiş, tehlikeli bir yükseliştir. Sanatkâr, daima, kendi tesirinin de fevkinde kalır ve kendini bir boşluk içinde duyar.

*

Biz onlar kadar alçalmıyalım da, onlar bizi bulutlar içinde sansınlar, zarar yok!

*

Biz onlar kadar alçalmıyalım da, onlar hayal ettikleri bulutlarımızdan nem kapsınlar, zarar yok!

*

Dünyanın mucizesini ve hayatın kudsiyetini her gün inkâr edenler bir gün sana hücum edecekler ve sanatın tacını başından düşürmek istiyerek hiçbir şeyi ilâhlaştırmamak lâzım geldiğini söyleyeceklerdir. Bunların duyulmıyacağı ve değmiyeceği bir makama yüksel!

*

Çıkmaz sokaklardan çıkarak sonsuz ufukları seyret; lâübaliliğin bozuk havasından kurtularak, açıklıkta, mensup

olduğun millete hitap et; samimiyetin mahrem birkaç arkadaşına değil, bütün beşeriyete açılsın!

*

Cenaze resminde nutuk söylenmesini ihtiyaten menetmelisin. Düşün ki maruz kalacağın sonuncu anlaşmamazlıklara artık hiçbir cevap veremiyeceksin!

[Aile der.; Sonbahar 1949]

ŞİİRDE VUZUH

Şiir tamamiyle hissedilmek sevilmek için acaba tamamiyle anlaşılmaya muhtaç mı yâni şiirde vuzûh lâzım mıdır?..

Bence bu şekilde sorulan suale "değildir" diye cevap vermek o kadar mukadder ki onu ancak şu yolda irâd etmek iktizâ eder:

Şiir tamamiyle hissedilip sevilmek için acaba biraz müphem olmalı, gayri vâzıh aksama mâlik bulunmalı değil midir?..

* Sanatın gavâmızını hassas bir surette düşünmüş olan muasır bir büyük Fransız muharriri, Anatole France: "Güzel bir mısra, âhenkdâr âsâbınız üzerinde gezdirilen bir mızrap gibidir. Şair içimizde kendi fikirlerini değil bizim fikirlerimizi tegannî ettirir." diyor, işte bunun içindir ki en yüksek şiir "ifade" nin "Nâkâbil-i ifâde"ye vardığı nokta, bu ikisini birleştiren bûsedir. İın'eşt point essentiel pour nous emouvoir q'une poeme sait clsir." - Maurice Barres: Amori et Dolori Sacrum p.25

Şiir bize güyâ belâgatin mukadder şiveleriyle çocukların İlâhi mırıldanmaları berâber duyuluyormuş gibi müessir gelir. Şiir, bunların ikisi birdendir. Böyle değil midir?..

Şairler bizim o sükût içinde sustuklarını duyduğumuz şeylere bir lisân verirler.

Bir şâire lâzım olan, âhenkleri tahlil sanatıdır, veznin ve kafiyelerin mûsikisini ve hislerle mukârenet ve tevâzünlerindeki âhengin esrarını bilmektir.

Harfler, kelimeler, sözler bir takım hâzinelerdir. Hisler ve fikirler kadar kıymetli, giranbahş, mukaddes hazineler!.,

ve bunlarla güzellikler ibdâ etmekte şâirlerin rolü, vazifesidir.

Şairler, karanlık yıldızlar ve herbiri müstereddit olan gecelere benzer. Karanlık semâyı ve sinesinde parlayan yıldızları biz bir nazarımızla kucaklar beraber görürüz...

Şiirde mânâ şiirin ahenginden doğar, yoksa mâna bu şiiri doğuramaz.

Şâirin mısralarından bülbülün sesindeki mânâlar taşar.

Ve binaenaleyh hiçbir şiirin mânâsı tamamen vâzıh ve sabit olamaz.

Her şiirin ne kadar kârii varsa hemen de o kadar mânâsı vardır.

Ahengin mukadder belâgati bize lisânın en hâd, en samimi ve en derin lezzetlerini sunar. Lisanın kelimeleri bir gaşy bûse içinde daha hiç söylenmemiş mânâlarını açar ve biz bu bûse ile mest olurken diyemeyiz ki bu şiirler mânâsız!..

Şiir, aşk içinde duyulan sözler gibi bir söz; rüyâya, hulyâya, kana nakşolan bir sözdür demek yalnız cümleler; sıcak nazarlar; hudutsuz bûseler gibi cümleler; parıltılar, sular gibi seyyâl ve mahrem bir ses, bir sır veren cümleler kâfidir, bunlardan daha şaiâne bir şey bulunmaz...

Şair, bir ruhun harîmine en derin sûrette inen ve ekseriyetin derin sükutunda kalan, sükût ve ibhâma en yakın olan hisleri, sözleri, sesleri -sıcak denizlerden çıkarılan inciler gibi- avlayan sanatkârdır. Bizde medfûn olan bir hakikat-i meçhûleyi söylüyor.

Şâir, hislerin hudud-ı aksâsındadır.

Bulup söylediği sözler bir sırdır.

Bizim sözlerimiz üst tabakalar, sathî tabakalarda kalıyor. Sükuttan musikiye geçer gibi perde perde inmeliyiz ki mûsikîşinasların bildiği o ziyâ ve zulmet sesleriyle ruhlarımızın içinden bir şey söyliyebilelim...

Bir adamın ruhu ne derin, ne esrarlı bir şeydir, bilmez misiniz?.. Her gün konuştuğumuz âdi lisân ile ruhlarımızın İlâhi lisânını unutuyor, sonra, bir gün onu duyarsak yadırgıyoruz.

Lisânın kelimelerini hergün kullandığımız gibi, onlara daha şeffaf olmalarını temin eden seyyal bir âhenk bahşetmeden kullanılmakla gözle görülmez ve elle tutulmaz şeylerin uzaklıklarını ve âhenklerini söyleyemeyiz.

Meçhûl, perili, sihirli esrâr içinde şeyleri bize nakl ve isâl edebilende sözler, bize esrar içirende sözlerdir.

Şiirin düsturu belki budur belki de değildir. Bilmeli, itiraf edebilmeli ki şiir mûsikî gibi bir şeydir.

Şairler hissedilebilir ve edilmezse anlaşılmaz. Şair, bir fikri mûsiki gibi, bir âhenkle ifâde eder; kelimelerin yan yana gelerek birbirlerine temaslarından hâsıl olan bir ahenkle!..

Mûsikinin sûhûnetlerini, rûchanlarını medhedeceğim. Anlaşılıyor ki mûsiki cidden umûmi olmaya müsait ve namzet olan başlıca sanattır. Zira mûsikiyi - yevmi bir mânâ ile "anlamak" hiç lâzım değildir. Kâtidir ki herkes onu hissedebileceği kadar hissetsin!..

Zâten avam şâirleri de şarkılarında ve nefeslerinde hitapettikleri halka vâzıh bir kelâm - mantık değil, fakat

hissen içilir bir iksir sunmasını ne güzel belirler!.. Kitap şâirlerinin hitâbettikleri halk belki başkadır: Sanat tiryâkilerine edebiyatperestlere hitabediyorlar. Lâkin bunlar da ekseriyet halk gibi, "aşağı yukari"ye râzı olan adamlardır. Fenai kasten bertaraf ederek, her şeyden ziyâ de kendi his ve zevklerine tabi olmayı ve derûni mûsikilerini dinlemeyi severler...

Zâten şiir nedir?.. Ne olması iktizâ ettiğini düşünmek ziyâde nasıl olduğuna bakacak olursak şiir, belki, hakikati ibhâniyle birlikte görüp tefsir etmek bu cihetle onu dumanlı, renkleri birbirine aksetmiş olarak irâe etmektir. Böyle değil midir?..

Sizin için şiirden tereşşuh eden mânalara bakınız. Şiirde hemen dâimâ bir mantık meziyetiyle bir mantıksızlık (fevkâlmantık?) meziyetinin ahenkli bir surette imtizâc edip edemediğiyle meşgul olduğunu göreceksiniz!..

Şâirin zekâsında ezeli bir âhenk güya mantıklı denk gelir.

Esasen bütün şâirler, evvelleri bunu bildiğimiz gibi, biraz deli ve uzun saçlı Mecnun ile uzun saçlı Hamlet'e biraz akraba değil midirler? Fakat zekâ-yı beşerin en çok iftihar edebileceği eserlerinin birkaçı da bunların vücuda getirdikleri böyle birkaç eser-i dehâ ve cinnettir.

Olabilir ki şâir -sathî ve âmiyâne mânâsiyle - "vâzıh" olmak için lâzım gelen sözleri şiirinde söylememiş olsun. Emin olunki bunun sebebi o sözlerin kendisine bilakis lüzumsuz, zâid gelmiş olmasıdır. Çünkü bizimle aynı seviye-i mantıkta değil; kendisinin en elzem sözleri söylememiş olduğunda şüphesi yoktur.

“En elzem sözler” bunlar “lâzım olan sözler"; duymazlarsa bazılarına belki lüzumsuz görülecekse de böyleleri bir fikrin, bir hissin âşıkları değildirler.

Şairin bize söylediği şey, biz bunu -gayr-i şuûrî bir sûrette - çoktan beri düşünmüyor ve hissetmiyorsak, bize “yeni” değil, nâmevcûd gelir; bizim mahrem hislerimizin ifâdesi, bizdeki sırrın ifşâsı değilse bize “yeni” gelmez- çünkü hiç gelmez!..

İşte sanatının mühim nüktelerinden, gavâmızdan biri Anatole France’ın demin zikrettiğim sözü veçhile bize yabancı bir fasl-ı mûsikî tertîb etmeye sa’y değil, bizde uyuyan mûsikiyi uyandırmaya çalışmaktır. Şâir, bir sahifesine bir musikîyi hapsedemez. Yapacağı şey bu musikinin kalbimizde medfûn bulunduğu noktayı keşf ile onu kalbimizden fışkırtmak, kalbimiz üzerinde gezdirdiği mızrap ile, onu bizimle halketmektir. Bizi teganniye getiriyor.

Hislerimiz üzerinde gezdirdiği bir mızrap olan mısralarıyla içimizdeki kördüğümü çözerek bizde susan mûsikiyi coşturuyor. Hevesimiz üzerine mutlu bir mûsiki yağmuru dökerek bizi mest ediyor!..

Olabilir ki gayr-i va’zıh, müphem kalmak özenilecek aranılacak bir meziyet değildir. Belki vuzuha varılmadığı için müphem kalınır. Demek müphem kalmak ıztırârdır. Vuzûh ile mantığı da en büyük meziyetler addetmeye kalkışmamalıdır. İki ile iki dört eder. Fakat bu hakikatin karşısında hayran olunacak bir şey yoktur. Bir gülün daha müphem bir şeydir. Fakat zevkimiz için ne kadar daha kıymettâr: Bizi gaşy eder!.(**ıztırâr:** üstünlük**/gaşyi** kendinden geçme, bayılma)

Sanır mısınız ki mehtâb en muğlak bir şiirden daha vâzıhtır?.. Ne söylüyor, gül kokan bu mehtap içinde çağlayan bülbül?.. Lisanım vâzıhan anlamadan ve ne söylediğini bilmeden bile, kalbimin bütün kuvvetlerini cûş ettirdiğini görmüyor muyum?.. Ezeli âteş için işte muhtaç olduğum bir damla zemzem...

Dikkat ettim ki kalbime bülbülün bir çift nağmesinden sonra bir çift nağmesi daha aksedince bu, dört olmuyor, gûya birbirine akseden girift âyineli baharlar ve hazanlarımın mazilerime varan bir dehlizi içinde sanki rüyamdan, hülyamdan, hatıramdan ve aşkımdan gelen binlerce sesler oluyor ki aralarında serbest sayıyı şaşıyorum... Ve artık - insaf etmek isterseniz - felsefemi bir mûsikî gibi dinlemelisiniz...

Akılsızların başlarında öyle büyük bir boşluk vardır ki nekadar söylesen nafiledir, bunu sözlerimizle doldura-mayız. Binaenaleyh biz de lüzumsuz sözleri değil, bize elzem gelenleri söylemeliyiz. Karilerin bâzılarının bir hesap aradığı yerde biz cevap olarak onların rûhunda biz mûsikî uyandırmağa çalışmalıyız!..

Büyük bir vuzûh merâkı - belki de en güzel şiirler tamamen vâzıh olmadığı için - ihtimâl ki şiirin şevkine, muhâlif birşeydir esâsen görüyoruz ki "gayr-i vâzıh" buldukları şiirleri sevmeyenlerin husûsi bir derinlikleri yok, vuzûh merâkı ve sathîlik zevki... işte bunların hasletleri!.. Bu kadar vuzûh ile vâzıhen sathî kalıyorlar!..

Çünkü güzellikler üstünde bir nem, bir buhar gibi, ince ve her zaman titrek hisler uçuşur ve onlar bunu kabul etmiyorlar. Halbuki en hassas terazileri getiriniz: Hislerimizi tartabilecekler midir?.. Kalbimizde hiçbir tartıya gelmez

hislerimiz yok mu?..

Şiiri sevmemek kâbildir. Fakat umumu zorla kendi zevkine (zevkine mi, zevksizliğine mi?) râm etmek istemek dar bir aklın (bir «kim mı, akılsızlığın mı?) kârı değildir?..

Bilakis şiirden anlayanların âdedini çoğaltmak için, onu âdi mânâsiyle "anlamak" değil hissetmek lâzım olduğunu, onun hadsiz bir şey olduğunu îzah etmeliyiz. Bir nevi "anlatmak", anlamak ve kabul etmek, işte kavranılacak nokta budur!

...birde gayr-i vâzıh tabakalara varılır ve müphem kalınır, çünkü şâirler şiirini, âlimler ilimlerini dâima daha yükseltmek, dâima daha derinleştirmek ihtiyacım hissederler. Herkesi bitiren kendi dehâsıdır. Sanırım ki hepimizi öldüren bir kalp hastalığıdır. Kendi kalbimizin hastalığı. İlk adam, Hazret-i Âdem bile cennette nesi eksik olduğunu bilmeden evvel, bildiği lezzetten daha lezîz olduğunu umduğu bir meyveyi memnû oluşuna rağmen tatmaktan fâriğ olamamıştı. Her kalp daima daha çok bir lezzet ister; herkes dâima daha yükselmek ister; bütün hayat cûşân olan bir âhenkle yukarılarda - kırılıp, bîçâre! havz- ı zamânın bîşuûr sularına dökülünceye kadar - daha yükseğe varmak isteyen bir fevvâre gibidir. Edebiyâtımızın büyük bir pîri, büyük kahramânı Nâmık Kemal bu nükteyi bir mısra içinde canlı bir kuş gibi avlanmış ve ona îlânihâye bu hakikati söyletiyor:

"Yüksel ki yerin bu yer değildir!.."

Pervaneler gider ve sevdikleri ziyâlarda yanar, her kalp dâima daha âteşin bir aşk arar.

Mûsikişinâs gittikçe derin bir mûsikî, şâir gittikçe koyu bir şiir ister, herkesi bitiren kendi dehâsıdır. İnanıyorum ki

hepimizi öldüren bir kalp hastalığıdır: Kendi kalbimizdeki aşkın hastalığı.

Mahfi bir büyük mûsikî hâzinesi duyan, onu keşfe koşan, bir böyle âb-ı hayat ırmağına doğru ilerlediğini uman ve büyük ululârımızın şefkatli bir âğuş gibi mukaddes ve sıyânetkâr gölgelerinden ayrılarak daha ilerilere atılan şâir gördüğünüz zaman "dur artık, yürüme!., seni anlamıyoruz!.." demek insaf mıdır?..

Tefsir edilmemiş bir nükte duyuyor, teşrîh edilmemiş bir gamse görüyor, duyulmuş her histen daha gaşy âver ses ve tatilmiş her bûseden daha âteşin o nazar kendisini biraz mukaddes, biraz mevûd, dâima daha ileriye çeken bir dâvet oluyor, ve, bir vâdi-i giryân içinde ilerleyen şâir bu dâima daha güzel, daha müptelâ gözlerle cebbedilerek son türbenin sâbit ve son servinin lerzân gölgesini de geçtiğini ve kendi gölgesinin artık münzevi kaldığını gördüğü esnâda, lezzetten bîtâb iken, şimdi kendisini tasvip ve teşvik eden sesleri bile işitmeyerek sâde bir sükût duyması onun için kimbilir nasıl bir melâldir!.. înzivâsında şâir artık kendi kalbiyle beslenecek! Belki kelâm-ı şer ağzında daha hiz duyulmamış bir hazla titreyecek!., âh bilmez misiniz ki şiir beyhûde bir şeydir... bakınız, bakınız!., seslerimizi bile ne tenkidimizi, ne tasvibimizi - duymuyor artık, fakat yolunda hâlâ yürüyor; Kendini yıldızların şeriki sayan kâhin, büyüyen gölgesi yıldızlar arasında sallana sallana hâlâ gidiyor! - bırakınız onu yıldızlarla mülakat edecek!..

[Dergâh der.; S.12,5 Teşrinievvel 1337 (Ekiml921)]

SENİNLE ŞÂİR

İnsan yalnız su ile ekmeğe değil, aynı zamanda ahlâka ve güzelliğe muhtaç olduğundandır ki şiir bir eğlence değil, bir ihtiyaçtır.

Şiirin kudsi bir nokta-i nazardan elzem olduğunu hiç olmasın gittikçe çoğalan bir ekalliyete [akalliyet] ne zaman îzah ve i'lân edebileceğiz?

Mehtab gecelerinde şiirin dîni nasıl tasdik olunmaz?. Ay yanarken kim penceresini kapayarak nesrin lâmbasını yakmaya kail olur?.. Hesapları artık yolunda gitmeyen bir adam..

Tabiat pek güzel ve hayat mükemmel olduğu zamanlar insan ya susmalı, ya şiir söylemeli değil midir?.. Rakik bir sükût ancak şiirin dudaklarından alacağı bir bûse ile açılmak ister.

Asıl şiirler, asıl şâirlerden bahsetmek için bir devre-i sükut geçirmelidir. Zîra hâlis sözlere bir imkân-ı ifâde bahşeden sâfî bir sükûttur. (**rakik:** yufka yürekli)

Kafiye bir mânâsızlık değildir, nasıl ki sözlerimizden evvel sesimiz bile milliyetimizi söylerse kelimelerin âhengi de öyle bir derin mânâ ifâde eder... Asıl ruhumuzun milliyetini söyleyen odur.

En ziyâde acınacak olanlar san'atlarının ruhûnu kavrayamayan ve bu telakkilerinde hata eden şâir ve san'atkârlardır.

Hatipler, gazeteciler, muallimler, âlimler ve feylesoflar şâirlerin "mütefekkir" olmak sıfatını inkâra kalkışırlar ve şairler de bundan çekinerek "fikr"e bir heyûlâya verilen ehemmiyeti atf ederler. Ne yazık! Bilakis, şâirler

kendilerinin de "kelime- âhenk-sadâ" ile düşünen mütefekkirler olduklarını kabûl ve bunu îzah ve isbât etmekle mükelleftirler.

Muhîte bir iman telkin eden şair hayâtın muhayyelesine döktüğü zehri kaleminin kanı ve gözünün yaşiyle boğar ve bütün ruhuyle ancak saf bir nefes üfler.

En büyük iyilikler bir sözden doğar. Bizim kadîm i'tikâdımız pek doğrudur. İyi eden bir nefestir!.

Hâlis şâirlerin sâf şiirleri; işte ruhlarımızı kurtarmak için muhtaç olduğumuz asıl nefesler!..

Şiir ezelî, müşfik, halecanlı, muhabbetli, bî-hıred bir ses; hayâtın kendisinden daha müessir ve mukâvemet-sûz gelen sesidir.

Şiirin güzelliği ahlâkçılığından, vatancılığından doğmaz, şair yazarken ne bir muallim, ne bir vâiz değil, fakat bir şâirdir. Ve şiirin vatanperverliği de, ahlâkı da güzelliğinin mahsulleridir.

Güzel bir şiirden her zaman bir felsefe duyulur. Vaktimizin bol ve rûhumuzun serbest olduğu zamanlar bunu daha iyi dinler, daha derin anlarız...

Şâirin vazifesi rûhunda toplanan seslerden bize bir fasıl, bir flhenk tertip etmektir.

Şâirlerin en dikkat edecekleri şey bala üşüşen sinekler gibi mısralarına konmak isteyen o lüzumsuz kelimelerin katilerini kovmaktır.

Şâirler bize kendi bilmediğimizi, gûya sırlarımızı söylerken, duyunca inandığımız bu şeyler nasıl olur da şiir olmaz, şiir değil de nedir?..

Şâirler bize "tarz-ı edâ", "iktidâr-ı ifâde" itibâriyle tefevvuk ederler. Onların mübhem, dolgun, olgun hislerini biz de duyarız. Belki de sükûtumuz onlarınkinden bile daha hassas ve zengin, daha hayalperest ve mûsikilidir. Lâkin bu hisleri biz söyleyemeyiz. Hayatın içinden kalbimize akseden gürültü onların dudaklarında âhenkdâr bir nağme olur ki işte şiir odur.

Biz bir nevi sağırlar değil miyiz ve şâirler toplayamadığımız âhengi bize bir iksir içinde sunanlar; biz bir nevi körler değil miyiz ve onlar tabiat içinde hayâl meyâl seçtiğimiz dağınık güzellikleri bize çıplak bir vücûd ile temsil edenler değil midir?..

Dünyânın güzelliğine biz öyle meftûnuz ki güllerin mânâsı olmadan biz onları yine severiz!

Bir mısrâ'ın en yüksek güzelliği mûsikisidir.

Lisânına iyice temellük etmek mâzinin en zengin mirasına konmaktır.

Şâirler... işte lisânımızın tabiî muhâfızları ve kelimelerimizin ezelî nöbetçileri!

Bir milletin en nâzik mahsulleri, lisânının en hassas çiçekleri büyük şâirlerin mısralarıdır. Bunlara toz kondurmamak!..

Hâlis bir şîve, bir silâh-ı muhafaza o ve en mukaddes bir ahlak kıymetindedir.

En tatlı meyve bu: Hâlis bir şive!..

Gözleri çıkarılan bülbüller daha muhrik (**muhrik:** yakan, yakıcı) bir sesle ötermiş, Şâir, gecenin karanlığında kendine rağmen - ve güle aşkını bile unutmuş - rûhun ihtiyâcına râm

olarak öten kör bir bülbüldür.

Şâirleri, ana lisânının cesîm ormanında öten bülbüller gibi dinle!..

Ana lisânının mahrem dehâsı, öz rûhu şiirde saklıdır. Şâirler tercüme edilemeyen şeyleri söyler, hemen yalnız milletdaşları ve hemen yalnız kendileri gibi şâir bir rûha mâlik olanlarca anlaşılan kelimelerle söyleşirler...

Şiir ihtiyâcını bizim kalbimizden uzaklaştıran şey şi'irin bizde - kalbimizin sarayına bir yabancı iklimden düşen bir esîre gibi - bizim konuştuğumuz lisâna yabancı bir lisân ve şive ile konuşması olmasın...

[Yarın der.; S.2,20 Teşrinievvel 1337 (20 Ekim 1921)]

TENKİDE VE TERCÜMEYE DAİR

TENKİDE DAİR BAŞLANGIÇ

Edebiyatta tenkidin lüzumuna o kadar kailiz ki yokluğundan bizde herkes şikayet eder. Tenkidin lüzumunu isbat etmektense ehemmiyetini mübalağa etmemek tavsiyesinde bulunmalıyız. Zira tenkidin hiçbir faydası olmadığını iddia etmek ne kadar yanlışsa onu bir devayı kül addetmek de o kadar mübalağalıdır. Bugün kendini anlatmayan yani tenkitten mahrum kalan edebiyat tasavvur edilemez. Biraz müterakki her edebiyatta tenkidin zenginleşmesi nisbetinde büyür. Kariler tenkit yolunda yazıları gittikçe daha çok okuyorlar. Bazı kere bir telif eserinden ziyade ona dair yazılan bir tenkidi okumağı tercih ediyoruz.

Tenkit de ibdaî bir san'at eseridir. Edebiyatın bir şubesi olduğu için kıymeti ancak münekkidin kıymetiyle ölçülür ve muhit ve zaman ile bahsettiği eserlerden daha ziyade alâkası olan bu yazılar o eserlerden daha çabuk solar ve geçer, hayatları kalmaz, bir vesika mahiyetine düşerler.

Tenkit vadisindeki yazılar geçen zamanın, değişken zevkin, uçmuş ruhların bir vesikası, bir miyarı, bir aynasıdır. Biz geçmiş devirlerde insanları ta ölüme şevketmiş fikirleri ve şimdi durmuş kalpleri vaktinde yormuş sevgileri anlamak için doğrudan doğruya ibdaî olan eserlerden tevlit eylediği bu tefsirlerden istifade edebiliriz.

Edebiyatta tenkit yahut edebi tenkit eserlerinin kıymetleri, meziyetleri, kusurları ve tesirleri hakkında

verilen bir takım hükümlerdir. Fakat bu hükümler nihayet şahsîdir. Muayyen bir başın ve bir zevkin şehadetleridir. Her şey gibi bu hükümler de birer tahassüstür, hususidir, bize hastır. Mutlak olan bu nisbiyeti kabul etmeliyiz. Ancak bu tahassüsler ve şehadetler karilerin zevklerinin ve hükümlerinin incelmesine yarayabilir, onların tahassüslerini tanzime faydası olur ki bunu da itiraf etmeliyiz.

Hattâ bizzat müellifler bile tenkitten istifade edebilirler. Zira san'atlarının "tenkit" kısımları hakkında bir çok malûmat ve melekeleri olduğu halde "estetik" ve felsefesi hakkında bu nisbette bir fikir ve vukufları yoktur. Çok kere göklerde uçan bir şairin meselâ bir münakaşa sebebile fikirlerini müdafaa için nesrin toprağına ayak bastı mı nasıl yaya kaldığını görüyoruz.

Eserleri icmal ve tahlil ve bunların teselsülünün felsefesini tesbit etmek te münakkitlere düşer. Mademki her edebi hareket daima böyle bir çok söz yığını arasından doğuyor demek ki edebiyata dair bütün bu gevezeliklere, bu tiryaki sohbetlerine ihtiyaç varmış.

İşte, o nisbeti ve bu ihtiyacı taktir ile bilhassa münekkitler "dogmatizm"e düşmemelidir. "Dogmatik" olan her zaman bir usul, bir prensip müdafaa edecektir. Eğer esasen bir "dogma" müdafii bir mecmua veya gazetede yazarsa karileri de muayyen bir zümre olmakla yaptığı makûl, kendisi haklı olabilir ve böyle bir münekkidin kendi değerli ise yazıları değersiz olmaz. Fakat bizde şimdi olduğu gibi felsefî ve İçtimaî mekteplerin teşekkül ve tecessüs etmemiş ve kari tabakalarının âdeta bir kepçe ile birbirine karıştırılmış bulunduğu bu teşettüt ve tebeddül zamanlarında yevmî bir gazete kadar kalabalık bir kütleye

hitap eden bir münekkidin okuyucuları böyle hiçbir düstur etrafında müttehit bulunmazlar. Bu itibarla "dogmatik" değil "pragmatist" olan bir muharrir bahsettiği kitaplar, müellifler, fikirler ve ehliyetler karşısında kendini daha müstakil duyacak ve daha samimi ve tabiî kalabileceklerdir sanırım.

Her zaman bizi aynı fikir ve usul için iknaa uğraşan muharririn talii muttasıl ders veren bir hoca gibi yazmaktadır. Halbuki ilim kafamıza vurulmamalıdır. San'atta muhtelif temayüllerin hukukunu tasdik zevkimizden ve mefkuremizden ayrılan her düşünce ile her şekli reddetmekle kabil olur.

Fakat bu kısmen istihbarat kabilinden olan tenkit bile yevmi gazetelerimizde yer bulamıyor. Tenkidin yokluğundan şikayet ediyor, fakat bizde de yavaş teşekkül ve teessüs etmesi için bir şey yapmıyoruz. (**teessüs:** temelleşme, yerleşme)

Sinemaya ve spora birer sahife tahsis eden gazeteler edebiyat için haftada bir veya bir kaç sütun tahsis ederlerse bu çok görülmemelidir ve çok görülmez kanaatindeyim. Bazı günler gazetelerin hali ve mündericatı insana Türk zekâ, irfan ve zevki aleyhine kurulmuş bir suikast karşısında olmak hissini veriyor. Vakıa gazeteler halkın dilediğini yazmakta mazurdurlar, zira bunlar bittabi rayiç eşyayı satmakla meşgul bir takım ticarethanelerdir. Sattıkları meta elbette halkın beklediği ve almak için para verdiği olacaktır. Fakat halkı bu metalara alıştıranlar biraz da kendilerindir. (**mündericat:** içindekiler / **rayiç:** revaçta olan)

Bugün bizde büyük bir kitap ve okuma buhranı hüküm sürdüğü, pek az kitap basıldığı ve satıldığı

muhakkaktır. Türkçe okuyanların bir kısmının -tıpkı edebî denilen bazı mecmualar gibi- edebiyat ile artık hiçbir münasebetleri kalmamıştır. Türk karilerinin diğer bir kısmının da okunacak Türkçe kitapların mevcudiyetinden haberleri yoktur. Okumayı seven bazı gençler tamamen ecnebi edebiyatına dalmışlardır. Kitapçılığımız pek fakir olduğundan ve ne teşhiri ne de reklam usullerini bilmediğinden bu buhran arta arta devam etmektedir. Halbuki bazan İzmir, Konya gibi vilâyetlerde intişar eden kitaplar var. Bunları da duymalı değil miyiz?

Milletin zevkinde husule gelen temayülleri, milli edebiyat meselelerini ve hatta intişar eden kitapları karilerine haber vermek ciddî bir gazetenin vazifesi icabından telakki edilmelidir. Niçin böyle bir eserin meydana çıkması polisin müdahalesini mucip olmuş adi bir vak'adan, bir kavgadan, bir yankesicilik hâdisesinden ve tesadüfen hâdis olmuş bir kazadan daha az kayda şayan olsun ve havadis sütunlarında onlara bol bol yer veren bir gazete daha makûl, daha canlı, hülâsa daha mühim ve ciddî addedilmesi lâzım gelen bu şeylere niçin bir yer ayıramasm?

Bazı güzel kitaplar intişar ediyor ki değil tetkik ve tefsir yahut hikâye ve icmal edilmek öyle havadis kabilinden olsun tek satıra bile mazhar olamıyor. Bir muharririn bir çok emek ve sây mahsulü olan ve pek çok zahmet ve gayretle basılan her kitap bu tam ve kat'i lâkaydiye müstehak mıdır? Zavallı kitaplarımızın tiyatro piyesleri kadar da talii yoktur. Bir vodvil, bir adaptasyon, hattâ sırf ticarî bir film bile her gazetede bir makaleye mevzuu bahsoluyor.

Evet, tiyatro münekkitleri her piyesten bahsederler. Halbuki kitap münekkitleri daha bahtiyardır. Zira bunların

karilerine karşı her çıkan kitaptan bahsetmeye mecburiyetleri yoktur. Onlar ancak beğendiklerinden bahsetmek hakkına haizdirler. Hattâ bu vazife ile mükelleftirler diyeceğim geliyor. Yüzde elli nisbetinde olsun beğenilmeyen bir eserden yalnız bahsetmek değil, hattâ onu okuyup bitirmek bile abestir. Çirkin bir eserin çirkinliğini söylemekte bir maharet yoktur. Halbuki güzel bir eserin güzelliğini göstermek karilerin zevkini ıslaha hadim bir şeydir. Asıl meziyet meziyeti bulup göstermektir. Hücum ve tariz edilecek eserin de bir kıymeti, muzır olsun bir tesiri, tenkide değer bir varlığı olmalıdır.

Burada, haftada bir kere, en ehemmiyetli gördüğüm yahut tesirine en çok kapıldığım edebi bir mevzu hakkında bir hasbıhalde bulunmak istiyorum. Gûya bir dosta yazılmış bir mektup tarzında bir hasbıhal. Hikâye ve roman, manzum ve mensur şiir, tetkik ve tarih, tercüme ve adaptasyon, kıymetli bulduğum bütün eserleri mevzuu bahsetmek istiyorum. Mademki gazetedeyiz, "aktualiteyi" tercih etmekle beraber, yeni harflerle basılmış bütün kitaplardan bahsetmek hakkını da muhafaza etmeliyim. Çünkü bunlar cidden hâlâ yenidir. Fakat mevzuubahs edebiyat olunca aktualiteyi bir tiyatro piyesi için olduğu gibi ancak o haftaya tahsis etmemeli, her çıkan kitap hakkında mutlaka bir fikir beyan etmek lâzım gelmediği gibi bahsedilecek kitabında mutlaka o hafta içinde çıkmış olmasını lâzım addetmelidir.

Bu makalelerin mevzularını yalnız matbu kitapların teşkil etmesi de şart değildir. Edebiyatımızla candan alâkadar olanların her hafta "aktüel" ve canlı bir mevzu bulacaklarından eminim. Kitapların bulunmadığı haftalarda

yeni cereyanları takip ve tefsir gibi sair "aktualite" mevzularını tercih edeceğim.

Fakat eğer yeniler bizi işgal edecek bir meziyet ve kıymet gösteremezlerse eskileri hatırlamak, nazarlarımızı onlara tevcih ile sözlerimizi onlara tahsis etmek hakkımızdır. Böylece meselâ senei devriyeler vesilesile yadedilen muharrirler yeni nesillere biraz olsun tanıtılmış ve bir çok eski eserlerde hatırlatılmış olur. Eski harflerle şimdi unutulmaya ve metruk kalmaya başlayan kitaplardan hafızamızda kalan züpdeyi ve ruhu olsun aynı karilere isâl etmek bizim için bir şükran ve vicdan borcudur.

Bunlardan başka edebiyatımızın bir çok canlı veya can çekişen meseleleri vardır: Meselâ lisan meselesi ki doğrudan doğruya edebiyat meselesidir, edebiyatımızın tedrisi, eski kitaplar içinde hangilerinin yeni harflerle tab'ını bir an evvel temin etmek lâzım geldiğini tayin, umumî olarak tercüme, birde klâsiklerin tercüme ve tab'ı meseleleri gibi.

Fakat bunlar da olmasa ezelî san'at ve edebiyat meseleleri vardır ki nesillerden nesillere miras kalır ve bir türlü halledilip bitmez. Bunların tadı zaten her zaman bu tazeliklerini temin eden cereyanlarındadır, edebi roman, şiir, san'at nazariyeleri vardır. Karilere onların bu günkü bu mütebeddil ve mütehavvil vaziyetlerinden bahsetmek faydalı olabilir.

Ve bütün bu meseleleri daha kalabalık bir kütle, hitabeden yevmî bir gazete bir mecmuadan daha muvaffakiyetle mevzuu bahs edilebilir. Haftanın muayyen bir gününde ve gazetenin muayyen bir köşesinde sırasına göre bu mevzulardan birine dair bu yazılarla maksadımız karilerde edebiyat ile murabıta ve istisnas vesilesi bulmaya

çalışmaktır. Bu makaleler bu vadide bir alâka gösterebilenleri toplıyarak âdetlerinin çoğalmasına yardım edebilir. Maksadımız okumak kadar okutmaya saik olmaktır.

Bütün bu yazılarda rehberimiz samimiyetten ibaret olacaktır. Herkes ancak samimi olmakla, iktidarı veya aczi nisbetinde, fikrinin ve kalbinin bir mahsulünü vererek faydalı olabilir ve her netice ancak itinalı bir samimiyetle yahut buna muadil bir gayretle elde edilebilir.

İşte hürriyetin büyük bir faydası da insanı bu samimiyete alıştırabilmesidir. Zira vehleten samimi olabilmek kolay bir şey değildir. Bu, büyük bir istisnas ve meleke ister. Muhitin tesirinden mümkün mertebe kurtulan bir sükun ister, bu sükun içinde insan muhiti kadar kendini de dinleyebilmeli ve söyleyebilmeli. itiraf edelim ki maziden bu yoldaki adımlarımızı sendelemekten vikaye edecek büyük hazırlıklara konmuyoruz. Ciddî bir tevazu ile diyorum ki eğer bu hassas mevzulardan malûmatfuruşluğa ve partizanlığa düşmeden, safsatasız ve patırtısız bahsedebilmek alışkanlığına doğru bir hatve temin edebilirsek bu kadarını bir nimet sayacak ve, dedikleri gibi, kendimizi bahtiyar addedeceğiz!

[Milliyet gaz.; 9 Kanunuevvel (Aralık) 1930]

BİZDE TENKİT

[Tanzimat Oevri-Edebiyatı Cedide-Fecri Ati yani Meşrutiyet nesli- Yeni lisan ve hece vezni nesli-Bugünkü edebiyat]

Bizde mânâsı iyice anlaşılmamış kelimelerden biri de tenkittir. Bittabi kudemada yeni mânâsile tenkit aranılamaz.

Bizde ilk yazılmış tenkitler lisana ve kavaide ait kalmıştır. Yani edebiyat noktai nazarından lisana verilmesi lâzım gelen ehemmiyet verilmiş fakat bundan ötesine geçilememiştir. Eski yevmî "Tercümanı Hakikat" gazetesinin edebiyat sütunları vardı. Buraya dercedilen gazeller ve nazirelerin altlarına "Ahlar çekilmiyor!" Tarzında birtakım mütalealar ilave olunurdu. İşte bu tarz tenkit bilahare her edebi mecmuada revaç bulan bir nümune olmuştur.

Eski edebiyatımızın hicviye denilen bir ayıbı vardı. İftira, isnat, yalan, küfür ve gılzetle dolu bu manzumeler o edebi nev'e mensup telakki edilirdi. Bu hücum tarzı nazımdan nesre geçerek "Panfle" denilecek bir takım eserlerin meydana gelmesine sebebiyet verdi.

İşte bizde tenkit hicviyenin ve Panflenin bir varisi ve bir şerrülhalefi oldu ve bundan dolayıdır ki kısmen münakaşa, müdafaa ve cevap mahiyetinde kaldı ve yine bundan dolayıdır ki bu münazaaların bazan müşateme ve mudarabeye bile döküldüğü görüldü. Kalemle başlayan meşhur bir kaç münakaşa şemsiye, baston ve yumruk darbesile hitame erdirdi.

Kudema ile teceddüt taraftarlarının kavgaları tanzimat devrinde başlar fakat bu devrin belli başlı bir edebiyat

münekkidi yoktur. Vakıa Namık Kemal'in edebî mütealaları ihtiva eden makaleleri ve "Mukaddemi Celâl", "irfan Paşaya Mektup" ile "Takip ve Tahribi Harabat"ında tenkit parçalan vardır. Fakat bu eserler kısmen siyasî ve içtimai bir teceddüt hamlesi mahiyetindedir, kısmen de Namık Kemal'in irfan ve Ziya Paşalara öfkesinin mahsulü olan edebi birer hicviyedir.

Recaizâde Ekrem'e Üstat Ekrem denilmesi "Takdiri Elhan" da ve "Zemzeme"lerin üçüncü cildinin mukaddimesinde tenkidin ilk iptidai ve henüz talimi nümunelerini vermeğe başladığı içindir. Fakat onun da asıl Muallim Naci ile kavgaları meşhurdur. Muallim Naci'nin o adî "Demdeme"leri tenkidin bayağı şekillerinden bir nümunedir.

Abdülhak Hamid'in o kadar güzel eserlerine karşı da böyle bir hücum, gayız ve iftira ile müteharrik bir teşebbüs, jurnalcilik ve saire vak'aları olmuş, yüksek şâir bunlara bazı güzel manzumeler ve bazı hususî mektuplarla cevap vermişti.

"Klâsikler" münasebetile Ahmet Mithat Efendi ile Sait Bey'in kavgaları meşhurdur. Yine Ahmet Mithat Efendinin "Dekadanlar" ünvanlı bir makalesi üzerine Edebiyatı Cedidiye, Servet-i Fünûn muharrirlerine, ve o zaman Garp'çılık ve teceddüt cereyanı başında bulunanlara karşı başlıyan ve senelerce devam eden tehziller, tarizler, hattâ Tevfik Fikret'in ölümünü temenniye kadar giden hücumlar da malûmdur.

Edebiyat ve matbuatta böyle bir mevzu etrafında münakaşa modası hızını hiçbir zaman kaybetmemiştir. Edebiyatımızın sarahaten Garp'e teveccüh ettiği o

zamanlardan bugüne kadar bizde şâir, hikâyeci, romancı, gazeteci olarak tanınmış bütün edipler içinde böye arada sırada tenkit makalesi yazmamıştır. Fakat gariptir ki bunlar arasında münekkid sıfatım bihakkın verebileceğimiz hiçbir büyük muharrir yetişmemiştir.

Meşrutiyetten evvel Tevfik Fikret bir müddet "Tarik" gazetesinde "Haftai Edebî" ve Hüseyin Cahit Bey de "Sabah" gazetesinde "Hayatı Matbuat" ünvanları altında haftalık tenkit makaleleri neşretmişlerdi.

Biçare Edebiyatı Cedide mütemadiyen kendini izah ve müdüfaa vaziyetinde idi. Bütün "Servet-i Fünûn" muharrirleri mecmu alanlarında münavebe ile "Musahabei Edebiye"ler neşrederlerdi. Edebiyatı Cedide hemen müşterek bir cephe karşısında olduğundan müdafaaları bazan fazla basit, biribirleri haklarındaki methiyeleri de fazla mübalağalı oluyordu. Tevfik Fikret, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Ahmet Hikmet, Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf, H. Nazım yani Reşit Bey, A. Nadir yani Ali Ekrem Bey, Süleyman Nesip yani Sami Bey, İbrahim Cehdi yani Süleyman Nazif ve sair bütün Servet-i Fünûn muharrirleri tenkitle meşgul oldular. Fakat şüphesiz meselâ Tevfik Fikret şiirleri, Halit Ziya Bey hikâyeleri, Hüseyin Cahit Bey de siyasî makaleleri ile tanılmışlardır. Esasen Hüseyin Cahit Bey de bu edebî tenkitlerinin daha ziyade bazı fikirler münasebetile birer kavga olduğunu tasdik ile makalelerinden müteşşekil kitabına "Kavgalarım" ünvanını vermiştir.

Ahmet Şuayıp Beyin bilhassa Fransız edebiyatına dair makaleleri kısmen tercüme ve icmalden ibarettir. Türk edebiyatına dair yazısı yok gibidir. "Hayat ve Kitaplar"

Garp'lı bir kaç müellife ait yarı tercüme birtakım yazılardır.

Süleyman Nazif, Fuzulî ve Mehmet Akif Bey için birer tetkik, Namık Kemal için bir konferans ve Abdülhak Hamit için maatteessüf perakende birtakım makaleler neşretti.

Fakat Edebiyatı Cedide üstatları içinde tenkit yolunda en değerli ve en güzel yazıları neşretmiş olan Cenap Şahabettin Bey bu edebî musahabelerini toplamış ne de Abdülhak Hâmid'e dair yazmağa başlayıp bir kısmını "Tasviri Efkâr" gazetesinde neşretmiş olduğu ve ancak kendi neslinden olan bir muharririn tam ve doğru yazabileceği eserini maatteessüf bitirmemiştir.

Hülâsa Edebiyatı Cedidenin Halit Ziya Bey'in hikâyeci Tevfik Fikret'in şair oldukları kadar bir münekkidi yetişmemiştir. Eğer yetişmiş olsa onun da edebiyata bu san'atkârlarınki bâbında bir hizmeti dokunmuş olurdu.

Rıza Tevfik: "Hâmit Nâme Abdülhak Hâmid'in Bazı Mülâhazatı Felsefiyesi" isimli kayda şayan büyük bir kitap neşretti.

Her neslin haricinde kalan Celâl Nuri Bey beğendiği Abdülhak Hâmid'e ve beğenmediği eski ve yeni edebiyata dair hususî fikirlerini ihtiva eden bazı tenkitler ve lisana dair bazı kitaplar yazdı.

Edebiyatı Cedidenin büyük bir münekkidi yetişmemiş olduğu gibi "Fecri Ati" mektebinin demiyorum, çünkü böyle bir mektep yoktur, fakat neslinin de -bu zümrenin teşekkülünde burada bulunmamış ve ona iltihak etmemiş olan Yahya Kemal istisna edilirsene Yakup Kadri gibi hikâyecileri ne Ahmet Haşim gibi şairleri ne Hamdullah Suphi gibi hatipleri ne Refik Halit gibi mizah muharrirleri

ayarında doğrudan doğruya tenkitle uğraşan hiçbir muharriri yetişmemiştir. Halbuki bunlar arasında da ara sıra tenkit makalesi yazmamış olanı yoktur ve isimlerini saymış olduklarım ise pek kıymetli bazı tenkit parçaları neşretmişlerdir.

Fecri Ati neslinin en düsturi olan muharriri Köprülü Zade . Mehmet Fuat Beydir. Fakat ilk kitabı, çocukluk eseri, "Hayat ve Kitaplar"ı tanzir eden yarısı Garp edebiyatı ve Fransız muharrirlerine ait, ismini bile "Hayatı Fikriye" diye hatırlarken bundan emin olamadığımız kıymetsiz bir eserdir. Halihazır hakkındaki bazı makalelerin mecmuası olan "Bugünkü Edebiyat"ta kıymetli olmakla beraberince teferruata girişmeyen mütevazi bir eserdir ve o şimdi artık bugünkü edebiyatla meşgul olmuyor gibidir. Asıl büyük eserleri ve "Türk Edebiyatı Tarihi" gibi maziye ait kalıyor. O ilim ve tefekkürünü bilhassa maziyi tefsir ve tesbit için kullanmış muhterem bir edebiyat muharriridir.

Yine bu nesile mensup olanlar içinde İzzet Melih Paşanın* neşrettiği hikâye ve romanlar ile tanılmıştır. Fakat tenkide dair yazıları belki bunlardan daha kıymetlidir. Zira onun san'atında "Lirizm"den fazla tahlil ve muhakeme kuvveti vardır. Ancak o da bu makalelerini kitap halinde toplamamıştır. (* Abdülhak Şinasi Hisar'ın burada yanlış hatırlaması vardır. İzzet Melih Devrim ömrü boyunca sivil bürokraside çalışmıştır. Paşalık ünvanı sanıyorum yanlış bir hatırlamadır. T.Yıldırım)

Raif Necdet Beyin "Resimli Kitap" mecmuasında ilk meşrutiyet senesi intişara başlıyan makaleleri de bir hayli müddet devam etmişti. O bunları bazı ilaveler ile birlikte, "Hayatı Edebiye" ünvanlı bir ciltte topladı. Fakat bu muharrirler de vakitlerinden evvel susmuşlardır.

Hülâsa bu yazıların ekserisi daha cilt haline ifrağ olunmamış, teselsül ve teşekkül meziyetleri göstermeyen, ve bir zaman, bir mevzu, bir muharrir hakkında umumi ve şamil bir fikir veremiyen müteferrik parçalardan ibarettir.

Belki en iyi münekkidimiz, en şayanı dikkat olanı, aldansa bile kıymetli fikirler ve nokta-i nazarlarla tenkidin tadını bizim de dimağımıza vermiş olan münekkid Yahya Kemal'di. Onun şifahi tenkitleri Fransızların "Föyton Parle" dedikleri vadiyi bizde ihya ediyordu. Yahya Kemal böyle bir çok musahabeler ve bir kaç konferans verdi. Fakat diplomat meziyetlerine bilahare muttali olduğumuz dostumuz ya tenkitlerini de mısraları gibi hep tâdil ve ıslah ile uğraşarak bunlara sonuncu noktayı daha koyamamış olduğunu düşünmüş yahut kendisinden maada bütün nazım ve naşirlerin aleyhinde gelecek bu hükümlerin tahriren meydana çıkmasını istememiş ve tenkitlerinin şifahi kalmasını tercih etmişti.

Fecri Ati'den sonra gelen eser ve san'atkar itibarile daha fikir ve lisanda sadeliğe doğru istikamet ve nazımda hece vezninin galebesi itibarile mühim olan neslin içinde de tanınmış bütün muharrirler tenkide dair parçalar neşretmişlerdir.

işte yaşına rağmen temsil ettiği fikir itibarile bu nesil içinde sayılması lazım gelen Ziya Gök Alp muharrirlerimiz arasında en "entellektüel" şahsiyetti. Son zamanların gerek mazi gerek halihazır hakkında en kuvvetli nazariyecisi oldu. Fakat o da san'attan ziyade içtimaiyet ile uğraşmış ve şâirleri de şiirlerinden ziyade milli ve içtimai tesirlerile telakki etmiştir. Doğrudan doğruya eserlerin tenkidile uğraşmamış ve bir edebiyat münekkidi hatırası bırakmamıştır.

Ruşen Eşref Bey "Diyorlar ki" isimli, şahsi mütalealarından değil, dinlediği muhtelif muharrirlerin söylediklerinden teşekkül eden ve pek kıymetli bir vesika olan bir eser ile Tevfik Fikret'e dair küçük bir kitap neşretti.

İsmail Habib Bey "Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi" isimli dikkate şayan, bir hayli hata ve sevaplı ve çok müracaat olunacak bir kitap neşretti. O biraz lâubali üsluplu bir hocadır. Fakat ihtimal ki yedi yüz sahifelik bir kitap için bu sohbat lisani zaruri, yahut faydalıdır.

İsmail Hikmet Beyin Bakü'de 1925 ve 1926 senelerinde "Türk Edebiyatı Tarihi Osmanlı Kısmı" serlevhâsı altında "On dokuzuncu Asır: 1. Başlangıç - 2. Ortaları - 3. Sonları" ve "Yirminci Asır" unvanlarile neşrettiği dört büyük ciltte muharrirlerimizin hayatı ve eserleri hakkında bir çok malûmat ihtiva eden tetkiklerdir.

Ali Canip Bey bilhassa eski edebiyat ile kendi nesli yani Fecri Ati'den sonraki o eser itibarile bodur fakat tesir itibarile mühim olan neslin müfessir ve nazariyecisi olmuştur.

İbrahim Necmi ve Refik Ahmet Beyler de edebiyat hakkında ve tenkit yolunda kıymetli makaleler neşrediyorlar. Fakat hem tiyatro tenkitlerine hem de yevmi gazetelerin dar sütunlarına göre yazmağa alıştıkları için çok kere enformasyondan öteye geçmek istemiyorlar.

Nihayet daha yeni neslin nazariyecileri de eskiler kadar sathî kalmak ananesine devam etmişlerdir, ve meselâ Yedi Meş'ale şairlerinin tenkit hücreleri hemen tamamen boş bırakılmıştır. Bu nesilde de, evvelkiler de olduğu gibi, meselâ Necip Fazıl'ın yahut Cevdet Kudret'in şiirde

gösterdikleri muvaffakiyete muadil bir nazariyeci ve bir münekkid yetişmemiştir.

Hülâsa ne Tanzimat Devri Edebiyatı, ne Edebiyatı Cedide, ne Fecri Ati yani Meşrutiyet nesli, ne sonraki sade lisan ve hece veznini kazandıran nesil, ne de bugünkü edebiyat bize bir münakkid yetiştirmedi. Ortada bazan münekkid olmayan hiçbir muharrir yok amma müesses bir tenkitte yok yine en iyi münakkitlerin bazı yazılarında san'atkârların kendileri yahut sırf edebî tenkit ile mütehassis olmayan hocalar ve müverrihler olduklarını görüyoruz.

Diğer taraftan tenkidin hicviye şekline düşmesi itiyadı geçeli daha çok zaman olmamıştır. Tenkidin münakaşa, münakaşaların mudarebe şekillerine düşmesi ananeleri bile arasıra devam ediyor. Zira bir edebiyatta revaç bulan mektepler ve usuller kolay kolay geçmez.

Acaba niçin böyle oluyor da bizde her nesilde kendini tenkide veren ve mazi ve hali hazır hakkında müselsel fikir ve hislerini bir zaman temadisi içinde söyleyen ve bize bir devir, bir nesil, bir muharrir hakkında şamil bir fikir verecek münekkid bir muharririmiz yetişmiyor?

Nasıl mı oluyor? Fakat bunun esbabı mucibesi o kadar çok ve girift ve o kadar kuvvetlidir ki sizin belki soracağınız bu sual beni hiç şaşırtmıyor. Bunu gayet tabiî buluyorum. Asıl şaşılacak şey arasıra olsa bile birçok muharrirlerin tenkit ile uğraşması olmalıdır! Fakat makalemin hatıra getirdiği bu suale cevap vermeye kalkışacak olsam görüyorum ki bu icmal kadar daha yazı yazmak lâzım gelecektir. Siz ise, ihtimal ki âdet olduğu gibi, suali sorar fakat cevabı dinlememeyi tercih edersiniz.

[Milliyet gaz.; 26 Kanunuevvel (Aralık) 1930]

MÜNEKKİD LÜZUMU

Münekkidsiz ve tenkidsiz bir edebiyat tasavvur edilemez. Bir milletin edebiyatı yalnız şiir, tiyatro, hikâye, roman, hâtıra ve tarih eserleriyle iktifa edemez. Bunlar arasında edebî tenkid de bulunmalıdır. Bizim edebiyatımızın çoktandır duyulan bir noksanı şimdi de, büyük bir münekkidimizin mevcud olmamasıdır.

Şairler ne kadar genç olsalar, şiirleri için, bu bir kusur olmaz. Şiirleri ne kadar genç olsa, o kadar güzel olabilir. Fakat bir münekkid olabilmek için okumuş, bilmiş, düşünmüş, duymuş olmak ve şimdi de bütün bu şeyleri hatırlamak lâzım gelir. Onun yalnız ilim değil, aynı zamanda bir zevk sahibi olması da lâzım gelir. Yazılarında beklediğimiz yalnız cesaret değil, aynı zamanda bir olgunluk, bir tecrübeliliktir. Geçmiş zamanların, değişmiş nesillerin, kalmış eserlerin varlıklarını bilerek bir nevi edebiyat muhafızı olması lâzım gelir.

Şairler, şiirlerini yazmayı elbette bir münekkidden daha iyi bilirler. Romancılar da hikâyelerini nasıl duyuracaklarını elbette ondan daha iyi anlarlar. Bazan en derin ve güzel tenkidleri de bu şairler, ve bu romancılar yazmış olurlar. Fakat, şiir yazmıyor, yazdığı roman olmuyor diye halis bir münekkidin yazısını, edebiyatla âlâsı olmamak şöyle dursun, bu yazdıkları kıymetli olunca, ince bir edebiyat neticesi sayılmalıdır. Söylediklerini birtakım muahezelerle değil, birtakım mülâhazalarla duyurmuş, karilerini anlayış ve zevk seviyelerini yükseltmeye yardım etmiş olur.

Bizden evvelki nesillerin münekkidleri, denilebilir ki, bir hayli miyop gibiydiler. Teferrüat üzerinde birçok şeyler

bilir ve söylerde, bir eserde, umumiyetli itibarile, yeni ve payidar olan taraflarını pek belli etmezlerdi. Sonra, dostluk, mecmua arkadaşlığı ve saire gibi sebeplerle, ettikleri medhiyelerde mübalağalara düşerek yazdıklarının tadını bozmuş olurlardı.

Bir edebiyat muharririnin, yalnız yaşanan günleri değil, hayli geçmiş zamanları da duymuş olması lâzım geliyor. Bazıları bu noksan yüzünden, meselâ bir Ahmet Midhat, bir Recaizâde Ekrem, ve bir Süleyman Nazif hakkında yazdıkları belki onların yazılı eserlerine uysa da edebiyat zamanlarının bir Ahmet Mithat, bir Recaizâde Ekrem ve bir Süleyman Nazif'e ait hatıralarına benzemiyor.

Bazan, bir edebiyat dedikodusu, ayrıca tatlı bir mevzu sayılabilir. Lâkin bütün bunlar bir tenkid sayılamaz. Bir muharrir, bir tenkid yazmak isterken, medhettiği bir müellif için: "Onu, bir kahvehanede konuşur gibi yazdığı için beğeniyorum" diyordu. İşte böyle yazılan tenkid de yalnız bir kahvehane dedikodusundan ibaret kalır. Yoksa, bir sanat yazısı sayılamaz.

Hakiki ve samimi bir münekkid, yazanlar arasında, en iptidaî olanların değil, en sanatkâr olanların itibar ve tasvibini kazanmaya çalışarak okuyan karilerini daha ince bir gözle görmeye, daha iyi bir zevkle düşünmeye davet eder. Bir sanatkarın da, eserine yapılan bir medhiye ile memnun olması tabiî olur.

Edebî tenkid kitapları her tarafta, seneden seneye daha çok okunuyor. Şimdiki zamanlar, daha ziyade, fikir, buhran ve tenkid yazılarıdır. Buna rağmen, bizde, gazete ve mecmualar edebiyata dair bir anket açtıkları zaman, suallerine cevap verenlerin çokluğu yalnız hikâye, roman ve

şiir yazanların isimlerinden bahsetmekle iktifa ediyorlar ve bir edebiyat münekkidi ihtiyacından bahsetmiyorlar.

Büyük bir dil buhranımız var. Ekseriyetimiz mümkün mertebe sade bir dile taraftardır, yani milli bir dille konuşur, okur ve yazar. Fakat bir yandan, kendi hududlarına girsin diye, uydurulmak istenilen bir dil taraftarlığı, diğer yandan da, Avrupa dillerinden alınma birçok kelimeler kullanmak taraftarlığı var. Yeni bir neslin bu ecnebi kelimelerin dilimizden kovulmasını istemesi mukadderdir.

Şimdi isterdik ki, bir edebiyat münekkidimiz milli dilimizle candan alâkadar olsun; kıymetli muharrirlerimizle, yalnız eserleriyle değil, kendileriyle de tanışmış olsun; beğendiği san'at eseri olan romanları, hikâyeleri, şiirleri ve tiyatro piyeslerini bize haber versin; bütün edebiyatımızın canlı eserlerinden bahsetsin, hülâsa, kendisini sevdiğimiz edebiyatın bir mümessili olarak duyalım. Yazıktır ki, bazı tenkid yazılarını o kadar beğenmiş olduğumuz bazı muharrirlerimizin hiçbiri bu merakla tamamiyle uğraşmamıştır. Anlaşılıyor ki, edebiyat münekkidliği yazılarına kâfi derecede rağbet edilemiyor ve bu da bir noksanımız kalıyor.

[Türk Yurdu der.; S.251, Aralık 1955]

KLASİKLERİN TERCÜME VE TAB I

Evvela nazar-ı dikkate alınmalıdır ki klasiklerden bir çoğunun yalnız tercümelerinde değil metinlerinde bile az çok farklar vardır. Bu eski metinler muhtelif tab'lardan, yanlışlardan ve tashihlerden, kılı kırka yararcasına itinalardan sonra bugüne göre makbul bir şekil almışlardır. Fransızca yeni bir çok tab'larında "filancanın tasnif ve tevsik ettiği metin doğruluğuna itimadımız ancak mütercim ve tabiin, hülasa kitabın matbuat âlemindeki mevkiine, ehemmiyet ve ciddiyetine vukufumuzla hasıl olacaktır. İtibardan düşmüş bir metnin şekline rağbet etmek hatasında bulunmaktan çekinmeliyiz.

Saniyen, madem ki biz bu eserleri doğrudan doğruya öz lisanlarından tercüme edemeyoruz, ortaya mühim bir mes'ele, tercüme edilecek metnin intihabı mes'elesi çıkıyor. Bilavasıta değil, bilvasıta, yâni ikinci bir dilin ianesiyle yapılan bu gibi tercümelerin en mühim güçlüğü budur. Biz bunları bildiğimiz lisana göre, kimimiz Fransızca, kimimiz Almancadan tercüme edeceğiz

Mevcut muhtelif ve hepsi mu'teber tab' ve tercümeler içinden birini intihab edeceğiz. Hangi birini ve nasıl intihab edelim? Şüphe yok ki en basiti bir tek metni ele almaktır. En sonuncusu mutlaka en iyisidir, diye sonuncu tercümeye ittiba' edip geçelim mi? Bu taktirde insan vakıa doğru yâni elindeki metne muvafık bir tercüme yaptığına emin olabilir. Halbuki asıl metne yaklaşmak emeliyle onun kaç tane tercümesini karşılaştırmış olursa ortaya o kadar tereddüt ve emniyetsizlik vesilesi çıkmış ve endişesi de zahmeti nispetinde artmış olacaktır. Eğer ecdadımız ilk Fransızca

tercüme metinleri üzerinden tercümeler yapmağa koyulsalardı o gün ortada bir tek metni bulmakla büyük bir sühûlet te'min etmiş olacaklardı. Halbuki meselâ Fransızlar bu tercümelere asırlardan beri devam etmişlerdir. Bugün aslını okuyamadığımız bir metne mukabil karşımıza bir kitap değil bir kütüphane çıkıyor. Meselâ şimdi tercüme edilmekte olduğunu duyduğumuz "Ziyafet" bizde evvelce Şaziye Berin Hanım tarafından klâsik bir gaye ile değil sırf edebî bir zevkle tercüme edilmişti. Hangi metin üzerinden? Bunu kitabına kayd etmemiş olduğu için bilmeyoruz. Fakat bu mütercimlerin ikisi de aynı metin tercümesinden istifade etmiş olsalar bile bu tercümeleri beyninde yine kendi mütefekkirelerinden, zevklerinden ve üsluplarından doğma mühim farklar bulunacağı şüphesizdir. Halbuki müracaat etmiş oldukları metinlerin te'siri altında kalmış olacakları da muhakkaktır. Ve bundan dolayı bu tercümelerin aralarında hayli farklar olacaktır. Bunu tabiî görmeğe alışmalı, ve bu zaruri farklardan dolayı da her mütercimi muaheze etmemeliyiz. Bu eserin son Fransızca tercümeleri içinden iki üç tanesi, meselâ Mösyö E. Chambry'nin 1919'da Mösyö Mario Meunier 1923 ve Mösyö Léon Robin'in 1929'da münteşir tercümeleri karşılaştırılırsa aynı eserin renkte üslupta ve fikirde, hülasa bütün mahiyetinde ne büyük tahavvüllere ma'ruz kalmış olduğu görülür. Ekseriyet itibariyle eski tercümelerde mütercim, ma'ruf bir edip olsa bile, bir nevi' ürkeklik, çekingenlik ve fazla hesabilik nazarı dikkate çarpar. Sonunculara yeni edebî zevklerin te'siri görülür. Meselâ Mösyö Léon Robin'in -zaten aşağıda izah edeceğimiz gibi bu klâsik tercümeler için metinleri çok mu'teber addedilen ve tavsiyeye layık bir kolleksiyonda münteşir olan- tercümesi bize hem teferruata daha ziyade

şamil bir incelik, hem de daha samimi ve seri bir seyr ile daha canlı ve ötekilerine faîk görünüyor.,

Esasen muhtelif tercümelerin mukayesesinden istifade etmekle beraber böyle bir mütercimin metnini ele alıp onu tercüme ettiğimizi itiraf etmek zarureti de vardır. Zira mânâsına nufuz edemediğimiz bir aslın yerine ikame edeceğimiz metni bütün mevcut tercümelerin mukayesesinden intihap ile vucuda getirsek bile nihayet kendi zevkimizi daha ziyade okşayan bir metni meydana getirmiş oluruz. Fakat bununla aslına daha mutabık, daha doğru bir tercüme yapmış olduğumuzu iddia edemeyiz. Bu şerait dahilinde aslına sadık kalan canlı bir tercüme vucuda getirebilmenin güçlüğü kolayca anlaşılmalıdır.(**şerait**: şartlar)

Fakat bir acaba tercüme deyiverdiğimiz zaman bu kelimenin ihtiva ettiği bütün müşkülâtı nazar-ı itibara alıyor muyuz? Bir lisandaki kelimeleri anladıktan sonra onları kendi lisanımızdaki muadil kelimelerle eda etmek bize daha kolay bir şey gibi geliyor.

Halbuki düşünelim:

Böyle tercüme edilmek istenilen kim bilir kaç asır evvel yazılmış bir kitap, bir trajedi, bazan hattâ nesir değil de mısra'lardır. Muharrir veya nazımlariyle onların kültürünü teşkil eden "mythologie'leri" ve an'aneleri itibariyle de aramızda bir münasebet yoktur. Mevzuu bahs olan şeyse edebiyattır; yani sade bir mantık oyunu değil demek isteyorum. Halbuki tasavvuf gibi felsefeler mantıkında hususi; nisbi, izafi ve seyyal bir şey, mücerret ve kat'i değil, bir muhit ve zaman mahsulünden ibaret mütehavvil bir şey

olduğunu gösteriyor. Nispeten yine en kolay ve mütevazı' tercümeler bir san'at gayesiyle yazılmamış bulunan, birer san'atkâr olmayan mütefekkirlerin kitaplarıdır. Fakat bunun ötesi denilebilir ki bir nev'i his ve sihir mes'elesidir. Bir lisanın muayyen kelimeleriyle husule gelen harikulade bir talâkat, hulâsa bir mu'cize diğer bir lisanın kelimeleriyle kolay kolay eda ve ifade ve hattâ hülâsa olunabilir mi? işte bunun içindir ki dünyada ilelebet milli kalacak, asıllarındaki bekareti başka bir lisana vermeyecek ve tam tercümesi kat'iyen mümkün olmayacak bir şey varsa o da halis, safi şiirlerdir. Eğer tercüme kolay bir şey olsaydı aynı kelimlerle yapılmış lâletta'yin bir mensur tercüme bize o büyük şairlerin şiirleri veya trajedileri gibi ve onlar kadar te'sir ederdi. Fakat anlattığımız müşkülattan ve hattâ denilebilir ki imkânsızlıktan dolayı böyle olmayor. Eski Yunanca ve Latince şiirleri Türkçeden neşren aynı zevk ile dinletmek tercüme değil, mu'cize kabilinden bir şey olur.

Lâkin, böyledir deye tercümeyi imkânsız bir şey addedip bundan vazgeçirtmek neticesine vasıl olmamalıyız. Bu tercümelerin luzumunu o kadar heyecanla izah etmiş olan Yakup Kadri Bey de edebî bir tercümenin ve bilhassa bir şiir tercümesinin bu müşkülâtını tamamen mu'teriftir. Tercümeleri bütün o kitaplar, o trajediler, o şiirler hakkında bizi tenvir ediyor, bize bir fikir vermeğe yarıyor ki bu kadar kazanç da kâfi derecede bir nimet sayılmalıdır.(**mu'terif:** itiraf eden)

Tercüme bahsi klâsiklere intikal edince iş böyle değişir. Bu şiirlerle hissen mahzuz ve mest olmak başka, onların kıymetini fikren takdir etmek de yine başkadır. Denilebilir ki bu tercümelerden maksat mutlaka metnin verdiği zevki

aynen te'min etmek değildir. Maksat bilhassa mümkün olduğu kadar doğru, canlı, ve edebi bir tercüme ile kari'lere metni tanıtma, onun ihtiva ettiği fikir ve zevki tebarüz ettirmek, içinde yüzdükleri iklimi duyurmak, kari'leri bu gibi eserleri anlamağa hazırlamak ve hülasa klâsizm dersleri vermektir.

Esasen mütercimler kendilerinin ne kadar ebediyet için çalıştıkları kanaatinde olurlarsa olsunlar nesiller ve lisan değiştikçe tercümeleri de mutlaka eskiyecek, üslupları geçecek ve aynı eserlerin yeni tercümelerini yapmak zarureti de tabiatiyle hasıl olacaktır. Fransızlar bu tercümelere asırlardan beri devam ediyorlar ve denilebilir ki hemen hiçbir nesil bunlara devamdan müstağni kalamayor. Bilakis hepsi de gûya buna yeni başlanmış gibi bir hızla ve gûya yeni bir keşif onları ilk defa olmak üzere asıllara kavuşturmuş gibi yeni bir zevk ve itina ile devam ve tercümelerini teksir ediyorlar.

Yine bu klâsiklerin tercümeleri, hususiyetlerine binaen, birer klâsik tab'a da lüzum gösterir. Garplıların bu tercümeleri pek çoktan beri tab'a başlamış oldukları cihetle bu tab' usulünün de yavaş yavaş yolunu bulmuş ve tekâmül etmiş olan muhtelif evsafı vardır. Bugün artık hiçbir mütercimin eski ve metrûk bir tercüme metninden nakl etmeğe hakkı olmadığı gibi tercümesini de bu son tab' usullerinden tegafül ve istiğna ederek tab' ettirmeğe hakkı kalmamıştır. Bu eserlerin yalnız tercümelerinin değil asıllarının bile bugün bir çok not ve haşiyelerle basıldığı ma'lûmdur. O âlemi bize mümkün mertebe açmak için bunlar cidden lazım olan bir takım anahtarlardır, îlk önce müellifin yaşadığı zaman ve muhit ve gördüğü ve icra etmiş

olduğu te'sirler hakkında bize ma'lûmat verilmelidir. Saniyen eserde geçen ve bize yabancı gelebilecek isimler, kelimeler ve telmihler için iktiza eden notların, şerhin, tefsirin ve haşiyelerin, hülâsa lazım gelen bütün izahatın burada büyük bir rolü ve mevkii vardır. Bu eserlerin ehemmiyeti de bu ma'lûmat ile daha iyi anlaşılmış olur. Meselâ mezkûr Odyssée tercümesinin mütemmimi olarak mösyö Victor Bérard'in neşr ettiği tetkiki eserin yarısı kadardır, üç cilt tutuyor ve mezkûr Banquet tercümesine Mösyö Léon Robin'in ilave ettiği uzun tetkik de başlı başına bir eser kıymetindedir. *(Platon: Le Banquet, texte établi et traduit par Léon Robin, 1. Cilt, Société d'éditions 'Les Belles Lettres'.)

Hülâsa mütercimler eserin doğru bir tercümesine gösterecekleri himmet kadar bunların eskilerine şüphesiz faîk olan en son ve mütekâmil tab'ların takip ve tetkik ile tercümelerini de bu usullerle bastırmağa say' etmelidirler. Meselâ Association Guillaume Budé'nin himayesi altında basılan "Collections des Universités de France" yahut buna muadil diğer bir klâsik kolleksiyon bir numune ittihaz edilirse Fransızca metnin üzerinden tercüme edilirken metinle birlikte o tab'lardaki mukaddime, haşiye ve sairenin de tercümesi ihmal edilmeyerek bunlardan istifade edilebilir. Nasıl ki Ruşen Eşref Bey de Virjilüs'ün "Bukolikler"i tercümesini bu gibi ma'lûmat ile tavzih etmiş ve zenginleştirmiştir.

[Muhit der.; S.33, Temmuz 1931]

KLASİKLERİN TERCÜME VE TAB I -II-

Diyebiliriz ki eski Yunan ve Latin klasiklerini tercüme etmenin pek parlak bir fırsatını kaçırmış olan bir millet varsa o da biziz. Çünkü bizim İstanbul'u fethimizde buradan kaçırtmış olduğumuz mütercim ve şarihlerin birlikte götürdükleri Yunan eserleri üzerinden Roma'da yaptıkları bu tercüme ve tefsirlerle azim bir tarih devrinin, "Renaissance"ın başlamasına amil olmuş oldukları tarihî bir mütearifedir. Fakat tarihle oynamak ister gibi böyle muhakemelere kalkışmak abestir. Bu da ispat eder ki bir lisandan diğer birine yapılan tercüme haddizatında pek mühim ve mücerret bir şey değildir. Bir de bu tercümeyi hazım ettirmek, ona müsait bir muhit ve zaman bulmak meselesi vardır. Garp medeniyeti bugün Hristiyan olduğu kadar Hristiyanlıktan evvelki medeniyetlerin de varisi olan "Greko-latin" bir medeniyettir, ve bu "ulûmu-edebiye=humanites"yi ta'lim ve tedrisine ithal etmiştir. Bunlar kültürünün esasını teşkil ediyor. Bu klasik irfandan istiğna gösteren hiçbir AvrupalI millet de yoktur. Artık beynelmilel ve beşeri bir mahiyet almış olan bu yüksek eserleri milletimize tefhim etmenin çaresi bittabi' bunları lisana mal etmek yâni tercüme etmekti.

Bizde klasiklerin tercümesi meselesi gayet eskidir. Ve klasikler tercüme olunmağa pek çoktan beri başlanılmıştır. Paris'e ilk daimi sefir olarak göndermiş olduğumuz Esseyit Ali Efendi, Fransızca'ya mümaresesini arttırmak için "Fenelon"u tercümeye başlamıştı. Yusuf Kâmil Paşa'nın o zamanki üslupçuların pek ziyade beğenmiş oldukları bir nesip ve üslupla yazdığı "Tercümei Telemak" ile büyük

babalarımızın indinde kazandığı şöhret ma'lûmdur.

Ahmet Vefık Paşa'nın "Moliere"den belki de en mükemmel tercümeler olan adaptasyonları meşhurdur. Şinasi ve Recaizade Üstat Ekrem "La Fontaine"den bazı efsaneler, "Lamartine"den şiirler tercüme etmişlerdir. Klasiklerin tercümesinde ısrar eden Ahmet Mithat Efendi ile tercümeyi yalnız klasiklere tahsis etmemeyi iltizam eden Sait Bey arasında bu yolda büyük ve uzun bir münakaşa olmuştu. Hüseyin Danış Bey de Sait Bey'in fikrine iltihak etmişti ve Sait Bey:

"Hüseyin Danış ile böyle disek pek lâyık Şud be lafzı-klasik Mithat Efendi âşık!"

diye eğleniyordu. Fakat arada sırada klasiklerden ikişer eser tercümede devam olunmuş. Ve nihayet Ali Koyuncu Bey de Racine'in "Iphigenie"sini hattâ hece vezni ile tercüme etmiş ve mısraların mukabillerini tertib ederken de bir hece daha kazanmış olmak gayretiyle bu aleksandrenleri altı beş yerine, altı altı on ikilik mısralarla eda etmişti.

Bu eserleri millete açmanın çaresi en evvel şüphe yoktur ki bunları tercüme etmektir. Fakat ihtiva ettikleri fikir ve san'at noktai-nazarından bilhassa yetişen gençlere tanıtmanın çaresi de herhalde Darülfünunun Edebiyat şubesinde hususi kürsülerde tedris ettirmektir. Zira ta'kib edilen gaye itibariyle bunları yalnız tercüme etmek kifayet edemez. Bu eserler aynı zamanda izah ve tefsir de edilmelidir. Biz Fransız edebiyatında tercümeler yapmaya başlayalı laakal üç çeyrek asır olmuştur. Bu kadar müddet zarfında Fransızcayı öğrenmemiş olanlarımızın bunca

tercümelere rağmen Fransız fikrine, san'atına, hülasa kültürüne bihakkın vakıf olabildikleri hiçbir veçhile iddia edilemez. Demek yalnız eser tercüme etmek kifayet etmiyor. Bu tercümeleri bizce zaten ma'lûm olan çerçeveler içine ithal etmek, eserlerin muhit ve zamanı hakkında bize bir fikir vermek, hülasa bunları bize göre anlatmak da lazım geliyor. Binaenaleyh bu tercümelerle birlikte eski Yunan ve Latin milletlerinin ve edebiyatlarının birer tarihçesi ister. Hiç olmazsa zavallı Nedim'in *Müneccimbaşı Tarihîni* Arapçadan Türkçeye tercüme ederken öğrenebildiği derecede olsun, Roma ve Atina tarihini bilmemiz lazım gelir. Eski harflerle bu yolda basılmış bâzı kitaplarımız yok değildir. Mesela Montesquieu'nun *"Romalıların Azamet ve İnhitatı"* isimli kitabı, ki bugün eskimiş olmakla beraber o da klasik bir eserdir. Ahmet Saki Bey tarafından tarafından tercüme edilmiştir. M. Rauf Bey'in *"Yunan-ı Kadim Tarihi Edebiyatı"ve* İsmail Hikmet Bey'in de *"Yunan Edebiyatı Tarihi"* ünvanlı birer eserleri vardır. Daha bu milletlerin kültürünü, mitolojilerini anlatacak kitaplar ister. Ve mesela merhum Tevfik Paşa'nın *"Esatiri Yunaniyan"* adlı büyük kitabı bu yolda faydası görülecek bir eserdir. Ve nihayet birçok mütefekkirlerin asırlardır bu klasikleri nasıl telakki etmiş olduklarını gösterecek tahlili eserler ister. Araplar, yahut o zamanlarda ilim lisanı olan Arapçayı istimal eden müslümanlar kütlesinin teşkil ettiği (İslam medeniyeti uleması) Yunan klasikleri içindeki filozofları doğrudan doğruya yunancadan tercüme ve teşrihe koyulalı bin seneyi çoktan geçmiştir. Hicri 150 senesinde Bağdat'ta bir akademi, bir "Darül-Hikmetül-Islamiye" te'sis ediliyor ve Süryani uleması vasıtasiyle Aristo, Eflatun ve diğer filozofların kitapları Yunancadan Arapçaya tercüme ettiriliyor. Fakat

daha sonra yetişen İslam alimleri Süryanilerin bu tercümelerini sahih görmediklerinden onları bir defa daha tercüme ettiriyorlar. Onların bu tercümelerini de yeni yetişenler beğenmiyor ve bir defa daha tekrar ediyorlar. Nihayet hicretin dördüncü asrında Arapça yazan Türk alimi Farabi bilhassa Aristo'yu tetkik ve tercümelerini tashih ediyor. Beşinci asırda yine büyük Türk allamesi îbni Sina tekrar bu kitapları yeniden tefsir ediyor ve Aristo üzerine yirmi ciltlik muazzam bir eser yazıyor. Arapların Aristo'ya muallimi-evvel, Farabi'ye muallimi-sani ve Ibni Sina'ya muallimi salis dedikleri malûmdur.* Miladi XII'nci asırda yaşamış olan ve Aristote'ın hayranı bulunan hakim Ibni Rüşd'ün tercüme ve tefsirleriyle Garp'te kazandığı büyük şöhret ve bütün fikir âleminde kendisine verilen mevki ve ehemmiyet de malûmdur.** işte Renaissance'ı asıl bu yolda eserler hazırlamıştı ve bugün de bu klasiklere karşı bizde bir alâka uyandırmak için tercümelerinin yanında ehemmiyetlerini izah eden böyle hususi neşriyata da ihtiyaç vardır.(Eyüp Medresesi müderrisi Vanyalı Esat Efendinin Sadrazam Damat İbrahim Paşanın teşvikiyle Fener'de Rum papazları ulemasından ayrıca tahsil edilerek" Aristo'nun eski tercümelerindeki hataları tashih ile Arapça tanzim ettiği ve Aristo'nun sekiz kitabına nisbetle "Kütübü-semaniye" adlı el yazısı ve İstanbul'un büyük kütüphanelerinde mevcut eserinin de pek mergup ve ma'ruf olduğunu işittim. ** Ernest Houan: Averroes et TAverroisme, 1 cilt, Calmann Levy)

Bugünkü karilerin ekserisi tercümenin edebi nevilerin mühimlerinden biri olduğuna kani' değil gibidirler. Gariptir! Denilebilir ki kudemamız bu yoldaki eserleri anlamaya daha az hazırlanmış oldukları halde, belki bunlarda kendilerine büsbütün yeni ve cazip gelen şeyler buldukları için, bu gibi tercümelerin kıymet ve

ehemmiyetine bizden çok fazla bir saffet ve ciddiyetle kani' idiler. O demin bahs ettiğimiz "Tercümei Telemak"ın Yusuf Kâmil Paşa'ya kazandırdığı şöhreti düşününüz. Tercümenin bizde gözden düşmesine sebep sonraları ve şimdiye kadar bu işin ekseriyette fena ve zevksiz bir tarzda, ticaret için acele ile yapılmış olmasıdır. Bizden evvelki nesiller klasiklerden değilse de muasırlardan birçok eserler tercüme ettiler. Fakat fena bir tarzda!

Malûmdur ki Fransız edebiyatında da vaktiyle en büyük üstatlar ve şairler eski klasiklerin muntazam ve güzel bir tercümesini yapmakla iftihar ederlerdi. Romantizmin üstadı Victor Hugo bile gençliğinde yalnız yaptıkları tercümelerle şöhret kazanmış edipler bile yetişti. Vaugelas Romalı müverrih Quinte Curce'un eserinin tercümesine otuz senesini tahsis etmiş! Nasıl ki Nedim de demin bahs ettiğimiz "Sahaifülahbar Limüneccim Başı"nm mukaddimesinde dediği gibi "Sade Türki lisanına" nakl ve tercüme olunmasına 1132 senesinin Cemaziülahirinde başlamış ve bunu 1142 senesinin Şevvalinde bitirmiş, demek ki 3 büyük cilt teşkil eden bu tercümesine on sene çalışmıştır! Bu usullere, bu nümunelere bugün artık hiç kimsenin tebaiyet etmediğini zann etmemelidir. Mesela Victor Berard'ın "Odyssée" tercümesi gibi tercümeler de uzun senelerin mahsulü olan, büyük bir edebiyat abidesi telakki edilen ve mütercimlerine birçok şeref kazandıran eserlerdir.* (*Victor Bérard: L'Odyssée, cilt 6, Société d'éditions "Les Belles lettres", mübâhase: bir iş hakkında iki veya daha çok kimse arasındaki konuşma)

Bizde bu defa Yunan ve Latin klasiklerinin külliyat halinde tercümesine başlar başlamaz bâzı Garp mecmua ve

hattâ yevmi gazetelerinde buna bir ehemmiyet ve kıymet atf olunduğunu gördük. Bu gün içimizde buna hattâ yeni rönesansımız için kâfi gören bâzılarımızın mübalağalarına iştirake lüzum yoksa da tercüme haddizatında faydalı, tabii ve hattâ zaruri bir şey olduğundan onlarla bu hususta bir mübaheseye girişmek de abestir. Aramızda hiç kimse bu Yunan ve Latin ve hattâ onların muakkibi olan -Yusuf Akçura beyin bodur bulduğu- Fransız klasiklerinin tercümesindeki lüzum ve faideyi inkâr etmeyor.

Bizde bu klasiklerin tercüme ve tab'iyle meşgul olmayı deruhte etmiş olan iki makam vardı. Biri Maarif Vekâleti, ki zaten doğrudan doğruya kendisine terettüb eden bu vazifeyi bihakkın deruhte ediyor demektir; diğeri de Türk Ocağının "Türk Ocakları İlim ve San'at Heyeti" idi.** Bu heyetin teşebbüsü ile mühim bir hareket başlamıştır.

Bâzı ma'ruf muharrirlerimizin birkaç tercümeyi ikmal etmiş, yahut buna başlamış yahut başlamaya karar vermiş oldukları haber veriliyor. Binaenaleyh artık klasiklerin tercümesi devrine girdiğimiz anlaşılıyor. Demek ki bütün bu klasiklerin ne yolda tercüme ve hattâ tab' edilmesi lazım geldiğini tetkik etmenin ve hiç olmazsa bu vadide böyle bir hasbihalde bulunmanın sırasıdır. Düşündüklerimizi gelecek makalede arz ederiz.

[Muhit der.; S. 34, Ağustosl931]

** Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti, klasik eserler silsilesinin ilki olarak Virjiliüs'ün "Bükolikler"i yani "Çoban Şairlerinin tercümesini neşreden Ruşen Eşref bey kitabının mukaddimesinde Türk Ocağının "Bir taraftan

Türkiye'ye ait mühim eserleri toplamak, te'lif ve tercüme ettirmek yolunda devam ederken" diğer taraftan da klasik eserlerin tercümesine karar vermiş olduğunu kayd ediyor. Madem ki asıl vazife terk edilmiyor, Türk Ocağının ayrıca luzumu olan bu himmetin bir kısmını deruhte etmesi haddizatında tenkit olunacak birşey değildir. Cami bey Tacite'in "Cermanya"sım tercüme etmiş, yine Ruşen Eşref beyin Virjiliüs'ten tercüme etmiş olduğu "Jeorjikler"den ma'da Ahmed Haşim bey de "Ovide"i tercüme etmiş ve şimdi de Théocrite'i nakl ediyormuş. Bu tercümelere bir an evvel başlanması luzumu hakkında heyecanlı bir propaganda yapmış olan Yakup Kadri Bey bu neşriyatına zamime olarak bir numune göstermek için "Horace"ı, Hassan Cemil bey Ciceron'un nutuklarını tercüme etmişler. Herodode'un "Les Travaux et les jours" eseri, "Epictéte in Pensée et Entretiens"leri tercüme ediliyormuş. Fâik Âli bey Aristote'un "Politik"ini, yine o ve yahut diğer bir edibimiz Le Banquet'y» tercüme etmiş, Cami bey Strabon'un "Coğrafya"sını, yine Ruşen Eşrefle Haşan Cemil beyler müştereken "Plutarque"ı tercüme edeceklermiş.

OKUMAK TESELLİSİ

Bir gün, bir dostumla, sevdiğimiz bir şairin cenaze merali siminde bulunuyorduk. O: Kaybettiğimiz bu şâir o kadar çalışkandı ki, gece gündüz okurdu" diyince, ben hayret içinde kalmıştım.

Evet, okumak, bazan, muhakkak çalışmaktır. Fakat her zaman çalışmak mıdır? Tecrübelerime göre, okumak, çok kerre çalışmak sayılamaz. Okumak, bilhassa bir faaliyet değil, mutavaattır. Bir külfet, bir zahmet olan çalışmak, okumak değil, yazmaktır. Yazmak, düşünmek, hesap etmek, karar almak, muhakeme etmek, nâdim olmak, tashih etmek, hüküm vermek, yani birçok fikir amelesiyle uğraşmaktır. Okumak, bilâkis, sadece bir kolaylıktır. Kitaplarımızı, etrafımızda en tatlı tembellik âlât ve edevatımız gibi hazırlanmış duyarız. Okumak, yorgunluktan kurtulmak, dinlenmek, kendini unutmak, yaşadığımız zamanlara nispetle daha masûm bir zamana ermek, istediğini düşünmek ve istemediğini düşünmemek, gönül eğlendirici bir devre geçmek, müstesna bir muhitin sükûnuna varmak, başka bir tarihe dalmak, hülâsa okumak bir hodkâmlık, bir kurtuluş, bir zevk, bir vuslat, bir inzivaya varış, toprağımızdan uzaklaşarak bir aya yükseliş, bir nevi morfin kullanmak gibidir. Istirahatli bir sükûtun sükûnunu duymak ve bilhassa, bir teselliye kavuşmaktır.

Zaten en büyük rahatlık, tabiatımızın ihtiyacını tatmin edebilmektir. Hemen her tabiatın ihtiyacı başkadır. İçki sevenler daima içmek isterler, içen, hasta veya sıhhatli, neşesiz veya neşeli, muttasıl içmek ve sarhoş olsa da yine içmek ister. Kumarbaz gece gündüz oynamak, kime rast gelse onunla oynamak ister. Artık kaybedecek bir şeyi

kalmasa da oynamak ister. Okumak ihtiyacını duyan da her gün ve her gece, memnun veya meyus, muttasıl okumak ihtiyacındadır. Eli altında, her zaman, bir kütüphane bulunmalıdır. Tiryaki, yeni sigarasını bitmek üzere olan sigarasiyle yaktığı gibi, o da, elindeki kitabın bittiği dakikada yeni bir kitaba başlamak ister. Okumak, bir iptilâdır.

Tabiatımın hastalıkları, ömrümün rahatsızlıkları, uyku saatlerimin uykusuzlukları ile, ben de, uzun zaman, kitapları birer ilâç gibi kullanmak zorunda kalmıştım. Kitapsız yatamazdım. Yatağıma girerken, uykularıma varmak için, denize atlar gibi, bir kitaba dalardım. Birini elime alır, onu bitirirken, bir başkasına başlardım. Etrafımı bir kütüphane ile kuşatmıştım. Ruhumla hastalığım, rahatsızlıklarım ve karşımdaki hakikat arasına bir siper koymuş gibi, muttasıl okumaktan başka bir şey yapamıyor, bu suretle o kadar tembelleşmiş oluyordum ki herhangi başka bir işe girişmek şöyle dursun, en basit bir şey, hattâ bir iki satırlık bir mektup yazmak istemiyor, yazamıyordum. Zamanımı ve hayatımı unutmak isteyerek, okumak sayesinde, şahsıma taalluku olmıyan bir âlemle alâkadar olmak ihtiyacını duyuyordum. Muttasıl, his ve fikirlerle dolu kitapları okuyor, şair, hikâyeci, romancı, ahlâkçı, münekkid, filozof, seyyah, tarihçi, bütün yazarların hayat konserlerini dinliyor ve bu sayede kendimi unutabiliyordum.

Bütün dünya nimetleri arasında bu kitapları saymamak kadar nankörlük olamaz. Bu kitaplar, çocuk oyuncakları değil, mucizeleriyle, dünya hâdiseleri arasında, en mühim olanlardandır. Dünyada asıl yegâne dostlarımız olan ve ömrümüzün hâlâ lezzetlerini duyuran bu kitaplar dünyanın

asıl asaleti, insan ruh ve fikrinin en ince ve yüksek tezahürleridir. Dünya edebiyatının en çok sevdiğimiz bu kitaplarından bazılarını okumamış olsaydık, hayatımızın en büyük zevklerinden birçoklarını duymamış ve mahrum kalacağımız bu zevkleri başka hiçbir suretle telâfi edememiş olacaktık.

Beğendiğimiz ve sevdiğimiz bütün bu kitapların diyarı, yeryüzünde en eski zamanlardan beri büyülenmiş bir cennet bahçesi teşkil eder. Şark ve Garp iklimleri var ve bunların kendilerine has kitapları vardır. Her kitap bir hususî iklim, bir devir mahlûkudur. Hepsinin toprakları, suları, meyvalan, çiçekleri, kuşlan, tatları vardır. Bu bahçede, hâlâ en eski zamanların meymenetleri duyulur. Ta ilk ömürlerin şarkıları işitilir. En eski üstadların huzurlarına girilir.

Dünyanın en derin sözleri, bazı şairlerin mısralarıdır. Bunlar bütün dünya çiçeklerinin usareleri nispetinde bin nevbahar kokularını birden dökecek kadar kuvvetli duyulan birer mânadır. Dâhi şairler, peygamberler gibidirler. Birer din yahut birer tarikat kurucusudurlar. Muhtaç olduğumuz en büyük tesellileri veren din kitapları gibi onlar da kitaplarının mucizeleriyle, şiirlerinin tarikatlarına girmiş olurlar. Hazreti Mevlânâ için: "Nîst peygamber veli dâred kitâb!" denilmişti. Yunus Emre, bir Bektaşilik velisiydi. Mu'tekidler Fuzulî divanını açmakla tefe'ül ederlerdi. Victor Hugo, büyük bir şiir kitabından sonraki ikisini de ikmal edince kendi şiir tarikatını tetvic edeceğini söylemişti. En büyük şairlerin âhenklerinde din mâbedlerinin musikileri duyulur. Hâlâ Mevlevî âyinlerinde neylerle kudümler konuşur. Fuzulî'nin "*Menem ki kafile sâlâr-u kârbân-ı gamam*" terci-i bendinde mâbed erganunlarının

çıktırdığı sesler işitilir gibidir.

Bütün bu kitapların, ayrı ayrı zamanlarda ihtiyaçlarını duyarız. Filozoflar, insan ruhunun mantık ve ahlâk gayelerini toplar. Zamanlar, dinler, felsefeler geçer ve yeniden her şey ölçülür, değişir ve tekerrür eder.

Tarihçiler, dünya hâdiselerini, en mühim vak'aları tekrar anlatmak ihtiyacını duyarlar. Dünyada büyük imparatorluklar kurulur, yıkılır. Tarih hâlâ eski zamanların yeni bir hâtırası, yeni bir izahı, yeni bir yâdıdır, öyle ki, onu her gün okusak yeni dersler alacaktık.

Dünyayı dolaşmak ihtiyaciyle doğmuş büyük seyyahlar, Evliya Çelebi gibi, iptidaî şartlar içinde bile, seyahatlerini tamamlıyarak, neler gördüklerini naklederler. Ve Pierre Loti gibi, bütün dünya yollarında tesadüf ettikleri her manzaranın bir resmini çizerler.

Hikâyeciler, Binbirgece Masalları gibi, dünyanın bütün gün ve gecelerini hâlâ daha naklederler. Çocuk masalları, hakikat masalları, hülya masalları, eski zaman masalları birbirlerine karışır. Romancılar, dünyanın en meşhur adamları arasına, kendilerinin dünyaya getirdikleri insanları karıştırırlar. Bu, tarihin bildiği insanlar arasında, meselâ Don Quichotte yok mudur? Shakespear'in kahramanları yok mudur? En meşhur âşıklar arasında da Leylâ ile Mecnun yok mudur? Fuzulî'nin aşk uğrunda fedakârlık hisleri ve Nedim'in gönül maceraları tatlarını dünyada olduklarından daha fazla duymazlar mı? Bazı saraylarda en güzellerinden nice kadınlar hazırlanmışlardır. Bazı yerlerde sefahat meraklısı nice insanlar kadın ticareti yapmaktadırlar. Fakat bütün bu maddiyat ile meşgul insanlardan ziyade bazı aşk romancılarının kitaplarında duyulan his, fikir ve

tecrübeleri bu hisleri daha ziyade izah eder, onlardan daha ziyade canlı duyulur.

Ne olursa olsun, işte, parasızken zenginliğin kolaylıklarından istifade etmek, ümidi yokken bir imanın bahtiyarlığını duymak, hayret içinde kalınmışken bir felsefenin selâmetine ermek, okumak sayesinde mümkün olabilir.

Zavallı beşeriyetin zaten bedbahtlıkla malûlken, dünyanın kullarının çoğu tesellisiz bulunurken birde okumak tesellisinden mahrum kalışları, düşündükçe, rikkatime dokunuyor. Onların iyi okumayı bilmedikleri anlaşılıyor. Bu kitapları okumakla bunca insanın, tedavi olmasalar da, büyük bir teselliye ulaşacaklarına inanıyorum.

[Türk Yurdu der.; S.246, Temmuz 1955]

KELİME KAVGASI
(Klasik, romantizm, hümanizm ve ilâahiri)

Beşeriyetin hep kanlı maceralarla geçen tarihine bakılırsa dehşetle görülür ki nizamların, dahilî ve hattâ haricî harplerin bile esası çok kere birtakım kelime oyunları ve kavgalarından ibarettir demek ki sulh içindeyken kelimelere ve onların delâlet ettikleri mânâlara verdiğimiz ehemmiyeti çok görmemeliyiz. Böyle sözler nafile hiddetlere kapılmadan birbirimizin ne dediğini anlamak için faydası memul olan musahabelerdir.

Hakikaten hayat ve dünyayı anlayış hususunda son nesillerimiz arasında o kadar değişiklikler oldu ve şimdi hepimiz muhtelif Garp lisanlarının ve kültürlerinin tesiri altında o kadar mütehalif zevklere, kanaatlara ve zihniyetlere ayrılıyoruz ki mensup olduğumuz kütlenin kendine hâs olan lehçesi bir diğer zümrenin lisanına nispetle bazan büsbütün başka manâlara delâlet ediyor. Bizde eskiden mevrus Şark irfanını yeni kazandığımız Garp kültüriyle bir eleştirip lisan ve vukufumuzda yer tutan millî bir ansiklopedimiz de yoktur. Meselâ Akademi Fransezin teşekkülünün sebeplerinden biri Fransız kelimelerini delâlet ettikleri mânâları canlı bir kontrol altında bulundurarak bunları yeni şümullerile tespit etmektir. Lügatin musahhah bir tab'ı biter bitmez yeni bir tab'ına çalışmağa başlanıyor. Zira lisan yaşamakta, demek değişmektedir. Bizim hudutları yeni ve yabancı kelimelere kâmilen ve muttasıl açık olan lisanımızdaki kelimelerin mânâları büyük bir sür'atle bir çok tahavvüllere maruz kalıyor. Eğer dikkat etmezsek Babil kulesindekiler gibi birbirimizin dediklerini anlıyamaz-olacağız. İçimizde elbette hüsnü niyet ve

samimiyet vardır. Fakat görülüyor ki bu meziyetler nâ-kâfi geliyor. Bari muhtelif mektebi edebiler, (fakat bunlar teessüs etmiş değildir). Muhtelif nesiller (fakat ayrılıklar bunların içinde de mevcut) kendi lehçelerini teşkil etseler de anlaşılmamazlığın hiç olmazsa bir mektebi edebiden bir diğeri arasındaki mesafeye geriletsek, yani fikrî mekteplerin ve muhtelif sistemlerin vuzuhlarını olsun temin etsek! Fakat yeniler içinde de müşterek bir anlaşmadan ziyade fikirleri orijinal yani nevi kendine münhasır muharrirler yetiştiği görülüyor ve anlaşılıyor ki bütün bu tezebzüp içinde lisanımıza pek çok itina yani hürmet etmeğe çalışmalıyız; çünkü lisan milliyetçiliğin bir esasıdır. Medeniyetinizi onun vasıtasıile tahkimle teşmil edeceğiz ve milliyetimizin hududlarını tevsi edecek odur. Lisanımıza mümkün olduğu kadar vuzuh ve selâmet vermek Türk zekâsı, Türk samimiyeti, Türk âtisi için elzemdir.

San'at, felsefe ve bütün ihtisas kelimeleri hususî lûgatçeler içinde ve mütehassısları arasında kalıyor. Halbuki bu kelimelerin ve delâlet ettikleri meselelerin bizim için hayati bir ehemmiyeti var. Zira, gerçi doğrudan doğruya millî bir edebiyatımız olduğu evvelce de iddia edilemezdi, esasen her edebiyat daima hariçteki muhtelif harsların tesirine de tabi olmuştur. Biz de millî hudutlarımızı aşan bir Şark ananesi ve Acem ve Arap edebiyatlarının tesirlerine tabiydik. Fakat bilhassa Tanzimat'tan ve Garp edebiyatlarına teveccüh etmiş olduğumuzdan beri esasen bütün milletlerin edebiyatı da olduğu gibi edebiyatımız artık münhasıran millî değildir. Umumî dünya ve bilhassa Avrupa milletleri edebiyatlarının tesirlerini tabidir. Binaenaleyh bu kelimeler bizim için bir kültür meselesi ve kavgasına âlem oluyor demektir. Şimdi kendi millileşmiş ve

an'anesini yapmış kültürlerimizden her zamandan daha fazla bir cesaret ve temayülle Avrupa kültürlerine açılıyoruz. Ve başka başka membalardan gelen kelime, his ve fikir almaktayız. Bunları hazmetmeğe ve biribirimizi garip görünecek şekillerinden tecrit etmeğe çalışalım.

Esasen bugün mevzuu bahsettiğimiz klâsik ve romantik gibi kelimeler öyle "paspartú" kelimelerdir ki daima şümullerinin dairesi iyice çizilmeden bol yahut dar mânâlara göre kullanılır. Bu kelimeler yeni geçmiş oldukları lisanımızda değil öz lisanlarından da ne kadar ihtilaf ve teşettüte bais olduklarım inkâr etmiyelim. İtiraf edelim ki çok karışık olan hakikatlerin ifadesine tahsis ettiğimiz bu kelimelerin ağları içinden söylemek istediğimiz hakikatin bir kısmı sızıp kaçıyor. Ve biz kısmen doğru bir şey söylediğimiz anda kısmen hata ediyoruz. Fazla olarak bu kelimelere verilen mânâlar nisbî olduğu kadar şahsidir. Yani onları kullananlar ekseriyetle bir düstur müdafaa etmek isterken kendi ruhlarını ifade etmiş oluyorlar.

Fransa'da geçen 1930 senesi, yüzüncü yıl dönümü münasebetile romantizmin leh ve aleyhinde yazılmadık şey kalmadı. Bu muhtelif fikir ve kanaatları, ve mütezat noktai nazarları icmal için lâakal bir cilt yazmak iktiza ettiğini söylemek hiç mübalağalı değildir. Nasıl ki M. Fidao Justiani'nin "Qu'est-ce qu'un classi que? - Bir klâsik nedir?" Sualine cevap vermek için yazdığı eser 6 büyük cilt tutacakmış. Evvelce Pierre Lasserre'in yapmış olduğu gibi son muharrirler arasında M. Louis Reynaud tarzında romantizmi bütün fenalıkların ve inhitatın mastarı telakki eden mutaassıplar olduğu gibi "Romantisme et Préromantisme" eserinde M. Henri Tronchon gibi romantizm

felsefesi yahut romantik felsefesinin, hülâsa romantizmin kendine has edebî şekillerle bir mektebi edebî olarak teşekkül etmeden ve tevsim edilmeden evvel, eserlerde, zihniyetlerde ve ruhlarda mevcudiyetini izah edenlerde vardır.

Bu meslekler, mektepler ve ünvanlar hakkında bizde de ve bir hayli yazılar yazılmıştır, ilk önce, ta Ahmet Mithat Efendi ile Sait Bey arasındaki klâsikler münakaşasından başlayarak geçen gün içtihat mecmuasında Abdullah Cevdet Beyin romantizm ve romantiklere dair yazdıklarına kadar bunların arasında ne muhtelif, ne mütezat ve şimdi de ne yanlış görülen şeyler yazılmış, ve bilhassa bu kelimelere nasıl ayrı ve ne garip mânâlar verilmiş olduğunu göstermek istedim. Lâkin sonra değer mi diye düşündüm. Bunları icmal sanki neye yarayacaktı?

Bizce bilinmesinde fayda tasavvur edilebilen cihet geçmiş olan bu edebî mesleklerden alınabilen istifadeyi, hülâsa bize kalan mirası tespit ve teemmül etmektir. Bütün bu meslekler, bu mektebi edebiler, bu usûller niçin geçmiştir? Zira san'at formül ve kaideleri beşeri olan her şey gibi mevcudiyetile aşınır, ihtiyarlar ve ölür. Bütün bu san'at fikir, his ve ahlâk gayelerini öldüren kendi ruhlarında mevcutken bozulan meziyètler ve hariçlerinde teşekkül ederek kendilerini aşan, geçen başka faziletlerdir.

Klâsisizm ne hassasiyeti ne de muhayyileyi ilga etmiş değildi. Halbuki ilk klâsiklerin muakiplerinin yapmış oldukları aşağı yukarı budur. Ecole Encylopedique müritleri olan rasyonalistler, her şeyin mizanı olarak aklı kabul etmişler, ve böylece san'at ruhundan boşalmış, zi-hayât hakikatle samimi bir münasebeti kalmamış, kurumuş,

mücerret ve kavli bir şey mahiyetine inmişti.

Fakat bugün klâsisizme karşı bir aksülâmel olan romantizmin yaptığı tarzda bir aleyhtarlık ve bir benlik sevdasile kulaklarımızı onun bize hâlâ verebileceği derslere kapamak abes ve saçma bir şey olmaz mı? Hattâ denilebilir ki romantizm de bu yanlış hareketten ölmüştür. Zira nafile bir ifrata karşı muzır bir tefrite düşmüştü. Bugün romantizm de kendine has lirizmi, hitabet ve belâgat zevki ve mübalağaları çoktanberi geçmiş ve maziye karışmıştır.

Halbuki bugün klâsisizmin de romantizmin de (maatteessüf şu manâsız asrî kelimesile ifade ettiğimiz) "modern" olan kısımları vardır. Ve klâsisizden zihnimize bir selâmet gelmiş olduğu gibi romantizmden de bir hareket ve bir galeyan geçmiştir. Hülâsa bu gün klâsik bir nevi romantizm yok değildir.

Bu iki edebi mektep için söylediklerimizi formülleri itibarile eskimiş ve geçmiş fakat kendilerinden umumî edebiyata bir çok haslatlar kalmış olan realizm, natüralizm ve saireleri için de tekrar etmek mümkündür.

Edebiyatımızın içinde bulunduğu karışıklık, kararsızlık ve yoksulluk, hülâsa anarşi âleminde bu hakikati teslim etmemek büyük bir hata olur ve muhakkak bir tehlike teşkil eder. Halbuki edebiyatımız her tarafından zıt ve muhalif cihetlere doğru çekilip âdeta parçalanacak gibi olduğu ve yolunu bulamıyarak her istikamete tereddütle baktığı şu sıralarda bu hakikati teemmül etmekte belki bir fayda vardır.

İnsan bazan edebî mekteplerden müctenip duran ve hiçbirinin teşekkülüne müsait olmıyan bu devir içinde ne o

klâsik yani yeni bir klâsisizm devrinin arifesinde bulunduğumuzu farketmek istiyor. Fakat taraftar olduğu bu harekete ve temayüle binbir tereddüt ve ihtiyat ile hissediyor ki daha şamil bir tabir olmak üzere, ve tarihî mânâsında değil, yeni ve zamanımıza göre bir manâ verdiğimizi söylemek şartile, "hümanizm" demek doğruya daha çok yakın olur. Vakıa bu, klâsisizm, romantizm, realizm, natüralizm vesair edebî mekteplerin ders ve mirasından istifade etmiş ve zenginleşmiş bir cereyanı, san'atın müktesap bütün servetlerini, keşiflerini, icatlarını ve bizi meclûp etmiş sesleri ve şiveleri kabul ve cemeden bir san'at ocağına göre bir taraftan milliyetimize erdiğimiz, diğer taraftan nispiyetle anlaştığımız ve diğer taraftan klâsik bir kültüre teveccüh ettiğimiz şu sıralarda bütün mazinin tecrübelerinden istifade etmiş, nispiyete, kültüre ve cesarete ermiş; samimiyeti, hukuku ve hududu tevessü etmiş bu san'at ve edebiyata "hümanizm" demek istemek makûl olur.

Hülâsa bütün mirasımızı kabul etmeli ve müktesap irfanımızın hiç birini reddetmemeliyiz ve san'atımız zihnimizin ve kalbimizin en muhtelif ve mahrem ihtiyaçlarına tevafuk ve tekabül edebilmeli ve belki ancak beşerî bir hakikate muhalif olacak şeyleri reddetmelidir.

Muharrir eğer eserini hayatından koparmış olduğu bir parça yapmıyorsa, eğer lisanile kanını ve zihnini yoğurup eserine malzeme olarak kullanmıyorsa, eğer bize kalbini, aklını, aşkını ve galeyanını ifade, tahlil veya hikâye etmiyorsa sükût etsin, onu duymaya ihtiyacımız yok demektir. Şiirler sükûn bulmak için imdada çağırışlar, fikirler, saklıyamayacağımız sırlar, hikâyeler hayat

hakkında kendi şehadetlerimiz olmalıdır. Edebî bir eserde bulmak istediğimiz şey yerine ikame edilmeyecek olan şahsî ve yekta bir şivedir. Bir maceranın hikâyesinden ibaret olan kitap bize bunun muharriri için dünyadaki en mühim macera olduğunu his ve teslim ettirmelidir. Hakiki bir san'at eseri belki ne bir ders, ne bir nümunedir. Bu bir tek çile ve bir tek tecrübenin münferit bir mahsülü, beşerin şahsi ifedesidir. Ve tamamiyeti itibariyle aynen bir başkasının olamaz. Bu böyle bir hakikattir ki san'atlar (ona ister meczup, ister dahi deyiniz) bir din, yahut bir nevi mesti ile ve bin bir zahmetle onu kalbinin içinden beşeriyetin iz'anına ve kendi lehçesinden milletinin lisanı içine geçirir. San'atkâr lisanın denizine kendi kanını katmak ihtiyacım duyan ve kalbinin ateşini teskin için bu umman içine dalan bir mahlûktur.

[Milliyet gaz.; 5 Mayıs 1931]

KİTAP KENARLARINDA DÜŞÜNCELER

√ Muharririn, hayatında her duyabileceğini duymuş, bütün mayasını tutturmuş olacağı bir çağ vardır. Az veya çok, iyi yahut fena, mahsul artık alınmış, şimdi bunları toplamak işi kalmıştır.

√ Ruhun kabul etmeyip kapı dışan ettiği malûmatın san'ata hayrı dokunmaz. Emniyetimizi temin için malûmatımızı iz'an hâline getirmek lâzım gelir. Bir edebiyatçının vazifesi, kafasının inandığı fikirleri ruhunun imanları haline yükseltebilmektir.

√ Bir sualin iyice irad olunuşu, bir meselenin yarı halli sayılır deniliyor. Birçok meseleler var ki vakitlerinde vâzıhan ortaya konulmuş, fakat bunlara hiçbir hâl sureti bulunamamıştır (irad: **getirme, söyleme.**)

√ Samimiyet nedir? Türlü türlü samimiyet var. Zira bu da bir telâkki meselesidir. Hepimiz samimiyet isteriz. Halbuki bundan beklediğimiz, karşımızdakinin anladığı değildir. Bu kelimenin mânası bahsinde anlaşmak ne güç! Ekseriyetle hiçbir samimiyete erememiş olanlar cidden samimî olanlara yine samimiyet namına târiz ederler.

√ Muaheze pek kolaydır. Hususiyetle san'attan hiç anlayamıyanlar için!

√ Çok kere bir adamı haklı gösteren ötekilerin haksızlığı, mantıklı gösteren ötekilerin mantıksızlığıdır. "Mütefekkir" geçinenlerin üstünlüğü, çok kere, ötekilerin her türlü düşünmek hassasından tamamiyle mahrum oluşlarındandır.

√ Tabloları ve ressamları muvaffakiyetleri bakımından değil, sade mevzuları itibariyle beğenen veya beğenmeyenlere ne dersiniz? Resimden hiçbir şey

anlamıyor demez misiniz? Neden edebiyat için de mesele aynı olmasın?

√ Lisanları değişerek Babil Kulesinden birbirlerinin dediklerini anlayamamış olanların ahfâdı bulunduğumuz belli! Aynı dili konuşsak bile biribirimizi anlayamıyoruz.

√ Birçokları için en değerli şarkıcı, en çok bağıran ve en kuvvetli muharrir de en çok haykırandır.

√ Söz söylemek düşünmek olmadığı gibi, yazmak da düşünce san'atı sayılmaz. Düşünmeden de her gün yazılabiliyor.

√ Boş lâf söylenebilir, fakat hiç olmazsa nafile yazı yazılmasaydı?

√ Nafile yere nice nasihatler veririz. Sözümüzü başkasına değil, kendimize bile dinletemeyiz!

√ Şarkıcının dinlettiği sesler söz değil de nağme ise, san'atkârın cümlesi de bir âhenktir.

√ Edebiyatta mükemmellik kat'î değil, nisbî; ebedî değil, mütehavvil; hulâsa bir kat'iyet değil, bir nevi seraptır.

√ Doğup yaşadığımız şehri görmeğe gelmiş seyyahların seyrettikleri âbideler gibi, kendi dilimizde okumadan bildiğimizi sandığımız kitaplar vardır.

√ Tercümeler bazan bu eserleri hem yazanlar, hem okuyanlar için birer ihanete benzer.

√ Bazı tabloları iyi görebilmek için hususî bir ışık tertibatı lâzım geldiği gibi, bazı kitapları anlamak için de hususî gözlükler takılması lâzım geliyor.

√ Bazı muharrirlerin söylemek istediklerini anlamak için onları söyleten ecnebî kitapları bilmemiz iktiza ediyor.

√ Ağır yemekleri hazmedebilmek için sağlam bir mide lâzım olduğu gibi, fena eserlerin mahzurlarından korunmak için de sağlam bir kafa lâzım.

√ Edebiyatta hiç kimseye benzememek bir gayedir. Lâkin bunun da hiçbir şeye benzememek gibi bir tehlikesi var.

√ Bir eser yaratan san'atkârın ne dereceye kadar şuurlu, ne dereceye kadar şuursuz çalıştığını bilmemize imkân yoktur. Bunu Allah bilir.

√ Bazı muharrirlerin sahifeleri sinek avlamak için kullanılan zamklı kâğıtlar gibi kısa zamanda kirlenivіriyor.

√ Şiir alelâde bir lâkırdı değildir ki, samimiyeti ve sadeliği en büyük meziyetleri addedilebilsin.

√ Şair, şiir kitabını neşrettiği günden itibaren, nasıl olup da herkesin bununla meşgul olmadığına şaşar. Umumî bir suikasd karşısında kalmış gibi, hayret içinde kalır. Ne garip! Kitabından sonraki günlerde yine eski günlere benziyor. Hiçbir şeyde bir değişiklik yok. "Âlem yine ol âlem, devrân yine ol devrân!"

√ Şairlerin kendilerini medhetmelerini mübalâğalı görmemeliyiz. Kendi haklarındaki medhiyeler belki en samimî iddialarıdır.

√ Şairlerin hususiyetlerinden biri de şiir için birtakım ahkâm çıkarmak, sonra bunlara uymamak; kaideler koymak, sonra bunlara riayet etmemek; hulâsa yarattığı müşkülâttan haz almak değil midir?

√ Ruha iyi gelen nefesler vardır: Büyük şairlerin nefesleri!

[Türk Yurdu der.; S. 244, Mayısl955]

KİTAPLARIN VAKT-İ MERHUNU

Mesut bir ömür, hiçbir yangın felâketini görmemeliydi.

Muhteşem bir ömür, okunmuş kitaplarının bir tanesini kaybetmemeliydi. Eski kitaplarımızın hepsi yanımızda kalmalıydılar. Dostlarımız, kendilerine okunmak üzere verdiğimiz kitapları iade etmeliydiler. Kütüphanemizin bütün kitapları muhafaza edilmeliydi.

Her kitap doğduğu, yaşadığı devrin mânâsı ve hâfızası sayılır. Her okuduğumuz kitap, yaşamış olduğumuz bir zaman, düşünmüş olduğumuz fikirler, duyduğumuz muhabbetler demektir. Onları, ömrümüzün parçaları gibi duyarız. Bir zaman geçtikten sonra, bütün bu kitaplar birer hâtıra sayılır. Görülen gözler, duyulan bir ses ve bir telâffuz hususiyeti gibidir.

Bunun için, hepsi de, her zaman gözlerimizin önünde olmalıdırlar.

İlk mektep kitapları, ilk şiirler, ilk romanlar, ilk tarihler ömrümüzde en mühim bir devri açarlar. Belki bütün kitaplar arasında bizi âdeta büyülemiş olanlar, ilk gençlik zamanlarımızda okuduğumuz, ilk beğendiklerimiz ve muharrirlerini üstad saydıklarımızdır. Bilhassa çocukluk zamanlarımızın kitapları en eski hatıralarla dolu kutular gibidir. Bu kitapları karıştırırsak renkleri, kâğıtları, kapları ile bize hâlâ maddeden bir tesir yapmakta olduklarını görürüz

Edebiyat-ı Cedide'nin kırmızı kaplı ve isimleri beyaz yazılı kitaplarından ilk beş tanesi: Hüseyin Cahid'in "Hayat-ı Muhayyeri, Tevfik Fikret'in "Rubab-ı Şikeste" si, Halid Ziya'nın "Bir Yazın Tarihi" ile "Aşk-ı Memnu"u, Hüseyin

Cahid'in "Hayal İçinde"si sanki gözlerimden evvel basılmışlardı. Gözlerim açılır açılmaz bunları gördüm. Ancak bu kitaplardan sonrakilerini muasırlarım saymıştım.

Sonra, yine, Hüseyin Cahid'in bir küçük hikâyesinde: "Fransızca sarı kaplı kitaplar" diye bahsettiği ilk okuduklarımla öyle bir istina peyda etmiştim ki hâlâ bunların renklerini, şekillerini görür görmez o zamanların tatlarını ve hazlarını duymağa koyulurum.

Çocukluk hatıralarımız, bazı günlerimize hâlâ karışır, ilk okuduğumuz kitapların kahramanlarını hayatımız boyunca hatırlarız. Bazı kitapların isimleri hatıramızda kalır da, yazanların adları unutulur. Bir gün "Zavallı Necdet"i hatırlar ve o kitabı okumak isteriz.

Bütün bu yeni doğmuş kitaplar, baharın kelebekleri gibi, bahar çiçeklerine doğru, rengârenk uçuşmağa koyulurlar. Fakat, mevsimleri geçince, hemen hepsi de kaybolur ve yine başka bir mevsim gelince, yine başka kelebekler gibi, uçuşmağa başlarlar. Bu kitaplar, şekilleri ve renkleriyle, tatil ayları, deniz saatleri, mehtap geceleri, sabah kuşları, şiir tatlariyle toplaşır, karışır ve hâfızamızda, bütün bunları artık biribirlerinden ayıramayız. Haklarındaki hükümlerimizi ne kadar değiştirmiş olursak olalım, kütüphanedeki bu kitapları karıştırıp onları renk ve şekilleriyle tekrar görür görmez, hislerimiz bakımından, yine tesirleri altında kalırız.

Yeni şairlerden ziyade, eski şairleri okumağı severiz. Bazı kitaplar vardır ki, bunları ancak bir tek cümlesini bulmak için tekrar karıştırırız. Bazılarım bir bakışta bertaraf ederiz. Bazan da onların içindeki eski zaman seslerini duyar gibi mütehassis oluruz.

Kütüphanemizin pek kullanmadığımız bir köşesindeki bu raflarda, daha hiç okumadığımız şiir, hikâye, roman, tenkid, tarih, seyahatname, din ve felsefe kitapları bulunabilir. Bütün bu kitapların şimdi hemen hepsini okumağa imkân bulamayız. Fakat bu kitapların bir gün okunabilmesi için şimdiden bir ihtimal imkânı hazırlanır. Bilmediğimiz tesirler altında, okumak ihtiyacımızın evvelden tahmin edilmeyen sebeplerinin de değişmesiyle onlara yaklaşabiliriz. Muharrirler, kitap isimleri ve mevzuları karışarak geçmiş zamanlarla birleşerek bazan da duyulmamış bir meraka kapılabilir, senelerden sonra, herhangi bir gün veya bir gece, bazan bir kitabı, bazan da bir başkasını okumak ihtiyacını duyabiliriz. Ve denilebilir ki, mukadderat her kitabı bir vakt-i merhun için saklar. Zamanla hazırlanıp nihayet onu okumak ihtiyacını duyup kendisini aradığımız kitabı derhal yerinde bulmak için de hepimizin az çok böyle bir kütüphaneye ihtiyacı vardır.

Heva ve hevesimiz, şiirimiz ve şuurumuz, hüznümüz ve neşemiz, hülyalar ve rüyalarımız, dualar ve ilâçlarımız, soğuk veya sıcak, yağmur veya rutubet, günler ve geceler her şeyi karıştırarak, o zamana kadar duymadığımız bazı şiirleri duymak, bazı hikâyeleri dinlemek, bazı mevzuları deşmek, bazı hikâyeleri düşünmek isteğiyle önümüzde kapalı duran bazı kitapları, gözlerimiz önüne açabiliriz.

Mevcut kitaplar, her zaman bir okumak imkânı saklar. Bazan artık bir satır olsun yazmak ihtiyacını duymadığıma emin olacağım gelir. Fakat hiçbir zaman artık okumak istemediğime tamamen inandığım olmamıştır.

İnsanın bazan meyus ve yapayalnız kaldığı günler vardır. Kendini tamamen kitapsız ve dostsuz bulur. Bomboş

gibi doğan bazı sabahlar çölde bir mezar yalnızlığı duyulur. O zaman yeni baştan bir kitap, yeni baştan bir mekân ve makam aramağa başlarsınız. Ve anlarsınız ki bugün, o kitabın günüdür. Anlarsınız ki, her kitabın bir vakt-i merhunu vardır.

[TürkYurdu der; S.247, Ağustos 1955]

KİTAPLAR KARŞISINDA GENÇLİĞİN BUHRANI

*H*angi sinne doğru, bu iyice tâyin edilemez, ilkbahar ve bütün tabiat gençlere birden bire öyle güzel gelir ki mektebin dersleri onlara artık kuru, yavan ve nâ-tamam gelir ve talebe biraz sonra elindeki kitapları tashihe kalkar. Gençlerin kalplerine ilk defa giren bu bahar rüzgârları a'sâblarında İlâhi çalgılar çalan sihirbazlar gibidir. Gençler artık hayatta müphem, sihirli bir şeyi sezerler; ilk defa olarak mehtâbın gecelerine girer ve kadınlar değişir... Aynı kadınlar değildir bunlar.. Şüphe yok hepsi yeni geldiler..ve bilinmez bir âlemin hazlariyle neşelerini getirdiler!., işte bu zamanlardadır ki gençlerin his ve fikirlerine kitaplar, asıl kendi buldukları kitaplarda doğar... Bu kitaplar içinde çıkardıkları mânâlar onlara içikler gibi müskir, nefis ve mükemmel gelir... Bu kitapların yarım karanlığı ve kendilerince tamam anlaşılmaması bile kıymetlerine zamm olan bir şeydir. Görülürki içlerinde güzel bir âlem vardır...

sinn: ömür

Bakındı, bakındı!.. Meğer gizli neler varmış!.. Bize saklı ne kadar hazineler!.. Hayat içinde mev'ud, rüyalardan daha güzel ne hakikatler!..

Zira, hatıraların doldurmadığı bir hayat içinde âtî vaadlerle dolgun, taşkın âtî va'dlerle baygındır. Ve gençler kendilerini birazda âlem-i mümkinâtın şâhidi sanırlar, ve etraflarında yaşayanları biraz da kendilerinin kaba saba teba'aları sanırlar. Şüphe etmezler ki istedikleri dem bunlar üzerine tesir etmek kolaydır; tecrübesiz oldukları için mehîb ve cesaretli olan bu tâze ağızların aralarında biribirlerine bir sır gibi te'kid ettikleri hakikatler kendi indlerinde-muhitlerine meçhül fakat haddizatında müspet kanunlar

mâhiyetini alır. Bu genç seneler sonradan âdi gözükecek her türlü teferruâtm mukâvemet edilmez bir kıymet ve kudret aldığı müfrit hassasiyet seneleridir. Bu gençlerin hemen hepsi kendilerinde bir dehâ gizlendiğine kani' bulunmaktan uzak değillerdir.

Bir çiçek tarlasından gelen kokular gibi bu kitaplardan bin fikir, bin his, bin ses öyle müessir bir sûrette yayılır ki bu şiiri târife imkân kalmaz; sevilen saçlar gibi hafızayı ta'tir eden bu öpülen güzel gibi ruha sıcak akan felsefeler ve kadın sineleri kadın müskir kitaplar baş döndürmez de ne yapar? (**ta'tir**: güzel koku ile kokulandırma)

Evet, güzeldir bu bahar, bu mehtâb. Fakat şâirler ve feylesoflar sihirbaz elleriyle bütün bu güzellikleri avlamış ve kitaplarının birkaç cümlesinde saklamışlar. Mehtaptan daha güzel, bahardan daha kuvvetli, o kadar sihirkâr birkaç cümlede bahar, baharlı.. Senin feyzine, bereketine şaşmıştım. Fakat o renklerin bile az geldi, değişti. Yeni renkler doğdu, bütün dünyaya taştı, alevden daha kızıl, ziyâlar gibi yakıcı renkler, ve bu bahar sanki bir tûfân!.. Ah, nedir, gittikçe genişleyen, açılan hayat etrafında çalkalanan bu sıcak serap?.. Nedir, gece şiirin ve felsefenin âleminde doğan daha müessir, daha ulvî bu yeni mehtâb?

Ebedlere doğru uzanan, âtilere doğru genişleyen, yıldızlara doğru yükselen bu dünya içinde, yâ Rabbî! hissetmek ne güzel! Düşünmek ne güzel! Arzu etmek ne güzel!..

Ve bahsettiğiniz gençler o zaman, en büyük bir hırsla, bu kitaplar üzerine atılırlar., ve bu kitaplar onlara pâyânsız bir ummân, pâyânsız bir ufuk açar.

Kitaplar!.. İçlerine bütün mevsimleri, bütün zekâları ve

bütün hayatları toplayan bu tuhfeler!.. Birisini açarsanız, içinde sizi mest eden bir nefha çıkar; birisini açarsanız, dünyânın rengini değiştiren bir büyü yayılır. A'sâbına cûşân olan bütün bu tesirler karşısında gözlerle birlikte ruh kamaşır. Tabiata açtıkları pencereden bahar sesleriyle birlikte sanatın dersi mûsikileri ve felsefenin feryadlara benzeyen hitapları kendilerini sardıkça, ah!.. Gençler bastıkları sağlam toprağın çürüyerek bir hat ve tereddüt yüzüne inkilâb ettiğini ve artık bunun üstünde mukavemet edilmez rüzgârlara göre çalkalandıklarını hissederler... Kitapları bulduğumuz zaman ummân ortasında "toprak!" diye haykıran Christophe Colomb gibi kurtulduğumuzu sanırız! Heyhat! Asıl müşkilât bundan sonra başlar. Asıl seyahât, asıl halecanlı -ne kadar zevkli fakat tâkat-şiken!- arayış ve sahillere doğru yürüyüş işte bundan sonradır!.. Bir toprak gibi sâbit bir nokta aranır.

Bahâr rengârenk kokular sunar. Topraktan ve sudan ve bütün mûcizeli hayattan esrar içinde gelen kokular, beyâz, sarı, pembe, kırmızı yeşil ağaçlar, çiçekler ve meyvalar var ki garip, hulyâlı ikliminin mahsûlleri gibi.. Rüzgarlar rûhu bir der-âguş iştiyâkiyle açar. Bu bahar içinde yüzen ilk mestîlerin, ilk bûselerin lezzetini hatırlatan, aşk içinde gelen kokulardır. Ve genç, hayran rûhunu eriten bir mûsikiden kaçar gibi bu sırlı, kıymetli mahfazalardan birini açarak gözleriyle ona dalar.. Ne arıyor bu genç?

Siz dînî esrârın künhünü, ruhunda taşan, zayi olan âlevin bir hulâsasını, kuvvetlerini tertîb ve cem' edecek bir İlâhi, hulâsa bir nev'i kurtuluş arar. Kitaplarda muztarîb ruhunun halâsını arar. Asîl bir kalp hayata ve dünyâya bir intizâm vermek isteyendir. Büyüklerine i'timâd edemeyen veya i'timatlarını kaybetmiş olan gençlerin inandıkları,

dinledikleri mürşitler bunlardır: Kitaplar!..

Fakat Şark'la Garb'ın iltisâk noktasında ezelî bir güzellik memleketi olan sevgili İstanbul'un ve uzun geceler kalpleri hayâl ile dolmuş, an'anelerden gelme Şark mefkûresinin evladları olan bu gençler Garb'ın felsefelerini, Garb'ın şâirlerini de istiâb edince sanki bütün şâirlerin çektikleri elemler ve hayatta müşkilâta mâruz kalmış adamların bütün tereddütleri ve bu iki âlemin bütün füsûnu toplanır, onlara mîras kalır!.. Şâirler, kalbe verdikleri ra'şelerle onu derinliklerine kadar oyar, feylesoflar zihne saldıkları tereddütlerle onu en gizli, en ince cihetlerinden açar ve hepsi de daha evvelce keşf etmemiş olduğumuz âsâbımızı bulur, bunlara hitâb ederler?.. Asırlar içinde süzülen, gelen bu râyihâlar, esrar içinde yanan bu şûle, en eski tarih ve yarının sîmasını tersin etmek isteyen ilim, bu iki âlemin ayrı tabiatları, bütün bu şeyler gençlerin kalbini melâle benzer bir aşkla yakar!.. Tâze bir zihne hücûm eden bu fikirler acıtıcı bir tâd verir!.. Dünyada büyümüş bütün hislerle fikirlerin karmakarışık ve büyük bir kuvvetle bu genç zihinlere hücûm etmesiyle hâsıl olan fikrî buhrân beşeriyetin yaşayabileceği en samîmi ve yüksek buhrandır. Kalplerin bu inkilâbı ve başların bu ihtilâli pek tatlı olmakla başlar fakat elim olacak kadar derinleşir. Genç bir mefkûre üzerine, bu kitapların, bu felsefelerin tahacümleriyle tevlîd ettikleri lezzetli ve acı, derin buhrânın hikâyesini hiç kimse lâyıkiyle söyleyemeyece, mübalağa edemeyecektir, sanırım.

Bütün bu kitaplar gençlerin kanlarına ayrı bir ruh dökecek ve kırk tarafa dâvet edilen başlarının harâreti onları nâ-kâm, hayatın her şekline dargın ve nâ-memnun bırakacaktır. Bütün felsefeler belki bu taze zihinlerde tekmil kemikleriyle taazzi edemez ve bir hoca gelse, belki bu

gençlerin felsefe "sistem"leri hakkında kendi kendilerine edindikleri kanaatleri birer birer tashih edecekti. Lâkin bundan ne çıkar?.. Gençlerin felsefelerden aldıkları -arının çiçeklerden aldığı şeker gibi- hissi bin hülâsâdır. Asıl istihsâl ettikleri bu "hâlet-i rûhiye"dir ki müessir ve tehlikelidir.

-Ah zavallı genç!.. Bu mestîye tahammül için ne sağlam bir baş ister.. Felsefelerin tenevvü'ü, üstadların çokluğu -eğer böyle denilirse- hakikatin bereket ve tenevvü'ü karşısında, gençleri az zamanda büyük bir ta'ab, çok derin bir buhrân duyacaklardır. Kitaplar, hep birden görülse, en büyük bir ummân kadar hududsûz, en vâsi bir sahrâ kadar hududsuz, onun kadar akıcı, halecanlı birşey ve bunun kadar yakıcı, kurutucu bir şeydir. Büyük kütüphâneler karşısında, tabiatın mehîb manzaraları karşısında gibi, zihin küçüklüğünü duyar, bu ezici kuvvetten ürker... Felsefelerin ziyâları muhteşem yıldızlarınki gibi sâmit ve sâkit değil, davetkâr fakat muztarib, hastadır. Şark'ın hulyâlarından, mezarlarından, viranelerinden, sükûtlarından ve dîvanlarından sızan koku, garip fabrikalardan gelme bütün râyihâların usâreleri de karışınca, bu fazla meşbû' ve çok genç dimağlar sendeleyerek bahar içinde birden bire sihirli bir ölüm kokusu mevcut olduğunu farkederler ve görürler ki gezdikleri yer bir mezarlık!.. Devam eden hayat onun gibi bir şey... Muhitimize bir te'sir icrâ edemiyoruz, fakat muhitin sönmüş güzellikleri hâla şûleler gibi bize bakıyor.

Bu yüksek felsefelerin üstünde, üstadların dâveti gûya kırk minareden okunan kırk tane ezan!.. Evet, kırk tane minâre, fakat hani bir mihrâb?.. Bunu nasıl bulmalı, intihâb etmeli?.. Ve nihayet bu gençlerin mefkûresi, üstünde muhtelif felsefeler döğüştüğü bir harp meydanına düşer.

Eyvah!.. Zehirli bir çiçek tarlasında gezinen bir hayvan gibi, akim bütün bu çiçeklerden yediyse, sana ne kadar acıyacağım ey genç!.. Zira bu yabancı otların yakıcı ve mukavemet edilmez te'sirleriyle hârap olan akşamların bîtâb mestîsini bilmez miyim?..

Dünyanın en kıymetli bir noktası kendi kalbin olduğunu bilirdik. Gördüğün bu muhteşem güzellikleri hep sen taşıyor fakat bu kıymetin sana bir sûkûn bahşetmez, ve böyle semeresiz bozulup gitmekten de korkardın. Kolların harekete lâyık bir iş, ayakların adımlarına değer bir yer bulmazdı. Bilirdi ki kendine lâyık bir fedâkârlık yok ve perestişine müstehâk bir yâr yok!.. Bir acı hodgâmlıkla yanar ve kururdun. Zira bilirdin; kuvvetliler kendi kendilerine hayran, bir noktada kalanlar değil, koşanlardır: İyiler kendilerini değil, başkalarını düşünenlerdir; muttasıl akan hayat ruhta toplanan bir deniz değil, muttasıl taşan bir şeydir... Ah, hani önünde bu hodgâmlığı eriterek ağlamak istediğin mihrâb?..

Salt aklınla ararsan bir şey bulamayacaksın, kalbini aç, ey genç!.. Kalbinde saltanat süren o acı ağızlı ve nâ-kâm gözlü bedbin sultanı kov!.. Kanunla beslediğin û hakime, gitgide kibirli ve sana gitgide düşman, zümrüt gibi kıymetli gözlerle bakacak, fakat yanan ateşin hakikati bu zümrütler arkasından ancak şâyân-ı nazar bir manzaranın ışığı gibi görecektir. Ancak kalbinle bakarsan her taraftan seni kucaklayacak hayatı görürsün. Hayat bir muhabbettir.

Bir rûhun tekevvünü!.. Bu, kolay bir hâdise değildir. Hayatla gerek ferdi, gerek millî en mühim mesele bu!..

Ve taşıdığı isme liyâkat eden bir mürebbi, bir müderris, bir üstâd, gencin ruhunda bir şûle uyanmasına, bir rûhun

uyanmasına çalışandır ve böyle bir üstâd demin bahsettiğim fikri ve rûhi buhrânm, bu hâilenin bir kahramanı, eski bir şeyh gibi gözükür. Esasen evliyâların nüfûzunu böyle anlamalıyız. Eski şeyhler de böyle tabii bir buhrânm nâzımları olurlardı. Zira bir üstadtan beklediğimiz rûhumuzu koruması, ruhumuzu kurtarmasıdır. Mantık burada kuru, yâbis, hâkir, cidden geçici ve sâthi, âmiyâne kalır. Zaten bir avukat gibi bir üstad istemeyiz. Aklımız sırf bir muâdele-i riyâziyeyi halletmekle meşgul olacak değildir. Fakat kalbimizdir ki bizi teşci eden, bizi sevk eden bir aşk ile dolmaya muhtar. Hiçbir zaman yabancı bir mantığın sesi bir kalbi dolduramayacaktır. Ah! Kalbimi doldurmak ve taşırmak için İlâhi bir damla bülbül sesi duysam!..

Aradığım, kalbimin muhakeme etmeden inanacağı bir hakikattir. Aradığım, yabancıların inkâr etmesine müsaade edemeyeceğim bir hakikattir. Kalbimden vücudumu harekete getirecek bir emrin sâdır olmasını istiyorum. Bizi tutan, yaşatan, bir i'tikad; yaşadığımız hayat, beslediğimiz bir itikattır.

Her mehtâb gecesi ay ve her bahar sabahı güneş gençlere bir mûsiki söyler ki, bu bestenin güftesini bulmak ve tesbit etmek memleketin bu üstadlarınm, şâir mütefekkirlerinin, milli ruhun mürebbiyelerinin vazifesidir. Şâir ve feylesof, bu milli üstadlar bilmelidirler ki her kanaat bir şiir gibi taşar, her sanat bir ders, her samimiyet bir galeyan, her hakikat bir imandır. Eğer sözlerinin içinde bir imana kadar varan bir derinlik bulamazsak sathîdir, isterse sussun bu hoca; bu sözlerinin sûkûttan farkı yoktur, isterse sussun!.

Bizim batından evvelki üstadlar mutlakiyetten

nisbetiyyete geçmek noktasında kalmışlardı, şimdi her şeyi nisbiyetle tartan ve kabul eden bir zamanın münteziyyetine erdik: Kaba bir cehl ile eskiden yapıldığı gibi mutlak bir ilim tasvir etmek ve âlem şûmûl bir mantığa inanmak bugüne nisbetle tehlikeli bir irticâdır.

Şimdi âfâki her türlü emniyetten tecerrüd ederek ahlâkî sağlam temeller üstünde barınabilmek kalıyor. Neye istinâd edebiliriz? Maksat bizi hareketten men edecek sebeplerin azametini takdir ve bunların herbiri önünde kemâl-i ihtiramla secde etmek değildir. Böyle menfi bir ilim belki mutantandır. Lâkin bizi hayata sâdık bırakan ve bir tarafa bağlanarak yaşamak isteyen kalplerimizi teşvik eden bir ilim ne kadar daha müreccâh!.. Şüphe yoktur ki tereddüt eden ilim, ne kadar istinâd olsa bile hayattan ziyâde ölümle meşgul olan ve hayatı ölüme karıştıran bir mutasavvıftır. Terbiye ve tedrisin asıl gayesi iman sahipleri, mu'tekidler yetiştirmektir.(**tecerrüd: soyunma, çıplak olma /** mübhem**: belirsiz, kapalı, anlaşılmaz /** mu'tekit**: inanan, dini bütün /** halîta**: birkaç şeyin karışımından meydana gelen, karma/mücerret: soyulmuş, çıplak, yalın /** mutantan**: debdebeli, gürültülü /** müreccah**: tercih edilen, üstün tutulan /** istinad**: dayanma, güvenme)**

Bir felsefeden bir felsefeye konan müfekkirler şimdiye kadar hakikati arayan ve beşeriyetin ona atf ettiği bu muhtelif şekiller karşısında yorulan -bîtâb-nihâyet hepsini tevhid eden, hepsine bir intizâm veren bir hakikat buluyor; benliğimizde kısmen mevcûd bir i'tikad olduğu için derin bir sûrette inanabileceğimiz hakikat bu:

Bütün felsefeler bir takım şerâit dahilinde bir takım adamlar hakkında doğru ve nâfi'dir. Hiç birisinin bir diğeri üzerine ahlâkî bir tefevvuku yok, ve umûmi lâ-yetegayyer

dünyevi bir hakikat yoktur, bunu nâfile ümit etmek bir cahillik olur.

Bizim esasen vâsi' ufuklar içinde zahmette erebileceğimiz hakikatler bunlardır: Milliyetimizin ve dînimizin hudutlarında bulacağımız hakikatler... Bir Türk ve İslam hayatının kucaklayacağı bir hakikate inanmıyoruz.

Eğer vatanına, milletine, Türk ve İslam hayatlarının menfaatine inanmazsan neye inanacaksın, bîçâre genç?.. Mademki kafanla düşüneceksin, demek düşüncende serâzad olamazsın.. Bulduğun hakikat sırf senin hakikatin olabilecek!.. Hakikat diye aradığın senin hâricinde bulunan ve gözlerine karşı ufukta her zaman fâni bir şekilde bir diğerine inkîlab eden bir sehâb değil... Aradığın hakikat, ancak senin hakikatin olabilecektir.

Var olsun o üstâda ki serablardan gelen ve iğfâl eden seslerden daha ileride ciddî bir ilim ve hakiki bir fazilet gülistânında milliyet bülbülünü duyup minâresinden bizi gülistânın içinde mahrum öten o bülbülün sesine çağırır, işte o sestir ki bir damlası kalbimizin ıztırabını söndürecek ve içimizde bir muhabbet destan gibi çağlayacaktır.

Gelecek makâlemizde İsmail Hakkı Bey'in kitaplarım mevzû-ı bahis ederek hayat doğru bir hamle olan bu güzel eserin ihtivâi ettiği rûhu ve bugün söylediğimiz nokta-i nazardan gençlerin bunlardan ne kadar istifade edebileceklerini söylemek istiyoruz.

[Dergah der.; S.2,1 Mayıs 1337(1921)]

EDEBİYAT MECMUALARI

Edebiyat mecmualarından, edebiyat sanatım bayağılaştırmalarını değil, bilâkis, mümkün olduğu kadar yükseltmelerini beklememiz tabiîdir. Bu bakımdan, bu mecmuaların, edebiyatı biraz putlaştırmak istemelerini de mâzur görebiliriz.
Zaten her sanat ve edebiyat birer puttur. Bütün edebî mecmualar birer edebiyat mahfili demektir ve hattâ birer akademi sayılabilir. Her edebiyat mecmuası bir kültür vesikası, bir zevk şehadetnamesi olur. Edebiyat mecmualarını neşredenlerin yaptıkları, bir ticaret değildir.

Onlar bir nevi tarikatın mürid ve mürşidleri olurlar. Bu mecmualar, resimli magazinler ve günlük gazetelerin yanında, edebiyata merak salanlar ve an'anelerine sadık kalanlarla birlikte, millî bir vazife ifa etmektedirler. Hakikî bir edebiyatın, yani samimî şiir, hikâye, roman, tiyatro piyesi, hatıra, seyahatname, tarih, din, felsefe, tenkid yazılariyle hâsıl olan bir millî lisanın, bir millî edebiyatın yaşamasına ve yükselmesine hizmet ederler.

Mektep zamanlarının hayli iptidai, dağınık, gürültülü ve bulanık senelerinden sonra, kıymetli bir yazar, bir sanatkâr olmak istidadına malik bütün gençlerin, gözleri açıldıkça, sanatın perdesini, nüktesini ve nihayet şiirini duymaları mukadderdir. Her muharrir, her sözün daha mânalı, daha canlı, hulâsa daha sanatkârane ve üstadane yazılmasını istemek ihtiyacındadır. Onlar, ta ilk okuyup sevdikleri kitaplardan, edebiyatın, sanatın hususî ahengini duymıya, şairin ve ediblerin dillerini anlamaya ve onlara hitap etmeye koyulurlar. Bir Fransız üstadının,

Mallarme'nin "Donner un sens plus pur aux mots de la tribut" demesi budur. Doğuştan edebiyatçı olanlar, edebiyatın mahrem ve şair duygularını, genç hassasiyetleriyle, içlerinde bir nevi aşk gibi bulurlar. Tevfik Fikret'in: "Yarınki şi'rime ihzar için biraz halecan!" demesi budur. Gene bir Fransız şairinin dediği gibi, sanatın ruha her ziyareti bir hummadır: "La visite de l'ange est toujours une lutte!" Zavallı Ahmet Haşim'in: "içmişti Fuzuli bu alevden -Düşmüştü bu iksir ile Mecnun- Şi'rin sana anlattığı hâle!" demesi de budur.

Sanat ve edebiyatın, gençler üzerine ilk yaptıkları tesirleri mukaddes sayabiliriz, madem ki bunlar, bir gün gelip, kendilerinin cidden mukaddes hâtıraları olmaktadır. Bu ilk zamanlarda yaşanılan yerler, oturulan mahalleler, tanışılan insanlar, duyulan büyük lezzetlerle birlikte okunulan bu ilk kitaplar, tadına varılan bu ilk şiirlerle baharların pencerelerinden dağılan tabiat kokulan, çalgı edâları, kuş sesleri, yıldız ve mehtap ışıklariyle ruh arasında,sanki mânevi bir büyü ile, öyle bir birleşme, şu-urlaşma, anlaşma ve bağdaşma hâsıl olur, bütün bunlar artık öyle bir tek zaman halitası haline gelir ki, bu ilk sevdiğimiz zamanlarımızla ilk duyduğumuz bu eserleri nice hususî mânalarla ilânihaye zenginleşmiş ve canlanmış buluruz, öyle ki biz bu ilk mevsimlerimizde bu ilk kitapların, ilk mecmuaların iksirlerini bir kere içtikten ve sihirlerine bir kere erdikten sonra onları birbirine karışmış, birleşmiş olarak ve gençlik aşkımızla birlikte aynı bir aşk İlâhisi halinde duyarız. Bunun içindir ki, kütüphanemizde bütün kitaplar artık susar, uyurlarken onlar, kendi mısralarımızmış gibi, bize hâlâ seslenmekte devam ederler.

İlk okuduğumuz bu kitapların, lâzım geldiği kadar tam ve iyi anlıyamadığımız için o zaman mübhem gördüğümüz yerlerini daha kıymetli telâkki ederiz. Nasıl ki mutekidler de iyi anlıyamadıkları bir dinin karanlık sözlerini mübhem şiirlerle zenginleştirirler. Ruh lâboratuvarlarındaki birtakım imbikli kelimelerin yardımiyle, şairler gibi, muhteşem bir halita yaparlar. Eski zamanların, fetişlere tapanları gibi, bu ilk kitapların kerametine inanıyorum. Bu ilk okuduklarımdan, Edebiyat-ı Cedide kitaplarının eski kâğıtlarının hamurunu, kırmızımtrak kablarını ve Servet-i Fünun sahifelerinin şekillerini, bütün bunların bir araya gelip yarattıkları hisleri, fikirleri ve şiirleri duyuyorum. Bu ilk okuduğumuz kitaplar - ki benim şahsî listem, "Hayat-ı Muhayyel", "Rübab-ı Şikeste", "Bir Yazın Tarihi", "Aşk-ı Memnu", "Hayal içinde" olmuştur - bunlar yalnız okuduklarımız değil, biraz da kendimizin yazar, ibda eder gibi olduklarımızdır. Zira onları biraz da kendi yanlışlarımızla tashih etmiş, onlara kendi hülyalarımızdan ilâveler yapmışızdır. O zaman şairlerinin birçok mısralarını şimdi bugünkü mücerred mânalariyle değil de, bu eski hâtıralarımın katılmalariyle, tek bir zaman içinde ayrı ayrı mânâlarının dışındaki o eski zaman seslerini ayırd ederek, hâlâ daha eskiden kalma edâ, mânâ ve hâtıralarının tesirinde kalabiliyorum.

Eskiden, bir hayli kapanık ve dar olan Edebiyat-ı Cedide zamanlarında bile, her hafta Perşembe günleri çıkan Servet-i Fünun mecmuası bize edebiyatın mühim bir mektubu halinde gelir ve genç, yaşlı bütün edebiyat meraklılarını alâkadar ederdi.

Pek eski hâtıralarımdan biridir: Bir akşamüstü, yalımızın penceresinden, ihtiyar Veli Bey'in bir sandal gezintisi yaptığını görmüştüm. Otomobillerin daha mevcut olmadıkları bu zamanlarda, bu eski zamanın Boğaziçi'nde böyle kayıklar ve sandallar bütün yalıların tabiî birer nakil ve gezinti vasıtalariydi. Hayır, akşamın halâvetli sularında ihtiyar Veli Bey sandal gezintisi yapmıyor, bize geliyordu. Vapur, Rumelihisarı'na uğrayınca iskeleye çıkmış, bir sandala binmiş, bize kadar gelmişti. Bizden, Servet-i Fünün'un o günkü nüshasını istiyordu. Zira, o gün İstanbul'a inmeyen Saffeti Ziya, bunu rica ettiği halde, kendisi unutmuştu. Şimdi, sandalla, Boyacıköyü'ndeki yalısına dönerken bu dört gözle beklenen mecmuayı götürecekti. Halbuki Servet-i Fünun'un o nüshasında Saffeti Ziya'nın bir yazısı da yoktu.

Tam, halis edebiyat ananesine göre asıl büyük üstadlar bir nevi peygamberler gibi telâkki edilirdi. Namık Kemal ve Abdülhak Hamit büyük birer prestije sahiptiler.

Bizim nesil için de Edebiyat-ı Cedide üstadları, Tevfik Fikret, Halid Ziya, Cenab Şehabettin büyük birer pirestije sahiptiler.

Tevfik Fikret'i, hemen her gün, ya, sıhhî bir maksatla vapurdan Bebek iskelesine çıkmış, Hisar iskelesindeki yalısına yaya giderken, ya, kendisinin çektiği sandalda, haremi ve oğlu ile birlikte, veya derede resim yaparken görürdüm. Bütün genç arkadaşlarım onun büyük bir adamımız olduğunu bilirlerdi.

Bir bayram günü, şair Nigâr Hanımın, Osmanbey'deki, dar ve yüksek, bir sefertası gibi üst üste, kat kat evinde, sokak kapısından girilince hemen sağdaki

selâmlık odasında, şatafatlı bir redingot giyinmiş Uşakî Zade Halid Ziya Beye takdim olunup ıstılahlı ve teşrifatlı bir yazıyı âdeta okur gibi söylediği cümlelerini resmî bir üslûbun hususî bir ahengi olarak dinlemiştim.

Ve başka bir gün de, Bebek bahçesinde, dostlarımızdan biriyle bir masada oturan Cenab Şehabeddin Bey'le tanışmıştım. Şair, bonjur'lu idi. Kabarık saçları, küçük fesinin kenarından taşıyordu. Bir parmağında bir hayli tümsek, yakut bir yüzük vardı. Kısa gülüşlerin, aralarına kısa fâsılalar koyduğu küçük küçük cümlelerle bütün söylediklerini birer şiir gibi duymaya başlamıştım.

Şimdi, farz-ı muhal, dünyayı yerinden oynatsam bile, hiçbir şey o vaktiyle, çocukluktan ilk gençliğe karıştığım günlerde duymuş olduğum tahassüslerin, bu küçücük vakaların, hâtıraların hâfizamdaki yerlerini silemez sanıyorum. Bu tahassüsleri aynı şiddetle bir daha duymaya imkânım kalmamış olduğunu ve artık hiçbir dünya hâdisesini de bu şiddetle bir daha duyamıyacağımı biliyorum.

Edebiyat tarihleri, daima, edebiyatın, bazı mecmuaların tesirleri altındaki hareketleri göz önünde tutulmakla yazılabilir. Her edebî mecmuanın bânisi, yeni bir ilmin kâşifi, şairi ve üstadı olur. Nasıl ki, sonradan tanımış olduğumuz Tevfik Fikret'in de huyu, evsafı, titizliği ve taassubu Servet-i Fünun mecmuasını pâyidar edebilmiş ve Edebiyat-ı Cedide'nin ömrünü idame etmişti. Her edebî mecmuayı uzun müddet yaşatan bir muharrir bulunur ki bu da ayrı bir mucizenin kahramanı sayılır. Birçok edebiyat mecmualarının, uzun ömürlerini böyle birer muharrire borçlu olduklarını öğreniyoruz.

Yirmi sene evvel, Ankara'da, Yaşar Nabi -Nahid Sırrı ile birlikte- yeni bir mecmua için yazılar istemeye geldiği gün, bir edebiyat mecmuasının doğacağına sevinmiş, fakat birçok tecrübelerle, edebiyat mecmualarının ömürlerinin ne kadar az olduğunu bildiğimden, evvelinden belki bir ümitsizlik duymuştum.

Yaşar Nabi, birçok meziyetleriyle birlikte, dâd-i Hak olarak, bir edebiyat mecmuasını yaşatacak evsafa sahipti. Çalışkan, dikkatli, sevimli, nezaketli ciddî, hesaplı, tecrübeli, inatçı olmalıydı ki bir mecmuanın devamını temin edebilsin. Filhakika, bütün matbuat hayatımda o, en ziyade "correct" olarak tanıdığımdır. Yirmi senenin devamına bir dostluk nasıl mukavemet edebilir? Bunu şimdi bir nevi mesut mucize gibi görüyorum.

[Varlık der.; S. 397, Ağustos 1953]

Romana Dair

İkinci Bölüm:

ROMAN NEDİR, NİÇİN VE NASIL YAZILIR?

İtiraf edelim ki romandan bahsetmek için bir makale yetiştirmez, hiç olmazsa bir kitap lazım gelir. Evvela roman nedir? Bu sualin tam ve doğru bir cevabını vermek bile pek güçtür. Her milletin, her devrin, her muhitin, her edebî mektebin ve hatta her romancının biraz kendine göre ve hususi bir 'roman'ı vardır. Romanın her millette ancak manzum bir tarzda, destan şeklinde yazıldığı bir zaman olmuştur. Bizde de böyle manzum hikâyeler yazıldı. Eski meddahların söylemiş olduğu hikâyeler şifahî kalan ilk romanlarımızdır; basılmamış masallar ve bunların içinde nihayet ilk basılmış olanı, "Hançerli Hanım" hikâyesi de Türk romanlarının büyük annesi telâkki edilebilir. Gene her millette ilk zamanlarda roman edebiyatın malûm olan şekillerinin haricinde sayılmış, binaenaleyh edebiyatın hududu haricinde telâkki edilmişti. Fakat pek çoktan beri edebiyat demek yalnız nazım ve mutena bir nesir, manzum veya mensur piyes, tenkit veya tarihten ibaret değildir. Şimdi manzum ve mensur şiir, küçük hikâye, tiyatro, tenkit, tarih ve hâtırat diyemediğimiz ve en basit bir vak'ayı ihtiva eden ve ancak birkaç eşhası olan mensur kitaplara roman diyoruz ve esasen edebî olmayan romanları mevzuu bahs etmeyince roman da edebiyat vadilerinden biridir. Şu kadar var ki bunun biri birinden pek farklı nevileri bulunur.

Şu (roman) kelimesi üzerindeki bîsûd münakaşalar da ispat ediyor ki zavallı insanları birçok kavgalara sevkeden hep kelime ihtilaflarıdır. Çok kere tarafeyn kelimelerin tefsirinde anlaşılırsa ortada kavgaya mevzu kalmaz. Romanı birtakım vak'aların gene birtakım tahkiye usullerile hikâyesi addedenler kendi kanaatlerine göre birçok kavaid vaz'ına

kalkışarak esasen bu nokta-i nazarı kabul etmemiş olanların eserlerine iyi roman değil yahut sadece roman değil diyorlar. Tıpkı vaktile (trajedi) nin tabi tutulduğu mekân, zaman vesaire kuyuduna benziyen şeylere tabi sandıkları romana biraz edebiyat, şiir ve fikir karıştı mı, kendi kalplerinin hararetini, yahut fikirlerinin derecesini biraz geçti mi "olmadı, bu roman değil!" iddiasını serdediyorlar.

Türk romanına geçirilmek istenen bu zincirler koparılmalıdır. Roman öyle zengin bir edebiyat vadisidir ki her türlü tarzı istif eder. Edebiyata vaktile küçük bir kapıdan sokulmuş olan roman o kadar her kalıba her kılığa girmiştir ki onsuz bir edebiyat tasavvur etmek bile mümkün değildir. 19'uncu asrın büyük edebî terakkisi de romanın edebiyatta aldığı bu mevkidir. Pek "asri" olan bu nevi sair edebî vadilerin hudutlarını da istila etmiştir. Ve şimdi artık kendi hudutları malûm olmayan, bazan çekilen ve ekseriyetle yayılan bir denize benzer. Son zamanlarda müthiş bir savletle daha ancak tarihin malikanesi sayılan birçok yerleri de istila etti. Romanın hudutları gittikçe seyyal ve müphem kalmıştır.

Filhakika roman hayatın bir aynası, daha çok uzakları gören ve daha iyi gösteren bir dürbün olmadığı zamanlar, kalplerde beslenen mahrem hisleri ve başlarda gizlenen hususi fikirleri söylemeye cesaret edemediği ve yalnız gönül eğlendirmek için okunulan bir masal gibi telâkki edildiği müddetçe bu mevkiini kazanmamıştı. Fakat şimdi mevkii gittikçe ehemmiyet alıyor. (Roman)m belki en büyük üstadı, kendisinden evvelkilerin hepsini geçen bir üstat, muahhar bir muharrir, Marcel Proust'dur.

Bugün denilebilir ki roman kâriin edebî zevkinin de bir

nevi miyarıdır. Eğer roman şekillerinin hepsine de büsbütün lakaytsanız yeni telakkisi ile edebiyata pek merakınız yok ve noktai nazarınız biraz eskimiş demektir. Eğer edebi olmayan romanlardan başkalarına alâkadar değilseniz edebî bir irfanınız ve zevkiniz yok demektir.

Kuvvetli bir roman yetiştiremeyen bir edebiyat zinde ve sıhhatte sayılamaz. Bu laübalilik, bu sathilik, bu fikirsizlik ve bu hissizlikten kurtulmamız ne kadar elzemse bilhassa romanımızın terakkisi de edebiyatımızın inkişafını göstereceği cihetle o kadar temenniye şayandır. Roman bizde bir taraftan Namık Kemal, Sami Paşazâde Sezai (Sergüzeşt) ve Halit Ziya'nin eserlerile edebiyata girmiş, diğer taraftan da bilhassa Ahmet Mithat Efendinin romanlarile avam hikâyesi mahiyetini almış ve garbın cinai romanlarının adaptasiyonu şekline düşmüştü. Hüseyin Rahmi ile halk tabakalarının güldürücü bir tasviri mahiyetini gösterdi. Edebiyatı Cedide, Fecr-i Âti ve ondan sonraki nesilde bazı kayda şayan eserler vücuda getirdiler. Fakat bu eserler bizde hususi bir roman an'anesi yaratmamış ve ekseriyeti itibarile edebiyatımızda mühim bir mevki işgal edememiştir. Halbuki bizim de milli bir romanımız yani bir Türk romanımız, yani hususiyetlerimizi gösteren, tabiatımızın bir vesikası ve hayatımızın bir aynası olan, kalbimiz gibi hassas, ve başımız gibi mütefekkir bir romanımız olmalıydı.

Asıl romancılar, her ne şekilde yazarlarsa yazsınlar, üç yüz sahife boyunca bir vak'a, bir avam, bir hayat tarif ve hikâye etmek ihtiyacile doğan ve bundan dolayı yazan ve muhtaç oldukları yazıyı yazmakla memnun olanlardır. Ancak hilkî bir temayülle yazarlarsa romanlarında

muvaffak olacaklar. (Roman) nm inkişafı ve terakkisi de ancak böyle romancı olmak ihtiyaç ve istidadile doğmuş ediplerden beklenebilir.

Genç ve meşhur Fransız edibi André Maurois evvelki sene İstanbul'da (roman) mevzuu etrafında bir konferans vererek bilhassa (roman niçin yazılır) sualine cevap aramıştı. O, insan hayalen yaşadığı hayatı tahakkuk ettiremediği ve hakikatin hayale uymadığı için hayatımıza bir pencere açmak ihtiyacile yazdığımızı söylüyor. Ve Alexandre Dumaszâdenin küçük bahçesini misal olarak gösteriyordu. Apartımanınm arka tarafındaki bu bahçe o kadar küçükmüş ki bir gün Alexandre Dumas "Salonun pencerelerini aç da bahçene biraz hava girsin!" demiş. André Maurois diyordu ki 'Yazdığımız romanlar hayatımızın hava almaz bahçesine açtığımız bu salon pencereleridir." Ve buna diğer bir misal olarak Balzac'ın bir romanını zikrediyordu. Balzac kendisini terk etmiş zengin ve asil bir kadından hayatında intikam alamadığı cihetle yazdığı bu romanda vak'a kahramanına bu kadının omuzlarını kızgın bir damga ile yaktırarak ondan böylece hayalen intikam almış! Fakat bu izah tarzı niçin Balzac'ın roman yazdığını ve aynı vaziyette kalan komşusunun neden yazmadığını izah edemiyor. Halbuki zavallı beşeriyet içinde hayatının bahçesine hava vermek için hülyasının pencerelerini açmıya muhtaç olmıyacak kim vardır?

Geçen cumartesi günü de bize "bir romancı romanlarını nasıl yazar? Mevzuuna dair bir konferans veren Claude Farrere bugün zaten harcı âlem olan bu fikirleri ve bu meselelerin ne kadar nisbi olduğunu kabul ve tasdik ile her romancının ancak kendi romanını ve ancak kendi tarzında

yazabileceğini, bundan dolayı bir roman yazmak usulü tavsiyesinin de abes olduğunu, madem ki her tarzın ancak bir tek muharririn istifadesini mucip olabileceğini söyledi.

Maahaza yine bazı kaideler tedvin etmek ve bazı nasihatler vermek neticesine vardı: Bunun en ehemmiyetlisi, roman nazariyecilerinin bir çoklarının tavsiyesi hilafına roman için bir plan çizmemek lüzumu ve faidesi hakkındaki sözleridir. Claude Farrere diyor ki "Plan eşhasın yaşamasına, hayatlarına mani olan demir bir kafestir. Eşhası yarattıktan sonra onları bırakmalı yaşasınlar ve kendi kendilerini istedikleri gibi sevk etsinler. Muharrir onlara tabi olmalıdır."

Claude Farrere bu itibarla romanını şaheserlerinden telakki edilen ve Edebiyat-ı Cedide zamanlarında bizde de o kadar methedilmiş olan Gustave Flaubert'in Madame Bovary'sini kusurlu bir roman telakki ediyor. Zira Madame Bovary halk edildikten sonra geçirdiği hayatı yaşamakta devam ederdi, fakat intihar etmezdi. Halbuki elde Flaubert, Rouen gazetesinde bir kadının intiharını okuyunca onun neden intihar edebileceğini düşünmüş ve bu intihara vasıl olmak fikrile bir roman tahayyül etmişti. Ancak Madame Bovary'nin intihar eden kadınla hiçbir münasebeti olmadığını hesap etmedi. Muharrir evvelce tasmim ettiği bir neticeyi yarattığı şahsın tabiatına muhalif olarak zorla meydana getirdiği için eseri kusurlu olmuştu.

Farrere'ın harikulade beğendiği ve bir şaheser telakki ettiği roman da Balzac'ın "Le Pere Goriot"sidir. Bu roman tefrika olarak basıldığı sıralarda birçok günlerin "mabadı var" cümlesini merakı tahrik edebilecek bir noktaya düşürmek için birçok adiliklere yer vermiş ve Binbir Gece

Masalları'nda yeni doğan bir şahzadeye tılsım ve bunu acele acele yazdığından üslubu da kusurlu kalmış olduğu halde eser son derece canlıdır çünkü evvelce tasmim edilmiş bir planı yoktur. Balzac eşhası bir kere düşünüp meydana çıkardıktan sonra yaşatıyor ve bunun için eser her şeye rağmen bu kadar yüksekte kalıyor.

Fakat ne olursa olsun şunu kabul ve itiraf etmeliyiz ki her san'at eserinin doğuşu esrarlı bir şeydir. Bunu evvelinden muayyen birtakım usul ve kaidelere rabtetmek imkânsızdır. Tadat ve tahlil edilemiyecek bu esbap ve evamili bir kelime ile ifade için "mukadderat" dan bahsetmek çok değildir. Ve buna "takdiri ilahi" demek yerinde bir tabirdir.

[Milliyet gaz.; 17 Şubat 1931]

EDEBİYATTA ROMAN

Bütün güzel sanat eserleri, sanatçıların duydukları bir yaratma gereksemesinin ürünleri olduğu gibi, roman da böyledir. Başkalarının besteci, ya da ressam olmak yeteneğiyle doğdukları için, müzik ya da resimle uğraştıkları gibi, yazarlar da yazmak gereksemesiyle doğdukları için yazarlar. Bu yetenek onlara dışardan verilemeyeceği gibi, kendi buldukları ve uydukları sanat kuralları da dışın kendince buyruklarıyla belirlenemez. Roman, toprakta biten bir ağaç gibi, içeriden dışarıya bir fışkırma eseridir. Kendi özel özsuyuyla doğar, köklerini toprağa salarak ışığa doğru yükselir, yere titrek dantelli gölgelerini döker ve üstünde çiçekler açar. Onun yöntemi ve düzeni, mühendislerinki gibi değil, doğanınkiler gibidir. O, taş ve kireç gibi gereçlerle kurulamaz. Dışardan ona geometrik kurallar kurmak ve aşmayacağı uzaklıklar göstermek elde değildir.

Yazar, nazım olarak değil, düzyazı olarak yazarsa, yazdığı tiyatroda oynanmak için değil, okunmak için olursa ve düzyazı; şiir, gezi yazısı, anı, günlük, tarih, eleştiri, özdeyiş, her hangi türlü bir deneme, kısaca edebiyatın az çok bilinen öteki türlerinden birinde olmazsa ve en aşağı bir küçük cilt tutabilecek bir uzunlukta olursa, bu yazdığına roman deniliyor. Yalnız bizde değil, her yerde. Yalnız şimdi için değil, her zaman için. Çünkü romanın ne olmadığını söylemek, ne olduğunu söylemekten çok kez daha kolaydır. Bizde Edebiyat-ı Cedide zamanına kadar romana büyük hikâye ve Fransızların conte ve nouvelle dediklerine de küçük hikâye deniliyordu. Ama istersek bu roman sözcüğünü kullanabiliriz.

Romanın hiçbir genel kuralı yok, belli hiçbir tekniği yok, türlü biçimlerinin amaçlarında da birlik yoktur ve hem de denilebilir ki, kaynağı ve doğası bunların olmasına engeldir. O, tarihin, destanın, felsefenin, şiirin, bilimin, masalın bir mirasyedisidir. İstekleri günden güne artan, sınırları günden güne genişleyen ve her yeni deha ile kendine bir kıta, bir dünya, bir bilim daha bulan romanı bütün kapsamıyla anlatan bir tanım bulmak güç değil, olanaksızdır. Romanı anlayışın türlü biçimlerini, örneğin Fransızların gerçekçilik (realizme) dedikleri yolun anlayış biçimine indirgeme elde değildir. Roman şudur, oysa bu değildir yollu tanımların hiçbiri onu anlatmaya yetmez, çünkü daima böyle belirlenen sınırların dışında kalan birçok değerli eserler bu sözlerin yeter bir kapsamı olmadığını gösterecektir. Roman, öyle ki uzunluğu ve kısalığı bakımından da hiçbir kurala bağlı değildir. Ve en eski zamanlardan beri de pek kısa, kısa, orta, uzun ve pek uzun romanlar bulunur. Romancıların eserlerini diledikleri gibi, yani daha doğrusu, gereksedikleri gibi yazmaya hakları vardır. Bu alanda herkes kendi sesini duyurur, kendi doğasını söyler. Romanın içinde, her romancı, sanki Nuh'un gemisine binmiş ayrı bir yaratıktır. Roman o kadar eskidir ki, Yunan ve Latin klasik edebiyatlarında da vardı. Ve çeşitliliğini bu eski çağlardan beri klasik olmuş başarılarıyla tanıtlamıştır. Bu alanda eski çağlarda da üstün eserler doğmuştur. Ve Doğu da böyle büyük bir eser tanır: Binbir Gece Masalları!..

Eski klasik çağların, Ortaçağın, on altıncı, on yedinci, on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılların romanları vardır. Fransız, İngiliz, Rus, Alman, Ispanyol, Italyan romanları vardır. Klasisizmin, romantizmin, natüralizmin, empresyonizmin, öteki edebî okulların romanları vardır.

Bunların hepsi de, aralarında birbirlerine benzemekle birliktir. Romandır. Aynı dönem içinde beğenilerine, üsluplarına, mesleklerine, konularına göre birbirinden ayrılan o kadar çeşitli romanlar vardır ki, bunların türleri sayılmakla bitmez. Aslında bunları birbirinden bünyelerine göre ayırmak istesek bile, bu da çoğu kez kendince olur. Çünkü bu romanlarda görülecek özellikler çok kez birbirini bozmaz ve romanın bir niteliği, onu bir başka nitelikle daha nitelenmekten alıkoymaz. Öyle ki, her roman, birkaç türden sayılabilir. Burada her şey üst üste ve iç içedir. Bütün bunlardan çıkan kesin sonuç, romanın niteliği yönüyle pek melez ve karışık bir edebiyat türü oluşudur.

Bütün bunlara karşın romanı ancak başı, ortası ve sonu olan bir hikâyenin yazılması diye tanımla yetinmek hiç doğru olmaz. Ama her zamanda ve her yerde bazı dar görüşlü eleştiricilerle edebiyat öğretmenlerinin hem kendi beğenilerine uyarak, hem kuralcılığa kapılarak, romana birtakım yöntemler, düzenler, yasalar koymaya kalkıştıkları görülüyor. Sanki herkesin birleştiği, bir roman tanımı varmış gibi!.. Ve sanki kendileri de aralarında olsun anlaşmışlarmış gibi!.. Bunların hepsi de, saflıkla, kanılarının herkesçe uygun görüldüğünü ve kendi düşünülerinin beğenildiğini sanırlar. Oysa ne gezer! Hepsi de çok kez, geçmiş bir zamanın ve dar bir görüşün, bir mantığın, bir beğeninin ayrı sözlerini söylerler! Kendi göreneklerine uygun gördükleri bir esere bu asıl romandır ve türü kendi istediklerinden biraz ayrılan bir esere, "Bu gerçek roman değildir!" Derler. Sözün kısası, onlar romana karşı leyleğin gagasını ve ayaklarını kesip: "Hah! işte şimdi kuşa benzedin!" diyen Nasrettin Hoca gibi davranmak isterler.

Romancılara verdikleri ve kendilerinin birbirinden

güzel saydıkları öğütlerini dinlesek, bunların sonu gelmez: "Hikâyenizi söylemekle yetinin!" derler, "Sakın konudan dışarı çıkmayın!" Çiçek koparmak yasak! Çalgı dinlemek yasak! Şaka etmeyin; ciddiliğe yakışmaz! Kahramanınıza acımayın; yan tutmazlığa uymaz! Gülmeyin; şaşırırsınız! Düşünmeyin; sapıtırsınız!

Roman üzerinde bu yasaklara göre eleştirilerine uğramayacak hiçbir eser bulunamayacağı ortada olmakla birlikte, gene bunların az çok onaylarını kazanacak, ancak Fransızların "realist" dedikleri yöntem bakımından başarılı sayılacak olanlar, örneğin: Daniel de Foe'nin "Robinson Crusoe"si, Abbe Prevost'nun "Manon Lescaut"su, Stendhal'in "Le Rouge et le noir"!, Balzac'ın "Le Pere Goriot"su ve "Eugenie Grandet"si, Flaubert'in "Madame Bovary"si gibi romanlardır. Oysa bunlara karşılık ya yayımlandıkları zamanda ya da sonradan duygu ve düşünülerde hemen hemen devrimler yapmış, üslûpları değiştirmiş ve tüm edebiyatı etkileyerek, hâliyle klasik olmuş nice eserlere bakılınca bunların ileri sürülen o kurallara göre yazılmamış romanlar olduğu görülür. Anlaşmayı kolaylaştırmak için kişisel beğenimle yeğlediklerimi saymadan yalnız genel tarihte yerleri olan en ünlü ve klasik romanlardan usuma ilk gelenlerle aşağıdaki liste taslağını yaptım. Az zaman ve emekle gereken öteki adlar eklenerek bu yolda ders alınacak bir liste düzenlenebilir. Bu kitaplar, kuşku yok ki Fransız realist mesleğinin dar roman tekniğine uymayan, ama etkileri bakımından evrensel olan eserlerdendir: Rabelais: Gargantua ve Pantagruel. Cervantes: Don Kişot. Madame de La Fayette: La Princesse de Cleves. Le Sage: Gil Blas. Marivaux: La Vie de loise. Choderlos de Laclos: Les

Liaisoons dangereuses Tehlikeli ilişkiler B. De Saint Pierre: Paul et Virginie. Goethe: Verther. Chateaubriand: Atala ve Rene. Benjamin Constant: Adophe. Victor Hugo: Les Miserables. N. Gogol: Ölü Canlar. E. Fromentin: Dominigue. G., Flaubert: La Tentation de Saint Antoine. Tolstoy: Harp ve Sulh. Dostoyevski: Cinler. Marcel Proust: A la recherche du temps perdu.

Bütün bu zamanlar klasikleşmiş eserleri ancak geçmişin şimdiye benzerliğini göstermek bakımından anıyorum. Yoksa her özgür ulusun edebiyatında tüm boyunduruklarından kurtulmuş olan bugünkü romandan söz açmak ve bu yolda saymakla bitmeyecek yazar ve eser adlarından da kimilerini kaydetmek için bu boyda bir yazı daha isterdi. San'at sorunlarında kuramların doğruluğunu eserler kanıtlar. Bunlar, ne biçim kuramlardır ki, en değerli eserlerce yalanlanıp duruyor?

İleri sürülen bu saçma düşünülere karşı büsbütün ilgisiz kalabilirdik, eğer bunlar edebiyata giren romanları etkileri altında tutmakla yeni yetenekleri kurutmak tehlikesini göstermeseydi!.. Bu yanlış düşünülerin edebiyat sevdasıyla yazılmış nice eserlerin kuraklığına sebep oldukları görülüyor. Türk romanının gelişmesi için bu kuramın kafalardan silinmesi gerekir.

Eski Fransızca cinayet romanlarının çeviri ve gördükleri ilgiden Türk beğenisine ve edebiyatına çok kötülük gelmişti. Şimdi çevirmenlerin dilimize daha çok edebî değeri olan romanları çevirdikleri ve böylece okurların seviyelerini yükseltmeye yaradıkları memnunlukla görülüyor. Bu hayırlı davranışa eleştiriciler de edebî eserleri ciddiliğe, özene, düşünceye ve sanata isteklendirerek yardım

etmelidirler, yoksa okurları kolaylığa, yüzeyselliğe, bayağılığa ve hele romanda, düşkün bir beğeni olan olay düşkünlüğüne isteklendirmemelidirler. Romanı bir olayın anlatımına ayırmak kadar kurutucu bir şey olamaz. Bu, çok kez eserin tüm önemini giderir. Romancı kendini sadece bir anlatıcı olmaktan korumalıdır. Bir romancının en büyük üstünlüğü "roman"a benzememesi ve bir roman olduğunu hatıra getirmemesi olacaktır. Bizim eski zevkimiz daha klasiktir. Karagöz ve Ortaoyununda "olay" diye önemli bir şey yoktu.

Eserin asıl inceliği, sade bir serüven üzerine sanatçının tuluat ile yaptığı işlemelerdi. Ulusal geleneğimiz bize, zorla aşılanmak istenen bu serüven düşkünlüğüne üstündür. Keşke vaktinde doğrudan doğruya masallarımız, Karagöz ve Ortaoyunu'ndan geçerek gelen bir romanımız doğmuş olsa ve o ilk zamanlarda kötü çeviriler yüzünden kötü örneklere sapmış olmasaydı!.. O zaman belki hikâyelerimiz Fransızların "marivaudage" dediklerine benzeyen ulusal bir gevezelik geleneğiyle yeşerecekti. Ama yazık ki, geleneğimizle aramızda birçok bağlar kesilmiş bulunuyor!..

Şimdi ciddiyetle göz önüne alınacak bir sorun vardır: Zamanımızın gereği olarak daha özdekçi bir hayat yaşıyoruz; dereden tepeden düşünlere eğilimimiz azalmaktadır; gündelik işlerin ağırlığıyla yorulan zihinler daha ilkel eğlencelere düşkün oluyor; hayatın çabukluğu insanları bir bakıma dikkatsizliğe iteliyor; gazeteler, hele magazinler, okurları son derece hafif bir edebiyata, yüzeysel bir meraka alıştırıyor; belki bir spor, bir sinema sofuluğu kuruluyor da, sanat ve edebiyat sofuluğu kuruyor; edebiyat, kutsal aşamasından bir eğlence düzeyine iniyor; bütün bu nedenlerle asıl klasik kültür kitapları yerine, hep içlerindeki

düşünü ve duyguların olaylara karışarak yaşadıkları romanlar okunuyor; hatta eskiden kutsal sayılan tarihin bile, yüksek bilimsel aşamasından inerek, romanlaştığını ve eskiden bin güçlükle yazılan tarihî yaşamların, şimdi pek kolaylıkla romanlaştırıldığını görüyoruz. Hemen bütün belli edebiyat türleri böylece, ırmaklar gibi, roman denizine akmak eğilimini gösteriyor. Eğer roman, edebiyat dışında kalırsa, tüm bu edebî türler onda eriyecek demektir.

Bütün bu nedenlerle romanın haklarını korumalıyız. Roman, edebiyatımızda öteki kollara göre, yenidir. Onu gereksiz sınırlarla sınırlandırmayarak ancak her sanat eserinde beklenecek ciddilik ve özenle meydana gelmesini istemeli, bütün özgürlüklerini tanımalı ve daima genişlemeye uygun sınırlarını kabul etmeliyiz. Ancak böyledir ki onu edebiyatta gerçek yerine yükseltmiş oluruz. Yoksa bütün bu sınırlamalar, onu edebiyat dışında bırakmak sonucuna varabilir. Oysa, kendisiyle uğraşılmaya değmeyen böyle bir edebiyat dışı roman, zaten vardır.

Gerçekten bütün saymakla bitmez türlü roman, çeşitli başlıca iki büyük bölüğe ayrılabilir. Bunların birincisine araştırma, çözümleme, düşünce romanları diyebiliriz ki, işte biz buraya kadar ancak edebiyata giren bu romanlardan söz ettik. Buna karşılık bir de her zamanda ve her yerde olay, rastlantı, tefrika romanı diyebileceğimiz romanlar vardır ki, hecelemeyi, belki de okumayı öğrenmiş ama, her hâlde duymayı ve düşünmeyi daha öğrenmemiş olan okurların sevecekleri bu hikâye ticaretini biz zaten burada söz konusu etmiyoruz. Değerlerini yalnız rastlantıdan almak isteyen bu biçimin görüş darlığı ve beğeni ilkelliği gerçekten dayanılmaz bir şeydir. Burada hikâyeden amaç, hikâyedir. Alexandre Dumas, hikâye etmek için hikâye söyler. Oysa

olay için olay kadar asılsız bir şey olamaz. Bunlara nasıl bir değer verilebilir ki, bir merak sarılabilsin? Çocukken bizi uyutmak için söylenen masalları bugün dinleyebilir miyiz? İşte yanlış anlayış buradadır. Bütün bu romanlar, okurları tarafından ancak içindeki sözde ilginç olayların nasıl geçtiği anlaşılmak için okunur. Oysa, birer düşünüsel değeri olan bütün kitaplar ancak olayları sanatın isterlerine uydurmak kaygısıyla yazılmıştır. Romanda olay, çok gösterişsiz ve ölçülü olmalı, kitabın anlamını bozmamalıdır. Romanda temel olay değil, kişi, çevre, toplum, hayat, duygu ve düşünüdür. Olay, bunları duyurmaya yarayan başka bir araçtır. Romanın az önce saydığımız bazı üstün eserlerinin çoğunda olay diye bir şey yok gibidir. En iyi düzenlenmiş bir konu ve serüven, roman için olduğu gibi, sıfırdır. Nasıl ki bir şiirin güzelliğini de, her ne olursa olsun, konusu sağlayamaz ve onda aranan üstünlükler büsbütün başkadır.

Roman, edebiyatın önemli bir türü olduğu ve romancının yalnız bir düşünür değil, aynı zamanda bir sanatçı olması gerektiği hâlde, sanki ona verilecek en önemli öğüt buymuş gibi her şeyden önce, okuyucunun olaya ilgisini soğutmamak için felsefî görünecek görüş ve düşünüşlere ve hatta, ne gariptir, fazla özenli görünecek bir üslûptan kaçınması kuralını çıkarmak ne romanın sanattaki yerini anlamak, ne bu türün çeşitliliğinden haberli olmak, ne de sanat eserinin canını kurtaran üstünlüğün üslûbu olduğunu bilmektir. Tersine, romanın ilgi öğeleri bir olayın nasıl geçmiş olduğunu araştırmaktan çok, düşünü, duygu ve sanat bakımından değerleri olacak öğeler olmalıdır. Roman, edebiyat türlerinden biri, dolayısıyla edebî bir eserdir. Merak öğelerinden birinin de üslûbu, şive ve cümle özellikleri olması doğaldır. Romanı bütün sanat eserlerinin

taşıdıkları özen ve biçim güzelliğinden yoksun kılmayı istemek, sanata karşı düşmanlık olur. Roman, bir edebiyat alanı olduğu içindir ki kendi dilimizin güzellikleriyle konuşan bir romanı düşünüsel yüksekliği olsa da, çeviri dili çetrefil bir romandan daha çok tat alarak, yararlanarak okuruz. Çünkü romanda tat alınacak yönlerden biri de, elbette dil güzellikleri, cümle özellikleridir. Bunun içindir ki yabancı romanlar iyi yazarlarca çevrilmiş olmazsa, asıllarındaki güzelliklerden çoğunu yitirir. Bunun içindir ki, çeviricinin yalnız çeviri yaptığı dili anlaması yetmez. Üstelik yazdığı dili bilmesi de gerekir.

Hayat karşısında hiçbir heyecana kapılmadan onu donuk bir şey sayanlar, hayatı hikâye etmek sevdasına düşen romanın da donuk bir şey kalmasını istiyorlar. Bunlar, sanatın ısı derecesinin artmasına razı olmayan soğukkanlılardır. Oysa, böyle bir sanat ve böyle bir edebiyat acaba neye yarar? Sanat elbette hayatın heyecanlaşmasından doğar. Hayatın bir aynası, bir özeti olmak dileyen zavallı roman, zaten hemen daima hayatın aşağısında kalma güçsüzlüğünü duyarken ve hayat üstüne koca bir ağ gibi atıldıktan sonra ondan canlı canlı ancak birkaç duygu ve düşünü avlayabilirken, onu bu isteklerinde daha fazla zorluklara düşürmek yakışır mı? Hayat bir büyüdür ve sanat da edebiyat da ona akraba bir büyü olmalıdır. Çünkü böyle olmazsa, her türlü sanat ve roman, sanki neye yarardı? Bunlara olduğu gibi hayatın herhangi bir anı yeğ gelir. Nasıl ki gerçekten o yavan romanları okumaktansa okumamak yeğdir. Sözleri dinlenilmeye onlardan daha çok değen adamlara da, hayatımızda her zaman rastlayabiliriz.

Romancıya dışardan kurallar buyrulamaz. Hiç, kendi yaradılışlarına göre yaşayan insanlara: "Benim gibi yaşa!

Benim gibi sev! Benim gibi düşün!" diyebilir miyiz? Her zihnin kendi alın yazısına uygun olduğu için eriştiği kanılar ve her gülün kendi bünyesine uygun olduğu için erdiği aşklar da yok mudur? İşte böylece her romancının da kendi türüne ve dehasına göre uyacağı özel kuralları ve yöntemleri vardır. Ancak bunları bulup yetiştirmek ve bunlara uymak, romancının bileceği iştir. Her sanatçının ödevi, kendi gönlünden gelen öğütleri dinlemektir. O, kendi eğittiği ruhunun özgür esintilerini duymalı ve onlara uymalıdır. Romancılara verilecek en doğru ve yararlı öğüt, romanlarını kişisel bir roman tipine uydurmaya çalışmamalarıdır. Bir elma bir ayvaya benzemeye ve mandalina, portakal olmaya özenmemelidir. Her şeyin kendine özgü bir çeşnisi vardır. Herkes kendi olduğu ile yetinerek, ancak cinsinin iyisi olmayı dilemelidir. Romancı, duyduğu romanı yazmalı ve eserini filancanınkine benzesin diye düşünmemelidir. Çünkü, böyle bir zorunluluk yoktur ve çünkü sevdiği biçimde içten olunca belki değerli bir eser verebilir. Ama böyle olmazsa, bunu bir türlü veremez.

Aslında romanın gücü, üstünlüğü, böyle her biçime girebilmesi, ayrı ayrı her kafaya, her doğaya göre her güzelliğe, her büyüklüğe araç olabilmesi, her akla, her hayata seslenerek iç evrenlerimizin gizli kapılarını açabilmesidir. Romana girerken düşünü ve duygumuzun bir küçük parçasını bile kapı dışında bırakamayız. Çünkü romanlar, asıl insanı insana duyuracak ve anlatacak; aldığımız derslerle her türlü üstünlük ve erdemlere yeni değer ölçüleri biçerek, nice iflaslar görerek ve nice temizleme işlemleri yaparak bata çıka vardığımız hayat duraklarında başımızı göklere kaldırarak bizi yıldızımızla barıştıracak ve iç evrenimize çekerek geçmiş zamanlarımıza

kavuşturacak eserlerdir. Atalarımızın kanımızda yaşayan etkileri; bizi sürükleyen kör gözlü, sağır kulaklı güçler; hayatımızın anıları ve görünümleri en gizli itiraflarımız, gülüşlerimiz ve gözyaşlarımız; yalnız gerçeklerimiz değil, hem de hayallerimiz ve yalnız hayatımız değil, hatta düşlerimiz, biz istesek de istemesek de, ruhumuzun süzgecinden geçerek, romanlarımızın sayfalarına süzülecektir. Öyle ki biz, onlara eğilince hayat gibi değişici, parıltılı, büyülü sularında bütün düşünülerimizle aşklarımızı ve bütün anlaşılır sözlerimizle yarı anlaşılır musikilerimizi duyacağız!

[Ulus gaz.; 5 Eylül 1943]

ROMANCININ ŞAHISLARI

– 1 –

Yoktan var etmek için Allah olmak lâzımdır. Kâinatta bu kaidenin o kadar istisnası bulunmuyor ki, biz Allah'ın işine bile akıl erdiremiyoruz.

Çok kere daha âciz olan sanatkâr, eserini yaratabilmek için, malzeme olarak, hayatın kendisine bırakmış olduğu izleri, yani verdiği fikirleri, duyguları ve hâtıraları kullanmağa muhtaçtır. Dünyada herkes kendi ırsiyetinin esiridir. Herkes kendi yağile kavrulur. Kendi tecrübelerinden faydalanır. Her romancının talihi de böyledir.

İnsaf olsa, hiçbir romancıya, herhangi bir zümre insanlarını yaşatması bir kusur olarak gösterilemez. Iz'an olsa, hiçbir romancıya herhangi bir muhit adamlarını yaşatması, hariçten emredilemez. Romancının kendisi de içinde yaşadığı yerlerin ve muhitlerin tabiî bir mahsulü olduğundan elbette bunlara göre bir eser verecektir. O da günlerle gecelerin kendisine işlediklerini söylemeğe mahkûmdur. İyi bilmediği, mahremiyetlerine girmediği ve hayatını aralarında geçirmemiş olduğu insanları nasıl yaşatabilir? Görmediği ve içlerinde yaşadığı yerleri nasıl duyurabilir?

Romancıdan kendisinin hulyasile kavramadığı muhitleri ve insanları yaşatmasını istemek âdeta romanını iyi bilmediği bir şehirde ve devirde geçirmesini tavsiye etmek ve böylece ona hemen hemen: "İyi bildiğini söyleme, uydur uydur da bilmediğini söyle!" demekle müsavi bir garabet olur, insanın böyle bir nasihat verebilmesi için yalnız sanatla değil, ciddiyetle de hiçbir alâkası

bulunmaması lâzım gelir. Böyle şuursuz ve idraksiz neticelere varan nazariyelerin ne kadar indî oldukları en basit bir muhakeme karşısında hemen meydana çıkıyor. Bu artık bir sanat ve edebiyat düşüncesi değil, bir cinnet alâmeti sayılsa yeridir.

Bu ukalâlar bir taraftan isterler ki romancılar kendi buyuracakları, yoksa onların seçmedikleri insanları yaşatsınlar ve diğer taraftan da beklerler ki, bu şahıslar birtakım kuklalardan ibaret değil de talihlerile karşılaşmış olduğumuz insanlar kadar canlı olsunlar! Halbuki bunun imkânsız olduğu meydandadır.

Romancının esas vazifelerinden biri şahıslarına başkalarını inandırabilmek için evvelâ kendisinin inanmasıdır. Onları yaşatırken -yazık ki nümunelerini çok gördüğümüz gibi- aklına esen şeylere tâbi kuklalar gibi oynattıkça, hüviyetlerini unutup değiştirdikçe, bulanık ruhlarını karıştırıp başkalaştırdıkça, hatta, bu hızla, kendini tutamayıp bazan isimlerini bile doğru hatırlayamıyarak, Ahmet'e Mehmet, Hasan'a Hüseyin ve Fatma'ya Ayşe dedikçe, kârilerin bu şahıslara inanmalarını nasıl bekliyebilirsiniz?

Romanın en büyük üstadlarından biri olan Marcel Proust: "Romancının mevzuu, şairin hayalî kendilerini onlara hemen zarurî surette, denilebilir ki, âdeta düşüncelerinden müstakil olarak ve zorla kabul ettirir. Sanatkâr, fikrini bu hayale vücut vermeğe, bu hakikate yaklaşmağa vakfetmektedir ki, kendisini bulur ve kendi kendisi olur." diyor.

Romancı kendine içten gelme olmayanı yazamaz. Ancak, o da en iyi bir romancıysa, bütün irsiyetiyle müna-

sebetlerinde olduğu, hayatında ülfetlerinde bulunduğu; ruhen tanıdığı; aralarında yaşadığı; geçmiş zamanlarının tılsımları içinden hatırladığı ve kendi içinde hâlâ kanlı bir ömürle yaşadıklarını duyduğu; hayatına, hülyalarına ve rüyalarına karıştırdığı; sevmiş, çilelerini çekmiş ve kendisini çileden çıkartmış ve hastalandırmış olduklarını bildiği; hulâsa bütün bu sebepler yüzünden, yaşatmak ihtiyacını beslediği şahısları yaratabilir ve hikâye edebilir.(ülfet: alışma, kaynama)

Zaten biz, iyi düşünürsek, en yakın birkaç akrabamız, en eski birkaç dostumuz ve ruhumuzu ya cennet iklimleri ve kasırgalariyle her yanından sararak hayatımızın mühim mevsimleri gibi gelip geçmiş birkaç sevgilimizden başka dünyada sanki kaç kişinin talihiyle yakından alâkalanmışızdır? Yeryüzünde sanki kaç kişiyi yakından tanıdığımızı ileri sürebiliriz? Ve esasen, bunları tanıdığımızı iddia ederken bile, haklarında bildiklerimiz sanki ne tutar? Onların da ölçemediğimiz nice uçurumları, beklemediğimiz nice fırtınaları yok mudur? Bir gün birdenbire bunların karşısında kalıverince nasıl şaşarız? Hayalimiz nasıl donar? "Ya, benim iyice tanıdığımı sandığım insan bu muydu?" deriz. Bir ihanet karşısında kalmış gibi şaşarız. Diyebiliriz ki, biz hakikaten kimseyi iyice bilemeyiz. Romancılar da ilâve edebilirler ki, hattâ kendi yaratıp yaşattıkları şahısları bile iyice bilemezler. Mademki bunlar hakkında başkalarının besledikleri fikirlerin kendilerininkine uymadığını daima görmektedirler!

Eğer Shakespeare gözlerini açmağa yetmediyse Dostoyevski ve Marcel Proust'tan beri gözlerimiz açılmıştır. Şimdiye kadar en büyük romancılar arasında bile birçoklarının yaşattıkları insanlara kuvvetli ve muayyen bir

ihtiras vererek ve diğer huylarını bu hırslarının yanında ezerek ve küçülterek modellerini hep zedelemiş olduklarını görüyoruz. Romancı, yaşatmak istediği şahısların tezatlı hislerini belli etmek ve geçen vakitlerin değişmelerini gösterebilmek için onları derinden bildiği bir zaman içinde aydınlatarak ve yaşadıkları muhit ile mahrem münasebetlerini daima ayarlayarak binbir hesap ile ifade etmeğe çalışmalıdır.

Romancının hafızasında ise böyle hazır olan; yaşatmak ve hikâye etmek ihtiyacını ta içinden duyduğu nice şahıslar vardır!

İlk önce, çocukluğunda, daha yeni açılmış gözlerle seyrettiği nice insanlar ki, herbiri kendisine ayrı bir kutup gibi görünmüşler ve bütün hâtıralarına öyle işlemişlerdir ki, artık onları tekmil hayatı boyunca hatırlar değil de görür ve duyar gibi olur.

İnsanın çocukluğunda gördüğü bu şahısların ehemmiyetlerini mübalağaya imkân yoktur. En büyük romancımız olan Yakup Kadri bana romanlarındaki şahısların hep çocukken görmüş olduğu insanlar olduklarını söylemişti. Yan Fransız yarı Amerikalı bir romancı, Julien Gren: "Bütün yazdıklarımın çocukluğumla doğrudan doğruya bağlılığı vardır." diyor. Romancılar çok kere, ta ölümlerine kadar, çocukluklarının tesiri altında kalırlar. Ölürken annesini sayıklamış olan Anatole France'ın seksen yaşına yakın olarak neşrettiği son eseri "La Vie en fleur", birtakım çocukluk ve gençlik hâtıralarıydı.

Sonra, romancının, küçüklüğünden beri kendisini sevmiş ve kendisinin de hep ciddiye almış olduğu; huylarını kanında, hastalıklarını vücudunda ve hülyalarını da başında

duyduğu bütün akrabaları ki hâlâ biraz onların hâtıralariyle birlikte yaşar ve yarın, mezarının toprağında hâlâ biraz onlarla birleşeceğini hayal meyal umar gibidir.

Sonra, küçüklüğünden beri nice tesadüflerin yardımiyle intihap etmiş bulunduğu dostlar ki bunların bazıları da bize kendimizin seçmiş olduğumuz yakın akrabalardır.

Daha, romancının böyle eskiden beri tanıdığı, göre göre artık huylarına ve âdetlerine alıştığı; başkaları tarafından bazan yerlere batırıldıklarını, bazan göklere çıkarıldıklarını duyduğu ve haklarında kendisinin bile fikirlerinde sabit kalamadığını gördüğü birtakım insanlar! Bunların bazı sırlarını bilir. Öyle ki, bu sırlar onlarla kendisi arasında bir nevi gizli akrabalık kurar. Bazan küçük küçük hilelerini görür ve hâllerine merhametle güler. Bazan ehemmiyet verilmiyecek saydığı bir şeye hastalanacak kadar öfkelendiklerini görerek kendilerini idare eden müteassıp prensiplere şaşar. Bir gün onların beyaz saçlarının sürüdüğü, beyaz kepeklerin döküldüğü yakalarının, hafif surette kalkık omuzlarının arkasında kamburlaşan sırtlarında ne ağır yükler taşıdıklarını anlar, imdada çağırır gibi haykıran bakışlarını duyar. Ve onlara acır. "Zavallı adamlar! Siz hayatınızı mübarek saydığınız bir iki his namına kurban etmişsiniz! Halbuki benden başka bunu anlayan bir şahidiniz bile kalmamış! Bari ben size şahitlik etmeli değil miyim?" diye düşünür. Ve onlara şehadet etmeği bir vicdan borcu bilir. Sonra hayatı boyunca sevmiş ve karşılarında şaşmış ve şaşırmış olduğu sevgilileri ki, kiminin ihanetlerinden hastalanmış ve kiminin şefkatiyle iyileşmiştir. Etrafındaki dünyanın, kiminin yüzünden kuruduğunu ve kiminin yüzünden bir cennete çevrildiğini görmüştür. Kendisine en büyük lezzetleri tattırmış ve en

büyük acıları çektirmiş olan sevgililer ki, hâlâ daha günlerinde hülyalarından ve gecelerinde rüyalarından ayrılamaz!

Daha sonra, her sanatkârın kafasında birtakım "monstre"lar bulunur. Bunlar belki ecdatlarının muhayyelelerinde vücut bulmağa başlamış birtakım hayaletlerdir ki, onlardan kendisine miras kalmıştır. Yaşamamış, ancak belki yaşayabileceğini duymuş olduğu, nüve halinde kalmış birtakım ömürlerin kahramanları ki romancı bunları da hayata getirmeği diler. Pierre Loti bunların bize cedlerimizden intikal eden birtakım hafıza parçalariyle geçmiş olacaklarını söylerdi. Shakespeare'in bunlardan bir alayına can vermiş olduğu malûmdur. Bunlar diyar diyar hâlâ bütün dünyayı dolaşıyorlar.

Daha, sanatkâr, eserine kendisinin asıl olmadığını, tabiatına en zıd ve en uzak kalanı ve belki bundan dolayı bir nevi hasretini çektiği birtakım hayat tarzlarım ithal etmek isteyebilir. Kendisini hayalinde kurulmuş bir masalın kahramanı, tılsımlı bir diyarın şehinşahı tahayyül ederek eserinde bu muhayyel ömrünü hikâye etmek sevdasına düşebilir.

İşte, romancı, böyle birçok şahısların kendisinde âdeta mahpus kaldıklarını, zindandan bakar gibi bakıştıklarını, imdada çağırır gibi haykırıştıklarını duyar. Ve bunları kafesteki kuşları azad eden çocukların duyacakları bir hazla -eserinde mutlaka dile getirerek, yaşatarak âdeta kurtarmak ister gibi olur.

Onlarla böylece tâ çocukluğundan beri başlamış ve hâlâ bitmemiş uzun, ince, karışık bazan da hattâ kanlı nice hesapları vardır! Onun yeryüzünde duyduğu vazifesi asıl

bu hesapları görmek ve bu vicdan ve iz'an borcunu eda etmektir!

Herhangi bir romancı, yaş, mevki, seciye, ahlâk ve tabiatları ne olursa olsun, romanlarındaki şahısları doğru yaşatabilirse, bir muammaya benzeyen insan ruhuna bunlar vasıtasile biraz daha fazla nüfuz eder, onu biraz daha derinden kavrar ve bize biraz daha iyi anlatırsa o iyice bir romancı sayılabilir!

[Varlık der.; S.316, Kasım 1946]

ROMANCININ ŞAHISLARI

- I I -

Romancının emeli insanların hayatlarını hikâye ve tabiatlarını ifade etmek olduğundan onların daima alâkalandıkları ahlâk meselesine elbette kayıtsız kalamaz. Çünkü bu meselenin, yaşatmak istediği bütün şahısların, birer insan olarak, bağlı bulundukları bir esas olduğunu iyice bilir.

Romancılara karşı çok kere ileri sürülen ikinci bir tâciz, romanlarındaki birçok şahısların ahlâk düşkünlükleridir.

İnsan böyle tenkidleri duydukça bunları söyliyenler acaba kendilerini hiç mi bilmezler? İdrak, iz'an ve insaftan hiç mi nasipleri yoktur ki sözlerini nefisleriyle kıyas etmezler? diyeceği geliyor. Zira tecrübelerimiz gözlerimizin safvetini giderdikçe, etrafımızı da, hatıralarımızı da dolduran adamların ve hatta bu muahezeleri savuranların bile, ahlâk bakımından o tenkid edilen roman şahıslarından daha beter olduklarını görürüz.

Fakat, hakikat şudur ki, nice insanların gözleri, ömürleri boyunca açılmak bilmez. Bunlar başkalarının elleriyle, maddeten kapatılıncaya kadar manen kapalı kalır. Bu insanlar kendilerini dış tesirlerden muhafaza eden bir nevi safdillik ve ahmaklık içinde kalarak hakikaten bir şey görmezler. Irsiyetimizin bizi sürükliyen kör ve sağır kuvvetleriyle kendi vücudumuz içine hapsolmuş birer mahpus olduğumuzu bilmezler. Cüz'i iradelerle yaşadığımız, dinin eski yardımından ve tesellisinden mahrum kalan ve ölümle âdeme varan fâni hayatımızın zaten aslında bir facia teşkil ettiğini de hiç düşünmezler.

İnsan böyle her şeye hissiz kalabilirse, yoksul

ekseriyetin çektiği acılara karşı hissiz, fertlerin birbirlerine reva gördükleri sert hotgâmlığa karşı hissiz, dinsiz kalan ruhlarda bile irsiyet ve medeniyetle hasıl olmuş sıyânet bekçileri gibi duran bütün ezelî ve kutsî duygulara karşı hissiz ve bütün bu hayat tesirleriyle çağıldıyan güzel sanatlara karşı hissiz, o zaman böyle diğer insanlarla kolayca ünsiyyet edebilir. Zira tıpkı kendisininkiler gibi onların da hiçbir âdiliğini görmez ve böylece kümeslerinde pinekliyen mahlûkların rahatına konabilir. Fakat böyleleri çizdikleri programlarına üstelik bir de sanatkâr olmayı ilâve etmemelidirler!

Zira, sanatkâr, onların duymadıkları bu şeyleri duyan bir adamdır. Artık siz düşünün, dünyanın hakiki manzarası ve her şeyin hakiki çehresi bu içli adamı nasıl yaralıyacak ve nasıl kanını kurutacaktır! Eğer o, bütün mukaddesatı sever, edebiyatı sever, insanlarla ünsiyeti sever, onların temiz, güzel ve ahlâklı olmalarını dilerse, düşünün, bu dünyada çekeceği ne çok dert ve ıstırap vardır!

Halbuki insanların çoğu bu manzaraları görmemezliğe gelirler ve bu duygularından kaçınırlar, insanların çoğu hayatlarına lüzumlu gördükleri uzlaştırıcı, yatıştırıcı, uyuşturucu fikirler ve ihtiyatlar içinde yaşarlar. Teşrifatın ve nezaketin öğrettiği kayıtsızlık ve riya gibi birtakım âdetler - vücutlarını örten esvaplar gibi- onların sözlerini ve fikirlerini de kaplar, hayatın binbir düzeni içinde, belki iyice haberimiz bile olmadan, kendi kusurlarımızla ünsiyyet etmiş bulunduğumuz gibi, başkalarının ahlâksızlıklarını da ehlileştirmiş oluruz. Irkımızın, milletimizin, mahallelilerimizin, ahbaplarımızın ve akrabalarımızın kusurları, eğer menfaatlerimize dokunmazsa, çok kere, gözlerimize batmaz, insanlarla münasebetlerimizi,

üstünkörü bir terbiye tanzim eder, işte bunun için, çok kere kayıtsız ve hafif ruhlu ve alçak gönüllü olanların muarefesi cemiyeti teşkil eden insanların çoğunun hoşlarına gider. Yanlarında muhtaç olduğumuz sahte emniyeti duymak selâmetine varırız. Bu huzur yalancıdır. Fakat biz insanları yalaniyle tatmin eder. Zira onlarla aramızdaki anlaşma lisanı sanatın tam ciddi ve saf dili değildir. Bize dokunmıyan şeytan başkalarını baştan çıkarabilir. Ondan beklediğimiz bizi çileden çıkartmamasıdır. Bu müsamaha havası içinde, içlerinin bildiğimiz karasını, tanıdıklarımızın yüzlerine vurmayız. Bu cemiyet içinde, nefis müdafaası gibi bir şeydir, insanlar bu ipham ve karanlık içinde yaşamağa alışkındırlar. Onlara her gün her tarafta rastlar, ahlâksızlıklarının bulaşık hastalıklar gibi bize temas ile geçmiyeceğini bilerek ellerini sıkar, hallerini sorar, hatta sıhhatleri bozulsa, bir nevi tesanüt duygusiyle samimiyetle teessür duyarız. Dostluklar, menfaatler ve nezaketler müsamahamızın hudutlarını gevşete genişlete onları hayatta münakaşaları abes emrivakiler gibi görmeğe alışırız, insanlar hakikati bulup söylemekte tembeldirler, içlerinden çoğu, yazan kalemin sahibini nasıl mümkün mertebe tam bir samimiyete doğru sürüklediğini bilmezler. Kaidesi mızıkçılık olan bir oyunu ciddiyet ve samimiyetle oynıyanların ise başkalarına mızıkçı gibi görünmeleri mukadderdir.

Filhakika hayatımızın bu küçük hesapları ile mahallemizin geçit yolunda birbirimize gülümsiyerek nezaketle muamele ettikçe en küçük bir itimat eseri göstermeğe mecbur kalmadıkça, hep uzaktan "merhaba!"deyip gittikçe, her şey, aşağı yukarı yolunda gider ve bu insanlara "iyidirler!" diyebiliriz. Fakat "iyi sa-

atte olsunlar!" desek daha ihtiyatlı hareket etmiş olurduk. Zira bu karşılıklı müsamahaların karanlığı içinde görmeğe alışkın olduğumuz insanlara itimadımızın en küçük bir zerresini kaptırdık mı, eyvah! Bunda ne hata etmiş olduğumuz derhal yüzümüze çarpılır!

Okuyucuya her zaman kırk yıllık bir dost gibi hitabeden sanat, ciddi, samimi, mahrem, içli sesiyle ve derin şivesiyle konuşup anlatmağa, kılı kırk yarmağa, derdini dökmeğe, hakikati göstermeğe ve insanlardan şikâyet etmeğe başlayınca, gûya küller içinde söndürülmeğe çalışılan bütün ateşleri ellemiş olur.

Daima müsamahanın karanlığı içinde görmeğe alışık oldukları adamların üstüne sanatın böyle amansız vüzuhiyle ışıklar döktüğünü görenler onları değişmez sanır ve kendi kendilerine benziyen bu öz kardeşlerini tanımaz olurlar! İhtimal ki kendilerini bile bu kadar teferruat ile görüp bilmediklerinden bu adamlar (yani kendi kendileri) onlara birer yabancı gibi görünür. Ve o zaman niceleri bunları daha yeni görmüş ve yahut hiç görmemişler gibi ne diye bir romanın kahramanı olarak alındıklarına şaşarlar ve kızarlar. Halbuki bu, hakikatte bir aydınlatma meselesinden ibarettir. Hakikata korka korka yaklaşan zavallı romancınınsa hakkı vardır. Zira insanlar kapalı gözlerin sandıkları gibi değil, açık gözlerin gördükleri gibidirler.

Ziya Paşa "Menfaat bahsinde amma eylemez asla hayâ!" demişti. Bunlar, menfaatleri bizimkine bir nebze ayrılık gösterdi mi, derhal düşmanımız kesilirler. Avni Bey, "Ehibba şive-i yağmada mebhut eyler â'dayi" demişti. Bir yangın olsun, kırk yağma başlar!

Rüzgârların biraz anafor yapmağa müsait olduğu bir

noktada bulunanların biraz yağmur yüzlerindeki maskelerin boyalarını siler ve biraz rüzgâr üstlerindeki vefa ve medeniyet kokularını uçurur. Ah, o zaman en kibar, en rabıtalı sandıklarımızın bütün foyaları nasıl meydana çıkar! Hırslarının kaynıyan cehennem ateşi karşısında vahşi yüzleri terlemeğe, şahlanan huylarının yarası kanamağa, gizli hislerinin irini akmağa ve hastalıkları kokmağa başlayınca, bu heyecan ateşleri karşısında görürsünüz ki o sakin, safdil, munis ve dindar maskeleri altında saklananlar birtakım canavarlardır!

Herkes hâtıralarını toplayıp birer nefis muhasebesinde bulunabilir! Hayatımızın nice mevsimleri, karşımıza çıkmış olan böyle vahşilerin ve böyle canavarların nefesleriyle zehirlenmiştir. Daima başkalarının kat'i ve hodgâm hesapları yahut başıboş ve gelişi güzel hesapsızlıkları bizim o kadar itinalarla beslediğimiz bütün nazlı emellerimizle hülyalarımızın ince ve uzun hesaplarını altüst eder. Hemen bütün kaderlerin talihsizliklerinde yakınlarımızın da, yabancıların da en meş'um tesirleri vardır!(**meş'um**: uğursuz)

İnsanların ahlâksızlık ve akılsızlıklarından kısa bir ömür içinde, çekmediğimiz sanki ne kalır? Bize dost ve yabancı insanlar, hissizlik ve anlayışsızlıklariyle, hile, riya, haset ve iftiralariyle kaç kere huzurumuzu, sükûnumuzu bozmuşlar ve kalbimizi kırmışlardır: her hülyayı ve her saadeti zehirliyen ve çürüten, birkaç mahalle ötede ahkâm kuran iz'ansızların insafsızlıklarıdır. Romancı, gönüllerinde huylalar ve arzularla yaşayıp bunların çoğunu gerçekleştirmeden ve kucaklıyamadan göçen safdil ve gafil insanların hep birbirlerinin huyları, yani huysuzlukları, sert hodgâmlıkları, yani en kötü ahlâksızlıklariyle bozulan, iflâs

eden zavallı mukadderatını hikâye etmek ihtiyacını duyar ve onların bunu daha çok yapmadıklarına ancak şaşmak lâzım gelir. Denilebilir ki romanlar bizim zavallı ömürlerimizin bu fuzuli yere kurban oluşlarını daha çok göstermeliydi.

Ancak insanların çoğu, kendi ömürlerinin felsefesini ve kıssasından hisse çıkarmasını bilmezler. Ya ahmak dostlarının yahut hiç tanımadıkları kaba yabancıların saçma sapan tesirleri yüzünden neler çektiklerini iyice idrak ve hesap edemezler. Nasıl ki çok kere bütün ömürleri boyunca kendi kendilerine etmiş oldukları fenalığı da bilmezler. Safdil ve gafil bize gelip gûya nafile yere çekiştirdiğimiz insanların daha ahlâklı olduklarını söyledikleri zaman ağzımızda hüzünlü bir tebessüm belirdiğini duyarız. "Keşke öyle olsalardı!" deriz. Bunu sanki biz de istemez miyiz? Sanki bunu en ziyade istiyecek olanlar da en çok hisli olan insanlar ve bunlar arasında, sanatkârlar değil midir?

Fakat, romancı, sanatın kutsi vasıtasiyle, âdeta kendi kendine söylenir gibi, kırk yıllık dostu telâkki ettiği okuyucusuna hitabetmeğe başlayınca, dünyayı ve hayatı, olduklarını bildiği gibi tarif ve tasvir etmek ihtiyacını duyar. Eseri âdeta hakikati bulup ele geçirmek vazifesiyle yazdığı bir rapor gibidir. Esasında samimi bir beşeri hakikat araştırması olan sanat, gördüklerini söyliye söyliye büyüdüğünü, duyduklarını anlata anlata derinleştiğini anlar. Ve bunun için de bildiklerinden ve düşündüklerinden kolay kolay çok şey saklıyamaz ve kendine uzak diyarlardan gelen fuzuli tenkidlerin yabancılığını duyarak kolay kolay onlara kulak asamaz!

[Varlık der.; S. 317, Aralık 1946]

ROMANA DAİR BAZI HAKİKATLER

- 1 -

İnsan, bütün hayatında alâka duyduğu bir mevzu üzerine bazı suallerle karşılaşınca, fikrini istediği gibi anlatabilmek için bir kitap yazmak veya hiç olmazsa bir konferans vermek lâzım geldiğini düşünmeğe başlıyor. Ancak, konferans dinletmek şöyle dursun, verdiği cevap biraz uzun sürmeğe yüz tuttu mu artık suali soranın bile - şimdi umumileşen âdete uyarak- kendisini dinlemediğini de görüyor. O zaman, yine kendi kabuğuna çekilerek, yazamıyacağına emin olduğu o sayısız kitaplardan birini daha yazdığını tahayyüle dalıyor ve yavaş yavaş, âdeta onun ihtiva edeceği sahifeleri karıştırmaya koyuluyor...

Derken, bu hayalin hakikat olduğunu görmek, fikirlerimizi toplayan böyle bir kitabı bir başkası tarafından yazılmış ve ellerimizde hazır bulmak, düşünün, ne zevk olacaktır! Herkesin kendi fikrinden bile şüpheye düşeceği gelen bu emniyetsizlik ve istikrarsızlık zamanında size fikirlerinizi söyliyen bir kitabı okumaktan büyük bir teselli tasavvur edebilir misiniz?

İşte Kleber Haedens isimli genç bir Fransız muharririnin "Paradoxe sur le Roman" adlı kitabını okumak bana böyle emsalsiz bir zevk temin etti. Zira her sahifesinde kendi fikirlerimin teyit olunduğunu büyük bir lezzetle, büyük bir emniyet ve huzur hissiyle gördüm.

Muharrir, fikirleri arasında lüzumsuz bağlantılar yapmadan, bir mühim noktadan diğer mühim bir noktaya geçerek, az sahife içinde, mevzuuna dair o kadar doğru fikirler söylüyor ki son zamanlarda roman üzerine bu kadar

haklı ve esaslı şeyler yazılmamış olduğuna kaniim. Gerçi, tenkit ettiği zihniyet sahiplerine "paradoks" yapıyor görüneceğine telmih ederek ve pek muhtemeldir ki Diderot'nun "Paradoxe sur le Comedien" isimli eserini hatırlayarak ve hatırlatmak istiyerek kitabına Paradoxe sur le Roman adını vermişse de burada o sinirlere dokunan ve salim muhakemeleri bozan fuzuli paradoks yapma illetine hiç düşmeden, bilâkis en doğru, en makûl ve hattâ en mutedil görüşlerle romana dair bazı esaslı hakikatleri iyice belirtmiş oluyor.

Sanatın varlığı sanat ihtiyacından geldiğine ve san'at meselelerinin nasıl biribirini tuttuğuna akıl erdirememiş olan nice kimseler san'ata hep kendi görüşlerine göre nazariyeler, hedefler ve gayeler çizerler. İndî oldukları halde kat'iyet ve umumiyet ifade eden, fazla muayyen ve müsbet olan bütün bu düsturlar hep tahakküm sevdasında oldukları için, çok kere bir işe yaramak yerine bilâkis zihinleri karıştırarak nazik san'at meselelerini altüst eder.

Halbuki edebî nevilerin tariflerine lüzumundan fazla kıymet verilmemek lâzım geldiği, zira bunların çok kere müptedilere anlatılacak şeyleri kolaylaştırmak için kullanılan sathî birtakım kalıplar olduğu yoksa, edebî nevilerin, asıllarına eren bir inkişafa vardılar mı, kendi kabukları içine geçtikleri, binaenaleyh çok kere indî kalan bu kaidelere riayet etmeğe fazla ehemmiyet vermenin mahzurlu olduğu kolaycı kabul edilecek hakikatlerdendir.

Evvelâ şu beşeri hakikat anlaşılmalıdır ki sanat, aslında, sanatkârların eserlerini yaratmak için duydukları fıtrî bir ihtiyacın mahsulüdür. Her biri kendi "sanat"ını, duyduğu bir aşkla meydana getirir. Musiki istidadıyla doğan,

çocukluğundan beri mırıldanır, meşk eder ve nihayet sesini bulur, dinletir. Resim istidadıyla doğan, çocukluğundan beri çizgiler çizer ve nihayet görülmeğe değer bulduğu şeyi görür, gösterir. Şiir istidadıyla doğan, lisan, kelime, vezin, kafiye, âhenk ağları içinde muamma çözer gibi şiiri arar, bulur ve bize duyurur. Halis muharrir de ancak bu yazı ihtiyacını duyduğu için yazmağa başlar ve romancıysa, roman yazar. Hakiki sanatkârlar kendilerini sürükliyen bu aşkları için yaşar ve bin azap, ıstırap ve hesap ile, bütün ömürlerini sanatları için harcarlar. Zaten bu mecburiyetleri ne kadar doğuştansa ve ne kadar tedavi kabul etmezse onlar o kadar tabii ve mazurdurlar ve hemen o nisbette muvaffak olurlar!

Böylece bütün hukuku evvelinden kabul edilmesi lâzımgelen bir "sanat" vardır ki ona hariçten hudut çizilemez, yol gösterilemez, o, hiçbir gayenin emrine verilemez, ve hiçbir gayeye hizmetten de menedilemez. Zaten, hakiki sanat, daima, bir kıblenüma gibi kendi hakikati üstüne titreye titreye onu arar, bulur ve gösterir.

Sanatkârlara asıl tavsiyeye değer şey elbette san'at için san'at nazariyesi değil, fakat halis "sanat"ın vakarı, onuru, mevkii hakkında bir nevi anlayışı her şeyden üstün tutmak ve buna göre, kendisine hizmet etmek istiyen hakiki müritlerine san'atın tahmil ettiği ağır külfetlere tahammül etmek fedakârlığıdır.

Birçok kârilerle edebiyatta büyük münekkitlerden sayılmıyan ve kendileri sanatkâr olmıyan birçok edebiyat münekkitleri ve hocaları "roman" kelimesine de sırf kendilerine göre verdikleri mânâlar ve romana kendi başlarına çizmek istedikleri kaideler yüzünden bu nazik

edebiyat meselesinin maruz bulunduğu zorlukları arttırarak zihirleri karıştırıp duruyorlar. Hepsi de romanı kendi beğendiği bir formül içine hapsetmek istiyor. Onu tarif edenlerden kimi kupkuru ve mutlaka muhavereli olmak şartiyle, başı, ortası ve sonu olan muayyen bir vakanın hikâyesi diyor, kimi işe "sosyal meseleler"i, "ma'şeri vicdan"ı "gayr-ı meş'ûr"u ve daha bilmem hangi korkulukları karıştırarak âdeta bir ilim ve fen eserini kasdeden bir izaha kalkışıyor. Fakat romanın evvelâ bir sanat ve edebiyat meselesi ve eseri olduğunu ve olması iktiza edeceğini söylemek bu tefrit ve ifratçılardan hiçbirinin aklına gelmiyor!

Halbuki asıl ibdâ kabiliyeti olan sanatkârların hepsi de mutlaka kısmen yeni bir roman formülü bulur ve tatbik ederler. Her yiğidin bir yoğurt yiyişi olduğu gibi her romancının da bir roman yazışı vardır. Bütün ormanlarda birbirine tamamen eş ne iki dal, ne iki yaprak bulunmadığı gibi bütün edebiyatta da tamamen aynı iki romancıya, tamamen eş iki romana rastlanamaz.

Roman hakkında en çok işlenen hata onda daima aranılan vakaya büyük bir ehemmiyet atfetmektir. Halbuki eserin bu "tahkiye" kısmı asıl kıymetsiz tarafıdır. Jules Renard tâ 1892'de Journal'inde şu fikri kaydediyor: "Romanın yeni formülü roman yapmamaktır."

Son zamanların roman üstadlarından birine, Jean Giraudoux'ya göre, romanın tezli, gayeli olmaması iktiza ettiği gibi, o, hattâ, ananevi bir usulde yazılmış bir romanın hikâye kısmında, entrikasında, asıl sanat oyununa ve zerafetine mani olan bir eski tarzın devamını görerek buna bile itiraz ediyor. Kendisinin bazı eserleri ise en güzel

romanlardandır.

Bütün bunlara rağmen herkes yine, gûya romanın muayyen kaideleri ve hudutları varmış da bu itibarla hudut harici sayılacak romanlar da bulunabilirmiş gibi konuşmakta devam ediyor.

En garip ve dikkate şâyân olan bir şey de bizim şimdi -başkalarının tabiriyle- "hakiki romancı" bulduğumuz Maupassant'ın bile, daha neslimiz dünyaya gelmeden evvel: "Bu eserin en büyük kusuru tam ve halis mânâsiyle roman olmayışıdır." tarzında tenkidlere maruz kalmış olduğunu görmektir.

Filhakika Pierre et Jean romanının o meşhur mukaddemesinde Maupassant da bundan şikâyetle: "Bir romanı meydana getirmek için öyle kaideler var mıdır ki bunların haricinde yazılmış bir hikâye başka bir isim taşımağa mecbur olsun." diye soruyor. Aşikâr ki yoktur!

Maupassant daha: "Bu meşhur kaideler hangileridir? Bunlar nereden geliyor? Bunları hangi prensip namına, hangi salâhiyetle, hangi muhakemelere uyarak, kim tesis etmiştir?" diye soruyor ve ne kadar hakkı var!

Bütün bunlar roman karşısında, eskiden beri ve hâlâ daha, ne yanmış düşünceler hâkim olduğunu gösterir. Halbuki bütün bu zoraki tahditler romanın kendi tabiatına hiç de uymuyor. Zira bizatihi değişici olan, hemen her birinin nevi şahsına münhasır olan, emelinin ve niyetinin hududu bulunmayan roman yer kazandıkça daha ziyade genişlemek ihtiyacını duyarak, her türlü bölümleri reddeder ve her gördüğünü, âşinâ diye, kendi içine almak ister. Hülâsa, her türlü roman vardır ve bütün bu muhtelif

tarzlara göre yazılmış eserlerin hepsine de roman demekten başka çare kalmıyor.

Çok kere bu muhtelif roman tarzları aynı muharririn eserleri arasında bulunur ve çok kere aynı eser iki üç nev'e birden bağlanabilir.

Bütün romanların kıymetleri de hiçbir zaman maksat ve gayelerine göre değil, fakat, her zaman ancak sanattaki kıymet ve muvaffakiyetleriyle ölçülmek lâzım gelir.

Gerçi romanın tertip ediliş ve yazılışını sırf bir ticaret işi telâkki edenler, bu üç yüze yakın sahifelik kitabı tıpkı bir bakkal metaı gibi satmak isteyenler vardır. Nasıl ki içinde merak uyandıracak, gönül avutacak ve kapı aralığından biraz şehvet havası duyuracak bir hikâye aradıkları bu kitabı filhakika tıpkı bir bakkaldan, içinde ne çıkacağını bildikleri bir kutu gibi satın almak istiyenler de vardır. Bu, sanat ve edebiyat dışında kalan büsbütün ayrı bir iştir. Bunu zaten mevzu haricinde tutuyor ve bahse ancak edebiyat meselesi olunca karıştırıyoruz. Bazı münekkitlerin hatası böyle eserleri his ve fikirle meydana gelen hakiki sanat eserleriyle karıştırmaktır. Bu nevi kitaplar "roman" olsalar da edebiyat ile hiçbir alâka ve münasebeti olmıyan şeylerdir. Velev aleyhlerinde olarak bunlardan edebiyat çerçevesi içinde bahsetmek de nafile birtakım karışıklıklara sebep oluyor.

[Varlık der.; S.312 Temmuz 1946]

ROMANA DAİR BAZI HAKİKATLER

- II -

San'atın inkişafına yarayan düsturlar, san'at eserlerini indî O birtakım kaidelere bağlıyarak onlara dar birtakım hudutlar çizmek isteyenler değil bilâkis onları kaba bir âdilikten kurtararak tam bir samimiyetin ciddiyetine erdirmeğe yol açanlardır.

Romanın güdebileceği gayeleri herhangi bir prensip namına inkâr etmek ve besliyebileceği muhtelif emelleri kırmaya çalışmak kadar edebiyata zararlı bir şey olamaz.

Romanların çoğunun soysuzluğu ve bayağılığı san'atkârın kendine inanmamış ve sanat eserinin ereceği ruha erememiş olmasından geliyor.

Yalnız kendisinin makbul görülmesi yolunda bir iddiada bulunmadıkça, zamanın gündelik mesele ile meşgul olmak gayesiyle yazılacak roman telâkkisine de bir hayat hakkı tanınmalıdır. Ancak, muharrir "insan"ı zaman ve muhitle değişen cephelerinden olduğu kadar ebedî ve daimî sayılacak değişmez cephelerinden de kavrayabilir. San'atkâr elinden çıkmış en güzel kitaplardan bazıları böyle tarihin hangi devirlerinde geçtikleri belli olmıyan bir zamanın ebediyeti içinde yaşar.

Shakespeare'in ve Racine'in zamanları muayyen bir tarihî devir değil, fakat bir beşerî zaman bütünlüğüdür. San'atkâr, eserinin bekâsını ezelî kıymetleri fanî ve gündelik şeylerden ayırt edebildiği nisbette sağlıyabilir.

Bizim herhangi bir san'atkârdan, bir muharrirden beklemekte, istemekte hakkımız olan bir şey varsa o da kendisinin söylemek için dünyaya gelmiş olacağı şahsî fikirleri, duyguları bulunması ve bize bunları

duyurabilmesidir. Böylece herhangi bir eserin, bir romanın, beşeriyetin ezelî meselelerinden birine cevap vermesi, veya biraz vuzuh getirmesi kâfi gelir. Artık onun hakkında, insaftan büsbütün mahrum değilsek, ne gündelik buhranlarımızı, ne de dünyanın geçirdiği tarihî buhranı bahis mevzuu edemeyiz. Zira bu eser, bu roman, meydana gelir gelmez, beşer tarihinin trajedisi içinde kendi yerini almış olur.

Ancak, biraz düşünürsek, romancının mevzuu her ne olursa olsun, bir türlü ihmal edemiyeceği bir kahramanı bulunduğunu ve bunun da zaman olduğunu kabul ederiz. O her şeyi öğüten, bozan, değiştiren zaman ki için için hemen bütün romanlara siner. Zira hadiselerin çoğuna sebep olan odur. Asıl bu maddenin içinde her şeyin hiç durmadan geçişmedir ki hayat diyoruz. Bütün ömürler, onunla, ölümlere doğru birer değişme hâlindedir. Bu hiç elimize geçmeden, hep elimizden geçen zaman ile her sanatkâr münasebetlerini tanzim etmeğe mecburdur. Zira eseri zamana karşı aldığı vaziyetle ve takındığı tavırla, yavaşlığı veya sürati, dikkati veya sabırsızlığiyle başka başka mahiyetler alacaktır.

"San'at"ın zamanı, şairin iddiasına göre, "Gün bu gün, saat bu saat, dem bu dem!" değil, ebediyete kavuşmak istiyen ve cidden biraz karışan bir zamandır. Hâlis san'atkâr eseriyle derhal bu klasik zamana katılmış olur.

San'at eseri için zaman telâkkisinin ve şuurunun ehemmiyeti hakikaten o kadar büyüktür ki bunun şimdiye kadar niçin daha iyi belirtilmemiş olduğunu anlayamıyorum.

Yine, birinci derecede mühim olan şey üslûp

meselesidir. İkide birde: "Romanda edebiyat yapılmamalıdır!", "Roman şairane olmamalıdır!", "Üslûp itinası romanı bozar!" gibi öyle şeyler işitiliyor ki bunların hepsi de ayrı ayrı şaşırtıcıdır. Anlaşılıyor ki birçokları üslûbu hariçten, bir esvap gibi vücut üstüne konan bir süs telâkki etmektedirler. Ve gûya böyle vücudu bir esvab gibi örtmekle kalmıyan, fakat hislere ve fikirlere intibak ederek, onları vücudun derisi gibi kaplıyan daha çıplak bir üslûp arandığını da duyuyoruz. Halbuki bu tefrik iyi üslûplarda hemen hemen imkânsızdır. Üslûp hariçten takılan bir süs değil, vücudün kendi güzelliğidir.

Gariptir ki her edebiyat nev'ine, her edebî esere, her romana muttasıl: "kaide!", "usul!" buyurmak isteyenlerin asıl bilmedikleri, yahut kabul etmemekte inad ettikleri bir tek umumî kaide vardır ki o da yegâne vasıtası olan lisana hörmet etmek, onu mümkün mertebe yanlışsız, doğru, âhenkli, güzel ve her kelimesini de yerinde, tadını çıkararak kullanmıya itina etmektir.

Yukarıda her nevi, her türlü roman olabilir demiştik. Evet, lâkin üslûbu iyi olmak şartiyle! Aksi takdirde, roman olsa da, olmasa da edebiyat olmaz. Birçok romancılar kendilerini bu kaideden müstesna sandıkları halde tekmil yazarlar gibi onlar da asıl hiç istisnası bulunmıyan bu tek kaidenin hükmü altındadırlar.

Görülüyor ki bütün bu bahislerde hep sanatın ve sanatkârın haklarına riayet esasını iltizam ediyoruz. Zira bu meselelerin hakikati bunu ister. Asıl anlaşılacak hakikatler bunlardır.

En yüksek şekilde, kelimenin fizik ve metafizik mânâsiyle, roman, hayatımızın bir temsili ve sentezi

olduğuna göre, dünyanın yalnız manzarası ve ömrümüzün yalnız geçişi bile romancıyı ilham etmeye kâfi gelir. Zira, hariçten gelecek buyruklar nerede? Hakiki romancı romanını kendi kendinin bile idare edemediği, içinden gelen kuvvetlere uyarak yazmağa mahkûm olduğunu duyar ve böyle yazar.

Romanda, sanattan haberleri olmıyan yabancıların kendi seviyelerine göre ayarlamak istedikleri bütün kayıtlardan kurtulup azad olarak, elbette bütün samimiyetlerimizin tam hür lisanı olan dile ermeğe ve -fena mânâsiyle roman yapmak değil- hayatın hakikatini bulmaya ve hakikatin da şiirine varmaya uğraşacağız! Temelsiz ve başıboş bir şiire değil, her mevzuun kaba kılıfından ve sathî hakikatinden geçilerek gizlediği derinliklerine inmek sayesinde varılan ve hakikatin esası olan bir şiire! **(telâkki:** anlayış / **tekmil:** tam / **iltizâm:** lüzumlu sayma)

Buraya inince, artık kendi dünyamızı saran bir deniz gibi, gündelik fikirler ve hesaplarımız kadar gecelik hisler ve hülyalarımızın da, mahrem ve derunî hayatımızın emirleri kadar şuuraltı sayıklamalarımızın da aşikâr ve gizli seslerini birden duymaya başlarız ki bizim asıl duyurmak istediklerimiz de zaten bunların beraberliği ve bütünlüğüdür. Zira bir sanatkârı söyleten yalnız vuzuhlu fikirler olamaz. Uzvî kalan duygular, cismanî hayatın hazları ve söz haline inkılâb etmek arifesinde bulunan nice duygular da ona ilham verir. Sanatkâr bunları hudutlarını gittikçe genişletmek istediği bir şuur ve vicdanın alaca karanlık sınırlarında esrarlı birtakım mahlûklar gibi duyar ve hayata getirmek ister. Keşf veya icad etmek, çok kere, kendi kendimizi veya başkalarını duyup söyliyebilmekten ibarettir. Edebiyat her zaman böyle harikulâde avlar

peşinde bir avlanmadır. Bir hakikati söyliyebilmek onu ele geçirmek demektir.

Elbette, bütün kabiliyetlerimiz ve hazırlıklarımızla, en derin mahremiyetimizin bir tek sırrını bile gizlemeden, içimizde yabancılardan saklanan bir ilâha benziyen kendi benliğimizi, bir ebediyete benziyen kendi zamanımızı; gündüzümüzü ve gecemizi keşf ve fethetmeye, dile getirmeye çalışacağız. Her san'atkâr, kendi gönlünde yaşıyan hususî kıtayı, san'atının sesleriyle büyüliyerek, yaprak yaprak, dal dal ve dalga dalga dünyaya aktarmalıdır. Görüyoruz ki en büyük san'atkârlar kendi içlerinde besledikleri kâinatı tarayarak bize taşımış, dünyaya katmış ve hayata vakfetmiş olanlardır!

[Varlık der.; S.313, Ağustos 1946]

ROMANA DAİR BİR KİTAP DOLAYISİYLE*

Roman hakkında, bizde olduğu gibi Garp'ta da söylenmiş ve yazılmış birçok yanlış şeylere âdeta toptan bir cevap teşkil eden bu küçük fakat özlü ve güzel eserin tercümesini edebiyat meselelerine alâka duyanların hepsinin okumalarını isterdim. Böyle bazı kitapların her fikrini insan o kadar doğru bulur ve benimser ki, onu derhal, hususi bir mektup gibi, tekmil kıymet verdiklerine göndererek okumalarını temin etmek arzusunu duyar.(Muharrir, eserine Paradoxe adını veriyorsa da "Romana Dair Hakikat" = "Vérité sur le Roman" deseydi daha doğru olurdu. Zira kitabında hiçbir "paradoxe" yoktur. Söyledikleri romana dair birtakım hakikatlerden ibarettir. Ve Türkçe'ye uymıyan bu ismi mütercimin "Roman Sanatı" diye ifade etmesi sanırım ki yerinde olmuştur. (Kléber, Haedens: ***Roman Sanatı*** (Paradoxe sur le Roman). Çeviren: Yaşar Nabi, Varlık Yayınları)

Başka edebiyatlarda yer almış hikâyeleri lisanımıza çevirmek faydalıdır. Fakat, vaktiyle başka bir yerde söylemiş olduğum gibi, bu roman tercümelerinden hayli istifadeler eden naşir ve tâbilerimizin himmetlerinden bir hizmet daha beklemek hakkımızdı. O da, tercüme edilen bu romanların yanında, onlara ışık tutan, yol gösteren ve böylece onları daha çok aydınlatmağa ve aratmağa yarıyan tenkit yollu eserlerin de tercüme ve tabı edilmesidir. Zira bunlar, o romanların, çıktıkları yerlerde nasıl telâkki edildiklerinden, değerleri ve değersizlikleri hakkında Garp münekkitlerinin görüşlerinden bize haber vermekle onları okumaktan edeceğimiz istifadeleri çoğaltır.

Bu küçük kitapta, edebî nevilerin ne olduğu; romanın nasıl tarif edilebileceği; "hakikî roman değildir!" ithamı ve "halis romancıdır!" methiyesi; romanın esası bir vakadan

ibaret olmaması iktiza ettiği; romana verilmesi gereken bir nevi ebediyet vasfı; roman şahıslarına çok kere neden canlı denildiği ve bunların nasıl meydana getirildiği; edebiyat harici romanlar ve roman hürriyeti; romancıların şahıslan ve bunları nasıl yarattıkları; romanın içtimai örf ve âdetlerle hayatın tasviri olduğu fikri ve bunun yanlışlığı; romanda zaman meselesi; üslûp meselesi ve nihayet romanın ideali gibi birtakım mevzulara dair güzel ve doğru görüşler bulacaksınız.

Bunun için, nice şeylerin ne diye tercüme olunduğuna akıl erdirilemiyen şu zamanda hiçbir kitabın lisanımıza çevrilmesi beni bu küçük eserinki kadar memnun edemiyecekti.

Fakat, bu kitabın dilimize çevrilmesine duyduğumuz memnunluğu artıran başka bir sebep daha var. Son zamanlarda öyle yanlış ve zevksiz tercümeler görmiye alıştık ki bir yenisini elimize alırken -aslını mahvetmiş olmasın diye- âdeta yüreğimiz titriyor.

Halbuki bu kitabı çevirenin Yaşar Nabi oluşu tercümenin doğruluğu ve edebî kıymeti hakkında bizi temin etmiye kâfi geliyor. Son zamanlarımızda -bugün kendimize reva gördüğümüz fakirleşmiş dilimize rağmen en canlı ve en güzel tercümeleri yapmış olan bu mütercim sayesinde emin olabiliriz ki metni lisanımıza nakletmekte hiçbir aciz duymadan ve hele onu, birçoklarının yaptıkları gibi, âdiliğe düşürmeden, üslûbuna ve zevkine sadık kalan bir tercüme vermiştir.

Eski zaman mütaassıplarınm "sanat"ı ancak dine kul, köle olarak hizmet etmesi şartiyle kabul ettikleri gibi yeni zaman mütaassıplarınm da sanata kendilerine göre vazifeler

yüklemek istedikleri ve böylece onun haklarına hiç riayet etmedikleri şu sıralarda roman meselesine geçmeden ve her şeyden evvel, anlaşılması lâzım gelen bir hakikat vardır. O da, sanatkâr için, başka bütün düşünce ve gayelerden ayrı olarak, elde edilmesi murad olan bir sanat bulunduğudur. Ona ermek fıtrî ve medenî bir ihtiyaçtır. Sanat doğunca, hudutlarım, yollarını, istikametlerini, kanununu kendisi tâyin eder. Elbette, ne kadar ideal sahibi olursa, o kadar iyi olur. Fakat meselâ bir tablo, herhangi bir dini talim etmek istediği için değil, iyi bir resim olduğu için kıymetlidir. Yoksa, sanatta, asıl sanat bir yana bırakılarak, sırf fikre, niyete, maksada bakılamaz.

Edebî eserin meydana gelişi o kadar bir fikir hâdisesinden ibaret değildir ki bu hattâ sadece bir sanat meselesi bile sayılamaz. O daima bunlara hükmeden bir vakıadır. Münekkidler bu ibda hadisesini tetkik edebilirler, fakat onu birtakım şartlara ve kayıtlara bağlıyamazlar. Edebî bir eserin doğuşuna evvelinden şartlar koşmak ancak onun ölü doğmasına sebep olabilir.

Halis sanatkârlar sanatlarını ve romancılar da romanlarını buna kat'i bir ihtiyaç duyarak vücuda getirirler. Âdeta uyuyunca kendilerini rüya görmekten menedemeyecekleri gibi uyanıkken de eserlerini olduğu gibi yazmaktan kendilerini alamazlar. İhtimal ki bunlar yalnız kalsalar ve yazılarını kimsenin okuyamıyacağına emin olsalar, nafile yere olduğunu bile bile, yine yazacaklardı. (Nasıl ki Marcel Proust, derin eserinin bir yerinde bir muharririn kendini müdafaa etmek mecburiyetiyle söz söylemiye mecbur kalsa hâkimi ikna edebilecek cümleler irad etmekte devam edeceğini kaydeder.)

Görülüyor ki canlı bir edebiyat oldukça, her zaman, ortada anlatılacak ve anlaşılacak bir roman meselesi bulunacaktır. Şimdi, mademki bizim mevzuumuz da budur, roman nedir? Şunu bir iyice anlıyabilsek!

Her roman, esasında, muharririnin yazma ve okuyucularının da okuma ihtiyaçlarına cevap veren bir sanat eseridir. Biraz şair, biraz münekkit, biraz tarihçi, biraz meddah olan, biraz hayal ve biraz hakikat ariyan bir sanatkârın, okuyucularını kendi ömürleri olmıyan bir başka hayat içine çeken ve kendi zamanlan ve iklimleri olmıyan bir vakit ve muhit içine götüren bir sanat eseri! Böylece, sanatın hür olan ezelî diyarından, belki de haberi olmadan taşıdığı ve taşırdığı mânâlarla doludur. Binaenaleyh ciddî ve samimi olursa, ayrıca bir maksat gütmediği için mânâsız değildir, fakat bütün sanat eserleri gibi, biribirini takibeden nesillerin tefsir etmekle bitiremedikleri hususi mânalarla donanmıştır.

Romanın, edebiyatın en mühim nevilerinden biri olduğunu biliyoruz. Edebiyat tarihlerinin şehadetlerine göre, ilk zamanlardan beri mevcuttu ve ta eskiden varlıkları resmen tanılmış olan destan, ve masal gibi edebî nevilerin de varisi ve halefi bulunuyor. Roman her usule, her tarza, her şekle girebildiği, her mevzuu, her zamanı kavrıyabildiği, herkese hitap ile herkeste bir tesir uyandırabildiği içindir ki şimdi edebiyatın en canlı ve hudutları en açık nev'idir. Hariçten hiçbir buyruk tanımadığından ve içten gelme ve doğma her hamleye müsait olduğundan harikulâde zengin tenevvüleri vardır. Böyleyken, hemen herkes romana kendi isteğine göre bir mânâ verir, bir hudut çizer, ve başkalarının murakabesine tâbi olmadan beslediği kendi fikirlerini herkesin de kabul ile makbul göreceğine fuzulî yere kanaat

eder. Halbuki çok kere bu iddialarının hakikatle hiçbir münasebeti kalmamış olduğu da meydana çıkar.

Meselâ, mevzu diye alınan bir vakanın hikâyesi, birçoklarının sandıkları gibi, romanın esası değil, teferrüatı ve hattâ denilebilir ki, onun düşmanıdır. Eğer bana sadece bir vakayı hikâye etmek istiyorsanız ve başka hiçbir diyeceğiniz olmadığı da meydanda ise bu masalı söylemeseniz de olur ve ben de sizi dinlemesem daha iyi etmiş olurum diye düşünebilirim.

Romanın en güzel ve en doğru tarifi ona hiçbir hudut çizmiyerek, hiçbir usul ve kaide göstermiyerek ve hiçbir şeklini, şümulünün haricinde bırakmıyarak, böylece tekmil roman tarzlarını da kucaklıyabilecek olan geniş bir tarif olacaktır. Buna şimdiye kadar rastgelmemiş olduğumu da itiraf ederim. (**murâkabe**: bakma, gözetme, denetleme / **şümul**: içine alma, kaplama)

Saint - Real'in meşhur ve nicelerince makbul tarifi veçhile roman bir geniş yolda dolaştırılan bir aynadır. Bu tarif bazı romanlar için pek doğrudur. Zira hakikaten böyle olanları vardır. Muharrirleri size hayatı olduğu gibi göstermek ve anlatmak isterler, o kadar. Fakat böyle geniş bir yolda dolaştırılan aynalara benzemiyen nice romanlar da vardır.

Bir İçtimaî hayat tablosu, fikrî ve ahlâkî bir sentez, herhangi bir mesele veya bir devir karşısında vesika mahiyetinde bir şahitlik ifadesi olan romanlar vardır!

Muharririnin bütün ruhunu, belki de onun kendi iç yüzünü - meselâ Jean-Jacques Rousseau'nun "Confessions"unda yapmış olduğu gibi- izah kasdiyle yazacağı itirafnamelerden daha açık, derin ve mükemmel surette

gösteren romanlar vardır. Bunların asıl kıymetleri böyle oluşlarındadır. Halbuki yazılışlarındaki gaye büsbütün başka şeyler olabilir.

Tarihî vakalara telmihlerle dolan ve muayyen bir tarihî devrin hikâyesi ve canlandırılışı olan romanlar vardır. Fakat hiçbir romanın mutlaka tarih bakımından muayyen bir devrenin icaplarına uyması ve 'actuel' olması da, prensip itibariyle lâzım gelmez.

Asırlardan beri tecrübe edilmiş ezelî sanat kanunlarını bir yana bırakarak, sanatkârın daha bugün yoğurulmuş nazariyeler, kaideler ve saireler namına sanat eserlerinin doğdukları saatlerin geçici modalarına uymaları yolunda verilecek nasihatler sanat bakımından faydalı olmak şöyle dursun, ancak şaşırtıcı, yıpratıcı ve tehlikeli olur.

Mânâları tamamen meydana çıkmamış, tesirleri tamamen çiçeklerini açmamış ve meyvalarını vermemiş hâdiselerden nasıl neticelenmiş gibi bahsedilebilir? İnsan, içinde bulunduğu ve daha bitmemiş vakıaları nasıl bütün tesirleriyle anlatabilir? En büyük romancılar da romanlarının ve zamanlarının vakalarını ancak geçmiş devirlerde neticelenmiş ve tarihe mal olmuş olmalarına göre resmetmek ihtiyatında bulunmuşlardır ve bunda isabet etmiş oldukları da tahakkuk ediyor.

Romana dair çok kere ileri sürülen bir nazariye, onun İçtimaî hayatın, örf ve âdetlerin bir tasviri olduğu iddiası ve bu bakımdan, gündelik meselelerle yakından meşgul olması gerektiği fikridir. Şunu tekrar etmeli ki, bâzı romanların gayesi pekâlâ, insanların teşkil ettikleri cemiyetin hayatını tasvir etmek olabilir. Hayatımızın gündelik safhaları da pekâlâ bir hikâyeye mevzu seçilebilir. Bunda muvaffak

olmak sanatkârın iktidarına kalmış bir şeydir.

En büyük sanatkâr olan zaman, modellerine, onlar daha ölmeden evvel bir türlü son vermiş, onları artık ebediyet için alacakları şekillerine erdirmiş olamıyor.

Elbette hiçbir sanatkârın ve hiçbir muharririn kendi zamanının ve kendi memleketinin işlerine ve talihine kayıtsız kalması beklenemez, fakat günün işleri bahis mevzuu olunca, yazarın, hâdiseleri kendi tercih ettiği hissî veya felsefî görüşlerin adesesinden seyrederek tahrif etmemesi, bu âzami tarafsızlık samimiyetini göstermesi elbette daha ziyade güçleşir. Öyle ki, geçen günlerin kaygılarına kâfi derecede kulak asmadığı, sanatkâr için bir kusur sayılırken yalnız onlara kulak vermesinden doğacak mahzurlar da düşünülmeli ve bunlardan korunmak çarelerine başvurmak lüzumu da hesaba katılmalıdır.

Emin olabilirsiniz ki, seçkin dediğimiz zümrenin, yani bir sanatın hakiki müritleri ve tiryakilerinin günlük politika oyunlarına o günkü alâkaları gevşedikçe bu gibi geçici kaygılara tutulmuş romanlar da o nispette çabuk unutulacak ve bu bir zamanın "actualité"si olmuş kısımlar en evvel yıpranıp dökülecektir.

Romanları filhakika daima tesiri altında bulunduran bir zaman vardır. Fakat bu, geçici ve gündelik bir zaman değil, ismini büyük harfle yazmamız gereken ezelî ve ebedî zamandır. Denilebilir ki, her romanın kesafeti, hikâye tarzının yavaşlığı veya hızı, naklettiği zamanın derinliğine inişi veya sathında kalışına göre değişir. Bir macera ve cinayet romanında zaman kesafeti çok kere gayet zayıftır. Halbuki bir fikir ve tahlil romanında çok kere bu kesafet artar. Burada muharrir, kahramanının

gönlünde ve fikrinde doğan duygu ve düşüncelerin hepsini birden canlandırmak ve eserinin şuuruna erdirmek emelindedir. Böylece romanların kavrayabildikleri zaman nispeti, aralarında mühim farklar vücuda getirir.

Roman, zamanın günler ve geceler, güneşler ve mehtaplar, bütün mevsimlerle her an rengi ve mânâsı değişen, içinde vücutların ve gönüllerin görünüp kaybolduğu, aşındığı, geçici, firari, fani manzaralarının tasvirleridir.

Romancı belki bu zamanı tespit için bir gerileme ihtiyacı duyar. Hikâye ettiği hayatı, yani bütün bu değişmeleri eserinin kucakladığı zaman hacmi itibariyle en geniş ve en derinden duyurabilmiş en büyük romancı Marcel Proust'tur ve onun uzun eseri edebiyatın en mucizeli bir şaheseri olarak kalmaktadır.

Üslûp meselesine gelince: Üslûp, âdi bir süs merakı değil, fikirlerle sözün, duygu ile ifadenin aralarındaki mahrem münasebetlerin uygunluğudur ve bütün edebiyatın vasıtası lisan olduğuna göre, dinin doğruluğu, güzelliği, topluluğu ve âhengi demektir.

İyi yazmayı bilmedikleri, kelimelerini seçemedikleri, edebiyatı da sevmedikleri için güya romanın güzel bir üslûpla yazılmış olması icap etmediğini bir kaide olarak uyduran ve ileri süren basit muharrirlerin bu sözde nazariyeleri ancak kendilerinin küçük hesaplarına uymaktadır. Üslûpsuzluk bu tembel muharrirlerin kolayına gelmektedir. Bunlarca sanat, tasannu sayılıyor ve edebiyat da özenti söz! "Edebiyat yapmak", âdeta "lügat paralamak" tarzında tenkid edilecek bir kusur telâkki ediliyor!

Vakıa, geçirdiğimiz buhranlı zamanlarda her nevi üslûpsuzluğun bir başka saiki daha vardır. Bu muharrirlerin bazıları bütün dünyanın yüzünü değiştirmek istediklerinden olacak, bir sayfalık yazının intizamı ile uğraşmak onlara abes geliyor! Kalemlerini bir bomba gibi kullanmak istiyenler, bizim bu bir tek sayfa için rikkatle uğraşmamızı kimbilir ne çocukça telâkki ederler! (**saik:** sebep / **rikkat:** merhamet, acıma)

Bu itibarla bütün muharrirlere ve onlar arasında da romancılara son zamanlarda hep laubalilik, külfetsizlik tavsiye edilmiş oluyor, halbuki sanatkâr mutlaka kolaya, sathiye, basite, iptidaiye muhtaç ve taraftar olan değildir. Denilebilir ki hakiki sanatkâr, kendi özünü bulmak ve kendi derinliğine varmak için gösterdiği sabır ve yendiği müşkülât nisbetinde büyür!

Birçok romanlar yazarsınız ve hatta bunlar çok satılabilir de, fakat edebiyat tarihine bir kuru isim bile bırakamazsınız. Edebiyatta biraz yaşamanın çaresi, roman veya herhangi bir neviden olursa olsun, yazılan eseri, edebî kıymet ve vasıfları sayesinde edebiyatın tarihine mal etmektir. Dalgalar gibi birbirini takibeden nesiller, yalancı ve oyalayıcı hikâyelerini kendilerine dinletmiş olan meddahların isimlerini çabuk unutur ve kendileriyle birlikte alıp götürürler. Bu itibarla, böyle romancılar, renkleri ve yaldızları, belki birkaç bahar dayanabilen şâirlerden daha çabuk unutulur.

Yazdığınız roman kayıtsızca anlatılmış kuru bir hikâyeden ibaret değilse, bâzı görüşlerin doğru, ve bâzı duyuşların canlı bir ifadesi, hakikatin şiirini aksettiren bir masal, zevkinizin ve idrakinizin tam bir icmali olabilmiş

ise, bu romanın ötekilerden biraz daha fazla yaşayacağını ve o kadar sevdiğiniz edebiyatın da bu yüzden bir gün, tarihinde isminizi heceliyeceğini ümit edebilirsiniz!

[Varlık der.; S.392,1 Mart 1953]

ROMANIN TEK KAİDESİ

Roman san'atının umumî bir kaidesi, yani bütün romanların tâbi olacakları bir tek kaide yoktur. Birtakım vaka, hâdise, cinayet romanları hariç, her roman bir edebiyat eseri sayılacağına göre, eğer mutlaka istenilirse, tek şart doğru ve güzel yazılmış olmasından ibarettir denilebilir. Zira fena yazılmış şeyler ciddiye alınmaz ve iyi yazılmamışlar edebî bir eser sayılmaz. Gerçi bazı edebiyat mektepleri roman bahsinde birtakım nazariyelere sapmışlardır. Fakat insafla düşünülürse, roman hakkındaki bütün bu nazariyelerin her edebiyat mektebinin hususi görüşlerine göre serdedilmiş ve az çok kısa bir zaman sonra da reddedilmiş oldukları görülür. Yoksa bütün romanların tâbi tutulacakları tek bir nazariye bulunmadığı o kadar eskiden beri az çok söylenmiş ve kabul edilmiş bir hakikattir ki artık yeni bir edebiyat nazariyesi olmaktan dahi çıkmıştır. (**serdetmek:** tertipli, düzenli söyleme)

Birkaç sene evvel, Kleber Haedens isimli bir Fransız muharriri "Paradoxe sur le roman" unvanlı küçük bir kitabında, bu fikrin hemen ve tamamen kabul edilmesi lâzım gelen bir hakikat olduğuna işaretle misaller vermiş ve edebiyatın böyle indî kaidelere mâruz bırakılmaması gerektiğini belirtmişti. Haedens'in bu mevzudaki fikirlerini o kadar doğru bulmuştum ki, Yaşar Nabi'nin bu küçük eseri "Roman San'atı" adıyla tercüme ettiğini öğrenince pek ziyade memnun olmuş ve kendim de kitaptaki fikirlere tamamiyle uymuş olmak için bir önsöz de yazmıştım.*

*"Romana Dair Bir Kitap Dolayısıyla" başlıklı yazı

Ama her şeye rağmen, insanlarına birçoğuna böyle açık bir gerçeği dahi kabul ettirmek hayli güç oluyor. Daima

iyice tavazzuh etmemiş sayılan kanaatler ve tezatlı fikirler her gerçeğin selâmetine mâni oluyorlar, insanlar aralarında anlaşmayı ümid ederlerken yine eski tezatlara düşerler. Yeni duymuş ve daha alışamamış oldukları fikirlere hemen eremezler. En evvel, memnuniyetle duyarsınız ki: "Evet, doğru!" diye başlarlar; fakat "amma!." Diye devam ederler. Neticede, her yeni fikrin vuzuhu bulanır ve asıl kıymeti lâyıkiyle fark edilemez olur.

Bir hayli roman okumuş ve okumakta olan birçok insan vardır, fakat bu roman okuyucularından pek çoğunun bu okuma zevkleri tam bir roman nazariyesiyle bağlı değildir. Tercihlerine göre birkaç roman tarzına taraftarlık ettikleri görülür. Roman sanatı hakkında salim fikirlere varmış ve kanaatler edinmiş değillerdir. Bunu, sözleriyle açığa vururlar. Üç, dört cümleden sonra, fikirlerinin tezatları meydana çıkar. Biribirlerini nakzeden kanaatleri arka arkaya söylerler. Romanın, saplanmış oldukları bir iki kaideye tâbi tutulmasını isterler. Biz ne kadar fazla roman okumuş olsak, romanların hepsinin bir iki nazariyeye tâbi olamayacaklarını, nice güzel romanların da umumi bir kaidenin dışında kaldıklarını daha iyi görmüş oluruz. Binaenaleyh, romanda bir tek kaide şart olarak kabul edilemez.

Geçenlerde, bir gazetede çıkan bir edebî makalede şöyle deniliyordu: "Abdülhak Şinasi Hisar, bir esere yazdığı mukaddimede roman sanatı diye bir kaide yoktur." diyor. Roman yapan kaideler belki yoktur, fakat bazan kaideler vardır. Bunların başında tesadüflerden istifade etmek gelir. Balzac der ki: "Hayatta öyle küçük tesadüfler vardır ki bütün ömre tesir eder. Halbuki romanlarda bu gibi tesadüflerden istifade edilemez." Makale bundan sonra da "romanı bozan diğer bir kaide..." diye devam ediyor ve

böylece artık, romanın umumi bir kaidesi yoktur fikrinden uzaklaşılıyor, romana dair kaidelerden bahseden başka bir nazariyeye iltihak edilmiş olunuyordu.

Şimdi burada dikkat edilmelidir ki: "Roman kaidesi yoktur" hakikatine "romanlarda tesadüflerden istifade edilemez" yani "edilmemelidir" nazariyesi, roman hakkında bir tahkikin neticesi değil, büyük bir romancı olan Balzac'ın sadece kendi romanları için koyduğu bir kaidenin ifadesidir. Gerçi Balzac'ın romanlarında da tesadüfler yok değil, vardır. Fakat anlaşılan Balzac, romanın taraftar olduğu ciddiyetine karşı bir nev'i mızıkçılık telâkki ettiği tesadüfün romanda vakanın bâriz bir esasını teşkil etmemesine dikkat etmek istiyor. Filhakika romanda vakanın tamamiyle tesadüfi olmaması, eseri belki daha ciddileştirir. Buna rağmen nice roman tarzlarının hepsinde, hikâyede tesadüf bulunmaması bir şart hâline getirilerek, mevcudiyeti takdirinde romanın kusurlu sayılacağı umumi bir kaide halinde konmuş değildir. O tesadüf mevcut olsun veya olmasın, kusur telâkki edilsin veya edilmesin, bu noktai nazar umumî bir kaide teşkil etmez. Romancıların birçoğu da, pek çok romanlarında, fikirler ve hâdiseleri hikâye ederlerken, tabii olarak, birtakım tesadüflerden de istifade etmiş olurlar ve bunu yaparken ya hiçbir şey düşünmemiş, yahut da aksine böyle bir tesadüften istifade etmenin bir kusur sayılmıyacağını düşünmüş olabilirler. Ne kadar isteseniz de, istemeseniz de, her ömürde ve birçok romanlarda tesadüflerin tesirleri görülürken elbette fikirlerimiz de bu yolda tesirler altında kalır. "Romanda tesadüflerden istifade edilmemelidir." Kaidesini biz de takdir etsek bile hayata biraz dikkatle bakacak olursak tesadüfün oynadığı rolün pek büyük olduğunu, bazen en

mühim hâdiseleri doğurduğunu görürüz. (**tahkik:** araştırma)

Anatole France: "Il faut, dans la vie, faire la part du hasard. Le hasard, en definitive, c'est Dieu" demiş ve bu fikrini bir vecize hâlinde söylemeden evvel de bir hikâye hâlinde ifade etmiştir. Bu, çok şöhret kazanmamış kitaplarından biri, "Les Desirs de Jean Servien"dir. Bu romanda, Tudesco isminde bir adam, Semen'in hayatına tesadüfen müdahale etmiştir. Servien, muhtelif tesadüflerle, hiç tahmin etmediği nice vaziyetlerde o adamın birçok tesirleri altında kaldığını anlar ve hayatında onun oynadığı rolleri hayretle düşünür.

Bu roman, tesadüfler bakımından, gayritabii veya gayrimâkul mudur? Bilâkis, tamamiyle realisttir. Hemen bütün romanlarda birçok hâdiseler böyle tabii tesadüflerin neticesidir. Nasıl ki, Balzac'ın büyük romancı addettiği Stendhal'in romanlarında da nice tesadüfler vardır ve hattâ bazıları o kadar tesadüflerle doludur ki tesadüflerden hayli istifade etmiştir denebilir. Tesadüflerin rol oynadığı birçok romanlar daha gösterilebilirse de bunlardan bahsetmeyi lüzumsuz buluyorum.

Şayet, bazı romanlar, vakalarındaki tesadüflerin, mübalağalı, gayrisamimi oluşları ve hatta inanılmaz görünüşleri yüzünden kusurlu telâkki ediliyorsa bunlar sadece o romanların kusurları addedilmelidir. Hattâ denilebilir ki, belki Balzac'ın "tesadüften istifade edilmemelidir" fikri de ancak bunu ifadesidir.

Gayet samimi bir hâtıranızı yazabilirsiniz. Bu hâtıra hem bir tesadüfün hem de samimi bir fikrin mahsulü olabilir. Öyle neticeler vardır ki bunlar sadece tesadüfün mahsulleri mi, yoksa, asıl hayatın tesirleri midir, buna karar

verilemez. Hattâ, ilâve edebiliriz ki, bazen tesadüf romanın asıl mevzuu da olabilir ve bu takdirde "romanda tesadüflerden istifade edilmemelidir" nazariyesine rağmen hayatta mevcud olan tesadüflerden romancı niçin istifade etmesin denilebilir.

Muhakkak ki en büyük romancılardan biri olan Marcel Proust, uzun eserinin bir yerinde, bir adamın hayatını naklederken, başka başka tesadüflerle ayrı ayrı doğan vakaları anlatır ve aynı bir zaman içinde geçen birtakım hâdiselerin aralarında hiçbir alâkaları bulunmadığım düşündürür, öyle ki, romancı olarak tenkid edilebilecek şekilde tesadüften istifade etmek istemiş olmaz, fakat bizde uyandırdığı tesadüf hakkındaki düşüncelerle romanına gene de bir istifade temin etmiş olur.

Bütün bu ufak tefek düşünceler hep ayrı ayrı birer meseledir. Böyle başka başka fikirleri birbirlerine karıştırarak bir tek nazariye halinde toplamak doğru olmaz. Romanın tek kaidesi olamıyacağı hakikati ise, ayrıca anlaşılması lâzım gelen ayrı bir mevzudur.

Romanların hürriyeti kaidesine uymıyacak iddiaları ve böyle indî kaideleri bazı romancıların hâlâ ciddiye almaları insanı hayrette bırakıyor. San'at ve edebiyat için eğer kaide lâzımsa en evvel ve bilhassa böyle kaidelerden hiçbirine lüzumundan fazla ehemmiyet verilmemesi kaidesine inanmak gerekir. Bir san'at eserini ve romanı herhangi bir suretle tahdid etmenin hiçbir faidesi yoktur ve olsa olsa ancak zararı olabilir. Zira her romanın kanunu kendine hastır.

Umumi birtakım şartlara tâbi olması şöyle dursun, şimdi bilâkis romanın hiçbir hudut tanımadığını ve evvelce

hiçbir zaman roman addetmek hatırımıza bile gelmiyecek olan birtakım eserlere roman denilmekte olduğunu görüyoruz, işte, edebiyatın, ince farklariyle, büyük tezatlariyle hepsine birden roman dediğimiz bu en şâmil, en geniş, en hudutsuz nev'inin âdeta hür bir âlem ve her zaman genişliyen bir cihan olduğunu kabul etmeliyiz.

Tabiatın her zaman bir san'atkâr zevkiyle yarattığı türlü renkte, kokuda, boyda, şekilde çiçekleri vardır. Roman dediğimiz bütün bu kitaplarda, ahlâkî, fikrî görüşleri, mevzuları, iklimleri, üslûbları, san'at şekilleri, ses perdeleri, telâffuzları, hüzünleri ve neşeleriyle kendilerine has birer kaide; ayrı ayrı birer güzelliktir.

[Varlık der.; S.398,1 Eylül 1953]

ROMANCININ KAHRAMANINA DAİR MEHMET KAPLAN A MEKTUBU

Şimdi, aradan zaman, bir hayli zaman geçti. İlk önce bir gazetede tefrika edilmiş bir hikâye,* kitap olarak çıkmıştı. Bu hikâyenin başlıca iki mevzuu, yahut iki gayesi vardı. (* Yazar hikâye sözcüğünden romanı kasdetmektedir.)

Bu hikâyede, ben diye konuşan romancı, gençliğinde, babasının mektep arkadaşı olarak tanıştığı, senelerle görüştüğü, sonra, ihtiyarladığını gördüğü bir adamın hayatını, hâtıralarını, hülyalarını ve bu arada, İstanbul'un tatlı hayatını anlatır. Bu romancı eğer Balzac yahut Dostoyevski mektebinden biri olsaydı, bu kahramanını ya iradeli, mantıklı, hesaplı bir adam, yahut, aksine, gayr-ı mantıkî, iradesiz, tesadüfler ve tezadlar içinde kalan vuzuhsuz bir insan talihine istinat ettirecekti. Fakat hikâyenin kahramanı bu iki insan nümunesinden ne biri ne de diğeri görünmek temennisinde değildir. Romancı, bir adamın, kendisince makûl hislerini, fikirlerini, arzularını, hülyalarını ve hikâyesini nakleder. Etrafında bulunan, kendisiyle temas eden diğer insanların da onun hakkında duyduklarını, düşündüklerini ve söylediklerini tespit eder. İşte bu da, hikâyenin ikinci mevzuudur.

Bir insan, hayatının talihini yaşarken, etrafındakiler, onu muttasıl kendi anlayışlarına göre tefsir eder, ve kendi kanaatlerine göre de, muttasıl tahrif ederler. Romancının babam diye bahsettiği Fahim Beyin mektep arkadaşı, diğer arkadaşları, reji odacısı, Fahim Beyin haremi Saffet Hanım, misafir Huriye Hanım, romancının annesi, enişte si, halası, diğer hanımlar, Fahim Beyin idarehanesindeki kapıcısı, iş âlemindeki tanışıkları, onu deli telâkki eden akrabası,

hülâsa, onunla temas eden bütün bu insanlar, hepsi de, onu az çok başka görür, hakkında ayrı ayrı hükümler verir, ve bu kanaatlerini de zamanla değiştirirler. Dahası var: Romancının kendisi de kahramanı hakkındaki fikirlerini değiştirir. Bunun içindir ki nasıl nisbî ve mütehavvil bir âlem içinde kalındığını düşünerek o, ölünce, kendisine hitap ile: "Nasılsınız? Sizin hakkınızda kanaatiniz neydi? Bari kendiniz hakkında salim bir kanaate varmış mıydınız?" gibi sualler sorar.

Zavallı Fahim Bey, mezarında dünya haberlerini duyabilseydi ölümünün de, hayatında olduğu gibi, kargaşalık içinde devam ettiğini öğrenecekti. Kitap basılıp bâzı münekkidlerin kıymetli medhiyelerini okuyunca bunlardan memnun olmam lâzım gelirken garip bir ruh hâletine ve hayal sukutuna uğramıştım. Hikâyeyi medheden bu münekkidlerin bâzıları bu ikinci mevzuumu hiç kaale almamışlardı. Acaba bâzı fikirlerimi hiç anlatamamış da mı mevzuu hiç yazamamış mıydım? Nasıl olmuştu da bunu bahis mevzuu etmediler? diye bir tereddüde düşmüştüm.

Romancı, yalnız tanıdığı değil, hattâ yarattığını bildiği, o kadar tafsilâtla hikâye ettiği, teferruatla anlattığı kahramanı hakkında en hafif bir nokta hatası duyunca, en zayıf bir zaman rengi değişmiş görünce müteessir olur. En ince tashihlerle yanlışlığı izah etmek ihtiyacını duyar. Nasıl oluyor da bu izahata rağmen hafif bir hata olabiliyor, onu yanlış anlamış, biraz tahrif edilmiş, hafifçe değiştirilmiş bulunca, aykırı bir cepheden, uzaklaşıldığını görünce ne yapacağını şaşırıyor ve yeni bir mahkeme kararını bekler gibi duraklıyor. Onun için şimdi sizin yazdıklarınızı memnuniyetle okuyarak bir inşirah buldum.

Bir de, bir Fahim Beyin rüyası meselesi vardı. Bâzı münekkidler: "Bir insanın rüya görmesi ehemmiyetli bir mesele midir ki?.." diye tariz etmişlerdi. Halbuki hikâyede yazılan şey bir insanın gördüğü rüyanın ehemmiyeti olduğu iddiası değildir. Unutmamalıdır ki 1900'den henüz çok uzaklaşmamış bir zaman içinde, bir İstanbul mahallesinde, bir insanın gördüğü rüyaya kısmen, haremi daha memnun olsun da, daha ümitli kalsın diye, îzâm ederek yaptığı tefsir, mahallesindekilerin buna gösterdikleri alâka hikâyede tabiatiyle yer alacaktı. Romancı, şahsen bir rüyaya ehemmiyet verilmesini istemiyor, hikâyenin cereyanını anlatıyordu. Eski tarihlerimizin nice sahifelerinde rüya tefsir ve tabirleri vardır. Fahim Beyin etrafındakiler rüyalarla ve bunun tabirleriyle alâkalı idiler. Romancı, zaman ve muhit içinde buna verilen ehemmiyeti belirtmek istiyor. Eğer görülen rüyadan sonra, kahramanının hayatında, bu rüyanın bir tesiri bulunduğunu hikâye etseydi, işte o zaman rüyaya lüzumundan fazla bir ehemmiyet verilmiş sayılabilecek ve bu da tenkid edilebilecekti. Halbuki, sizin kaydetmiş olduğunuz gibi, rüyanın gerçekleştiği iddiası yoktur. Hikâyede rüyanın hiçbir tesiri ve hayatta da bir hakikati olmuyor. Fahim Beyin rüyası bir hülya gibi kalıyor. Dünyada gördükleri rüyalar sonradan tahakkuk etmiş insanlar, rüyaları çıkan adamlar da vardır. Fakat bütün bunlar bu hikâye hududu ve çerçevesi dışında kalmıştır. Birçok insanın itikatları kendileri için birer hakikat olduğu gibi, psikologlar rüyaları vücut ve ruhları kâinatı içinde yakalanmış şahitler gibi tetkik etmektedirler. Romancının eniştesi rüyaların tâbirinden bahsediyor. Fakat romancı bu tâbirlere inanmıyor. Hülâsa, o zaman da bir İstanbul mahallesinden duyulan böyle bir rüya hikâyesini anlatmak

mevzu içinde idi. Bâzı fikirler, hisler ve hâtıralar böyle hikâyeler tarafından billurlaşmış gibidir Bu hikâyeleri söylerken onun mahsulleri gibi duyulan şeylerden de, hâtıralarınızın akışına göre, bin dereden su getirir gibi bahsetmeğe mecbur olunuyor ki bu da gayet tabiidir.(îzâm: büyütme, büyütülme)

Şimdi edebiyatın aslı telâkki edilen bâzı fikirlerden ve ananelerden o kadar uzaklaşmış oluyoruz ki bunları yadırgıyor gibiyiz. Onların yerlerinde olup kuru iddialar duyulunca insanın ruhu soğuyor. Sizin tasvip için kâfi gördüğünüz sebepler bâzılarına göre, bilâkis, birer muahaza ve tezyif sebepleri sayılıyor.

Sanatta tenkidin her zaman büyük bir kıymeti olduğu muhakkaktır. Edebî tenkide, şimdi, her zamandan daha ziyade muhtaç görünüyoruz. Bir edebiyat tenkidi duyulmağa, okunmağa başlanınca onun edebiyat için ne lüzumlu, ne faydalı olduğu daha iyi anlaşılıyor. Edebiyatın anlaşılması, duyulması edebî eserin de bir mükâfatı oluyor. Dil meselesindeki tasvibiniz ise insanın rikkatine dokunuyor. Bütün bu sebeplerden dolayıdır ki memnuniyetlerimi söylemek isterken size teşekkürlerimi de yazmak ihtiyacını duydum.

[İstanbul der.; S.10, Ekim 1955]

YAZMAĞA DAİR

Bir nevi dâd-ı Hak ile hazır ve mücehhez olmadıkça ne bir resim çizmemizin ne de bir çalgı sesi duyurmamızın imkânı vardır. Bir sanat olarak yazmak da kabiliyetimiz ve bir hazırlık devri geçirmemiz sayesinde mümkündür. Bir mütercimin, mevcut bir eseri aslına sadık kalarak, kendi diline çevirmesi gibi biz de içimizdeki his ve fikirleri, bir nev'i tercümanlık gayretiyle yazmağa çalışırız. Gerekli kelimeleri seçmek, bunla rı az zaman içinde tekrar etmemek, cümleleri yerlerine sıralamak, rythme dediğimiz bir nevi âhenge uydurmak, daha birçok ince düşüncelerle meşgul olmak, işte yazmak budur.

Yazmak, elbette kolay değil güçtür. Bazıları için daha kolay, bâzıları için daha güç olması ise, bu ancak ayrı ve şahsî bir hesap sayılır.

Bâzı muharrirler, barbar birtakım mübalağalarla, abuksabuk âhenkleri biribirine karıştırarak ve ayrı ayrı sazlar duyurarak gûya bir marifet duyurmak isterler. Bunların yazdıkları bir piyanonun tozlarını alırken tuşların çıkardıkları seslere benzerki, tabi, bu gürültülerin hiçbir musiki ile münasebeti olmadığı gibi, bu karalamaların da edebiyatla alâkası yoktur.

Bâzı muharrirler de vardır ki sadece gevezeliğe bir kıymet verilmesini isterler. Vuzuhla sathîliği karıştırırlar. Bu dereceye inilince vuzuh kolaydır ve bir meziyet sayılamaz. İbtidai bir fikir, vâzıh olsa da yine abestir. Karilerini dûn seviyede farzeden bir muharrir hakikî bir sanatkâr sayılmaz. Yazılacak her şeyin okunmağa değeri olmalıdır.

Muharrirler, samimi his ve fikirlerini kaydederken

yaşanmış zamanların yardımından istifade ederler. Gûya, yüzümüzde ve gözlerimizin içinde duyduğumuz bir sabun köpüğünün kokusunu ve tadını söylemek isterken buna ancak geçmiş bir zamanın hâtıralariyle aklımız şimdi yatmış, mânâsına şimdi ermiş gibi oluruz. Anlarız ki o sabun köpüğünü yazmanın bir saati varmış ve o saat de şimdi çalmıştır. Ve yine o zaman anlarız ki bâzı hâtıralarımızın vakt-i merhunu gelmeden önce ölmüş olsaydık, bu hâtıralarımız şuurumuza daha varmamış olacak ve biz onların mânasını daha anlamamış olacaktık. İçimizde, zaman ile meyvaları kemale eren birtakım hakikatler böylece şuurumuz içinde seyahatlerine devam etmektedir. Bu hisler ve bu fikirler, ancak zaman ile inkişaf edeceklerdir.

Ahmet Haşim, yazabilmek için, daima muhtaç bulunduğunu söylediği bir "purete"den bahsederdi. Onun bu Fransızca kelime ile anlatmak istediği, bir hâtıraların sükûneti ve ruhun vuzuhu olacaktır.

Sanat, kendi kaideleri ve teşrifatı içinde, büyük, geniş, derin bir samimiyet ihtiyacıdır, tam bu samimiyete ermesidir. Sanatta kaim olan ilim ve fen yerine böyle bir ruh ciddiyetidir. Düşünürsek, hepimizin istediği -bazı sadakatsizliklere sevkeden buhranların dışında- bu gönlümüzün beğendiği, sevdiği hakikatin saltanatıdır. Bu, mahrem perdenin bize açılmasıdır. Sanat, yalan söylemek şöyle dursun, büyük bir samimiyet cibilliyetidir.

Bazan, güzel bir musikinin tesiri altında, büyük bir vecd duyarsınız. Sanki sarhoş olursunuz. O zamanlarda, elimizde kalem önünüzdeki ışıktan sahifeye his ve fikirlerinizi, altın bir mürekkeple, vuzuhla yazdığınızı, döktüğünüzü duyarsınız. O mesut gece bir ay ışığı avına çıkmış ve

mehtaplı sularda sihirli balıklar toplamışsımzdır. Meslek arkadaşlarınız bu yazılarınızı okusalar, muhakkak pek beğenecekler diye düşünürsünüz. Ve ertesi sabah, bu sahifelerin üstünde, mürekkebe batmış bir örümcek gezinmiş gibi o hisler ve fikirlerden, hayal meyal birtakım sual işaretleri, birtakım kargacık burgacık satırlar kaldığını görürsünüz.

Mehtabın sularında yakalandığınızı sandığınız ışık balıklarının hepsi kaçmış, bu ellerinize sürünmüş sihirli ışıkların hepsi sönmüş, o sarhoş edici musiki susmuş, bir füsun ve hayal gecesinin ilham perisi uçmuş ve onlardan ortadaki yazılı cümleler bütün bir soğuk neva kalmıştır. Bu satırları ben mi yazmışım? Nasıl yazmışım? Meslek arkadaşlarım bunları görseler yalnız yazmayı değil, hatta dilimi dahi bilmediğime hükmeder diye düşünürsünüz.

İşte yazı ile alâkadar olmayan birçok kimselerin yanlışlıkla ilham dedikleri, bir hayal mahsulüdür. İlhamın hakikatine hiçbir zaman inanamıyorum. Biz, böyle, başka bir kâinattan bir musiki duyarak bunları kaydedebilecek değil, zamanı gelince, ancak kendi kâinatımızda tekevvün eden hakikatlere erişerek onların bize ses verdiklerini duyarak ve bunları ancak birer kâtip sıfatiyle, kaydetmeğe uğraşacağız.

En mahrem dostlarımıza bile ayrı ayrı açmağa cesaret edemediğimiz, sözle itiraf etmeyi imkânsız bulduğumuz ve zahmet, mahremiyet, yorgunluk ve müşkilât yüzünden hiç söyleyemiyeceğimiz his ve fikirleri yazmak ihtiyacını duyar ve bu söylemeğe imkân bulamadıklarımızı yazmak çaresini araştırmağa koyuluruz.

Yine aksine, çok kere, söylemeğe kolaylıkla kaail

olduğumuz şeyleri yazmağa ve imza etmeğe her vakit razı olmaz, her zaman hazır bulunmayız. Söylemek kolay bir açık hava üslûbudur. Sözün aslı his ve heyecandır. Onun için hem çabuk duyulur, hem çabuk unutulur. Yazı başlayınca tahlil fikri, muvazene unsurları müdahaleye başlar. Yazı, sözün bir süzgecidir. Yazılan daha çok kalır, hemen sabittir. Bunun için yazının tehlikesi daha ziyadedir. Sözle yazı mukayese edilince yazının edilişi bir cevher halinde kalmasındandır. Yazı, sözden ziyade, aslını muhafaza ile, daha ziyade paydar olur. Süresi daha uzundur. Toplantılarda binlerce dinleyiciyi heyecana sürükleyen hatipten ziyade, odasında, yapayalnız, fikrini kâğıda döken mütefekkir, yazısiyle, beşeriyete ve millete daha ziyade devamlı bir tesirde bulunabilir. Hatibin cûş ü hurûşa gelmiş dinleyicileri daha evvel susmuşlardır. Okuyucularsa her yeni nesil ile yeniden bir tesir altında kalabilirler. Fakat tıpkı muharrirlerin bâzı his ve fikirlerini yazabilmesi için vakt-i merhuna ihtiyacı bulunduğu gibi, yazıların tamamen anlaşılması için de, okuyucuların bir anlayış mevsimine ermeleri ve kendi zamanlarının bir vakt-i merhuna gitmesi lâzımdır.

[İstanbul der.; S.9, Eylül 1955]

KİTAPLAR VE MUHARRİRLER

İSMAİL HAKKI BEY* VE ROMANI

Üç dört sene kadar oluyor, Rûşen Eşrefin güzel bir kitabı neşrolunmuştu: "Diyorlar ki..." Diyenler edebiyâtın o zamana kadar en meşhûr isimlerine sahip olanlardı, dedikleri arasında o gün fikir, sanat, bilhassa siyâsiyâtta en birinci bir mevki işgal eden bir şâir feylesof hakkında hemen hiçbir şey yoktu. Gariptir, İttihat ve Terakki'nin saltanat-ı mutlakası hüküm sürerken bu muharrirler, edipler, şâirler bizde emsâli bulunmaz derecede ilmî bir "kafa" olan Ziya Gökalp, hece vezninin belki en hisli ve kuvvetli şairi olan Ziya Gökalp, ve İttihat ve Terakki'nin feylesofu, merkez umûmiyesi âzâsı Ziya Gökalp hakkında ne lehde ve ne aleyhte hemen hiçbir şey söylemiyorlardı. Memleketin mukadderatına tesir eden bu adam okumanın üstadları telâkki edilecek olan yazanlara tesir etmemiş gibiydi. Bunlar belki de onu okumamışlardı. Fikirlerini milletin hayatında tatbik ettiren bu siyasî feylesof, mütefekkirlere tesir etmemiş gibiydi. Bunlar belki de onun fikrini düşünmemişlerdi. (*İsmail Hakkı Baltacıoğlu)

Ef'âl arkasında gizlenen rûhu incitmeden kavramak için muhitimizin tecelliyâtına dâima muhabbetti bir nazarla bakmalıyız. Aldanırsak bile bu kendi aleyhimizde olmaması için dâima hâdisâtı mânâlarından tecrit etmeyen bir sûrette teşrih etmeye çalışmalıyız. Ziyâ Gökalp Beyin ilim ve kalem kuvvetine rağmen meslekdaşları üzerine bu tesirsizliği eğer doğru ise, bunu böyle izâh edebiliriz: Demek ki muhidimizde "sanat" a yükselmeden fikir sahasında kalan bir "tez" tesir etmiyor. Ziya Gökalp Bey pek ziyâde tasnifci,

fazla mutlakiyetçidir. O kadar ki felsefesi hayatı örtüyor. Fikrini bir eseri sanat tarzında değil dogmatik bir tarzda müdafaa ve telkin ediyor. Bu müellifin kusuru fazla dogmatik oluşudur.

Zekâsı maddenin ve imânı muhâkemenin altında ezilmemiş olan İsmail Hakkı Bey bilâkis her fikrini bir his deresine is'âd ediyor. Onca söylenilecek bir fikir ihsas edilecek bir histir, ilim onda hisse yükselmek cesâretini buluyor ve kitap hayata eriyor. O, her fikrini şimdi sanat şeklinde ifâde ediyor. Gerçi Ziya Gökalp Beyin büyük bir sanatkâr olduğunu ve bazı fikirlerini hatta nazmen -meselâ Yeni Hayat'ta- ifâde ettiğini biliyorum lâkin iyi anlaşılamamış olan bu şiirlerinden ziyâde felsefesini ihtivâ eden nesirlerinden bahsettim. O kadar ki fikirlerini hâtıralarındaki canlı vak'alara bağlayarak bu maceralarla onları hayata idhâl ediyor ve bu da onları emsâlsiz bir derecede samimi gösteriyor. Onun kadar samimiyet hissi vermek güçtür.

Acaba ümit edebililir miyiz ki bu mütefekkir ötekinden daha çok okunsun ve daha iyi anlaşılsın?.. Bunu ümit etmekte hakkımız vardır. Lâkin bâzen görüyorum ki onun da yazıları edebiyâtın hâricinde kalan ilmi eserlerden telâkki ediliyor. Ancak eminim ki gençler bu genç üstâdm eserine duydukları büyük buhrânı o eserleriyle bizzat yaşıyor ve bu buhrânı tespit ve kendine göre halletmiş bulunuyor. Dikkatle okunulunca bu güzel eserler samimiyetle aranılan ve bulunulan bir mefkûreyi hikâye eder.

İsmail Hakkı Bey'in çocukluğu rûhânî bir fezâ içinde geçmiştir. Sonra kitaplarla temas eder etmez bilhassa Jean Jacques Rousseau ve Emile, yine bir buhrâna tutulmuş, bir

hamle ihtiyâcını duymuş ve Jean Jacques Rousseau şiirleriyle mest bir mefkûre ve meşrûtiyetin o heyecan ve galeyan seneriyle ondan da sonraki Balkan Muhârebesi senelerinin mahsulü olan ilk kitabı "Tâlim ve Terbiyede înkılâb" bu hamle ile yazılmış bir eser, heyecanlı, ölüme ve mâziye karşı bir isyân, geniş bir hürriyet talebi, üslûbu itibariyle bile şâyân-ı dikkat bir kitaptır.

Bu hamleden sonra -eserinin delâletiyle görüyoruz- muharrir ikinci bir devreye giriyor. Bu devre ilk heyecandan sonra muharriri daha aklî, daha ilmî bir tefekkür sahasına götürüyor. Bu devrin ana fikri bir nevi terbiye psikoloji ve sosyolojisidir. "Tâlim ve Terbiyede înkılâb"da olduğu gibi terbiyeyi mefkûresi itibariyle değil, belki bir hâdise, bir hâdise-i rûhiye ve içtimâiyye mâhiyetinde afakî bir nazarla tetkik ediyor. "Terbiye-i âvam" ile tedris notlariyle tertib olunmuş "Terbiye İlmi" rûhiyat sâhasında biri tatbikî diğeri amelî iki te'liftir. "Din ve Hayat", "Ahlâksızlık", "Maarifte Bir Siyâset"te ve Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti mecmuasındaki makâlesinde daha çok içtimâiyat ile meşgûl olarak Durkheim tesiri altında düşündüğü gözüküyor.(**afakî:** tarafsız)

Bundan sonra ise bilhassa Bergson'un nüfuziyle "Yeni Dünya" mecmuasındaki "Bir Hamle" adlı makâle ile başlayan silsilede ilk hamleye dönüyor, burada taraftârı bir felsefe ile düşünerek, milliyet ve dini bularak bu sağlam esaslar üzerinde muhitindeki hayata bakıyor.

Fakirleşen sonra tekrar bir hayat hamlesi ile ilk safhasına dönen ve tekrar rûhunu bulan bu muharririn eseri kadar canlı, hayatî, İlmî, mükemmel bir eser bilmiyorum. Bu zihnin geçirdiği safhalar biribirini nakz değil ihzâr eden

mâhiyettedir. Bu bir tekevvün hâdisesidir. Bir meyvayı kemâle erdiren tek bir mevsim değil, dört mevsimdir. Lâkin pek çok gençlerin zihni birbirine zıt gelen kuvvetler ve biri ötekinin istihzârâtını mahveden mevsimlerin tezatlı tesirleri karşısında perişan olur.

Gençlerin fikir hayatına doğdukları sene onlara zihn-i beşerin bir hülâsasını sunan bir kütüphane heyhât ki otuzundan sonra en çoklarında sönünce bir şûle yakar. Ve büyük bir buhrana tutulmalarına sebep olur. Bu buhrân içinde ve yeni anane ve hayatî mantığa istinat ettirmek isteyen rasyonalistler karşısında asıl müşkilât millî ruhu sezen bir edebiyat bulmak ve bu sâyede şuurlu bir milliyete istinâd edebilmektir.

Dikkat edin ki gençlerin başları ırkın en kıymetli malını taşıyan bu nâzik mahafazalar, tabiatın bu en hassas terâzilerini; felsefe sistemleri sallanan buhurdanlar gibi ilâhi tütsülerini ilk defa olarak döktükleri zaman mest olacaklar ve her biri mânevi bir yâre gönül verecektir; bu çağlarda duyduğumuz birtakım deniz perileridir ki -hâinler!- bizi en tehlikeli kıyılara çağırır. Böyle dâvetler karşısında hangi gencin kalbi lâkayd kalabilir? Bu dem de başlayan belki bütün hayâta tesir edecek bir aşktır...

Halbuki hayatı yemek ve nevmididen kurtulmak için hissiyatımızın tehzîbi ve fikirlerimizin neşv ü neması sağlam bir usûle rabtolunması iktizâ eder. Gençlerde doğru hissetme kuvveti tenmiye olunmalıdır. Gençlerin başları eğer ziyâlarını ikâd edebilirseniz, âtiyi tenvir edecek kandillerdir.

Bir ruhun tekevvünü! İşte bir müderrisin, bir mürebbinin vazifesi buna çalışmaktır. Ateşi, nuru

benliğimize doğru inerek kendi ruhumuzun derinliklerinde aramalıyız. Geçmiş asırların kalbimize bıraktığı hâlâ sıcak küller vardır ki karıştırırsak içinde ne kıvılcımlar çıkar! Bir de ekseriyetle kıblesini şaşırmış adamlara münevverlerimiz denilir, bu tâbir yakında bir istihzâ mâhiyetinde kalacak. Pervâne gibi her ziyâya açmak isteyenler münevverler değildir. Mâneviyatı akılla tartmak istemek felsefenin en büyük delâletidir. Mahsûsâtı mâkulâtla izaha kalkışmayan ve ilme haddini bildiren bir cesur âlime ne büyük bir muhabbet duyuyorum!.. Çünkü muhtelif hayat mevzularındaki aczimizin mühim bir sebebi de bu garip suretteki mantıksız lügatinin, mantığa ihtiyâç ve itimâdımızla ona fazla bir selâhiyyet verişimizdir. îstinadgâh olarak bir mantık arayanlar görüyorlar ki bu yaptıkları en büyük mantıksızlıktır. Evet bir de en mânevi, en hayatlı mevzûları maddî ve riyâzi bir mesele gibi düşünenler "makul" olmadığını farz ettikleri şeyleri red ve illâ kabul etmeleri "mantıkî" ile "tabiiyi" birbirine karıştırmaları bir kalıp için ruhu nafile yere örseleyip basmak oluyor. Hayata bakmadan kitaplarla iktifâ eden, kitapla toplanan ilim ne kadar nâkâti!.. Hatta bilmem ilim midir. Yoksa ilmin maskesini taşıyan ve sesiyle konuşmak istiyen bir cehalet değil midir?..

Murada maksat zekânın rolünü ve asâletini inkâr etmek değildir. Bilâkis öğrenmek ve düşünmek taraftarlarıyız. Lâkin yalnız muhâkeme etmekle meşgul ve yorgun bir zihnin inkâr ede ede inkâr edilemeyecek hiçbir şey bırakmayacağını düşünüyor ve her fikri muhâkemeyi yıkan başka bir fikri muhâkemenin mevcûdiyetinden dolayı, hayata lâzım olan hakikatler için muhâkemenin fevkinde bir vehle istiyoruz zira onun erişemeyeceği hakikatler var!..

Biz pek garip üstadlara ermiştir. Bunlann "medeniyet" demek sâdece "Avrupa medeniyeti" -isterseniz buna "alafranga medeniyet" de diyebiliriz- demekti. Başka bir medeniyete imkân bulmuyorlardı, bundan başka ancak tarihte kalmış ve şimdi mevcut olmayan eski medeniyetlere inanmıyorlardı. Dikkat etmiyorlardı ki Avrupa medeniyetlerinden başka medeniyetler var, medeniyet havzaları vardır ve bizim medeniyetimiz vardır: Bunun hususi eşgali, ruhu vardır. Niçin bunu görmüyorlar? Çünkü Garp'ı görüp rûhunu kavramadan kalıbına âşıktırlar. Bizim ruhumuzu da -girer diye- bu kalıba sokmak isteyen bu tehlikeli cahillerin böylece en mülhik düşmanlarımız gibi esâsımızı, rûhumuzu inkâr ettiklerini, hiçe saydıklarını gördük.

Halbuki bu ilim bir itikâdı kurtaran, yaşanan canlı bir şeydir. Tekâmül, terakki, medeniyet içinden gelme bir inkişâf bir hamledir. Çocukluğumda mânası iyice müntekiş olmadan zihnimde saplanmış bir Fransızca cümleyi hatırlıyor, tercüme ediyorum: "Hayat sanatı, hayattan bir eser-i sanat vücuda getirmektir." Bunun mânâsını şimdi veriyorum, şimdi anlıyor gibi oluyorum. Medeniyet de bir eser-i sanattır.

Türk milletine fâideli olabilmek için en evvel asıl onun hususiyetlerini, onun hayâtını duymak ve sunmak lâzımdır. İsmail Hakkı Bey millî vukuu her zaman sezmiş, anlatmaya ve sevdirmeye çalışmıştır. Dâima "madde" karşısında ruhun müdâfii olarak bu güzel sözü söyleyen "Madde mânanın ortağıdır" izahını veren İsmail Hakkı Beye geçen makalemde tesbit etmek istediğim fikri buhran içinde ruhumun, ruhların bu hakkını verdiği için

minnetdârım. Bu Dârülfünun müderrisi içinde nâdir bir şey, bir mürebbi olduğunu söylemek mübalağa değildir. Ruhi inkılâp ve intibahların dâima her tedbirin, her tesirin fevkinde bir kudret ve kuvveti olduğunu söyledi. Onun kadar ruhunun hariminde duyduğu imana râm olan iman sahibi bir mütefekkir bilmiyorum. İlmini ruhuna mecz etmekle ilmin ciddiyet ve samimiyetini kurtarıyor. Sahte ilim, cahilâne ilimden ancak bu kadar uzaklaşmak kâbildir. Bizde hiç kimse talim ve terbiyenin bilhassa bir ahlâk ve bir ruh meselesi olduğunu bu kadar müdellel ve bu kadar makul ve güzel bir tarzda tespit etmemiştir. Herkes mektepsizlik irfansızlıktan şikâyet eder. Cehâletin tevellûd ettiği zihniyetten ve cehaletin ruhundan değil. Halbuki asıl bu mühlikdir. Cehâletin en tehlikeli tecellisi budur. Hayat içinde tecrübeli ve kurtulmuş ruhlu cahiller hiçbir fâidesiz mâlûmata sahip olanlardan ziyâde kıymetlidir. Mefkûresiz bir maarif olamaz. Maarifinizi ıslah etmek isteyenler ona Garp'ın usullerini ikâme etmek istiyorlar. Garp'ta mevcut olan bir ruhu, zilliyet ruhunu nefh etmekten korkuyorlar. Çünkü onu buradan alacaklardır. Halbuki bunsuz bütün yaptıkları çürük ve nâfiledir, zira bu taklit bile değildir: Mefkûresiz maarif olamaz!

Mefkûremizi bulalım! Başımızı semâya kaldırırsak, başımız üstünde parladığım göreceğimiz milliyet yıldızını!.. Evet, milliyetimizi bulmak semâdaki yıldızımızı bulmaktır. Bizim kıblemiz bu yıldız olacak!.. Bir siyâset için asıl asâlet ve seciye ister. Soysuz bir terbiye olamaz. Millî harsın lüzumuna kâil olan ve bunu "Maarifte Bir Siyâset" kitabında, millî tâlim ve terbiye cemiyeti mecmuasında kaydeden İsmail Hakkı Bey felsefesini hayattan alan bir

mürebbidir. işte onun için yazıları da bu kadanl canlı...

Diğer cihetten bir terbiye veren medeniyetin feyz aldığı bir menba da dindir. Hayata giren ve hayatı veren bir din. Ve Şark âlemine bakarsak onun vasıta-i temeddünü olan din-i İslâm!.. Tarihin bir mahsuli olan cemiyet-i beşeriye târihin mirası olan dine istinâd eder. Din faaliyet-i medeniyyenin cevheridir ve din sendeleyince medeniyet de alçalır. Bab-ı içtihadı kapalı addedenlere rağmen hayata girmiş olan din tabii yaşıyor. Ciddî ve samimi hiçbir mütefekkir ona lâkayd kalamaz. İsmail Hakkı Bey "Din ve Hayat"da bu hususiaki fikirlerini yazıyor. Bu mânâ ile diyebiliriz ki bâb-ı içtihâd açıktır ve İsmail Hakkı Bey de bir müçtehiddir. Asıl münevver odur. Onu tarif için imanlı, imam sârih bir adam demek muvafıktır. Dârülfünun mühitinde bulunuşu bir nimettir. Zîra bu canlanış zamanlarında muhtaç olduğumuz böyle mürşitlerdir.

Milletimizin faziletlerine şuurlu bir surette ermek istiyoruz. İşte asıl hayat kaynağım sezmiş bir muharrir ki bu sırra ermiş olduğu için bütün yazıları pek kıymetli ve pek güzeldir. Bir isyân ve bir teheyyüç olan ilk eserinden beri kitaptan kitaba bu hayat kaynağına doğru akan bu kitaplar gâyet güzel eserlerdir. Ve işte asıl edebiyat bunlardır. Edebiyat mutlaka bir "vak'a" hikâyesi çerçevesini aşmayan bir şey değildir ve vezin ve kâfiyeli yazılar olması lâzım değil, rûhi mevzûları tedkik ve ta'mîk eden böyle yazılardır. Velev sanat için sanat taraftan olsak -ben sanat için sanat taraftarıyım klasik bir tarzda umûmi hislerle düşünen bir adamın kalemi elbette bize anekdot vak'alar hikâye eden bir hikâyeciden üstün, ona fâik ve daha canlı bir sanatkârın gibidir. Bizde "şekil"e karşı garip bir düşkünlük bunları sa-

natın hâricinde telâkkiye taraftar gözüküyor; halbuki bu yazılar, bu makâlelerde ruhu tatmin eden asıl bir edebiyat!.. Garipdir ki o telakkiye rağmen son zamanlarımızın en güzel yazıları İsmail Hakkı Beyin, Yakub Kadri, Yahya Kemal'in ve Fâlih Rıfkı Beyin bâzı makaleleri olduğu halde edebiyat arayanlardan bazılarının gözleri bunları görmüyor. Yakub Kadri'nin İkdam'da makâlelerinin bazıları bir cilde toplansa gençlik bu eserle belki en seveceği ve istifâde edeceği bir kitaba mâlik olurdu. Hislerimiz ve fikirlerimiz belki samimiyyeti tahrik ettiği ve şekil kaygusuna düşmediği için en çok galayân ve muvaffakiyetle bu şekilde tebellür ettiği cihetle en derin yazılarımız bunlar olurdu. Edebiyatımız mateessüf diğer sahalarda bu makâleler kadar şümullü ve derin sahifeler verememiştir. Zîra rûhun galayân ve heyecân hislerini ayaklandıran bunlardan çok derin, samimi ve hisli mevzûlar olmaz.

Bana gelince ben İsmail Hakkı Beyin helecanbahş son makâlesini değil, lâkin bu kitaplarının mütefekkir, sâde, uslu, beyaz sahifelerini de en sevdiğim, en müfrit şâirlerin derin şiirlerini okur gibi kalbimde bir galayân ve helecân ile okudum.

I Dergâh der.; S.3,15 Mayıs 1337 (1921)]

HÜKÜM GECESİ

Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi,* hem bir roman, hem de Meşrutiyet'in ikinci ilânında Umumî harbin ibtidalarına kadar geçen zamanlara ait bir nevi "hâtırat"tır. Öyle ki, bu eseri okuyanlar içinde onu yazanın nesline mensup olanlar kendi hâtıralarının bir başkası tarafından yazılmış bir kısmını okuyor gibi olacaklar ve işte bundan dolayı sanırım ki bu kitap için bir türlü bî-taraf kalamayacaklardır. Filhakika o güzel üslûbuyle bazı hâtıralarımızı olsun ihya ettiği için, biz Yakup Kadri'ye teşekkür etmeliyiz. Fakat bahsettiği bu kanlı ve buhranlı zamanları, bu feci mudhik vak'aları, bu sersem ve perişan adamları görmemiş ve bizim gibi onlar içinde yaşamamış olanların bu sahifelerin sanatı ve harareti karşısında ne dereceye kadar mütehassis olabileceklerini biz artık nasıl tahmin edelim?

Lâkin madem ki müteselsil fecaatleriyle o devrin bütün tarihini bu romanın sahifeleri içine sığdırmak kabil olmayacaktır, muharrir keşki umumi hadiseleri daha kısa bir tarzda icmal ve tesbit ile iktifa etse ve bunlara ait sırf kendi hâtıralarını yazsaydı! Bu sayede eseri daha şahsî bir vesika mâhiyetini almaz mıydı? Halbuki bazen görmüş olmayıp uzaktan işitmiş yahut sadece tasavvur etmiş olduğu birtakım vak'aları da hikâye etmek zevkine kapılınca, bu yazdıkları diğer sahifelerdeki şahadetinin kıymet ve ehemmiyetinden mahrum kalıyor.

îşte bir hayli tenkit ve tefsire müsait bu hâtırat ciheti bertaraf edilince, *Hüküm Gecesi,* Ahmet Kerim isimli bir gencin hayatının hikâyesidir. Bu genç, muhalif matbuattaki arkadaşı olan Ahmet Samim her gün birkaç tehdit mektubu alarak öldürüleceğini bile bile yaşadığı günlerin bir

akşamında katlolununca, tıpkı onun hayatının mabadi olan bir hayata devam ediyor. Ahmet Kerim hayatta bir Ahmet Samim'dir. Ahmet Samim eğer ölmemiş olsa, olacağı ne ise odur. Anlaşılıyor ki, sanatkâr Yakup Kadri, Samim'in hakiki ölümüne rağmen, hikâyesi için bu ruhtaki bir şahsın zıyâına kâil olmamış ve Ahmet Kerim'le tıpkı ona benzer bir şahsiyeti yaşatmak istemiştir.

Ahmet Kerim'in daha tanışmadan, uzaktan şarkılarını dinlediği ve gönlünün istediği gibi tahayyül ederek pek çok sevdiği melek sesli bir kız var. Bu kız ittihat ve Terakki'nin garip bir tuzağına âlet oluyor ve Ahmet Kerim'i rezaletle lekelemek ve hatta belki öldürtmek için bir gece tâ kendi yatak odasına kadar çekerek, onu evinin bütün halkına yakalattırıyor.

Zavallı Ahmet Kerim, artık bir daha bu kızı affedemiyor. Bunun asıl sebebi, bu yaptığı ihanet değil, fakat onun sesinden ilham alan kendi hayalinin inşad ettiği sevgiliye benzemeyen adi ve geveze bir mahalle kızı oluşudur. Bu kız onun affıyle aşkını bir daha kazanacak bir tarzda söylemek, yazmak ve susmak bilmiyor. Bütün sözlerinde ve mektuplarında Ahmet Kerim'in tahammül edemediği bir şive var.

Bununla beraber şimdi gönüllü bir nedamet ve aşkla doludur. Bu mektuplarına ve istirhamlarına rağmen hiç affolunamayacağını anlayınca, intihar ediyor. Ve o zaman merhametsizliğinin nedameti Ahmet Kerim'in kalbine bir hançer gibi saplanarak ondaki eski aşkı tekrar uyandırıyor. Ölüler yalnız toprağa değil fakat kendilerini sevenlerin ruhlarına da gömülür ve orada yaşarlar. Şimdi Ahmet Kerim de böyle, hülyasını hiç bozmayan bir sükûn içinde,

gönlünde yaşayan bu ölüye âşık ve hayatta onun hicraniyle giryandır.

Artık sırf bu aşk için yaşadığı bir zamanda Arnavutluk isyanı neticesinde ittihat ve Terakki fırkasıyle kabinesi sükût ediyor. Bu defa hükümete tekrar gelenler titrek başlı ihtiyarlardır. Bunlar ittihat ve Terakki'ye muhaliftiler. Fakat muhalefet fırkasına mensup değillerdir. İçlerinde Ahmet Kerim'in matbuattaki sa'yini takdir eden, vaktindeki yazılarıyle hayatını bile tehlikeye koymuş olduğunu hatırlayan hiç kimse yok. Hiç kimse kendisine kuru bir teşekkür bile etmiyor. Gerçi bir şairimiz: "Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin!" diyor. Fakat yalnız kalmayı bilmek, yalnızlığını fethetmek de bir kahramanlıktır. Bunun için ne kuvvetli bir hayal, ne kadar zengin bir ruh ister. Ahmet Kerim ise hayatta böyle kıymetli istinatgâhlardan büsbütün mahrum olan bir gençtir.

Onun her zamandan daha bedbaht olduğu bir sırada Trablusgarp harbi başlıyor. Ve daha sulh imzalanmadan evvel Balkan muharebesi ve derhal Balkan hezimeti vukua geliyor. Kendisi harp gerisinde, gazetesinde (Yakup Kadri onun askerlik meselesini anlatmıyor) bütün fikir ve asabiyle bu mehib faciayı takip ediyor. Ahmet Kerim az zaman sonra kaçanları, muhacirleri, aç ve çıplak kalanları, İstanbul'un besleyemediği hastaları, hastahanelerin barındıramadığı yaralıları, ölmüşlerin bu ölgün bakıyyelerini, sokaklarda kimsesiz, can çekişenleri, yalnız giden ölüleri görüyor ve görüyor ki, bütün bu facialar şımarık, tok ve Hıristiyan Avrupa'nın tebessümü, tasvibi, teşcii karşısında devam ediyor! Bunları göre görev zavallı Ahmet Kerim de ümitsizliğinin siyah semasında doğup gönlüne ziya salan

bir yıldıza taparak milletinin aşkına eriyor, o da bir milliyetçi oluyor.

İşte o zamanlarda İttihat ve Terakki fırkası tekrar hükümete geliyor ve bundan bir müddet sonra vaktiyle Ahmet Samim'in katlini tel'in eden bazı muhaliflerin teşkil ettikleri yeni bir cinayet komitesi de sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı katlediyor. Bunların içlerindeki arkadaşlarından biri hemen her zaman vâki olduğu gibi, kendilerini iğfal ve hükümete ihbar edince, onlarla birlikte Ahmet Kerim'i de tevkif ediyorlar. Genç adam İttihatçıların bu cinayette kendisinin de şerik olduğunu zannettiklerini anlayınca, canından korkuyor ve ertesi sabah haksız yere idam olunacağını sandığı gece, hapishanede, kendi kendisiyle son bir muhasebe-i nefste bulunmak ve kendi içyüzünü görerek kendisi hakkında bir hüküm vermek istiyor. Bu, onun "hüküm gecesi"dir.

Şuurlu olan fikrî ve hissî mevcudiyetimizin altında bir de asıl hayatımızın şuursuz olan geniş kâinatı vardır. Ahmet Kerim içinde bulunduğu hezimet ve facia havası içinde seyrettiği kendi kalbinin kuru ve hodgâm manzarasından irkiliyor. O da kendilerini gûya sevip müdafaa ettikleri fikirlerden daima üstün tutanların soyundandır, bunlar hiçbir zaman ellerini hayatın çamuruyla kirletmezler ve çapulcuların yanında ellerinde taşıdıkları yalnız kendi gururlarıdır. Fakat ne sadedil, ne de masum değildirler ve karanlıktaki kalbleri de kendilerinin istihkar ettikleri kalblerden daha temiz değildir. Hayatta muvaffakiyetin şartlarını daima adi bulup onlara hiç bir zaman boyun eğmeğe tenezzül etmemiş olan bu genç, şimdi kendisinin ne kadar köksüz ve hayalperest bir terbiye ve göreneğin mahsulü olduğunu anlıyor. Hiç bir zaman sevmeyi

bilmemiş ve bundan dolayı hayatın ahengine hiç bir zaman da iştirak edememiş değil midir?

Kalbi daima kendisine bile acı gelen meyveler verdi. Hiçbir vakit olduğu gibi görünmeyi bilmediği için kendisini bir nevi sahtekâr telâkki ediyor ve kendi hakkında hem merhamet, hem nefret duyuyor.

Hüküm Gecesindeki bu tahlil ve tefekkür sahifeleri pek güzeldir. Fakat gencin bütün hayat ve talihine ve yakında belki de yarın, yok yere öldürüleceğini düşündüğü bu büyük muhasebe ve tefelsüf gecesi aynı zamanda had bir buhran gecesidir. Binaenaleyh sırf fikir nokta-i nazarından denilebilir ki, böyle bir gecenin doğurduğu düşünceler, bittabi sâlim bir muhakemenin vâsıl olduğu neticeler sayılamaz; bunlar aynı zamanda, adeta uzvî bir buhranın mahsulüdür ve böyle oluşu da her ne kadar bu sahifeleri soğuk bir tefelsüf olmaktan kurtararak onları sanat itibariyle pek canlı ve heyecanlı mertebeye is'ad ediyorsa da aynı zamanda isabet ve selâmetlerini ihlâl etmekten de hâli kalmıyor. Şüphe yok ki ertesi gün idam edilmeyi bekleyen bîçareler yeryüzündeki son gecelerinde pek muntazam bir tarzda düşünemezler.

Ölümün eşiğinde bütün asabiyle sarsılmayacak ve büyük bir buhrana tutulmayacak kim vardır? Sokrat'ın misali bir müstesna değil mi? Ve hattâ zavallı beşeriyetin tarihinde büyük bir istisna olarak zikredilegelmiş değil midir? Bu tefelsüf sahifelerinin en sağlam kısmı ölmemek isteyen bir gencin kendisini ölüm karşısında sandığı zaman geçirdiği buhranın yani bir idam mahkûmunun hâlet-i ruhiyesinin tasviridir.

Ve işte bundan dolayıdır ki, hem gencin kendi

kendisine verdiği hükmü biraz karışık bulmamak, hem de böyle olmasını bu müstesna gece hürmetine mazur görmemek imkânsızdır. Düşünün ki, böyle manen kendi aleyhinde bir hüküm veren hâkim, o esnada kendisini zaten idama mahkûm sanıyor. Artık pek vâzıh ve sâlim bir hüküm veremezse mazur değil midir?

Binaenaleyh kitabın zübdesini ve nüktesini teşkil ediyor gibi görünen ve kısmen bir tefelsüf olup, kısmen de ruhî bir buhranın tasviri mâhiyetinde kalan bu sahifelerin ikiliği onların ahengine halel veriyor. Her ne kadar felsefe bile hülasa bir mizacın psikolojisi ise de fikirlerin vuzuhu tabii bir parça daha sâlim hayat şartlarına lüzum gösterirdi. Nasıl ki kitabın sonunda Ahmet Kerim'in bu gece esnasında vermiş olduğu hükümden hiç bir istifade edememiş olduğunu da teessüfle görüyoruz.

Fakat tenkidin vazifesi kendi nokta-i nazarına sadık kalmakla beraber muharririnkini anlamaya çalışmak olmalıdır.

Bu düşüncelere mukabil denilebilir ki, muharririn maksadı Ahmet Kerim'in ruhundaki bu karanlık hisleri müstesna bir şulenin ışığıyla tenvir etmekten ibaretti. Bazen zihnimizi dinlendirmiş bir uykudun büyük bir sükûnetle, gece yarılarında uyandığımız zamanlar, geçip giden bütün günlerle gecelerin -hayatın yumuşak kolları tarzında- nasıl bizi muttasıl ölümün âgûşuna doğru ittiğini itiyadımızın fevkinde bir vuzuh ile düşünürüz, îşte Pierre Loti'nin birkaç kere hikâye ve şikâyet etmiş olduğu bu iki uyku, iki rüya arasındaki yakaza, zihnin her zamandan daha açıkve hassas olduğu bu zamanlar, müstesna birtakım şerâit içinde Ahmet Kerim'in erdiği bir merhaledir. Bu gece, muttasıl yarı uykuda bir hayat geçiren Ahmet Kerim'in böyle kendi

zekâsını ruhunu hülasa kendi kendisini aştığı müstesna bir anıdır, asıl uyandığı gecedir. Ahmet Kerim bu zamana kadar bir hayaletten ibaretken belki ilk defa uyanıyor, gözlerinin perdesi, zavallı "perde-i tesellisi" çekilip zihnine feci bir vuzuh geliyor. Fakat bütün karanlık şeyleri aydınlatan bu şule bir şimşek gibi muvakkattir, işte bundan dolayı "hüküm gecesi" hiçbir iz bırakmadan geçecek, sonra yine siyah bir gece avdet edecektir.

Ahmet Kerim bu gece talihini sırf kendine mahsus bir şey gibi anlamıyor, kendisinin uzun bir istibdat devrinin mahsulü ve Meşrutiyet'in ilânında (1908) yirmi yaşını ikmal etmiş olan neslin bir timsali olarak teşhis ediyor. Hattâ, bu itibarla onun kendi kendisi hakkında lüzumundan fazla, herhalde hakikatte olabileceğinden çok fazla aleyhdar bulmak da kabildir. Çünkü realist Yakup Kadri pek haklı olarak Ahmet Kerim'de bir kahraman enmûzeci göstermek istememiştir. Ahmet Kerim zayıf bir mahluktur. Bu şahsiyet arkasında muharrir bize onun iştirak etmiş olduğu büyük ve umumî his ve fikir cereyanlarını göstererek, bunları izah ediyor.

Ben, bu romanın umumî hadiseleri tesbit eden bütün safileri yerine, Marcel Proust'un hayranı Yakup Kadri'nin bu hikâyenin asıl kahramanı olan Ahmet Kerim'in geçirdiği bu hayat, bulunduğu bu muhit ve zaman içindeki his ve fikirlerini -ki Yakup Kadri'nin neslinin fikir ve hislendir- daha fazla tahlil ve tafsil etmemiş olduğuna teessüf ediyorum. Zira bunu yapmış olsa Ahmet Kerim'i belki bilhassa hayatı itibariyle değil, fakat asıl hisleri ve fikirleri, ruhu ve zihniyeti itibariyle, binaenaleyh daha derinden ve daha ziyade, tıpkı bir dostumuz gibi tanımış olacaktık ve o hâfızamızda ve edebiyatımızda 1908 senesi neslini temsil

eden daha canlı ve klasik bir enmûzec olarak kalacaktı. Gerçi buna mukabil de bizi böyle bir tipten mahrum eden asıl Ahmet Kerim'in kendisi olduğu, zira hayatın elinde bir oyuncaktan ibaret olan Ahmet Kerim'in seciyesizliğinin bir tip ibdaı için nâ-tamam ve nâ-kâfi bir şey olduğu düşünülebilirse de, esasen mutavassıt ve silik şahsiyetlerin bir enmûzeci olacak bu silik ruhu eğer daha derin bir tarzda ihsas ve tesbit etseydi, muharrir bu güzel eserini şüphe yok ki bir şaheser mertebesine is'ad etmiş olurdu.

İşte ismini bütün romana vermiş olan bu sonuncu bâb, yani bu "*Hüküm Gecesi*' nden sonra Yakup Kadri hikâyesine bir sonuncu fasıl daha ilâve etmiş:

Bir gün İttihat ve Terakki Cemiyetinin merkez-i umumisinde Talat ve Cemal Paşa'lar, Bahaeddin Şakir ve Ziya Gökalp Bey'ler kendi aralarında ve hepsi kendi tabiat ve zihniyetini gösteren sözler söyleyerek görüşüyorlar. Bu dört kişi beyninde sâkin sâkin cereyan eden sözlerin nasıl bütün bir milletin mukadderatına, milyonlarca adamın hayatına tesiri olacağım düşündüren ve bu siyasî ve İlmî mühabesenin âsude ve fecaatü havasını ifade eden derin ve canlı sahifelerin muvaffakiyeti ve esrarlı güzelliği müstesna bir şeydir.

Nihayet Ziya Gökalp, Cemal Paşa'ya, Ahmet Kerim'i rica veçhile bıraktığından dolayı teşekkür ediyor. Onun kanaatince Ahmet Kerim günün birinde Türkçülük cereyanına faydalı bir muharrir olacaktır.

Ahmet Kerim sair muharrirler gibi şimdi sadece nefy edilmiştir. Fakat bu menfası tıpkı o "Hüküm Gecesi"nde kendisinin korka korka tasavvur etmiş olduğu ahiret gibi bir şeydir. Acı bir deniz kenarında, siyah, ıslak, sanki karaya

vurmuş bir gemi enkazı gibi büsbütün batmayı bekleyen ve buranın yegâne sesleri olan müşteki rüzgârları dinleyen bir yer! Bir şehrin manzarası gibi az çok maddi şeyler bile hep gönlümüzün içindeki renklere bürünen bukalemunlardır. O zamanın hâlet-i ruhiyesine göre burası yani Sinop, vatanın bir köşesi gibi sevilecek bir yer değil, bir mahbestir. Ahmet Kerim de burada yaralı bir kuş gibi, artık ruhunun kanatlarından istifade edemiyor, hep yerlerde sürükleniyor. Artık onu Allah, insanlar ve kendisi de terketmişlerdir ve o her şeyi, hattâ mazisini muhakeme ettiği geceyi ve kendi hakkında verdiği hükmü bile unutmuş; her şeyden ümidini kesmiştir, hattâ kendisinden bile!

Hem asil, hem zayıf ruhlu zavallı Ahmet Kerim! Âşık; vatan, hak ve hakikat muhibbi, zarafet, sanat ve medeniyet amatörü, ayrı ayrı muhabbetlerle çarpan ne çok kalbleri vardı. Fakat bakınız işte muhiti ve hayatı bütün bu kalblerini birer birer ya zehirlediler, ya vurdular. Şimdi bu menfa hayatı bu zarif genci fena halde kabalaştırıyor. Onu içkiye ve her türlü âdiliğe alıştırıyor, şimdi biz artık eski hülyalarını göremeyen bu sönmüş gözlerin karşısında bu viran ruhta susmuş olan eski musikileri düşünüyor ve onlara acıyoruz.

Bu genç bir gün annesine bir mektup yazmak isteyince elinin titrediğini görüyor ve gençliğinin bu hüzal ve tereddisi karşısındaki eski şuuru bir parça harekete gelerek "Eyvah! Ben bitmişim!" diye hüngür hüngür ağlamaya başlıyor. Ve işte Hüküm Gecesi de böyle bitiyor. Bu haddizatında hepimizi mütemadiyen âdeme sevk eden küçük inhizamlardan biri, bizim bildiğimiz eski Ahmet Kerim'in ve onun bizim bildiğimiz eski hayatının bir zevalidir. Evet, şimdi Ahmet Kerim eski ümitlerinden,

ruhundan isti'na ediyor. Fakat bu isti'na menfa hayatının muvakkat bir neticesi değil midir? Ahmet Kerim'in gençliği geçtiyse de hayatı devam ettiğinden, Yakup Kadri, ondan son ümidi kesmemeli ve bizim ümidimizi de kesmek istememeliydi. Ebedi "Makber"inde:

"Yok ölmeden ölmenin lüzumu"

diyen Abdülhak Hamid'in sözü ne kadar muvafık ve hayata taraftar bir hamledir! Ümidimizi kesmeyelim, Ahmet Kerim belki bundan sonra da kendisinde yeni bir hayat hamlesi bulabilecektir. Ziya Gökalp'ın ümidine biz de iştirak edebiliriz. Nasıl? Ruhuna doğmuş olan o eski yıldızın ziyası hiçbir mahsul vermeyecek miydi? Artık ondan hiçbir haber alamamak bu kitabın sonunu daha ziyade karartıyor. Binaenaleyh Ahmet Kerim'in bu ağlayışından sonra da hayatta ne olduğunu merak etmek hiç de âdi bir şey değildir ve Yakup Kadri istese kitabına "mabadı var" diyebilirdi. Hattâ belki zihnen bunu söylemiştir ve belki de bu Ahmet Kerim'in hayatının mabadını böyle ikinci bir "siyasî roman"da yazacaktır.

Ahmet Kerim bundan sonra ne olmuştur? Muhaliflerle beraber İstanbul'a dönmüş, burada, Mütareke senelerinde, nâzır veya zengin olmuş ve sonra tekrar nefyedilmiş veya firar etmiş midir? Hâlen bir gazete idarehanesinden bir ötekine mi sürükleniyor? Yoksa şimdi bir mebus, bir vekil mi olmuştur? Yeni bir mefkûre, yeni bir aşk bulmuş mudur? Bunları bilahare belki öğreneceğiz.

Bu kitabı kapadığımız zaman vaktiyle bu gencin gönlünde bir "ser" içinde yetişmiş çiçekler gibi açılan hakikat, hakkaniyet, zarafet, sanat, muhabbet hülâsa

medeniyet hislerinin böyle solup kurumamak için ne âsude zamanlara, ne ılık bir havaya; nasıl ihtimama, dikkate, sıyanete, hülâsa nasıl yine medeniyete ihtiyacı olduğunu düşünmeğe dalıyoruz.

Bildiğimiz bir zamanın, daha pek yakın bir mazinin bütün bir ifadesi olan *Hüküm Gecesi* eski zaman evlerinin geniş odaları gibi ruhumuzu tevsi edecek ve hâtıralarımızı barındıracak sahifeleriyle sanıyorum ki, edebiyatımızın eskiden beri tanıdığımız mühim ve klasik eserleri yanında şimdiden mevki alıyorve sanıyorum ki, ne zaman ona avdet etsek mazinin musikisini duyacak ve hassasiyetimizin arttığını hissedeceğiz.

[Milliyet gaz.; 26 Mart 1928]

HÜKÜM GECESİ NİN ÜSLÛBU VE LİSANI

Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* pek halâvetli bir üslûpla yazılmıştır, öyle ki bu sahifelerin çoğu lakayt bir tarzda okunulamıyor. Zira naşirin sanatı kârii muttasıl mütehassis etmeyi biliyor ve ona güzel bir nesrin verdiği en yüksek zevkleri bahşediyor.

Bu üslûp, gelişigüzel bir sühûletle akan kolay, kusursuz fakat şahsiyetsiz bir üslûp değildir. Malumdur ki lisanın sarf ve nahv itibariyle doğruluğu başka, güzelliği büsbütün başka bir şeydir ve büyük muharrirler lisanlarında hattâ addolunacak hiçbir hususiyet irâe etmeyen muharrirler değil, ilk önce belki yanlış diye telakki edilecek hususiyetlerini bile lisana mal eden birer şahsiyet sahibi olanlardır, işte güzel ve hususi bir üslûp ancak bunlara vergidir.

Her büyük muharrir kendi ruhundan gelen bir sesin ilhamını dinleye dinleye onun emri altında yazıyor gibidir. Bütün yazılar sanki kendisine nazil olan bu güzel sesleri tatmak, bize duyurmak içindir. Onun farkına varmayan deryadil ve sathî karilerin değil, fakat yarı edebî bir hars sahibi olanların tasannu addettikleri işte bu derin samimiyetten gelen, bu ruhundan gelen seslerdir. Ve işte bunun içindir ki asıl büyük yeni bir üslûp sahibi muharrir bazen yanlışlar yapmada namzet ve mahkumdur. Tashihi pek kolay olan bu yanlışların karşısında siz ihtimal ki şaşarsınız. Fakat o bunları zaruri addediyor, çünkü ruhundaki âhenge uymak ve ona vasıl olmak gayesiyle meşguldür; kendi yazısından istediği şey ruhundaki bu mühim ve gizli âhengin bir ifadesinden ibarettir. Hattâ

denilebilir ki böyle muharrirler cümlelerini okuyanları ikna değil, kendilerini bir de tam bu musikiyi sevecek bir hassasiyette olanları temin için yazarlar.

Yakub Kadri'nin de böyle bariz suretde hususi bir lisanı kendisine mahsus bir uslûbu vardır. O mesela "renklerin ve seslerin ebedî bir sükût ile sustuğu ve haclede benzi sapsarı gelinin buz gibi ellerini elleri içine alıyor ve onunla başı yok sonu yok; ve onunla bir nehirden daha uzun bir hasbihale dalıyordu. Ona ne söylüyordu, fakat söyledikçe bir inşirah duyuyordu. Her hasbihalin sonunda sanki bol bol, sanki kana kana ağlamış gibi oluyordu." dediği zaman bu uslûbun hususî güzelliğini bir musiki gibi duyuyoruz.

İşte "Yakub"un sesi diyebileceğimiz bu mevzun edanın ve kendi kullanacağı bir tabir veçhile bu "ritmin" iktizasından olduğu zaman, muharrir her hatayı kabul edecektir. Anlaşılıyor ki Yakup Kadri yazarken muttasıl dinlediği ve hiç bozmamaya imtina ettiği bir âhenkle meşguldür. Bu derunî musiki iktiza ettikçe bütün lisanî hakikatleri feda ediyor, irtikab ettiği hatalar varsa hep onun uğruna irtikab etmiştir. Yazarken dediği kendine mahsus bir musiki vardır, yazmaktan muradı onu duymak ve duyurmaktan ibarettir. Yazık ki bu gizli ve hususi musikiyi kârilerin en çoğu hiç duymayacaklar, yazık ki bazıları onun birtakım hususiyetlerinden belki rahatsız olacaklardır. Fakat sanatkâr işte her şeyi, hatta lisanının vuzuhunu ve doğruluğunu bile duymakla mest olduğu ve duyurmakla mest etmek istediği bu âhenk, bu "ritm" aşkına feda edecektir.

Bu hususta küçük bir misal olmak üzere Yakup Kadri'nin birçok yerlerde "hikâye-i mazi" sigası yerine "dir"

edatını israf ettiği gösterilebilir. Mesela bir yerde maziyi hikâye ederken "Bereket versin ki kabutun iç tarafı Samiye'nin dediği gibi halı döşeliydi" demiyor "döşelidir" diyor. Zannetmem ki bundan maksadı bu yer hâlâ halı döşelidir demek olsun. Zira bu halı belki çoktan kalkmıştır. Fakat muharrir cümlesine uygun gördüğü bu "dir" edatının verdiği âhenkten ayrılamaz. Madem ki matlub olan âhengi temin edecektir, bu "dir" onca elzemdir. Bütün bu güftelerin birer bestesi vardır ki ona bir türlü dokunamaz. Büyük bir muharrir olmak kolay mı sanıyorsunuz? Zaten ihtimal ki onun Ahmed Kerim'den vesair şeylerden, bizlerden ve hatta kendisinden bahsedişi de yalnız bu âhenkte cümleler hürmetinedir. Hattâ yalnız o dünyaya bile bilhassa böyle cümleler yazmak için gelmiştir. Aynı rüzgârlara, aynı med ve cezire tabi olarak yan yana, arka arkaya gelen ve bize his ve fikir veren cümlelerini aynı intizam ile getiren mevcelerin bu suların âhengini duyuyorum ve sanıyorum ki bu uslûbun müstesna musikisini en çok hissedenlerden ve sevenlerden biri de benim.

Ancak, bu güzel üslûp içinde zevki cidden tahriş eden bazı noktalar var ki bunları da kaydetmek istiyorum. Zira Yakub'un sesine, bu nesrin musikisine hiçbir halel gelmeden bu kusurlar tashih edilebilirdi zannediyorum.

Evvela denilebilir ki Yakup Kadri bu hususiaki cereyandan hariçte kalarak lisanını sadeleştirmek lüzumunu hiç duymuyor. Ve "Erenlerin Bağından" naşiri o zarif, o güzel *Kiralık Konak* romanındaki nesrine nisbetle şimdi Arabi ve Farisî kelimelerle belki daha ziyade ağırlaşmış bir lisanla yazıyor.

Saniyen, görülüyor ki bu ıstılahlı, terkipli lisana garip

bir ilave olarak bir de birçok Fransızca kelimeler kullanmak lüzumuna kâni' oluyor.

Lisana ya hiç girmemiş ya isti'mâlden düşmüş veya düşecek bütün kelimeler teessüf olunur ki az zamanda Yakup Kadri'nin bu güzel nesrini de bazı emsali gibi ihtiyarlamış gösterecektir.

Evet, Yakup Kadri'nin üslûbu, kendi revş-u edasını o demin bahsettiğimiz âhengini bulmak, ona ermek için eski edebiyatın öğrettiği birçok kelimelerin lezzetini hâlâ dahi fedâ edemiyor ve divanların şivesinden ve tadından istifade etmek istiyor.

Diyebiliriz ki mânâlarını, kokularını ve ruhlarını hissettiğimiz, âhenklerini ve renklerini beğendiğimiz bu kelimelerin bir kısmını biz de pek severiz. Fakat şüphe yok ki aynı zamanda bugünkü lisanı sadeliğe doğru götüren cereyanı da anlıyor ve seviyoruz. Bu muhabbeti o zevke feda edemeyiz. Ben eminim ki Yakup Kadri nesrinin o güzel âhengine hiçbir halel getirmeden şimdi isti'mâl ettiği birçok Arabî ve Farisî kelimelerin yerine bunların Türkçe'lerini kullanabiliyor, lüzumsuz ve faydasız birçok terkipleri, vasıf terkipleri hele o Fransızca kelimelerin çoğunu da hiç kullanmayabilirdi. Bunlar bu selîs nesrin umumi âhengine yardım edeceğine onun âhengi içinde sürüklenen güzel bir sihir gibi akan ve ruhumuzu beraber sürükleyen birtakım kuru dallar, birtakım yabancı unsurlar gibi kalıyor.

Filhakika birçoklarımız bilhassa Yakup Kadri'nin neslinden olanlarla o nesle tekaddüm edenler hâlâ daha çok ıstılahlı bir lisanla konuşuyoruz. Filhakika çoklarımız için konuşurken Fransızca kelimeler kullanmak da babalarımızdan kalma bir itiyad halindedir. Fakat konuşma

lisanımızın bu laubaliliklerini ve bu kusurlarını yazılarımıza bilhassa böyle itina ile yazılmış edebî nesirlere de geçirmeli miyiz? Bilakis bugünkü cereyana göre mümkün olduğu kadar sadeliğe doğru gitmeli değil miyiz? Bir lisana edilen itina nisbetinde ondaki lüzumsuz yabancı birtakım kelimeler ve unsurlar ayıklanmış olmalı değil midir? Lâkin bugün maatteessüf birçoklarımızın bu suallere menfî cevaplar vermeye taraftar oldukları görülüyor. Gerek terkipler gerek her lisandan yabancı kelimeler isti'mali gerek sair bazı garabetler için Yakup Kadri'nin bu eserinden alınacak misaller bugünkü lisanın umumi tezebzübü hakkında birer numune teşkil edebilir. Zira bunlar ona has bir hususiyet değil, hemen hemen umumileşen garabetlerdir. Ve işte bütün bunlar için diyeceğim ki, itikadımca bu eser, uslûbunu o kadar beğendiğim, sevdiğim, medhettiğim bu eser bile bugün lisanımızın içinde bulunduğu buhrana âdeta bir numune olacak. - Yakup Kadri bize bir lisan akademisi mutlaka elzemdir dememiş miydi?- İşte bu fikrin bu lüzumun ispatı için bir misal teşkil edecek bir tarzda yazılmıştır. Yakup Kadri'yi bugün yazan muharrirler içinde belki en kuvvetli şair telâkki ettiğim içindir ki lisanımızın şimdiki tezebzübü geçirdiği istîhâle ve onunla meşgul olmak üzere bizzat kendisinin dediğ gibi mutlaka bir akademi teşekkülünün lüzumu hakkmdaki bu düşüncelerini ondan yani en yüksekten aldığım misallerle tevsîk etmek istiyorum.

Evvela düşünelim ki lisanın hudutları Arabî ve Farisî lügat kitaplarından lisanımıza geçen kelimelerin istilâsına evvelden beri olduğu gibi açık kalmakta devam etmeli midir? Yakup Kadri en eskimiş ve artık metruk kalmış. Öyle ki bize büsbütün yabancı gelen kelimeleri bile bazen

kullanıyor ve biraz daha me'nûs olan Arabî ve Farisî kelimeleri ise kaleminden hiç düşürmüyor. Her nedense bilhassa Arapça cemi' şekillerini kullanmayı tercih ederek bunları kesretle isti'mâl ediyor. Âdeta bir tek kelime teşkil edip klişe hâline girmemiş olan terkipleri de kullanmaktan çekinmiyor ve bunların bazısını sık sık kullanıyor. Halbuki böyle terkipler kullanmaya tamamen taraftar olmadığı ve bu meselede bir prensibe sahip bulunmadığı şununla anlaşılıyor ki bunları kullanırken bazen yabancı telâkki ederek mesela "şihâb-ı sâkıb"ı tırnak içine alıyor, halbuki bilakis bu klişe hâlinde müsta'meldir. Ve "müşareket-i efkâr"ı tırnak alıyor, acaba neden? Madem ki diğer terkibleri tırnak içine almıyor!

Saniyen, düşünelim ki lisanımız diğer cephesinden - deminki Şark cephesinden sonra Garp cephesinden diyelim- yalnız beynelmilel birer kelime olmuş bazı fennî, İlmî ve bedii ıstılahların değil fakat rastgele birçok ecnebi kelimelerinin, bilhassa Fransızca kelimelerin istilâsından açık bulunmalı mıdır? Yakup Kadri evvelce bazı Fransızca kelimeleri aynen tercüme ile bunları yeni mânâlarda kullanırdı. Mesela: "Erenlerin Bağından" da, müyenaj = ezmine-i mutavassıta için "orta yaş" diyordu. Şimdi hattâ böyle tercümelere bile lüzum hissetmeyerek istediği Fransızca kelimeleri doğrudan doğruya kullanmakta hiçbir beis görmüyor. *Hüküm* Gecesi'ndeki siyasî ve İçtimaî kelimeler hemen hemen hepsi Fransızcadır. Fakat mühim bir kısmının Türkçesi esasen mevcut olan bu kelimeleri kullanmakta ne mânâ vardır? Gaye sanki nedir? Bu da bir nevi tasannudan ibaret değil mi ve bunun lisana birçok mazarratları yok mudur? Lisan canlı olan ve yürüyen bir şeydir. Bizi sürükler, nereye gideceğini de bilemeyiz. Yakup

Kadri onu alafrangalığa götürmek istiyor. Bir lisanda bu kadar ecnebi kelimeye yer olmalı mıdır? Hele bizim lisanımız için bu cidden elzem midir? Hiç de zannetmiyorum. Çünkü mesela bu kelimelerin birçoğunun Türkçe mukabilleri mevcut olduğu görülüyor, öyle iken bunların isti'mâli nedendir? Abdülhak Hamid'in dediği gibi bu:

"*Bir tarz-ı Acemide Frenkâne Türkçeler*"

Esasen Yakup Kadri'nin bu ecnebi, Fransızca kelimeleri kullanmakta hangi usule tabiiyyet ettiğini anlamak bir türlü kâbil olmuyor. Belli oluyor ki kendisi de kelimeleri lisanın öz malı telâkki edemiyor ve bunları nasıl kullanacağını bilemeyip şaşırıyor. Muharririn bu hususta riayet edilecek bir kaide bulmamış olduğuna en büyük delil bu kelimeleri bazen oldukları şekilde bazen Türkçe'leşmiş şekillerinde ve bazen büsbütün kendisine mahsus bir surette tabir ederek, kâh tırnak içinde kâh tırnaksız olarak kullanmasıdır.

Anlaşılıyor ki lisana rastgele ecnebi kelimeleri ithal prensibi esas olarak kabul edilince ortada tamamen "fantezi" hakim olacak ve bütün tatbikatında tesadüf edilecek garabetler artık işin hikmetinden sual olunamayacaktır.

[Milliyet gaz.; 31 Mart 1928]

ALİ ZEKİ BEY İN "ALEV İ

Bu defa neşrettiği ilk kitabı, *Alev* isimli roman Ali Zeki O Bey'e en muktedir ve ma'rûf hikâye-nüvislerimiz arasında bir mevki' kazandırıyor. *Alev* bir aşk hikâyesi... Ve belki haddizâtında kalplerde bir müddet gençlik gibi parlayıp gençlik gibi geçen aşkın, bu *Alev'*in hikâyesidir. Muharrir bu güzel aşk hikâyesini eserin mâhiyet ve sâflyesini ihlâl eden o mâ-lâ-yutâk tafsilattan kurtarmış ve yalnız mevcut olan canlı sahifeleriyle bırakmış. Kısa bir roman değil, uzunca bir hikâye şeklinde yazmış olsaydı bu eser ne kadar daha güzel olacaktı!.. Evet, elimizde pek güzel bir aşk hikâyesi olacaktı, l'tiraf etmeliyiz ki bâzı sahifeler her bir kıymetten mahrumdur ve muharriri tarafından saklanmaya değer addolunmamalıdır. Çok güzel sahifeler yanında bu çok zayıf sahifeler bulundukça Ali Zeki Bey'e kaleminde gayr-i musâvi bir kuvvet olan bir muharrir demek doğru oluyor. Eserin diğer bir mühim bir husüsu aşağıda göreceğimiz veçhile en esaslı bir sahnesinin bizce hâl ve kabul edilmesi pek kolay olan esbâbının sonraya bırakılmış olması gibi sırf tahkiyeye ait bir hatanın onun tabiatini ihlâl ediyor gibi te'sir etmesidir. Fakat bu hikâyeyi kazasından ziyâde o tafsilat zevki bozuyor. Filhakika meselâ ilk sahifede Kadıköyü'nden Ada'ya giden vapurun köprüden beş buçukta kalktığını nafile yere öğrenmesek daha iyi olurdu.

Yalnız aşkın sırrına karışan ve esrarlı muhitinde geçen şeyler... Bunları nakleden sahifelerdir ki bizi mütehassis ediyor. Ali Zeki Bey'in bunlara tabii surette kahramanlık yaptırıyor ve onlara bunun için bir alâka duyuyorum. Bu hikâyede aşkın hayat ve tabiatlere te'siri hakkında iyi psikoloji tahlilleri var. Ve bablarından birinin serlevhası olan

"Aşk Kurbanları" cümlesi bütün hikâyenin ikinci unvanı olmaya lâyık: Çünkü burada hep aşkın kurbanlarını görüyoruz.

Sedâd bir genc-i Neyyire'ye bir tazeye tesâdüf ediyor. Ve aşkın füsûn-ı ruhlarına te'sirini biribirinin vasıtasiyle icrâ ediyor. Ve artık her şey aşkın mûcizesi içinde geçtiği gibi esrarlı ve mukavemetsüz oluyor. O zamana kadar lâkayd bildiğimiz Neyyire'yi değişmiş ve yeni, Sedâd'ın gizli bir mektubunu alıp odasına kaparak bunu helecan ile okurken görüyoruz. Ve nazarlariyle çamların fısıldayan dalları üstünden ışıksız penceresinde Sedâd'ın muzdarip gölgesini sezerken görüyorum. Ve piyanosunun başında müstağrak gencin bir muvâfakat cevabı olmak üzere beklediği melodiyi herkes üstünden uzaktaki Sedâd için çalar ve kalbinin kapılarını ona açarken görüyoruz. Bizi bu sahneler mütehassis ediyor.

Sedâd, Ada'dan birkaç gün için ayrılıyor. "Nazarımda artık çamların renkleri soldu, boyunları büküldü, sayhaları kesildi gibi geliyor" diyor. Neyyire ve Sedâd o zamandan beri bu dünyânın geceleri uyuyamayan yolcularından biri oluyor. Ve aşkın elinde zebûn yaşıyanların bu hikâyesi pek güzel!..

Bu gençler bu tâze ilk mülâkatlarında aşkın ilk telâkkilerinde çok kere olduğu gibi tamamen gülünç görülüyorlar. Bu mülâkatı bize Neyyire anlatıyor. Diyor ki, Sedâd'la karşı karşıya gelince kaçmak istemiş, fakat bulunduğu noktaya mıhlanıp kalmaktan başka çare olmadığına hükmetmişti ve "Sedâd ise muttasıl bastonla durduğu yerden bir çam kozalağını kovalıyor ve gülümsüyordu" ve Sedâd elini uzatıyor "Ben ise o anda bir

eşkiyâ çetesinin tecâvüzüne mâruz kalmış gibi korktum" ve "şaşkın ve alık bir (yerden temennâ) ile cür'etini kırmak istedim: Heyhat elimi onun iki sıcak avucu arasında hissettim" diyor. Sedâd bütün cür'etiyle berâber titrek, yorgun ve biraz da mağrur bir sesle söylüyor ve söylediği üç kelimeden sonra bütün kuvvetini sarfetmiş gibi bîtab kalıyor. Neyyire'nin bir cümlesine bu defa yalnız kaşlariyle "hayır!" diyebiliyor. Ve bir sükût başlıyor. "Bu sükût benim için vahşi bir uçurum mânâsı ifade ediyor. Bu sükûttan, beni harâb edecek bir kıyâmetin kopmasından korkuyordum. Bunun şiddetinden kendimi korumak ihtiyâcım duydum." Bu 72,73'üncü sahifeler mükemmel, eşhâsının böyle gülünç gözüküşünü muharrir arzu ettiyse mükemmel. Hâfizamızda şimdi uzaktan biraz gülünç bulduğumuz biriyle manzaralar vardır.

Sedâd Neyyire'ye zımnen nişanlanıyor. Ve tahsilini ikmâl için Lyon şehrine dönüyor. Orada ise yeni bir münâsebet başlıyor. Bütün bu macerâ hikâyede hakikatin, hayâtın tabii kuvvetini gösteren bir surette mükemmel târif ve izah olunmuştur. Kari' burada hiçbir şeye şaşmıyor. Yeni bir münasebet başlıyor, mukâvemet edilmez ikinci bir aşk... Muharririn buna tahsis ettiği sahifeler (117 ve 118) eserin en güzel sahifelerindendir. Yazık ki burada bunları zikir, ne de icmâl etmeye makalenin hacmi müsâit değil. Evet, buna şaşmıyoruz. Sedâd yalnız değil Christine ile birlikte avdet ediyor. Bu avdet ve Christine'in İstanbul'u ilk görüşündeki hisleri pek güzel yazılmış.

Fakat burada hikâyenin büyük bir kusûriyle karşılaşıyoruz. Sedâd avdet eder etmez askere alınıyor. Christine hamile. Ne âilesine dönmeye, ne otelde yalnız

kalmaya tahammül edemiyor. Ve onun intihar etmek arzusu karşısında Sedat bir deli gibi, avdetinden beri daha görmediği Neyyire'yi tâkip ile doktorun odasında karşısına çıkıyor ve ilk hitâbında ona ne söylüyor biliyor musunuz? Avrupadan berâber getirdiği bir madamı yâni Christine'i evine alarak himâye etmesini ricâ ediyor!..

Haddizâtında bir hiss-i tabii, muhik, ma'kul ve pek güzel! Bu zavallılar hissediyorlar ki hayatta yalnızdırlar, velev muvakkat bir zaman için olsun, bir kalbi bir kalbe, bir tâli bir tâli'e rabt eden aşk olmazsa yalnızdırlar ve hissediyorlar ki ancak sevene itimat edilebilir. Ancak sevilen için fedakârlık edilebilir. Demin söylediğim gibi bu eşhâs birtakım zayıf çocuklar ki bize akrabalarınız gibi geliyor ve hamile bir kadın taşıyan bu genç, hayatta mağlup, askere gidecekken yeni haremini eski sevgilisine bırakmaya karar veriyor!

Fakat hiç iyi anlatılmamış! Bakınız azizim Ali Zeki Bey, işte burada hiçbir tafsilât zâid olmazdı. Yazdığınız sahifeler belki bir piyeste iyi bir sahne olabilir. Çünkü güzel görülen hayat çok şümullü anlaşılır. Lâkin romanda bu müracaatı mâkul gösterecek izâhat bize evvelce verilmiş ve eşhâsın tâbi oldukları hisler bizce daha ziyâde anlaşılmış olmalıydı. Neyyire bizim de münasebetsiz bulduğumuz bu teklifi reddettiği zaman sözüne derhal hak veriyoruz. Ve bundan sonra bize mâsum ve biraz safdil gibi sevimli gelen muharrir "Neyyire ise Sedâd'ın kalbini görmek istemeden yalnız yüzüne baktı ve mağmûm alnında gördüğü felâket gölgesini gaddar bir sille ile yüzüne çarparak daha kara yapmak istedi. Halbuki Sedâd o dakikada söylenemeyen elemleri taşıyan bedbahd kurbanlara lâyık bir merhamete

muhtaçtı. Neyyire ise bu merhameti bile esirgedi." dediği zaman ona hiç de hak vermiyoruz. Buna mecâlimiz kalmıyor. Sedâd'ın merdivenlerden inişini bir sükût şeklinde görüyoruz. Fakat bu sükut bize Neyyire'nin değil, doğrudan doğruya Sedâd'ın kabahati gibi gözüküyor.

Ve Neyyire ile birlikte biz de şaşıyoruz. Acaba Sedâd'ın bu müracaatı, vaziyeti bize tamâmiyle malûm olduktan sonra hikâye olunmalı değil miydi? Acaba "ikinci sene" kısmına geçmiş birtakım tafsilâtın yeri târifen ait oldukları "birinci sene" kısmında değil miydi? Reddine sonra nâdim kalan Neyyire "Sedâd Bey pek acele etti." demekte ne kadar hakkı var! Acaba Sedâd Neyyire'ye yazsaydı daha muvâfık olmaz mıydı? Neyyire'ye ancak başka izâhattan sonra bu ricâda bulunabilirdi. Geçirmiş olacağı buhran esnâsmda bunu düşünmeli değil miydi? Bütün bu noktalar izah ve halledilmeye şunun için değer ki, hikâyenin rûhunu değilse iskeletini teşkil ediyor. Hikâye Sedat'ın garip bir kabahati üzerine, gaflet ve hatâsı üzerine istinad ediyor gibi görünmemeliydi. Bu, kubbeyi tutan pek az sağlam bir temel oluyor.

Bundan sonra Neyyire'nin reddi karşısında Sedâd'ı, hayâtının ilk büyük kâbusu içinde intihare etmek isteyen Christine'i ve intihar etmek isteyerek kendisini düşünürken bile Neyyire ile geçen müşâkatlarını hatırlar ve bu aşk için ağlarken görüyoruz ve bu pek güzel!..

Sonra Neyyire ile Sedâd sükût içinde bakışan gözlerle biribirinden ayrılıyor. Ve kendilerine rağmen akan gözyaşları birbirini selâmlıyor ve bu pek güzel!

Sonra Neyyire reddine nâdim olarak Sedâd'ın sevdiği bu kızı kurtarmak emeline düşüyor. Christine'in yattığı

hastahâneye koşuyor. Ve Christine, aşkın tılsımıyle, Neyyire'nin mendilinden eskiden Sedâd'ın üstünde bir eşini bulmuş olduğu markalı bir mendilden, onun Sedad'la râbıtalarını sezer gibi oluyor ve Neyyire'nin buna rağmen kendisine bu muâmelede bulunuşuna karşı hayretinden bir istiğrâka düştüğünü söylüyor ve bu iki sevdâzâde tazenin, aşka râm olan bu iki tâli'in murâfaası, bu ecnebi kızın yabancı, esrarlı hissettiği bu memleketi rakibesinin mümtâziyyeti arasından sezişi ve Neyyire'nin günahını çıkarttığı sözlerden sonra taaccüblerini söyleyişi, bütün bunlar pek güzel!

Ve Neyyire bitâb-ı aşk "Allah'ım! Bir daha onun yüzünü bana gösterme, ne bu dünyâda ne de ahirette beni onunla karşı karşıya getirme Yârabbi!" diye dua ediyor ve bu pek güzel!

Bizzat Christine'in dediği gibi "inkâr etmeyiniz ki aşkın böyle sürprizi olur!"

Artık Neyyire evvelce istemediği bir kocaya varıyor. Christine'in hastahânede vefatını ve bunlardan çok sonra Sedâd'ın dükkânların camlarında gördüğü jarselerden hâlâ daha Neyyire'yi hatırladığını öğreniyoruz. Fakat muharrir bize "insanlardan ziyâde mümit ve lütufkâr olan zaman"dan bahsetmişti. Neyyire son satırlarda hâlâ ağlıyor, fakat yaşlarını ne refikasına ne de kocasına göstermemek için küçük çocuğuyle yüzünü örtüyor. Ve bu hatime pek güzel!.. O ağlıyor, fakat biz hissediyoruz ki mutavassıf bir hayat herkes için kabil olacak. Kalplerdeki alev söndü. Cennette ayrılan Adem'le Havva toprağın yavan hayâtını yaşayacaklar ve habersiz bir günâhın cezasını çekecekler. Artık beğendiği bir çiçeği kokladığı, saadete doğru bir dâvet

gibi gelen bir vapur sesi duyduğu, dünyânın daha güzel, hayâtın daha tatlı olduğu zamanlarda kendine rağmen içini çektikçe, Neyyire, kalbinde gizlenmiş bir yara duyarak Sedat'ı hatırlayacak ve hastalansa Sedâd'ı sayıklayacak, fakat kalbinde yaşayan bu sevgilisinden uzak, onu hiçbir zaman düşünmemeye azmeden bir irâde ile, hayâtında şeriki telâkki edeceği kocasının yanında dul bir kadın gibi yaşayacak.

Lâkin Neyyire için ne kadar korkuyoruz. Hayatının bahân solduğu ve aynasının içinde hazânın gelişini gördüğü zaman aşkını kurban ettiğine nâdim olmayacak ve bu kurban edilmiş aşkın nedâmetiyle âdi bir fırsatla ahlâkının safvetini ve hayâtının selâmetini ona kurban etmeyecek miydi?.. Bir kahramanlık ettikten sonra kahraman gibi kalıp yaşamak ve ölümü bir kahraman gibi kabul etmek, biliriz, güçtür.

Ali Zeki Bey'in lisânı terkiplerden kurtulmuş. Bunları eşhâsına kullandırmaya mecbur olursa kavis içine alarak (klişe) gibi telâkki ediyor. Yalnız bir iki tane kaçırmış: "Meşime-i lütf", (aks-i hayâl). Fakat terkiplerden kurtulan bu lisân hatâdan da sâlim değil. Ancak bu yolda yanlışlara o kadar alışığız ki hiç şaşmıyoruz.

Bazen, daha sâde kelimeler aramak belki lâzımdır. Belki "Haziran hidâyetlerinde idi" yerine "Haziran ibtidâlarında idi" demek müreccch olur ve "Ruhumun melâya eser aşkı" yerine daha müsta'mel bir kelime kullanmak lâzım gelir.

Bazan cümlesinin kelimeleri nâ-tamam kalıyor. 21'inci sahifede "Muvaffak da olurdu." diyor. Lâkin neye muvaffak olduğunu yazık ki söylemiyor. 23'üncü sahifede "Fakat olmadıktan sonra!" diyor. Lâkin ne olmadıktan sonra? Bunu

eksik bırakıyor.

Bâzen bir kelime hiç yerinde gözükmeyerek, kullanmadığı bir kelimenin lüzûmu bir ihtiyaç gibi hissediliyor. 103'üncü sahifede "tekme" yerinde değil, "darbe" lâzımdı.

Bâzen bir kelime pek çirkin geliyor. 47'nci sahifede "biricik" gibi.

Bâzen de cümle maksat anlaşılmıyor gibi karışık ve muğlak. "Sedâd caddelerde olsun kadınlara tecâvüz etmeyecek kadar nezâket gösteren bu muhite karşı kalbinde iftiharla dolu bir his sezmeye başlıyordu." Fakat biz hiçbir şey sezmeye başlamıyoruz. Kadınlara tecâvüz etmemek bir nezâket sayılamaz. Hele caddelerde tecâvüz etmemeyi nezâket telâkki etmekte ma'zuruz. Buna karşı iftiharla dolu hiçbir his duyamayız. "Şimdi kalpleri ergeç, fakat her halde en nihâyet öldüren" pek karışık bir cümle. "Yüzünün hasis kan rengi" de öyle. "Uyku nâmına gözlerine bir şey girmiyordu" da öyle.

S.80: "Meded doğuran bir an o içinde" ne demek? S.107: Demin zikrettiğim bir cümledeki "daha kara yapmak istedi" ne demek?..

Christine elbette Fransızca konuşur. Sözlerini bize Türkçe naklederken acaba neden demin zikrettiğim cümlesinde Fransızca "sürpriz" kelimesini tercüme etmeden bırakmış?..

Birkaç yerde "ara" yazmış. Halbuki buna hâcet yoktu. "Aşağı" yazar "ara" okuyabiliriz. Mâdem ki diğer kelimelerin iştikâkına riâyet edilerek bunlar telaffuz olunduğu gibi yazılmıyor. Bu istinâya hâcet yoktu. Böyle

suhûletler şaşırtıcı ve muzır olmaktan hâli kalmıyor.

Ali Zeki Bey kitabının sonundaki hata ve sevap cetvelini nâtamam bırakmış. 20'nci sahife "Nokta da da kadınlardı" yanlıştır. S.37: "babasının ona intikâl eden"den sonra "Neyyire" fazladır. S.51: "anlardım" yerine "anlıyordum" lâzım. S.73: "nokta severdim" yerine "noktayı sordum" elzem, s.78: "ismimle söylenmiş", "çağırılmış" olacak, 81'inci sahifede "Nereye gidiyorsun söylüyor gibiydi" yerine "diyor gibiydi". Ve bilâkis 143'üncü sahifede "Fazla yorulduğumu diyerek" yerine "söyleyerek" yazılmalıydı. 88'inci sahifede "Ah uzaklar, vefâsız uzaklar... Uzaklar değil midir ki ilâh..." cümleleri de yanlıştır. Uzak bir şey başka, uzaklıklar başkadır.

Fakat lisanımız öyle berbat bir sûrette yazılıp konuşuluyor ki velev bir müelliften sâdır olamaz bu hatâlar bizi şaşırtmıyor. Bugün hemen bütün muharrirlerimizde böyle hatâlar bulmak mukadderdir. Bunu mâteessüf i'tiraf etmeliyiz.

Kitabının sonunda Ali Zeki Bey tab' edilmekte olan diğer eserlerinin isimlerini zikrediyor: "Duman - yakında intişar edecek", bir "Büyük Hikâye", "Gümüş Selvi" küçük hikâyeler; "Kiliseye", 3 perdelik piyes.

Bu kitap yokluğu içinde ehemmiyetini ilk hikâyesiyle bu kadar iyi hissettiren bu muharririn diğer eserlerini tehâlükle bekler ve piyesinin de tab'ından evvel medhedilen iki sahnemizin birisinde temsil olunmasını şiddetle arzu ederim.

[İleri gaz.; 9 Nisan 1337 (1921)]

9'UNCU HARİCİYE KOĞUŞU

*D*izinde bir illeti olan bir çocuk hastaneye gidip geliyor. "Sana ameliyat lâzım!" diyorlar. Akrabasından olan ve o yaşlarda mutat olduğu gibi, tanıştıkları için biribirlerile seviştiklerini zannettikleri bir kızın evine misafirliğe gidip bir müddet kalıyor. Kız başkasile nişanlanıyor. Kendi hastalığı artıyor. "Ayağını kesmek lâzım!" diyorlar. Hastanenin 9'uncu hariciye koğuşuna girip yatıyor ve yeni bir ameliyat ile kurtularak ayağı kesilmeden hastaneden çıkıyor.

İşte roman yazmağa alışkın bir muharririn daha cazip bir mevzu aramağa lüzum görmeden bize hikâye ettiği vaka bundan ibarettir. Edebiyat vadilerinin en engin ve zenginlerinden biri olan roman bir meddahın samileri eğlendirmek için söyleyiverdiği bir hikâyeden ibaret değildir. Bir san'atkârın belki hayatında ve herhalde ruhundan ve muhayyelesinden kopan bir hayat parçası, bir şuurda tekevvün ederek bir san'at eserinin sayfalarında yaşamağa muhtaç olduğu için doğan bir eserdir. Gerçi roman için muayyen ve tek bir şekil yoktur, romanı bir tek kalıp içine almak ve bir düstur içinde tarif etmek mümkün değildir. Eşhâsı çok olan ve -mesela Stendhal'inkiler gibi- karışık vakaları bir çok yer tutan romanlar da vardır ki edebiyatta mühim birer mevki işgal etmişlerdir. Fakat bir romanın kıymet ve ehemmiyeti o kadar vaka ve hikâyede değil, lâkin duyuş ve duyuruştadır ki işte bir san'atkâr elile yazılmış bu hikâye, vakanın fikdânına rağmen, samimi ve canlı görünüyor ve bizi kendine alâkadar ediyor. Halbuki bir hakikat hissi vermekten ziyade gûya merakını tahrik

etmek isteyen hikâyeler mücerret ve umumî olarak mevcudiyetleri iddia edilen roman usullerine ve kaidelerine ne kadar muvafık bir tarzda tahkiye edilmiş, ne kadar mükemmel uydurulmuş ve bağlanmış olursa olsunlar, çok kere bize abes ve mânâsız yazılar gibi tesir ediyor. Ve işte biraz ciddi olan, doğru düşünmeyi istiyen ve iyi hissetmeyi seven kârilerin nezdinde romanın itibarını düşüren de öyle yazılardır.

Bu romanın muvaffakiyeti ise adeta "otobiyografik" bir hikâye, bir itirafname hissini verişindedir. Muharrir burada gûya kendi hatıralarını yazmakla iktifa ediyor ve bakın hayat onu nasıl mükâfatlandırmış: Samimiyetten ve ciddiyetten ayrılmaması sayesinde eseri bir taraftan daha ziyade şiir ve diğer taraftan daha ziyade hakikat ihtiva etmiş oluyor. Fakat yazık ki, muharrir gûya tefrit ve ifrata düşmemek için bu iki cazibeden kendini korumağa çalışmış gibidir. Eseri ana hatlarını bulmuşken fazla yol almaktan, fazla ileri gitmekten çekiniyor. Biraz daha serbest ve cerbezeli bir şiir ve biraz daha teferrüata giren ve derinleşen bir "realizm" daha müessir ve mühimdir eser ibdama kifayet edecekti. Fakat san'atkâr taammüm etmesi edebiyatı biraz kurutacak bir fikir ve düsturun tesfiri altında mı, yoksa şiirini başka eserlerinde döküp burada ruhunu ayrı bir ihtiyacına ram olduğundan mı? Her nedense kendini tutmuştur ve netice itibarile bu küçük roman biraz çocuğumsu ve küçük bir şey görünmekte ve kârie biraz zayif bir his verip biraz basit bir hatıra bırakmaktadır.

Gerçi bunun başlıca bir sebebi burada ancak bir çocuk zihniyeti ile hissedilmiş hatıraların hikâyesini buluşumuz ve bu eserin bilhassa bir çocuk ruhunun hikâyesi oluşudur.

Binaenaleyh mündericat ile eserden tereşşuh eden bu çocukluk hissinin beyninde zaten hiçbir tezat yoktur. Hattâ eğer eserin ancak on beş yaşında olan kahramanı tam yaşma göre olsa çocukluk da esere daha ziyade sirayet etmiş olacaktı. Kitabı bundan koruyan şey hikâyenin doğrudan doğruya on beş yaşında biri tarafından değil ancak çocukluğunu hatırlıyan ve o eski hatıralarına sonraki müşahedelerini ve nokta-i nazarlarını da karıştıran biri tarafından yazılmış olmasıdır. Bir de belki muharrir bize hastalık ve felâketin insanı çabuk yaşlandıran ve yetiştiren birer tecrübe olduğunu da göstermek istiyor.

Fakat bu kitapta sair bazı çocukluklar da yok değildir. Başlarını lüzumsuz yere mensur şiir parçaları hâlinde kısa kısa kesilmiş ve bu kısımlara ayrı ayrı serlevhalar konulmuş olması ve bu ünvanların altında da o babın metinden alman ve bazen: ‘‘Galip divarlar uzaklaşıyorlar.” ayarında birer cümle zikredilmiş bulunması eserden çıkan bu çocukluk hissine biraz yardım ediyor.

Muharrir kitabına hastanede iken çocuğun almış olduğu bazı notları da ilâve etmiştir. Bunların birisinde çocuk: “Birgün hastanelerde okunmak için bir roman yazsam ve bu notlarımı içine karıştırsam.” diye yazmış. Fakat muharrir bu kitabı yazmış değildir. Elinin altında beşerî ve İçtimaî mevzuların en büyüklerinden biri bulunduğu halde, muhtelif hastaları düşünmeyor, hastalıkları ve hastaneyi daha şümullü bir tarzda tersîm (ve hikâye etmeğe özeniyor, mevzuu gencin hastalığıdır. Yani eseri o kadar büyük ve şümullü bir eser değil, ihtimal ki tasavvur ettiği o kitabı yazmak için daha büyük olmak lâzım gelirdi. Esasen hastalar belki hastalıktan hiç bahsetmeyecek kitaplar

okumak isterler. Muharrir bize hastalığın maneviyat cihetini, karanlıkta yanan ümit ışığını, sabrın, tevekkülün ve duanın insan kalbine verdiği rahmet ve kuvveti teşrih etmiyor. Fakat bu, eserinde kaydetmiş olduğu ince, ciddî ve haklı bazı müşahedelere tesadüf edilmesine mani olmuyor. Bu bedbin müşahedeler bizim de görüp bildiklerimize tevafuk ediyor ve bu itibarla biz de hikâyeciye hak veriyoruz.

Çocuk, yahut muharrir, "psikolojik" yahut Abdullah Cevdet Beyin diyeceği gibi "psikolojik" müşahedeler yapıyor ve belli ki bunları kaydetmeği seviyor. Hep dikkat ediyor. "Felâketlerimin başladığı saniyeyi tanıyorum. Hiç aldanmam." diyor. Hislerini meselâ "üçüncü halet" babında olduğu gibi, vazihen tahlil ve irâe etmeyi biliyor. Burada hasta, ruhundan ve vücudundan taşan hatıralar, hisler, düşünce ve duyuşlarla artık sayıklıyor. Artık kendisi için hakikat mazi kadar canlı değildir. O tabii ve maddî bir âlemde bulunmuyor. Kendi ruhunun mahrem ve uzak âlemine rücu etmiştir, yatağında değil, mazisi içinde yatıyor ve gariptir ki bu âlemde bulduğu hâleti yaşamağı da seviyor.

Bu hikâyedeki talî şahsiyetler hep rollerini ifa edecek kadar tersim edilmişlerdir ve canlıdır ancak kitabın başındaki anne tipi *Mavi ve Siyah (Hüküm Gecesi)* gibi birçok Türk romanlarında o kadar hassas, içli ve müşfik bir mahlûk olan anne bidayette mükemmelen tersim edilmeğe başlanmışken her nedense hikâyenin sonlarında büsbütün ihmal ve terk edilmiştir. Bu yazıktır, zira başta bütün bu hikâye içinde onun şefkatini, ruhunu ve gölgesini bulmakla neler hissedebileceğimizi duymuştuk; bize böylece bilahare unutulmayacak bir vait verilmiş oluyor.

Hülâsa bu eser hissediliyor ki bir edebiyatperestin eseridir ve onu bundan dolayı seviyoruz. Bu mahzun kitapta belki biraz çocukluk var, fakat hiç bir adilik yoktur. Bu kitap, meziyet olarak, sadeliği seviyor. Hakikat burada süssüz, gürültüsüz, mütevazi ve hazindir. Ressam modelini değiştirmek ve süslemek istemiyor ve eserden insana belki biraz nahif ve zayıf fakat temiz, beyaz ve samimi bir his ve hatıra kalıyor. Bu bir hastane odası ve yatağı kadar beyaz, vazıh bir kitap ve bir hikâye.

Muharririn kısa ve kesik cümleleri, hislere verdiği vuzuh ve bu hisleri tenvir ile iktifa edip geçişi bile kitaptan çıkan beyazlık hissine yardım ediyor. Onun hikâye ve romancılarımız arasında en düzgün ve doğru bir lisanla yazanların biri olduğuna şüphe yoktur. Lisanı sade, vâzıh, berrak; yalnız muttasıl mazii şuhûdî ile hâl sigalarının biribirini takip ile karışması insanı biraz yadırgatıyor. Ve bazen kaleminin ucuna gelmiş olmasında hiç şüphe olmıyan bir kelimeyi lüzumsuz diye kullanmakta imsâk etmesi insana manevî cümlelerin tashihini ikmal etmemiş olduğu hissini veriyor. Muharrir eğer lüzum görürse büsbütün kısa bir telgraf uslûbuna da müracaat ediyor. Meselâ "Hemen bir araba, köprü, vapur!" diyor ve o zaman cümlenin sair kelimeleri suya düşüyor.

Görülüyor ki bu makalede yalnız bu eser hakkında bazı mütalâa ve müşahedelere yer bulunmuştur. Muharririn diğer eserlerile ve bazı makalelerile yapılacak bir mukayese ve tahlil burada kaydedilen bazı şeyleri tavzih ve tevsik veya tadil ve tashih edebilirdi.

[Milliyet gaz.; 17 Mart 1931]

Az raslanan, gündelik kullanımdan düşmüş kelimeler:

tevdi: bırakma, emanet etme
dûn: aşağı, altta, aşağıda
endâze: ölçek, derece
nakz: bozma, çözme, kırma, bozucu
mükeyyifât: keyif verici maddeler
mağrur:gururlu
tehalüf: birbirine zıt olma, birbirine uymama
saik: götüren
tali: talih, kısmet, şans
şehremini: belediye başkanı
tahayyül: hayal, hayal etme, hayal kurma
hodgâm: kendini beğenmiş,bencil
teşcî: cesaret verme, gayrete getirme
mukaddesat: değerli olanlar
nezâhat: iyi ahlak
tekevvün: oluş, var olma, meydana gelme
sehl-i mümteni: az sözle hikmeti çok anlamlar ifade etme
mukadderat: kader
ziya: ışık, aydınlık
istihkak: hak kazanma, hakkı olma
intizar: bekleme, beklenilme
mübhem: belirsiz, örtülü, kapalı, anlaşılmaz
intizam: tertipli, düzenli olma
derûn: 1. içeri, dahil, 2. gönül, kalp
zail: sona eren, geçmiş olan
hami: isnat, atf
kâşane: köşk, malikâne
safvet:saflık, temizlik

garabet: gariplik, tuhfalık
pâsyon: (pâs) gam, keder, gönül üzüntüsü
cinas: imalı, telmihli söz
murakabe: gözetme, göz altında bulundurma,bakma, gözetme, denetleme
ümmî: anasından nasıl doğmuş ise öyle kalıp okuma yazma öğrenmemiş [kimse],
müncer: sona eren, neticelenen
tekmil: bütün, tam
darb-ı mesel: atasözü
istidlal: bir delile dayanarak bir şeyden bir netice çıkarma, delil ile anlama
belâgat: güzel söz söyleme
istibdâd: baskı
iktifa: yetinme
sühan-zer: altın söz
müreccah: tercih edilen
mütemadiyen: devamlı, aralıksız
mütekabil: karşılıklı
müncer: sona eren, neticelenen
iktiza: gerek,gerekme
mugalata: demagoji
teessür: üzüntü
irsî: doğuştan, genetik
rüşt: olgunluk
inkılap: değişim
tedhîş; dehşete düşürme, korkutma, şaşırtma
vuslat: kavuşma
iktifa: yetinme
tasavvur: tasarlama
promethee: Yunan mitolojisinde Tanrıdan ateşi çekip

insanlara veren kahraman

ziya: ışık

tevlit: doğurma

yeis: ümitsizlik

nebeân: pınar suyunun yerden kaynaması

ma'kes: akseden yer, akis yeri

payan: dayanak

âdem: yokluk

melâi: sıkıntı

inkıraz: çöküş

alâim: âlemler

esvab: kıyafet

Itib: payl.ım.ı, darılma

tâ'riz(tariz): dokunaklı söz söyleme, dokundurma, taşlama

tebaiyet:tabi olma

ibham: kapalı bırakma, açıklamama, belli etmeme

medd ü cezr: gelgit

kam: zaptetme

fevkinde: üstündeifrat: aşırı

fevk: üst

inhitat: çökme, bozulma

mevhum: kuruntuya dayanan

şehr-âyin: donanma, şenlik

mebzul: ibzal olunmuş [kötü]

inkişaf: açılma, meydana çıkma

şümul: içine alma, kaplama

müdellel: şahit ile ispat edilmiş

mufassal: uzun uzadıya anlatılan, tafsilatlı

teşrih: açma, yayma

tezyif: eğlenme, alay etme, değersiz olarak gösterme
ittiham: töhmet altında bırakma, suçlama
ibraz: ortaya koyma
esbab: sebepler
müstaid: kabiliyetli,akıllı, anlayışlı, uygun
istihsal: hasıl etme, meydana getirme
feveran: kaynama, parlama, öfkelenme
iktisâb: bir şeyin kopyasını alma
ser-âzad: serbest, başı boş
müşa'şa: debdebeli, tantanalı, gösterişli
rüznâme:günlük
kamer: ay
icmâl: özet
ibda: icat, yoktan ortaya koyma
intihab:1.seçme, seçilme2. yağmalama, talan etme
kesb: çalışıp kazanma
mündemiç: dürülüp sarılan, içine yerleşen
rabt: bağ, ilişki
îsâl: ulaştırma, ulaştırılma
şerhân: çok tamahkar, açgöz
temdid-i hayat: hayatı sürdürerek
mlilıdl: ortaya çıkan
gazûb-âne: öfkeli olarak
nigah: bakış, bakma
tahvil: değişim
teganni: makamla söz söyleme
tekit: kuvvetlendirme, üsteleme
tavsifi vamflmıclırma
küfv: eşit, denk
caize: herhangi bir sanat eseri karşılığında verilen para
taaddüdü zevcat: birden fazla kişi ile evlilik

tefevvuk: üstün olmahassa: özel nitelik
muvazene: derge
İtli gelacekraylhl; koku
râkid: durgun
hades: yeni olan
istihraç: çıkarma
bezm-i has: hususi meclisehibba: dostlar
imtizaç: karışma, uygunluk
mütearefe: apaçık
isti'mal: kullanma
fersude: eskilik, yıpranış
makarr: oturulan yer
tenviri aydınlatma
ihtiyat: tedbirli davranma
teşmil: yayma, kapsamına aldırma
mutad: adet olunmuş, alışılmış
zemm: yergi, eleştiri
müvazene: denge
bî-kes: kimsesiz
merkû: dikilmiş, saplanmış
bâni: kurucu
şu'le: ışık
reha: kurtuluş
vadiyi giryân: .ıftl.ıy.ın vadi, yol
îsâl: ulaştırma
bî-sûd: boş, faydasız
ittisâ:bollaşma, genişleme
darabât: vurmalar, çarpmalar
müteârız: birbirine zıt, muhalif olan
itfâ: söndürme, söndürülme
mütecemde: soyut, çıplak

tekid: üsteleme, sağlamlaştırma
İlmim! tamamlama, bitirme
mev'ud: vaad olunmuş, söz verilmiş
tevessü: genişleme, yayılma
istinad: dayanak
vüs'at: bolluk
meşbu: doymuş, iok
akdem: ilk, önce, önceki
müselsel: teselsül eden, zincirleme,irdi
ardına, zinzirlemehatve: adım
mebzûliyyet: bolluk, çokluk
sekînet: rahatlık, dinlenme
vüs'at: genişlik, bolluk
mefkure: düşünce, ideal, ülkü
müverrih: tarih yazan, tarihçi
iizam: cevap veremez hale getirme, SUtUlfflÜ
gavâmız: anlaşılmaz şeyler, karışık ve kapalı sözler
nâkabil-i ifade: ifadenin yetersizliği
mukârenet: bilişiklik, yaklaşma 1. uygunluk
tevazün: tartıda bir olma, denk olma
gayy: kendinden geçme, bayılma
seyyâl: akıcı, akan
harîm: biri için kut»fii olan şeyler
ibhâm: kapalı bırakma, açıklamama
medfûn:defnolunmuş, gömülmüş
isâl: ulaştırma
sûhûnet: sıcaklık 1. katılık, peklik
rûchan: üstünlük
hudud-l aksa: sınırın en uç noktası
İrae: gösterme, tayin etme
tereşşuh: sızma, sızıntı yapma, terleme

imtizaç:kftrıjrtbllme t, birbirini tutma, uygunluk
zaid: artan, artıran 1. lüzumsuz,
sa'y: çalışma, çabalama, gayret, emek
kapalı sözlermedfûn:defnolunmuş, gömülmüş
ıztırâr: üstünlük
gaşyi kendinden geçme, bayılma
fâriğ: vazgeçmiş, çekilmiş
cûşân: coşan, kaynayan
fevvare: fıskiye
ağuş:kucak,ucaklama, sarma
mahfi: gizli saklı
teyrth: açma, yayma, şerh etme
âver: getiren, taşıyan
lerzân: titrek, titreyen
akalliyet: azlık 1. azınlık
kail: söyleyen, diyen 1. razı olmuş, boyun eğmiş
rakik: yufka yürekli
heyûlA;.illinde tasarlanan şey
bî-hıred: akılsız
temellûk: mülk edinme, kendine mal etme
muhrik: yakan, yakıcı
deva-yı kül: tüm dertlere devamüterakki:
ilerlemiş
mi'yar: ölçü
tevlid: meydana getirme
tahassüs: hislenme, duygulanma
meleke: meydana getirme
teselsül: zincirleme
teşettüt: şubelere ayrılma, çatallaşma, dağılma
tebeddül: değişme, başka hâle girme
müttehit: ittihat etmiş, birleşmişteessüs: temelleşme,

yerleşme

mündericat: içindekiler
rayiç: revaçta olan
intişar: neşrolunma
metruk: terkedilmişisâl: ulaştırma
mütebeddil: değişen
murabıt: bağlı olan
istisnas: ayrı tutulan
zübde: öz
vehleten: birdenbire, ansızın
müşateme: birbirine sövme, atışma
kudema: eskiler, eski adamlar
teceddüt: yenilenme
tehzil: zayıflatma
müteharrik: hareketli
münavebe: nöbetleşme, nöbetle iş görme
sarahaten: açıkça
düsturî: kuralcı
tanzir: benzetme
ifrağ: şekillendirme *
muadil: denk
muaheze: azarlama, paylama, tenkit
mülâhaze: dikkatle bakma, iyice düşünme
ittiba: tabi olma, uyma
müdarebe: dövüşme
sühûlet: kolaylık
faik: manevi olarak üstünde olan
şerait: şartarmuadil: denk
mücerret: soyulmuş, çıplak, yalın
mütehavvil:yenilenen, değişen
talâkat:dil açıklığı, düzgün sözlülük

mu'terif: itiraf eden
mahzuz: haz almak
teksir: çok kırma [bir şeyi] kırılma
tebarüz: belirme, ortaya çıkma
evsaf: vasıfları, niteliği
tegafül: anlamamazlıktan gelme
istiğna: temin, ihtiyaç hissetmemek
telmih: imalı konuşma
tavzih: açıklama, aydınlatma
şarih: şerh eden, açıklayan
mütearife: apaçık, bilinen
ulûmu-edebiye: edebiyat ilimleri
tefhim etmek: anlaşılmasını sağlamak
iltizam: kendi için lüzumlu sayma; gerektirme, icabettirme
mümarese: alışma, alışkanlık
muakkib: takipçi, arkasından koşan, ardından gelen
terettüb: sıralanma, sırası gelme
zamime: ilave
mutâvaat: itaat etme, başeğme
âlât: vasıtalar, aygıtlar
tetvic: taç giydirme, giydirilme
usâre: özsu
mutekid: itaat eden, inanan
kudüm: Türk müziğine mahsus usul vurma âletlerindendir. En çok mevlevîhâ-
nelerde olmak üzere, tekkelerde kullanılmıştır
erganun: org
rikkat: incelik, merhamet, acıma
malûl: hasta
tahavvül: değişme

tezebzüb: kararsızlık 2. karışıklık
karışıklık
hars: kültür
tevsî: genişletme, genişletilme, sağlamlaştırma, vesikalandırma
musahhah: tashih olunmuş
mütezat: birbirine zıt olan
zi-hayât: canlı, yaşayan
teemmül: iyice, etraflıca düşünme
müctenib: sakınan, çekinen
müktesab: kazanılmış, elde edifmiş
meclûb;başka yerden getirilmiş olan 1. tutkun, meftun
yekta: benzersizmesti: sarhoşluk
irad: getirme, söyleme
iz'an: anlayış, kavrayış
ahfâd: torun
mey'us: ümitsiz
vakt-i merhun: en uygun zaman
sinn: ömür
müskir: sarhoş eden, sarhoşluk veren
zamm: artıkma, katma, ekleme
nâ-tamam: eksik
mehîb: heybetli, azametli
müfrit: ifrat
eden, ileri vardıran
ta'tir: güzel koku ile kokulandırma
nefha: güzel koku 1. bir esimük yel
tâkat-şiken: güç kıran, takat kırander-
mestî: sarhoş
künh: bir şeyin aslı, hakikati, temeli
iltisak: bitişme, kavuşma

istiab: içine alma, içine sığma
ra'şe: titreme, titreyiş
mel'al: titreme, titreyiş
taazzi: uzuv, peyda etme, şekillenme
tenevvü: çeşitlilik
samît: sesi çıkmayan, susan
haile: dram, trajedi
teşci: nesirde kafiye kullanma
yâbis: kuru
muadele-i riyaziye: matematik denklemleri
müntezi: bir şeyi söken, yerinden çekip çıkaran
tecerrüd: soyunma, çıplak olma
halîta: birkaç şeyin karışımından meydana gelen, karma
mücerret: soyulmuş, çıplak, yalın
mutantan: debdebeli, gürültülü
müreccah: tercih edilen, üstün tutulan
istinad: dayanma, güvenme
lâ-yetegayyer: değişmeyen
sehab: bulut 1. karanlık
imbik: arıtıcı, damıtıcı
halâvet: tatlılık, şirinlik
dad-ı hak: Allah vergisi
eşhâs: şahıslar
fıkdân: yokluk, darlık
tahkiye: hikâye etme, anlatma
mensur: düzyazı
manzum: vezinli kafiyeli söz
mevzuu bahs: söz konusu
bîsûd: boş, faydasız
tarafeyn: taraflar

savlet: şiddetli hücum, saldırı
kavaid: kaideler, usuller
kuyud: kayıtlar
muahhar: tehir edilmiş, sonraki
kâri: okuyucu
istidad: yetenek
terakki: ilerleme
hilkî: yaratılış
maahaza: bununla beraber, böyleyken
tedvin: kitap şekline sokma
hilaf: zıt,karşı
tasmim: tasarlama
rabtetme: bağlama
esbap: sebepler
irsiyet: anadan babadan gelen, genetik
müsâvî: eşit, denk
indî: kişisel
ülfet: ahşma, kaynama
muayyen: belli, kararlaştırılan
safvet: saflık
sıyânet: koruma, korunma
Ünsiyyet: alışkanlık, ahbaplık,arkadaşlık
muârefe: tanışma
ibham: kapalı
ehibba: dostlar
mebhût: şaşmış
â'da: düşman
meş'um: uğursuz
telmih: çağrışım, imalı konuşma
sathi: yüzeysel
kıblenüma: kıbleyi gösteren alet

ma'şeri vicdan: kamoyu
telâkki: anlayış
tefrik: ayrım
telâkki: anlayış
vüzûh: açık, geniş
uzvî: lüzumlu sayma
naşir: yayıncı
tâbi: matbaacı, editör
münekkidi eleştirmen
telmîh: ima, çağrıştırma
kesâfet; yoğunluk
saik: sebep
tasannu: yapmacık
icmâl: kısaltma, özetleme
serdetmek: tertipli, düzenli söyleme
tavazzuh: açıklığa kavuşma, aydınlanma
tahkik: araştırma
gayr-ı mantıkî: mantık dışı
muttasıl: devamlı ,bitişen, kavuşan aralıksız
medhiye: övgü
nisbî: birbirine göre, öncekine göre
îzâm: büyütme, büyütülme
dâd-ı Hakk: Allah vergisi
mücehhez: donanmış, hazırlanmış
ibtidâî: ilkel
vâzıh: açık, belirgin, net
vak-i merhûn: saklı
zaman, en uygun zaman
inkişaf: açılma
mahremiyet: kişiye özel
vecd: kendinden geçecek derecede dalgınlık

muvazene: birbirine denk olma, eşitlik
mütefekkir: düşünür
cûş ü hurûş: taşıp coşma
vak-i merhûn: saklı zaman, en uygun zaman
ef'al: fiiller, tavırlartecelli: belirme
mütefekkir: düşünür
teşrih: yayma, etraflıca şerh etme
tecrid: ayırmanazmen: şiir şeklinde
şâyân-ı dikkat: dikkat çekici
afakî: tarafsız
istihzârat: araştırma, çalışma
ihzar: hazırlama
nazmen: şiir şeklinde
tehzîb: ıslah etme
nevmidi: ümitsizlik
neşv ü nema: gelişme, yetişme
ikad: sağlam kalma
istinâdgah:
vehle: an, lahza, dakika
mâkulât: çeşitler, takımlar
eşkâl: şekillermülhîk: katan
tekâmül: gelişmeterakki: ilerleme
müntekiş: nakşolunmuş
intibah: uyanma, gözaçıklığı
tevellûd: doğma, doğum
müdellel: delil, şahit ile ispat edilmiş
mühlik: öldürücü, helak eden
nefh: güzel kokunun yayılması
harım: özel olan
bâb-ı içtihad: yorum yapma düşüncesi
ta'mik: araştırma

teheyyüç: coşma, heyecanlanma
tebellür: belirme [billurlaşma]
ibtida: başlangıç
mudhik: güldüren, güldürücü
müteselsil: zincirleme
iktifa: yetinmek
tasavvur: kurgu, kurmaca
mabad: sonrası, ötesi
zıyâ: yitik, kayıpkâil: razı
nedamet: pişmanlık
sukut: düşmek
istinadgâh: dayanılan yer, dayanak,dinlenme yeri
tasvib: onay
teşci: cesaretlendirme
vâki: vuku bulan, gerçekleşen
istihkar: hakir görme
şerik: ortak
tefelsüf: felsefî konuşmalar yapma
vâsıl: ulaşma
is'ad: mutlu etme
itiyad: alışkanlık
enmûzec: numune, örnek
seciye: karakter, kişilik
muvakkik: zamanı tayin ve tespit eden kişi
na-kâfi: yetersiz
mutavassıt: ortalama
beyninde: arasında
müşteki: şikâyetçi
ihsâs: hissettirme
hüzal: zayıflık
tereddi: yozlaşmaâdem: yokluk

inhizam: hezimete uğrama
menfa: sürgün
muvakkat: geçici
isti'na: dileme
mabâd: sonu, sonrası
ser: doruk, uç
avdet: dönüş
halâvet: tatlılık, şirinlik, zevk
irâe: gösterme, tayin etme
sarf ve nahiv: dilbilgisi kuralları
kâri: okuyucu
hade: gelin odası
inşirah: açıklık, ferahlık
mevzun: biçimli, ölçülü
irtikab: bekleme, gözleme
matlub: taleb edilen
mevce: dalga
revş: usûl, tutum
selîs: düzgün, akıcı
vasıf terkipleri: sıfat tamlaması
istîhâl: ehil olma, layık olma
itiyad: alışkanlık
metruk: terk edilmiş
me'nûs: ünsiyet olunmuş, alışılmış
kesret: çokluk, bollukşihâb-ı sâkıb: de-
lib geçen kıvılcım
müşâreket-i efkâr: ortak düşünce
bedi: eşi benzeri olmayan
mazarrat: zarar, ziyan
nüvis: 'yazan> yazıcı' anlamlarında kelimelere eklenir
mâ-lâ-yutâk: takat

getirilmez, dayanılmaz
gayr-ı müsavi: eşit olmayan
tahkiye: hikâye etme, anlatma
genc-i neyyire: nur yüzlü genç
füsun: büyü,sihir
müstağrak: dalgın, dalmış
sayha: bağırma, nara atma
zebûn: zayıf, güçsüz
zımnen: kapalıca
mukavemet: dayanma, karşı koyma
bitâb: güçsüz
zâid: lüzumsuz
mağmum: gamlı, kederli, tasalı
nâdim: pişman
müşâkat: aykırılık
murâfaa: yüzyüze gelme, yüzleşme
mümtaziyyet: üstün tutulmuşluk, seçkinlik
taaccüb: şaşakalma, şaşma
meşime-ı lütf: son lütuf, son yardım
müsta'mel: kullanılmış, türemiş
melâ: sahra, ova
iştikak: aynı kökten gelen kelimeler
suhulet: kolaylık
tehâlük: kendinden geçme
sami: dinleyici
düstur: kaide, kural, oluş
cerbeze: güzel konuşma
taammüm: umumî olma
tersîm: resmetme,
resmedilme, çizme
şuhûdî: şahitlikle ilgili

ABDÜLHAK Ş İNASİ HİSAR

kelime kavgası

"Abdülhak Şinasi Hisar, çağdaş edebiyatımızın sayılı ustalarından.

Her şeyd-en önce bir 'zaman' büyücüsü. Geçmiş zamanı daima bugüne taşıdı, belleksiz bir topluma büyük bir kültürü ve uygarlığı hatırlatmak için...

Kelime Kavgası, Hisarın dergilerde, gazetelerde unutuluşa terk edilmiş edebiyat ve roman yazılarından derlendi.

Bu yazılar özellikle roman sanatına yepyeni açılımlar getiriyor.

Kelime Kavgası, has okurlara gerçek bir edebiyat şöleni."

ISBN 975-8724-50-9

9789758 724505

www.seliskitaplar.com